

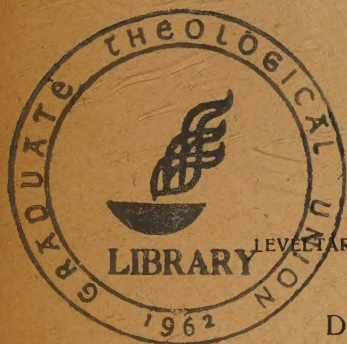
AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ TÖRVÉNYEINEK GYŰJTEMÉNYE

SZERKESZTI: DR. TÓTH GYÖRGY.

(III.)

AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ RENDSZABÁLYAI

1626—1850.

LEVÉLTÁRI KUTATÁS ALAPJÁN ÖSSZEÁLLÍTOTTA
MAGYARÁZVA

DR. TÓTH GYÖRGY

EGYHÁZI TANÁCSOS, A JOGÜGYI BIZOTTSÁG ELNÖKE
V. KIR. ITÉLŐTÁBLAI BIRÓ

Property of

CBSK

Please return to

Graduate Theological

Union Library

*Presented by the
Unitarian Representative Consistory
Kolozsvár.
Transylvania.
George Bores
Chief Secretary*

CLUJ—KOLOZSVÁR,

„MINERVA” IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

1922.

8X
1835
H8
T67
1922

Árkosi
Dr. Ferenczi Géza úrnak,
a magyar unitárius egyház főgondnokának,
aki
egyházának 1905. év óta consistora,
minden unitárius ügy lelkes munkálója és pártolója,
mély tisztelete és őszinte barátsága jeléül

Dr. Tóth György.

Előszó.

E kötetben évekre visszanyúló anyaggyűjtésemet dolgoztam fel. Az unitártus egyház jogával statusunk kiváló emberének: b. e. Benczédi Gergely kedves tanáromnak és diákkori pátronusomnak biztatására kezdettem foglalkozni. Táblai tanácsjegyző koromban minden találkozást felhasznált, hogy Mikó egyházjogi munkásságának az átnézésére sarkaljon s e munkásság tovább fejlesztésére rábirjon. E nagyfoku egyházszeretet hatása alatt az unitárius egyházjog anyagának áttekintését igyekeztem megszerezni.

„A vallás, erkölcs és jog” egymáshoz való viszonyát akartam közelebbről megvizsgálni s ebből a nézőpontból „Az unitárius egyházjog alaptörvényei”-t megismerni.¹

Ezirányu munkásságom elmélyítését az a körülmény, hogy az Erdélyi Múzeum Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya 1908-ban titkárává választott, megakasztotta. Ettől az évtől kezdve bírói munkásságom által igénybe nem vett időmet a Jogi Szakosztály feladatainak megvalósítására szenteltem.²

Az unitárius egyházjoggal való foglalkozásra csak szórványosan akadt időm. Az E. K. Tanács 1909. évi V. 12-én 190/1909. sz. határozatával abban a megtisztelésben részesített, hogy az egyház törvényeinek átnézésére kiküldött bizottságok egyikébe: a fegyelmi felelősségről szóló törvény átdolgozására kiküldött bizottságba egyenesen előadónak kért föl. E megbízatás folytán újból át kellett, hogy nézzem az ide vonatkozó jogtörténeti anyagot. A fegyelmi felelősségről szóló törvény tervezetének elkészítésével kapcsolatban összeállítottam a papválasztásra vonatkozó régi egyházi törvényeket is. (1910.)

E munkám és a kedvezően fogadott fegyelmi törvénytervezet hatása alatt következhetett volna, hogy az egyház hivatalosan megbízást ad az egyházi törvények rendszeres feldolgozására, azonban ilyen gondolatot az egyház nem juttatott nyilvános kifejezésre. Ennek elmaradása folytán a fegyelmi törvénnyel kapcsolatos egyházjogi kérdéseken kívül más egyházjogi kérdésekkel rendszeresen nem foglalkoztam.

Egyházjogi anyaggyűjteményem rendszeres egybefoglalásának gondolata lassacskán mégis megérlelődött bennem.³

¹ Tanulmányaimat a K. M. akkori szerkesztője: Péterfi Dénes ny. teológiai akadémiai tanár úr a legnagyobb szeretettel fogadta és sok jóindulattal törekedett munkásságomat állandósítani. A tanulmányok közzététele nem a megírás sorrendjében történt.

² Lásd a szerző dolgozatai között megemlített fölölvasásokat és a titkári jelentéseket.

³ Elgondolásomat már 1915-ben, egy beadványomban részletesen ki is fejtettem. Az E. K. Tanács a következő álláspontra helyezkedett:

Nagyságos dr. Tóth György egyháztanácsos úrnak, Helyt. Értesítjük egyházi tanácsos afiát az E. K. Tanács következő határozatáról: Dr. T. Gy.

Az E. K. Tanácsnak Csifó Salamon teológiai tanárral szemben 1916. évben elfoglalt álláspontja és az 1916—1917. évi sikertelen hivatalos kísérletezések az incorporálás szükségességéről fokozott mérvben meggyőztek.

Az 1918. év nyarán alakult ki előttem véglegesen az a terv, amelynek e gyűjteményes munka a megvalósítása.¹

Az egyházjog anyagának felszínre hozásánál és feldolgozásánál kétféle rendszert kellett, hogy alapul fektessek.

Mindenekelőtt a szétszórt joganyagot a ma érvényben levő „Szervezeti Törvény” (I. törvény)-nyel kellett kapcsolatba hoznom. Ecélből arra kellett törekednem, hogy az írott jogszabályok tárgykörök szerint csoportosíttassanak, mert csak így lehetett az egyes tárgykörök szétszórt joganyagát a gyakorlati használhatóság szempontjából incorporálni. E rendszer szempontjából állítottam föl a keretek megjelölésére az I—X. törvényjelzést. Ez nem taxatio, hanem csak keret a rendszerezés céljából, amelyet a további XI. stb. jelzéssel bővíteni, tágitani lehet. Sőt azt is kiemelendőnek tartom, hogy ez a rendszer csak az általam végzett incorporatio alapjául szolgáló beosztás. Ha bárki más valaha vállalná egy újabb incorporálás nagy és nehéz munkáját, ez a rendszer azt nem kötné. Ha pedig az E. K. Tanács, vagy a Főtanács az érvényben levő törvények csoportosítását és egymásutáni sorrendjét valamikor megállapítaná: ez a gyakorlati feldolgozásnak hivatalos kerete lenne.

De ez a hivatalos keret is csak: hivatalos keret volna, amely a rendszeres feldolgozásnál az író egyáltalában nem kötné.² A

egyházi tanácsos aflának egyházi törvényeink kiadásánál követendő eljárás *módozataira* irányuló javaslatára a jogügyi bizottság véleményes javaslatának meghallgatása után a következőkép határoz:

E. K. Tanácsunk nagy elismeréssel vette Dr. T. Gy. egyháztanácsos aflának egyházi törvényeink kiadásánál követendő eljárására és az eljárás *módozataira* 1915. jan. 15-én benyújtott javaslatát, azonban sajnálattal bár, de a viszonyok, körülmények és anyagi helyzet teremtettké követelmények előtt E. K. Tanácsunknak e tekintetben is meg kell ez idő szerint hajolnia és épen ezért elfogadva a jogügyi bizottság ajánlatát, kénytelen megelégedni most azzal, hogy egyházi törvényeinket és szabályainkat csak magukban, *jogtörténelmi fejtegetések nélkül, adja ki* sorozatos füzetekben, kiegészítve természetesen ezeket a megfelelő tárgymutatóval. Az E. K. Tanácsnak Kolozsvárt, 1915. szeptember hó 15. én tartott üléséből. Szám: 943—915. *Ferencz József* unitárius püspök. *Csifó Salamon* titkár helyett.

E hivatalos állásfoglalás után az egyetlen lehetőség az volt, hogy az egyházjog anyagát a saját vázlatom szerint feldolgozom és anyagi felelősségem mellett kiadom.

Korábban nem tudtam, most szükségesnek tartottam még áldozatok árán is kiadni.

¹ E világítja meg, hogy 1918-ban s ezt követőleg a leginkább érezhető hiányok pótlására és a különböző törvények közötti hiányzó szerves kapcsolat létesítésére indokolt törvényjavaslatokat terjesztettem elő. Most utólagosan azok is megértik újabb és újabb indítványaimnak eredő okát, akik akkor, a kitűzött cél ismerése nélkül, indítványaimat sokallották.

² Az U. K. 1920. évi 8—10. számában az I. kötetre vonatkozóan megjelent kritikának ide vonatkozó része egyoldalú nézőpontot juttat kifejezésre. Hibás az a nézőpont is, hogy én az I. kötetben a Corpus Juris Hungarici beosztását követtem volna. Nem, én más rendszert követtem és ismert uton haladtam.

gyakorlati célt szolgáló commentárok azonban a törvények hivatalos kiadását rendszerint követni szokták.

A sokat hangoztatott kodifikáláshoz az általam végzett incorporálásnak eleddig semmi köze nincs.

Más a célja és megoldási módozata az általam végzett incorporálásnak és más a célja és megoldási módozata a sokat hangoztatott általános kodifikálásnak.¹ Az általános kodifikálás lehet annyira egységes, hogy részekre való bontás (I—II. stb. törvény jelzés) nélkül *egyetlen* törvénybe lesz feldolgozva az egész anyag, vagy lehet részekre tagolt.²

Az egyházjog terén általában az incorporálást tartom a történelmi fejlődés hűséges kísérőjének. Új kodex szükségét csak ott ismerem el, ahol a joganyag oly naggyá nőtt és annyira szétesett, hogy csak általános kodifikálás által lehet rendet és rendszert teremteni.

E vezető gondolatok folytán gyűjteményem I. és II. kötetébe a ma érvényes írott törvénytövegeket igyekeztem a gyakorlati használat céljára csoportosítani és rendszerbe szedni: incorporálni.

Ennél a feldolgozásnál az időbeli sorrendre való tekintet nélkül az egyes tárgykörök szerint igyekeztem csoportosítani a joganyagot.

Az egyes tárgykörökön belül természetesen az időbeli egymásután szükség szerű megoldási módozat.

A III. és IV. kötetbe az élő unitárius egyházjog jogtörténeti anyagát törekedtem összeállítani, hogy a mai jogot a múlt bizonyítékaival megvilágítsam és megérthetővé tegyem.

A III. és IV. kötet anyagában is fordulnak elő az újabb törvények által érvényben hagyott jogszabályok.

Ez anyag összeállításánál már az időbeli sorrendre fektettem a főszólyt, hogy a kifejlődést élesen szemléltethessem.

Ez a nagy eltérés az I. II. kötet és a III. IV. kötet anyagának a feldolgozásánál.

Külön fontolgatás tárgyát képezte, hogy az eredeti latin szövegek milyen módon adassanak ki? A különböző megbeszélések eredményében a jelen megoldást találtam a legcélszerűsőbbnek.

Fontos feladat volt az 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* lefordításának helyes megoldása. Erre Gálfi Lőrinc teológiai tanár

¹ Ezzel a kérdéssel ma körülbelül úgy állunk, mint ezelőtt 10—15 évvel az unitárius egyháztörténelem megírásának kérdésével. Akkor mindenkinek ez volt a vesszőparipája. Ez általános hangulattal szemben K. L. merte nyíltan megmondani, hogy addig, amíg egyháztörténelmünk levéltári forrásanyaga feldolgozva nem lesz, az unitárius egyháztörténelmet a mai követelményeknek megfelelően megírni nem lehet.

Egyházjogunk általános codifikálása kérdésével kapcsolatban most én hangsúlyozom, hogy egyházjogunk jogtörténeti anyagának gondos felszínre hozása nélkül a történelmi fejlődéshez simuló általános kodex-tervezetet készíteni nem lehet. Lásd az I. kötet 211—216. lapjait is.

² Egységes kodex az 1918-ban életbe léptetett: *Codex juris canonici* amely 1—2414 §-ból áll, ilyen a magyar lutheránus egyház új alkotmánya. Részekre tagolt kodex a református egyház törvénye. (I—IX. törvény.)

urat, a dogmatörténet előadóját kértem föl, aki a fordítást készséggel vállalta,

Megállapodtunk, hogy a fordítás átnézésére dr. Kolosváry Sándor ny. egyetemi tanár urat kérem föl. E felkérés összeesik a világháború végzetes befejezésével. Ezokból a küldött válasz a megörökítést valósággal igényli. Így hangzik:

Nagyságos Táblai bíró Úr! A hozzám intézett becses soraira válaszul tudatom, hogy a jelzett *Disciplina Ecclesiastica* fordításának átnézését szíves készséggel vállalom. Örömmel állok szolgálatukra, ha ez időhez kötve nincsen. Három katona unokám és két kirabolt öreg testvérem sorsa most annyira izgalomban tartja lelkemet, hogy komoly munkát végezni nem tudok. Vajha közelednének már a munka nyugodt napjai!

Kolozsvár, 1918. nov. 14. Tisztelettel Dr. Kolosváry S.

Ezért a szíves készségért és azért az értékes munkásságért, amelyet az ő tudós hírnevének megfelelően és igazi szeretettel végzett, a fordító köszönetén felül (91. old.), fogadja volt tanítványának hálás köszönetét.

Gálfi Lőrinc teológiai tanár úrral és kedves barátommal szemben különös köszönettel tartozom a célkitűzés felismeréseért és a fordítás lelkiismeretes végzéseért.

Én e vállalkozásommal nem nyujtom azt, ami által egyházunk felfokozott igényeit általános meglegedésre kielégíthetőnek vélném, de viszont tervbe vett munkám bevégezése nélkül nem lehet azt nyújtani, amit én is legszívesebben nyújtottam volna: a mai viszonyoknak megfelelő, összehasonlító rendszeres egyházjogot.¹

Szolgáljon mentségemül, hogy a mostani összes körülmények sokban gátolták törekvésem jobb megoldását.

A szíves olvasók fogadják e szerény munkámat sok jóindulattal és megértő elnézéssel.

Kolozsvárt, 1922. Január hava.

Dr. Tóth György.

¹ Kőrmöczi János 1813. október 21-én kelt s az 1814. január első vasárnapjára kitűzött téli főtanácsi meghívójának 4. pontjában ezt olvassuk:

„Nevezetes fogatkozásul tapasztaljuk azt is, hogy Consistoriumaink, Synataink igen fontos, hasznos régi határozásai szerte hevernek s minden eléforduló nevezetes casussal új határozást kényl[te]nkintetünk tenni, nem használhatván a régieket s talán jobbakat. Én azért protocollumainkból most ezek kizsedéséhez hozzá fogtam, melyekből az Ecclesiastica Disciplina mellé egy „Generalis Canon Ecclesiarum Unitariarum“, vagy „Constitutionum Corpus“ fog készülni.“ E convocatoria tartalmát 1922. I. 19-én, e kötet nyomása közben ismertem meg.

Az 1814. évi főtanács jkvének 9. p. szerint a püspök e tárgyat előterjesztette s a főtanács végzett: Az irt consistorialis határozásoknak összeszedésére ecclesiái canonul szolgáló formában: biztosokul kinevezetnek Nagy Mihály és Szász Mózes afiai....

Sajnos, a püspök közbejött betegsége miatt a gyűjtemény nem készült el. Nem találtam adatot a munkálat egybeállításának megkezdésére s csupán előkészületi jegyzetesezések maradtak fenn. Most, 108 év után, ugyanezt a megoldási módozatot indítottam be anélkül, hogy a Kőrmöczi tervezetét előzetesen ismertem volna.

Bevezetés.

Szentábrahádi L. Mihály: „Systema Universae Theologiae Christianae” című munkájában az egyház kormányzásáról írt III. fejezet 31. §-ban ezt mondja:¹ „Ami az erkölcsök fejlesztését illeti, e tekintetben az egyház hatalma „egyházi fegyelem” név alatt szokott előfordulni — *disciplina ecclesiastica* — (ám bár e szó eredetileg a fékezés bizonyos nemét is jelenti); nem egyéb ez, mint javítása azoknak, kik élet- és erkölcsbeli romlottságuknál fogva nem bizonyítják, hogy ők az egyház valódi tagjai.”²

E nézőpont a gyakorlati alkalmazásban az egyházi rendszabályokban ölt testet s ezért a „*disciplina ecclesiastica*” ezt is jelenti: egyházi rendszabály = egyházi törvény = egyházi rendtartás. Az egyházi rendtartások tartalma különböző.³

A reformatio eredményében alakult különböző egyházak hatóságai a vallási forradalmakkal is együttjáró fegyelmezetlenség megfékezésére szükségszerűleg kellett, hogy valamely rendszabályok betartását megköveteljék. Ezek a rendszabályok azonban csak a nyugalom bizonyos fokán hatnak s ezért nem is kell arra gondoljunk,

¹ Summa Universae Theologiae Secundum Unitarios. Magyarra fordította Derzsi Károly. Kolozsvár 1899. L. az idézett munka 403. lapját.

j. ² a) *Disciplina* = fegyelem = valamely testület, osztály, felekezet tagait kötelező *magatartási* szabály. A *disciplina* értelme ma is kettős: a) tudomány ág; b) rend, fegyelem. Régen az oktatás tárgyát és módját jelentette a nevelést és rendtartást is hozzáértve.

b) A világi törvénnyel: νόμος szemben az egyházi törvények megkülömböztetéséül már a III-ik századtól kezdve: κανων szó fogadtatott el. A régi latin forrásokban a κανων szónak megfelelő egyenértékű kifejezésként használják: canones, canonum statuta, forma, *disciplina*, canonica sanctio, lex Canonica.

c) A közzsínati határozatok osztályozva: a hitágazatra és a fegyelemre vonatkoztak. A hitágazati határozatokat: decreta-nak; a fegyelemre vonatkozó határozatokat: canones-nek nevezték.

A tridenti zsinat új terminológiát fogadott el. Eszerint:

1) a decretum = dogmaticus kérdés;

2) a decretum de reformatione = disciplinaris kérdés.

A decreta-mok: fejezetekre és canonokra oszlanak. A fejezetek a dogmaticus kérdéseket bőven tárgyalják; a canonok a kifejtések eredményét röviden és tömören tételbe foglalják

A decretum de reformatione cím alá foglalt végzések: csak fejezetekre oszlanak.

d) A protestánsok kezdetben a canon kifejezéssel egyenlően használták az articulus kifejezést: Articuli seu canones. A gyakorlatban általánosabb kifejezés maradt a: canon. A confessio-k külön fogalmat jelentenek a canon-nal szemben.

³ A katolicus egyházban az érvényes regulák gyűjtőneve volt: *Disciplina Ecclesiastica Vigens*. Szent Chrodegang a kanonok-testvérek részére írta volt a: Regularis *Disciplina*-t. Lásd Békefi Remig idevonatkozó munkáját, A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája (Bpest 1901.)

hogy az unitárius egyház már a megalakuláskor, vagy első püspöke idejében ilyen rendszeres szabályokhoz jutott volna.¹

Az újításokra vonatkozó országos törvények mellett az ujonnan alakult egyházak élete haladt, fejlődött a kifejeződés felé, amíg eljutott a megörögzíthető s állandósulásnak nevezhető formákhoz.

A fejlődés kezdeti korszakában nem az előzetesen átgondolt szabályzatok hatnak, hanem a kijelölt célt szolgáló eszme működik és hat összetartó erőként. Ennek a szükségszerűség által követelt alkalmi megállapodások adnak hangot. Ez az, ami a legrövidebb időszak alatt is általános érvényű szokássá nővi ki magát és amire a rendszeres szabályzatok azután, mint „az elődökről emlékezetben ájtott törvényekre” utalnak. A szokásnak az új rendszerek, új alakulatok kezdeti stadiumában épen a megfelelő törvények hiányában van nagy jelentősége.

Ezért mondja bölcsen Verbőczy a szokásról, mint jogról: imitatur legem, ubi deficit lex. (E. C. 11. c. 5. c.)

A Dávid Ferenc vallásának törvényes bevétele után még évekre volt szükség, hogy az elsődleges törvények: a szokás és alkalmi határozatok szerves összefoglalása: az Egyházi Rendtartás megalkotása közkíválmanként jelentkezék.²

A Dávid Ferenc életében nem találunk semmi biztos támpontot arra, hogy az ő nagy szellemének összefoglaló ereje helyett egy *szerves Disciplina Ecclesiastica* megalkotásával kívánta volna az új egyházat biztosítani.

Ezzel a tétellel szemben természetesen magától értetődő, hogy az egyházi élet belső rendjét szabályozó alkalmi intézkedésekkel az ő püspöksége alatt is találkozunk. Ezeket az alkalmi határozatokat önmagukban is és a gyakorlatban volt ily végzések összességét is akkor *Disciplina Ecclesiastica* kifejezéssel jelölték meg. E kifejezés tehát nem jelentette mindig a szerves Egyházi Rendtartást.³

Szóval Dávid Ferenc — mint az újítók általában — az eszme, a gondolat hatása alatt állott. A szervezés a követőkre hárult.⁴

Helyesen látja ezt a folyamatot Boros Gy. is. Szerinte „Dávid

¹ A szemünk előtt játszódott le, hogy a különböző országokban máról holnapra korlátlan hatalmu „tanácsok” alakultak anélkül, hogy ehhez önálló szabályzatot fogadtak volna el. S az élet, ennek dacára folyt tovább.

² A református egyházban azt látjuk, hogy Melius Péter már 1567-ben a debreceni zsinaton elfogadtatta az általa készített egyházi rendtartást, amely *Canones Majores* név alatt volt használatban.

³ Uzoni-Fosztó I. K. 225. lapján ez olvasható:

„Thorda 1578. mense martio habita est synodus, in qua paedobaptismus est rejectus.

Paedobaptismi administrationem, aliquot Argumentis, in Disciplinam Ecclesiasticam intulerat Synodus.”

⁴ Természetesen számos példa van arra is, hogy az újítók a szervezet kiépitésére súlyt helyeznek.

Ilyen volt Mellus Péter is — Dávid Ferencel ellentétben. Hasonlóan Blandrata is, akinek objectív antitrinitarizmusát a Dávid Ferenc subjectív antitrinitarizmusával élesen állítja szembe dr. Borbély: *Unitárius Hítelvek* a XVI. században. (76. lap.)

Ferenc a szervezetre, az egyháztagek életének szabályozására nem gondolt. Sajátságosképen a külföldön alakult gyülekezetek is mindig a belső erőben „a hit istenadományában” keresték és találták meg azt az alapot, amelyre építették. Tehát Dávid Ferenc nem azért nem készítet *egyházszervezeti és szertartási* szabályokat, mintha arra ideje és tehetsége ne lett volna, hanem azért, mert fölöslegesnek tartotta”.¹

A Dávid Ferenc elítéltetése után ezeknek a szüksége felmerült, mert az egyház a teljes széthullásnak nézett elébe. Az erélyes és szervező Blandrata ezt a helyzetet felismerve, nemcsak az unitárius felekezet fennmaradását előmozdító: Hitvallást készítette el, hanem az egyházszervezet kiépítéséről s ezokból az egyházi rendtartás (*Disciplina Ecclesiastica*) előkészítetetéséről is gondoskodott.

A Krisztus nem imádása kérdésében Dávid Ferenc és Blandrata György között kiélesedett elvi ellentét a Dávid Ferenc elítéltetése által (1579. VI. 1—3. Gyulafehérvár) drámai erővel megoldáshoz jutott. Az egyház érdekében ezt követőleg kifejtett lázas és erőteljes tevékenység az átalakulás folyamatának erős egyéniségek irányítása mellett való befejeződését tünteti föl, ami teljesen összhangban van a Blandrata és Hunyadi Demeter történeti szereplésével és egyéniségével.

A kialakulás időszaka.

1579—1626.

Blandrata az 1579. VII. 2-ra Kolozsvárra összehívott zsinaton — ahol majdnem minden unitárius pap jelen volt — *elfogadtatta* a Krisztus Istenségéről készített új Hitvallást.²

E hitvallásban — a Dávid Ferenc tiszta unitarismusával szemben: Jézus Istenségéről, imádásáról, segítségül hívásáról és Krisztus országáról — a Blandrata felfogása jutott kifejezésre.

Ugyanez alkalommal az egyházi ügyek intézésére egy 24 tagu egyházi tanácsot (Consistorium) állított fel, ami a Blandrata munkásságával kapcsolatban üdvös eredménynek bizonyult. Ezzel szorosan együvé tartozott, hogy már ezen a zsinaton néhány rendtartási szabályzatot is létesítettek.

A) 1. Senki a fennforgó vitakérdésekről s újításokról nyilván, vagy magánlag vitatkozni ne merészellen.³

2. A papok a szószéken ne vitakozzanak s a szegény népet haszontalan véleményekkel ne zavarják, inkább serkentsék a jó cselekedetek gyakorlására.

¹ Lásd A Rövid Magyarázat 1910. évi facsimile kiadásában *Dávid Ferenc theologiaja* című tanulmányban.

² Lásd Jakab Elek: Dávid Ferenc Emléke. Bp. 1879. 238—238. lap. A hitvallás: 1—IV. pontból áll. Erre utal I. Rákóczy György 1638-ban. Lásd a 47. lapon.

³ Ez a pont, kissé bővítve, az 1626. évi D. E. particula prima I. pontjába van felvéve.

3. Prédikáció előtt az Atyához Jézus nevében való imádkozásnál a *Mi Atyánk* tartassék meg; prédikáció végén, mikor a nép elbocsátatik, áldás helyett e szók mondassanak Pál 2. Thess. 2.16—17 ből: *A mi urunk Jézus Krisztus pedig és az Isten, a mi Atyánk, aki minket szeretett és adott örök vigasztalást és jó reménységet, kegyelméből vigasztalja meg a ti szíveiteket és erősítsen meg titeket minden beszédben és jó cselekedetben. Amen.*

4. Egy pap is helyét elcserélni, vagy más helyet választani a superintendens és consistorium hire nélkül ne merészeljen. A consistorium ígéri, hogy az egyház reformját rövid időn elkészíti és zsinat elé terjeszti.¹

Ezeket a szabályokat a jelen volt papság egy része meggyőződésből, a másik része a helyzet nyomasztó súlya alatt elfogadta s ennek jeléül alá írta — írja Jakab Elek.

A most jelzett rendtartási szabályok utolsó mondatának megfelelően Hunyadi Demeter² már 1579. szeptember 14 re össze is hívta a Consistoriumot, hogy az Egyházi Rendtartás-ról határozzanak.

Az 1579. IX. 14-ére összejött Consistorium elé terjesztett iratban forrásunk szerint: a kisdedek kereszteléséről, az urvacsoráról és más emberi tervekről volt szó. Ebből én arra következtetek, hogy a Consistorium előtt nem az egész egyház igazgatására kiterjedő szerves Egyházi Rendtartás feküdt, hanem csak az 1579. VII. 2-án elfogadott, I—IV. pontban foglalt hitvallást kiegészítő hitelvi kérdésekkel kapcsolatos egyházi rendszabályokról volt szó.

Ebben az időben még mindig a Dávid Ferenc és Blandrata felfogása között fennforgott hitelvi kérdések izgatták a kedélyeket. Ezek voltak a fontosabbaknak látszó s nem az egyházi rendtartási szabályok (*Disciplina Ecclesiastica*), A hitelvi szempontok lehetnek az okok, amik miatt a papi Consistorium IX. 14-én nem határozott, hanem a kellő megfontolás céljából 1579. XI. 1-re tüzte ki az újabb gyűlés napját.³

¹ a) L. l. Jakab Elek: Dávid Ferenc Emléke 241. lap. Eredeti latin szövegben: Oklevelek XIX.

Ez a rendszabály a csirája a későbbi unitárius rendszabályoknak. A tiz parancsolat is fokozatosan nötte ki magát.

b) A református egyházban Kiss Áron szedte össze és magyarra fordítva kiadta. „A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése”-t. Protestáns Theológiai Könyvtár XV. kötet. 1881.

² 1579. VII. 20-tól püspök — 1592. VII. 6.

³ *Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Jezu Christo in praecibus*. Két kiadás ismeretes. Az egyik pontos megjelöléssel: *Impressum in aula Basiliensi Anno CIOIOXXCI*. Szabó Károly R. M. K. III./1 702. sorszám alatt ezt első kiadásának mondja. Az évszám nélküli nyomtatottat, a II. kötet 168. sorszáma alatt, 1582-ben megjelentnek mondja az *Ad lectorem* alapján, és Kolozsivárt jelöli meg kiadási helyül. Tévesnek mondja Czvittinger amaz állítását, hogy az évszám nélküli 1580-ban jelent volna meg. Tisztán bibliographical vitás kérdés. De ezt a kérdést még vitásabbá teszi dr. Borbély István ez állításával: „Két kiadása ismeretes. Egyik 1579-ben jelent meg Frankfurtban, másik 1580-ban Krakkóban”. [A Magyar Unitárius Egyház Hitelvei a XVI. században. 77. lap 1. jegyzet.] Állítását megismétli a 79. lapon a 207. jegyzetben így: „t. i. a *Defensio* először 1579-ben jelent meg.”

Időközben (IX. 14—XI. 1.) október 21—24 napjain a Tordán tartott országgyűlésen az innovatíót tiltó újabb országos végzés keletkezett s a Dávid F. és Blandrata között fennforgó hitelvi vita-kérdésekre is a lengyel eklézsiák válasza megérkezett, amit nyomban szétküldtek átolvasás céljából a Consistorium tagjainak. A válasz a Blandrata álláspontjának kedvezvén, az 1579. XI. 1-én összeült Consistorium elé nem a IX. 14-én előterjesztett *Disciplina Ecclesiastica* került, hanem ennek mellőzésével a lengyel eklézsiák válasza, amit három kivételével, a consistorok alá is irtak.¹

Ezek a körülmények nyilvánvalóvá teszik — olvasva az akkori események feljegyzését — hogy 1579. IX. 14-én, illetve november 1-én, az unitárius egyház szervezetére és kormányzására kiterjedő rendszeres *Disciplina Ecclesiastica* elfogadva nem lett.²

A vonatkozó forráshelyek áttekintése után azt is megállapíthatom, hogy 1580. vízkereszt napján tartott zsinat sem foglalkozott az 1579. IX. 14-én előterjesztett *Disciplina Ecclesiastica*val.³

Ezt azért emelem ki, hogy az 1579. IX. 14-re előkészített *Disciplina Ecclesiastica* — akármilyen tartalmu volt is — egyházunkban elfogadva nem lett.⁴

Ezt a vitának látszó kérdést forráshelyünk, amely az események közvetlen hatása alatt keletkezett, kétséget kizáró módon eldönti.⁵

Dr. Borbély megállapítása, az évszám szempontjából nézve, nyilvánvaló tévedésnek mutatkozik már az általunk idézett szövegrészből kitetszően is. Az itt megjelölt időpontok kizárják, hogy a *Defensio* teljes szövegében 1579-ben megjelenhetett volna.

Szabó Károly közli a II. k. 168. sorszáma alatt, hogy a *Defensio* egy része: *Judicium Ecclesiarum Polonicarum* etc. már 1579-ben megjelent. Lásd Uzoninál is az I. k. 565. I. kellő részletességgel. Dr. Borbély azonban ezt nem téveszthette össze a *Defensio*val. Csak ráakartam mutatni, hogy az évszám körülül vita: áll és döntőbíróra vár.

¹ *Defensio* évszám nélkül kiadás 277—278. oldal. L. a 223. oldalt is. L. Az 1581. évi kiadás LV. levél 1. oldal.

² Uzonl Egyháztörténetének I. k. 153. lapján az 1580. évi vízkereszt-napjára összehívott zsinatról ezt olvassuk: A 1580. . . . *tantum ducenti et quadraginta ministri convenerant, numerusque viginti quatuor consistorum, in eadem synodo ad duodenarium condescendit, qui usque ad nostram aetatem manent.*

Ugyaníly értelemben a 278. lapon: *Praeterea in eadem Synodo numerus sentorum consistorumque restrictus est, ut enim. . .*

Eszerint az 1579. évi VII/2-án szervezett Consistorium tagjainak száma 24-ről 12-re szállítottatott le. Az egyházkörök száma is ezzel egyezően: 12 volt. A papl consistorok száma a Consistorium vegyes jellegűvé történő átalakulásáig megmaradt. Erre a számra figyelni kell. Az egyházkörök száma ugyanis tovább csökkent volt idővel, tehát az espereseken kívül más consistorok is voltak.

⁴ Ferencz József U. K. Tükör 41. lapján harározottan ezt írja: . . . s miután az 1579-iki egyházi gyűlésen a megállapított hitvallásnak megfelelőleg az egyházi rendtartás is (*disciplina ecclesiastica*) megállapítottatott, a felkurbácsolt hullámok medrökbe tértek. Ez vonatkoztatható az 1579. VII/2-án megállapított 1—4. pont alatti szabályzatokra, de nem egy szerves *Disciplina Ecclesiastica*ra. A ref. egyház részére a hitvallást és *Disciplinát* egyszerre 1567-ben Mellus készítette és fogadtatta volt el.

⁵ [Paucis post diebus Demetrius cogit Consistorium 14. die septembris Claudiopoli, eo nimirum nomine ut de *Ecclesiastica Disciplina* aliquid insti-

Ez eredeti szövegben közölt forráshelyen kívül, álláspontom helyességét támogatják a most következő szórványos rendtartási intézkedések, amelyekre az akkori formában készült rendszeres Egyházi Rendtartás (*Disciplina Ecclesiastica*) mellett szükség nem lett volna.

Ha 1579—1626. években az egyházunkra vonatkozó különböző forrás-helyeken találkozunk is a *Disciplina Ecclesiastica* megjelöléssel, ezalatt vagy az egyházigazgatásra vonatkozó szétszórt szabályok összességét, vagy pedig más egyházaknak nálunk szem előtt tartott, zsinórmértékül szolgáló Egyházi Rendtartását kell, hogy értsük.

Lássuk most már az egyes rendtartási szabályokat 1626-ig.

B) Hunyadi Demeter, püspöksége alatt az egyházi szervezet fejlesztésére nagy gondot fordított.

Az 1592. évi XII. 3-án Tordán tartott zsinat végzései közül némelyek a generalis consistorium jegyzőkönyveibe bevezetettek. Ilyenek a következők:

1. Senki a ministerek közül el ne merészelje negligálni a szent synatban való jövést etiam de gravi aliqua causa, különben, hanemha a superintendenstől, vagy senior uraimtól veniámot kéri.

2. Ha valamely minister sine venia, et ex audacia absentálja magát az synodusba való jövéstől, prima viae mulctabitur flr. 3.; Secunda viae flr. 6; tertia viae ab officio deponentur.

3. Minden minister a superintendenstől rendeltetett napra legyen a synodusban és onnét senki elébb haza ne merészeljen indulni különben, hanemha a superintendenstől lenne facultása, kit ha ex audacia megcselekednék, mulctabitur flor. 3.

tuatur. Conveniente senatu, praelegitur scriptum, quod Demetrius ex Blandratae consilio collegerat, in quo paedobaptismus, coena et alia hominum commenta, ab ecclesia jam diu intermissa, recipere et observare iubentur.

Senatores, qui erant ex fratribus nil prosus concludunt, eo quod unica ex praelectione omnia mente concipere non possent, sed ut singulos eorum scriptum praelectum mittatur, quo maturius de eo iudicium ferre possint efflagitant.

Placet consilium Demetrio et sociis eius, statuatur dies 1 novembris, quo iterum senatores conveniant. Interea temporis exemplaria eos cum litteris mittuntur.

Adventate tandem die convenit iterum senatus claudiopoli, ubi *Discipline* nulla fit mentio, sed Polonorum iudicium ipsis proponitur et praelegitur, cui ut subscribant omnes, serio mandant cum gravi comminatione. Ex fratribus, qui praecipui erant.

Rejicitur negotium ad Generalem Synodalem Claudiopoli, ad diem epiphaniarum indictam, ubi iudicio polonico praelecto, omnes fere ministri praeter paucos, subscripserunt. Vix inventi sunt ex 250. 16 aut 18, qui non subscriberent illis silentium impositur ne ad futuram usque synodum doceant, donec maius aliquid de ipsis statuatur.

Eliguntur denuo seniores duodecim, qui manibus Bibliis impositis cum iuramento quodam gravi, ad fidelitatem ecclesiae a Demetrio reformatae, sese obstringunt, nec quicquam de iis, quae in consistorio agerentur, cuiquam se eliminaturos pollicentur. His peractis, volens Demetrius ostendere, qui sint factiosi et traditores veritatis (promiserat se ostensurum qui essent illi) cogit omnes ministros ad coenam bucellarem die quae sequebatur dominica, quod pro dolor non paucorum cum offendiculo, in testimonium unionis et consensus fuit et sic tandem dimittuntur.] — L. a XI. l. a 2. sz. jegyzetét.

4. Az Scolamesterek is, imposterum, mindenkoron jelen legyenek a synodusban az ő ministerek mellett és engedelmességgel legyenek az ő ministereiknek. Ha peniglen ex contumacia et nulla accepta venia, a seniore, othon maradna valamely moderator scholae mulctabitur tertialitate. (!)

5. Ha a senior valamely ministert szükséges dolgoknak reviziojára melléje hívott és az minister ex contumacia el nem mégyen, mulctabit. fl. 1. Az moderator scholae is, ha reluctal az senior hivatalának, mulctabit. Den. 50.

6. Statualia az Synat, hogz az udvarhelyi dioecesisből valamely ministerek mi hozzánk hallgatnak, azok mindenkor a Synatban mindnyájan jelen legyenek, sine ulla tergiversatione.

7. Ha a sepsi dioecesisből hárman vagy négyen lesznek a senior mellett, megelégszik véle a Synat.

8. Végezte a synat ezt is: Hogy a mely ministerek mostan, ebben a synodusban el nem jöttek, tehát a senior uraim megértések az okát töllök, miért negligálták az eljövételt és ha justa causajot nem adhatták, tehát sine ulla commiseratione, meg vegyék rajtok a mulctat, scilicet flr. 3.

Ha pedig el nem járna a senior ebben az exactioban, két anynyival tartozzék, melyet mikor extrahal afféle communaxoktól, tartozik a senior bevinni a consistoriumba.

Az oskola-mestereknek mostani nem compareálásokat condemnalta a synath. De ilyen okkal, hogy ezután mindenkor jelen legyenek és tisztességes öltözetben járjanak. A katona hegyes gallért legyenek és hajokat is katona módra ne vétessék, hanem a fülöknek közepire érjen a hajok.

9. Rendelt a synat az uraim közül négy atyafiakat, kik Déva felé alá menjenek és az ecclesiákat, patronusokat az igaz religioban tanításokkal megconfirmálják. Azok penig az atyfiak ezek: Johannes Várfalvi, kolozsvári prédikátor, Valentinus Dicsőszentmártoni, bágyoni prédikátor, Gaspar Gyarmathi, colosi prédikátor; és Laurentius Vajdakamarási, győrvásárhelyi prédikátor. A synathnak színe előtt Gáspár Nagy Szent-Mihályi, spontanea voluntate ígéré magát arra, hogy ő is kész leszen elmenni a felyül megnevezelt uraimmal.

Mindezekről a determinatiokról, omnes fr-tes unanimi consensu et voluntate dixerunt.

Rata et firma haec sint.¹

C) Ez idő után még a következő adatokat ismerjük a Disciplina Ecclesiastica köréből. 1598. die 16. junii *Thordae*.

1. Az seniornak legyen authoritasa az alattok való ministereknek megbüntetésére ad flor. 12.

2. Nagy dolgokban penig, ki disputatitot néznének és criminalis causak volnának, annak büntetése és executioja cum omnium bono-

¹ Uzonl—Fosztó: I. k. 280 l. Forráshelyül idézi az 1588. évi jegyzőkönyv 9. oldalát és az 1594. évi jkv. VIII. 25-iki részét.

Kelemen Lajos kézirat gyűjteményében is megtaláltam. Ő az 1587—1606-iki gen. és part. consistorium jkv. 261—262. lapjáról másolta 1912. III. 24.

rum confiscatione nézze a superintendenset, Ebben mindenkoron praetendalhasson. Ex deliberatione generalis synodi *Thordanae*.¹

Uzoni Egyháztörténelmének II. K. 968. lapján lemásolva van Radeciusnak egy zsinati meghívója 1619. június végére Tordára.

Ebben a meghívóban határozott utalásokat találunk az Ecclesiastica Disciplina-ra. Uzoni — a jelzett egyháztörténelem 974. lapján — az 1626. évben készült Disciplina Ecclestastica felsorolásánál — vissza is mutat erre a forráshelyre.²

D) Az 1601. július 15-ikén Tordán tartatt zsinat végzéseként a következő határozatok maradtak fenn:

1. A püspöknek legyen hatalma, hogy úgy a papot, mint a rektort a saját helyéről elmozdithassa és más eklézsiába helyezze át, ahol az eklézsia szüksége megköveteli.

2. Senki a papok közül a saját ekléziáját ott ne hagyja, ha csak előbb törvényes hivatali utódot nem kapott.

3. Senki egyszerre több ekléziát ne foglaljon el, amelyek különben magokra is papokat tudnak tartani; se az iskolamester hivatalát ne bitorolja.

4. Senki iskolamestert magának ne fogadjon fel, ha csak azt előbb a saját espereséhez el nem vitte, ő azt meg nem vizsgálta és külön tárgyalással és sajátkezű aláírásával az engedelmességre és az egyházi hivatalra magát el nem kötelezte.

5. A mi egyházi törvényszékeink előtt perlekedni akaró katolikusoknak jogot nem kell szolgáltatni, ha csak ügyében nem lesz megnyerve egyházunknak.³

E szórványos szabályokkal kapcsolatban kiemelendőnek tartom, hogy 1579—1626. években sehol semmi nyomát nem találtam annak, hogy egyházunk az 1567. évi debreceni ref. zsinat által elfogadott „*Canones Majores*“ t, vagy az 1577. évi nagyváradai ref. zsinat által elfogadott „*Canones Minores*“-t egyházi törvényül kifejezet en bevette (= recipialta) volna. Viszont nem lehet Uzoni helyesen értendő és felvilágosítást igénylő adatának helytállóságát egyszerűen tagadásba venni, mert közel fekvő, hogy a reformátusoktól elvált unitáriusok egyházigazgatásában előbb a *Canones Majores* és később (1577. után) a *Canones Minores*, azaz a Gönczi által könyvalakban kiadott *Disciplina Ecclesiastica* szem előtt tartatott. Erre a legerősebb indok az, hogy egyházunk 1626-ig rendszeres egyházi rendtartást nem ké-

¹ Kelemen Lajos másolat gyűjteményéből a következő jegyzetekkel: „A cursiv szók más kéz későbbi, de régi bejegyzései. Az 1587—1606 iki gen. és partialis jkv. 262. lapjáról.“

Én a Torda-ra való utalást helyesnek tartom, mert abban az időben csak ott és Kolozsvárt tartottunk zsinatot. (T.)

² Convocatoria ad Synodum Thordensem Anno 1619. ult. juni.

Itaque... celebrandam, in qua cum de aliis rebus ad ecclesiae conservationem pertinentibus, agetur, tum vero ex sancti consistorii decreto, et *Ecclesiasticae Discipline* praescripto., fratres ministri, qui nondum solemniter inaugurati sunt, publice per inpositionem manuum, ordinationem (ut loqui consuevimus) accipiant.

³ Kelemen Lajos kézirat-gyűjteményében latin szövegben. L. az 1587—1696. évi generalis és partialis jkv. 254. lapját és a 3. lapon látható feljegyzést.

szített és Erdélyben és a szomszédos Tiszántuli kerületben ez volt akkor az elfogadott Egyházi Rendtartás.¹

Az ismert adatok után most már az a kérdés, hogy az unitárius egyházban 1579. után szükségszerűen szem előtt tartott rendtartási szabályok és a Radetzky által 1626-ban kibocsátott *Disciplina Ecclesiastica* között a szerkezet és tartalom tekintetében volt-e valamely kimutatható kapcsolat?

Idevonatkozólag forrásaink keveset mondanak.

Radeczky Bálint püspök (1616—32.) műveinek felsorolásánál ezt találjuk:

„IV. *Disciplina Ecclesiastica* 1626. Ennek összeírásában az említett püspökön kívül résztvettek: Járai Sámuel, Makai István, Szörös Mátyás, Illiricus György, Dálnoki Ferencz, Szentmiklósi Mátyás, Besenyei Péter, Szentmihályfalvi Mihály, Somosi István. Szopós György consistorok.

Megjegyzendő, hogy a *Disciplina Ecclesiastica* már régen azelőtt, az 1577. évi február 6-án Nagyváradon tartott zsinaton, ki volt hirdetve² és ezt Radecius a fönt leírt meghívókban szigorúan szem előtt tartotta; ugyanő sürgette a meghívókban a *Disciplina Ecclesiastica* előírásait. — Lásd erre nézve az 1619. évi zsinati meghívót. A *Disciplina Ecclesiastica*-t a Radeczky által szervezett bizottság 1626-ban kibővítette és világosabb rendszerbe szedte. Ez az a *Disciplina Ecclesiastica*, amelyből végül Almási Gergely Mihály egy összefoglaló munkát készített.^{3,4}

Ez utalások [t. i. 1619. és 1577.] az író egyéni felfogását tükrözik vissza és nem oly tények, amelyek az 1577. évi *Disciplina Ecclesiastica* tényleges bevételét és az 1626-ban kibocsátott *Disciplina* kidolgozásának alapjául történt elfogadását bizonyítanák.

A most már előtünk fekvő 1626 és 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* áttekintése és az 1577. évi *Canones Minores*-szel való egybevetése után nyilvánvaló, hogy Radeczky nem ez utóbbi rendszert követte.

¹ Kiss Áron i. m. így: Más közérdekű zsinat végzéséhez nem juthattam. Olyan ugyan több, legalább a tiszántuli egyházkerületben, nem is lehetett, amennyiben azt a tasnadi zsinat, mely az ily végzéseket 1631. évben „appendix”-ekben összeszedte, az 1597. évi t. snádi végzésen kívül ilyet e százból [XVI. sz.] többet egyet sem említ. (L. 735. old.)

² Ez a reformátusok zsinata volt, amely a Gönczi György által készített „*Articuli minores*”-t elfogadta. Ez könyv alakban valóban „*De Disciplina Ecclesiastica*” címmel jelent meg. L. a 3., 4., 63. és 64. lapokat.

³ E megjegyzés latin szövegét lásd a 3. lapon.

⁴ A Kénosi—Uzoni egyháztörténetének III. kötetében a VIII. fejezet függelékéül becsatolt *Disciplina Ecclesiastica* vulgo: *Radeciana* előtt a következő megjegyzéseket tette az író: Nagyt. Radeczky Bálint, az unitáriusok püspöke még az 1626--ik esztendőben az erdélyi unitárius egyházközsegek részére egyházi rendtartást készített arról, hogy azok papjainak és híveinek mi legyen a kötelességük; minthogy a rendtartás másolata akkor [t. i. amikor az író az egyháztörténetnek Radeciusra vonatkozó részét készítette] nem állott rendelkezésemre, arról ugyanazon püspöknél nem volt szabad egyebet, mint megemlítést tennem.

Itt azonban helyén valónak láttam, hogy a buvárkodók számára úgy a

Hangsúlyozom, hogy a *Disciplina Ecclesiastica* tárgykörénél fogva az azonosságról csak akkor szabad beszélni, ha a tételzés (canon) szövegszerű hűséggel van átvéve. Ezt a nyelvészekre váró philológiai feladatot a részletekben én nem érintem. Kapcsolatosan utalok a 63—66 lapokon irtakra.¹

Végezetül még arra is rámutatni akarok, hogy Szabó Károly R. M. K. II. k. 448 sorszáma alatt ezt találjuk: Kolozsvár — 1626. Radecius (Valentinus): *Disciplina Ecclesiastica* Claudicpoli 1626. Emliti Trausch, *Schriftsteller Lexicon* III. k. 79. l. Második bővített kiadása Kolozsvár 1694.²

Ma az 1626. évi munkának egyetlen nyomtatott példánya sem ismeretes.³

Kéziratban sikerült 4 példányban felfedezni. A 3. oldalon három példányt megjelöltem. A 4-ik példány a márosi kör 1780. év előtti esperesi visitationalis jegyzőkönyvében található.⁴

Radeczky-féle rendtartást, mint azt, amelyet abból Nagyt. Almási Mihály, szintén püspök, a mi időnkhez alkalmazott, ide iktassam és [— mivel már az Almási püspökségének története is befejezéshez és megíráshoz jutott;] azt ennek elébe helyezve elterjeszsem; a Radeciana egykor a régiekről való megemlékezésre fog serkenteni.

¹ Radeczky Discipulinájának a bevezetése még a) leginkább összecseng a felsőmagyarországi 1595. évi cikkelyek előbeszédével. Az I. Kor. 14. versére való utalás a Can. Maj. és Can. Min.-ben is előfordul.

b) Mikó 1626. évet megelőzően 1—3 Canont írt össze. Az 1-sőben házassági eljárási szabályok, a 2. Canonban az eljárási díjak vannak megszabva. A 3. Canonban 1—5. pontban a zsinatról és iskolákról találunk szabályokat. — c) Mikó 1694-ig további 63 Canont állított össze.

² a) E forráshelyre nézve a következőket jegyezzük meg:

Trausch József: *Schriftsteller-lexicon oder biographisch-literarische Denkbätter der Siebenbürger Deutschen* (Kronstadt 1871.) c. munkáját Seivert János hasonló irányu munkájának a felhasználásával készítette. A Radeciusra vonatkozó anyag a Seivert munkájából van átvéve.

Ezek szerint a Seivert megbízhatósága dönti el azt, hogy ő látta-e a D. E. 1626. évi *nyomtatott* kiadását, avagy csak az Almási-féle 1694. évi kiadás után következtetett vissza. Ennek gondosan utána lehet nézni.

b) Szabó Károly: R. M. K. II. K. 1777. sorsz. a: Kolozsvár, 1624. „(Radecius Valentinus.) *Disciplina Ecclesiastica in usum Ecclesiarum* 8 r. 30 l.

Az olvasóhoz intézett előbeszédet Almási Mihály superintendens írta. Kitétszik ebből, hogy e munkát Radecius Bálint superintendens szerkesztette s paptársai átvizsgálták. Első eredeti kiadása: Kolozsvár, 1626.“

³ A válogatások ügyében a guberniumhoz 1813. XII. 21. és 22-iki kelettel készített és 19—1814. (con 161—1813.) sz. alatt felterjesztett nagyszabású és elvi szempontokat képviselő jelentés fogalmazványába az átnéző Körmöczi János az 1626. évi D. E. nyomtatott voltára igen jellemző beszurást tett így: „... azt tartván az *Ecclesiastica Disciplina* — „*mely anno 1626. conscribáltatott és anno 1694. concinnáltatott és nyomtatásba kiadatott*“ — De officio consistorii szóló titulusa ...“

Ez azért jellegzetes, mert Körmöczi János egyházi törvényeink Incorporálását tervbe vette volt és behatóan foglalkozott a *Disciplina Ecclesiastica*val. Ő úgy látta, hogy a D.-E. 1626-ban nem volt kinyomtatva. L. egyházi levéltárunkban az 1813. évi évi iratcsomóban. Gubernialis szám: 1813. VII. 8. 2084.

Wallace (Antitr. B. II. k. 496. l.) szintén ilyen értelmű megjegyzéseket tesz. L. a III. k. 115. lapját is.

Az adatokból azt vélem, hogy csaknem 300 év múlva nekem jutott a szerencse, hogy az 1626. évi Disciplinát eredeti alakjában nyomtatásban kiadhatom.

⁴ Ez ma levéltárunkban őriztetik. Egyező az 54. sz. kézirat szövegével.

I. KÖNYV.

1. CIM.

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

2. CIM.

DISCIPLINA ECCLESIASTICA RADECIANA.

RADECZKY: EGYHÁZI RENDTARTÁSA.

1626.

3. CIM.

FÜGGELÉK.

- I. Az Egyházközségek vizsgálata alkalmával követendő rend. 1614.
- II. Szükséges Utasítások az Egyházi Rendtartáshoz. 1629.
- III, Dézsl Egyezkedés. 1638.

1. CÍM. ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

I. Az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica* szövegkiadásának előkészítéséhez három kéziratot használtam: az 54. számú és a 370. számú kéziratokat, valamint az Uzoni-féle kéziratba fölvett szöveget.

Az 54. sz. kézirat-gyűjtemény volt tulajdonosáról mit sem lehet tudni s így közelebbi névvel nem jelölhető meg. A *Disciplina Ecclesiastica* szövege előtt levő tiszta lap lemetszett felső részén lehetett esetleg valamelyes utalás, de ma ez ismeretlen előttem.

Kiemelendőnek tartom, hogy az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica* alapszövegének az 54. sz. colligatumot fogadtam el.

A 370. sz. kéziratot N. Kovács István 1867-ben másoltatta le — a 48. lapon látható sajátkezü feljegyzése szerint — a saját használatára.

A feljegyzés szövege ez: *Disciplinam hanc ecclesiasticam e proprio manuscripto reverendissimi ac clarissimi domini quondam superintendentis unitariorum Joannis Körmöczi pro usibus meis describi curavi.*

A lemásolást Kovács átnézte és egyes javításokat sajátkezűleg eszközölt is a másolatban, de egyes kisebb elírások abban mégis megmaradtak.

Ezt a 370. számú kéziratot — mivel az kifejezetten a Körmöczi János püspök (1812—1836.) saját-kezü gyűjteményéből van másolva: Körmöczi-féle kézirat másolataként jelzem.

A három kézirat szövege közötti elterést minden egyes helyen a jegyzetben tüntettem föl.

Lényegében nagy eltérések nem forognak fenn, de jellegzetes, hogy az 54. számú colligatumban a görög kifejezések gyakoriak, ellenben a Körmöczi féle kézirat másolatában (370. sz.) a görög szokat már latin szavak helyettesítik, ami későbbi (ujabbkori) eredetre mutat.

Az 54. számú kéziratban a bibliai helyek széljegyzetként fordulnak elő, ellenben a 370. sz. kéziratban a bibliai helyek a szövegbe vannak fölvéve. A 370. számú kéziratban ezenfelül az 54. számú kéziratban elő nem forduló széljegyzeteket is találunk.

Az Uzoni-féle szövegnél széljegyzetek nincsenek A bibliai helyek a szövegben fordulnak elő, mint a K. ben. (370.)

Az 54. számú kézirat széljegyzeteit híven leközzöljük s a 370. számú kézirat széljegyzeteit a jegyzetben tüntetjük föl! * jelzéssel.

Az 54. sz. kéziratban a D. E szövege előtt egy lemetszett tiszta fél-lap van minden reájegyzés nélkül s ezt megelőzi a deési *complanatio* kézirati másolata.

A 370. számú kézirat előtt ellenben a következő tájékoztató olvasható.

„*Disciplina Ecclesiastica Radeciana*“ (ex qua R. Michael Almási *compendiosiore*m fecit.)

A) 1626. in qua conscribenda praeter R. Valentinum Radecium

superintendentem adhibiti sunt cives consistorii Samuel Járai, Stephanus Makai, Mathaeus Szörös v. Ravius, Georgius Ilyricus, Franciscus Dálnoki, Mathaeus Szentmiklósi, Petrus Besenyei, Michael Szentmihályfalvi, Stephanus Somosdi, Georgius Szopós.

B) *Disciplinam Ecclesiasticam adhuc 1577. 6. február in synodo varadiensi publicatam fuisse, et a Radecio pressius secutam. Vide ad Annum 1619. Ex hoc tandem R. Michael Almási compendiosiorum fecit. Vide p. 974—975. Histor. Eccles. Vol. II.*¹

Ez a tájékoztató — amint az utalásból kitetszik — Uzoni—Fosztó egyháztörténelméből lett majdnem szóról szóra átvéve. Ez a történelem 1774—1778. években s folytatólag készült s így Kőrmöczi János püspök maga is átvehette az általa lemásolt *Disciplina Ecclesiastica* szövege elé; avagy már így találhatta egy olyan kéziratban, amelyből ő dolgozott s amelybe a *Historia Ecclesiastica* megírása (1774.) után került.

Ez tehát nem nyújt támpontot, hogy Kőrmöczi mely időből származó kéziratot használt, de a fentebbiekből nyilvánvaló, hogy a Kőrmöczi-féle kézirat (370. sz.) sokkal későbbi másolásból eredett, mint az 54. sz. colligatum.

Az én véleményem szerint Kőrmöczi János ugyanazt a szöveget vette a lemásolásnál alapul, amelyből az Uzoni—Fosztó egyháztörténelmének III. kötetébe (a XVIII. századról írt részbe) függelékül becsatolt másolat is készült.

Ez leginkább kitűnik a *Complanatio Desiana* beiktatási helyének szövegéből és a 370. számú (Kőrmöczi-féle másolat) kézirat szövegével való egyezésből.

Ott, ahol a Kőrmöczi-féle kézirat szövege és az Uzoni-féle egyháztörténetbe fölvelt szöveg között valamelyes eltérés mutatkozik, ezt a jegyzetben föltüntettem.

A jegyzetekben a Kőrmöczi-féle másolatot K-val, az Uzoni—Fosztó-féle történelembe behelyezett szöveget: U-val jelzem.

A jegyzetelésnél az Almási-féle *Disciplina*-ra is figyelmet fordítottam.

II. A *Disciplina Ecclesiastica* kiegészítő részét képező utasításokat is függelékül közlendőknek találtam, hogy teljesen tiszta képet nyújtsak

Első helyre tettem az 1614. évből eredő „*Ordo in visitatione ecclesiarum observandus*” című utasítást, amely az 1626-ban kiadott *Disciplina Ecclesiastica* előtt már gyakorlatban volt.²

Ezt követi az 1629-ből eredő „*Institutiones ad Disciplinam Ecclesiasticam necessariae*” című utasítás.

Az unitárius egyház történetében oly fontos és még kellő részletességgel fel nem dolgozott 1638. évi *Complanatio Desiana* sem volt el mellőzhető.

¹ Kanyaró színes ceruzával a következő megjegyzést tette: „Alkalmastint a debreceni református zsinatra gondol a jámbor (1567).” Kanyaró tévedett. ² Én abban a véleményben vagyok, hogy a kolozsvári főtanács 1818. január 16-án éppen erre hivatkozik. Lásd a Mikó-féle 468. canont.

2. CIM.

De Disciplina Ecclesiastica.

— 1626. —

*1 Tanta vis est ordinis recti et concinnyi, qui velut¹ germen et soboles quaedam bonarum existit legum, ut² sine eo vix unquam quippiam³ vel in externis politiae, vel in internis, quae spiritus sunt, ecclesiae rebus possit feliciter⁴ aut consilio suscipi, aut re et opere in optatum exitum perduc.

Hanc ob causam, omnes omnium aetatum, verbo dei potente sub Christi vexillum collectae ecclesiae, apostoli consilium I. Cor. 14. iubentis: *ut omnia decenter et ordine fiant*, secutae, non solum quid docerent, quove cibo ac alimento Jesu Christi oves pascere, curarunt; verum etiam quem ordinem in administrandis christianae reipublicae functionibus tenerent, summa cum diligentia, fide, et studio perquisiverunt, atque observarunt.

Quam ob rem cum hodie nulla vel admodum exigua tangantur homines cura disciplinae et ordinis in compluribus ecclesiis, sed potius ingens passim, cuius quidvis fingendi, ac in vulgus spargendi, haud sine magna animarum distractione licentia permissa sit:⁵ ne virus hoc pestilens nostrum quoque coctum

*2 corripiat, et sua noxia contagio longe lateque serpens plurimos inficiat incautos, pauca de ecclesiae reforma-

a) ¹ A Körmöczfi-féle kézirat másolata szerint: veluti.

² Et van a kéziratban, de a mondat szerkezetire is tekintettel: ut volt irandó.

³ A Kör.-féle kézirat alapján pótolva e hiányzó szó.

⁴ A Kör.-féle kézirat másolatában: aut feliciter olvasható. U.: aut feliciter suscipi, aut re et opere etc.

⁵ K. így: et licentia grassetur. U. az *et* kötőszó kivakarva.

b) A Kör.-féle kézirat másolatában széljegyzé ként: *1 Ordo in ecclesiis, res bona. *2 Quorum et nos exempla secuti.

c) A torábbiakban K. a Körmöczfi-féle kézirat másolata; U. az Uzon-Fosztó egyháztörténelmének III. kötetében a VIII. fejezethez függelékként csatolt szöveg.

tionem, divina freti ope, et priscos sapientia coelesti claros imitati
^{*1} homines, in medium pro domo dei, quantum per nos
 licet aedificanda proferre statuimus,

Duae sunt res omnino, eaeque haud levis momenti, quae
 unum quemque dei potentissimi mysteria dispensantem non ornant
 tantum mirifice, sed etiam ut multam frugem docendo offerant,

^{*2} commodissime praestant, nimirum doctrinae puritas, et
 vitae inculpatae integritas. Neque enim ad contemplan-
 dum tantum beneficia, legem promissionesque dei, sed etiam ad
 agendum et ad opera charitatis in hoc brevi vitae nostrae curri-
 culo exercenda a summo rerum omnium conditore facti¹ sumus.

^{*3} Esa. 29. Hinc illud extat apud prophetam: *populus hic labiis*
 Mat. 15. *me honorat, cor autem ejus procul est a me. Paulus:*

^{*4} I. Cor. 4. *Sed veniam ad vos brevi, si dominus² voluerit; et*
cognoscam non locutionem istorum, qui inflati sunt,
sed spiritualem virtutem. Non enim in locutione situm est reg-
num dei, sed in virtute (spiritus.)

Jam vero quo commodius et rectius, utrumque illud, sana
 scilicet³ doctrina, et vitae integritas a docentibus in colenda domini
 vinea praestaretur, prudenter veteres omnia functionum ecclesiasti-
 carum munia in certas partes et classes ob vitandam *αττίζιν* atque
ανωμαλιν⁴ distribuerunt. Alios siquidem episcopos, et pastores,
 alios seniores, alios diaconos habuerunt, riteque singulis sua
 praescripserunt officia. Quod quidem si unquam alias, hoc saeculo
 potissimum corruptissimo, juxta rectam convenientis disciplinae
 normam, fieri par est, utile et aequum.

Recte enim a sapiente dictum est: *Via vitae cus-*
 Prov. 10. *todiendi disciplinam; qui autem increpationem res-*
puit errat. Porro haec Disciplina Ecclesiastica, in tribus⁵ praecipue,
 ut summam rei paucis complectamur, constitit.

I. In officiis singulorum commemorandis.

II. In erroribus et delictis primum privatim, tum etiam pub-
 lica corripiendis.

a) ¹ A kéziratban *ficti* van. A K.-ban és az 1694. évi kiadásban ellen-
 ben: *facti*. Ez a helyesebb s ezért így helyesbítettük.

² K. *deus*; ³ helyett: *sat*. ⁴ Az 1694. évi kiadásban a görög szó he-
 lyett: confusionem fordul elő. *Αττίζιν* == fegyelem hiány, rendetlenség ==
 confusio. ⁵ in tribus partibus. U in tribus praecipue partibus.

b) Széljegyzetként: ^{*1} Ecclesia domus dei. ^{*2} Doctrina pure, et vita in-
 culpate servetur. ^{*3} Esa. 29; Mat. 15. ^{*4} I. Cor. 4.

III. Demum, in exhaeredandis, seu excommunicandis iis, qui per poenitentiam seriam nullo se pacto emendare volunt.¹

Particula prima.

Jam vero cum nondum satanam rex regum, et dominus dominantium Jesus Christus ligaverit; sed adhuc furiose potenterque² in impiis hoc saeculo in maligno posito regnet; atque adeo inter ipsos etiam pios ecclesiae alumnos tyrannice grassetur. Videmus³ subinde nova in ecclesiis suboriri commenta, et haereses, quae ut pacem publicam aequae ac privatam perturbant, sic virus odii et rancoris in multorum praecordiis ad exercendas pestiferas inimicitias, crescente sensim animi gliscentis contentione nutriunt, aluntque.

*1 Quamobrem ut paci, et tranquillitati ecclesiae consulari, utque singulorum officia exactius declarata,⁴

non in ore tantum versentur, aut picta in chartis circumferantur, sed ad usum ecclesiae cum fructu et utilitate haud contemnenda applicentur. Primum omnium aliquot leges communis prophetiae

*2 in consistorio ecclesiastico retinendae, breviter et succincte proponendae sunt.

Nova doctrina^{*3} I. Nullus in tota universitate pastorum ac ministrorum novam aliquam et nondum in ecclesia receptam doctrinam⁵, vel clam, vel palam, spargere, docere, aut insussurrare aliis, absque scitu, voluntateque⁶ superintendentis et consistorii audeat.⁷

Nemo consistorii⁸ vel docentium vel auditorum ingreditor, praeter eos, qui iudicio et consensu totius synodi ad id munus sunt delecti. Item, qui disceptationis punctum et cardinem in medium proponet.⁹

Taciturnitas consistorii^{*5} III. Quilibet consistorii concivis, nihil se uspiam eorum quae illic agentur eliminaturum, promulgaturum, aut cuivis foris dicturum,⁹ in collegio promittito,

*6 IV. Disceptator membrum ecclesiae esto, et prius-

a) ¹ I. E felosztásnak megfelelően a particula II. et III. nincsenek külön tárgyalva a szövegben, hanem összevonva. Ennek az okát pontosan kiderítenem nem sikerült.

² Csak így: potenter; ³ Videmus helyett: inde fit.

⁴ E szó sajátos betűzetéssel: delarata-nak van írva, a c kihagyásával, ami több helyen előfordul így. K. így: declarentur, nec in etc. ⁵ A K. kéziratban így: receptam ab ecclesia doctrinam, vel... ⁶ et voluntate ⁷ audeat; ⁸ in consistorio. ⁹ így: dicturum jure jurando [in] collegio promittito.

b) A Körmöczi-féle kézirat széljegyzetei: ^{*1} Paci consulendum in ecclesia. ^{*2} Leges pacis. ^{*3} Nova doctrina vitanda. ^{*4} Consistores eligantur. ^{*5} Nihil ante temporem eliminetur. ^{*6} Disputator subscribere debet.

quam disputationes in medio consistorio ordiatur, aut cum eo superintendens agat, stare et subscribere se velle iudicio censurae ecclesiae promittito.

Quod si facere recuset, mox silentio alto illo imposilo, dimittitor¹ aut si consistorio visum fuerit, ab ecclesia ipsa, propter insolentiam tantam, amovetur.²

*₁ V. Disputator quod proferre in medium volet, amice, placide, candide, succincte omni denique rixandi libidine deposita proponito.

*₂ VI. Si senatus cum episcopo questionem in medium prolatam, ad salutem atque aedificationem non facere, vel pertinere iudicabit, sed potius tutam illam conscientia praetermitti posse ab homine christiano animadvertet, silentium disputanti severe imponito.

VII. Si vero aliquid veri, quod scitu necessarium sit, afferre disputator iudicabitur, de quo tamen consensus fieri illico in toto consistorio non possit, res ad generalem synodum, veritatis inquirendae causa rejicitor.

De officio Superintendentis.

*₃ Ut in militia dux unus, in aedificando unus est architectus, sic in ecclesia administranda, unus esse debet, qui reliquae ministrorum turbae praebeat, non quidem tyrannice, aut pro coeca animi libidine, voluntateque impia, sed mansvete, pie, humiliter, et cum summa animi vitaeque totius moderatione. Hunc quidam ex veteribus episcopum peculiari quadam ratione non inepte nuncuparunt. — Siquidem Pauli tempore nomen istud ad omnes in genere, qui verbo et gubernationi ecclesiae praessent, ut pastores, doctores, presbiteros promiscue applicabant.³

I. Tim. 3. I. Ac primum quidem episcopi officium est, ut
*₄ sancte et sobrie, et inculcate vivat, juxta praeceptum
Vita epis- Pauli: *Oportet igitur episcopum irreprehensum⁴ esse,*
copi unius uxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum,

a) ¹ Dimittitor = dimittitur. ² Temtam amovetur = amovetur. Ilyen írásmód több helyen előfordul, de más helyen a helyes írásmód szerint írtuk. Temtam = temptam. Ez a bekezdés Quod si ... a K. és U. kéziratból hiányzik. K.: ³ appelabant; ⁴ irreprehensibilem. Ez nem szöveghű idézet.

b) A K. kéziratban 'széljegyzetként'. *¹ Quomodo proponat; *³ Quomodo finiat disoutantis. *³ Munus superintendensis. *⁴ Quomodo vivat.

c) A K. kéziratban a felosztás: I—VII. szóval van kiírva.

hospitalem, aptum ad docendum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum, moderatum, alienum a pugnis, alienum ab avaritia, qui suae domui bene praesit, qui liberos contineat in subjectione, cum omni honestate, nam si quis propriae domui praeesse non novit, quomodo ecclesiam dei curabit et quae sequuntur....

*1 II. Secundum munus episcopi est, ut in doctrinam et mores sibi commissi gregis sedulo invigilet, ac inquirat. Unde Paulus in actis:¹ Attendite igitur vobis ipsis et toti gregi, in quo vos spiritus sanctus constituit episcopos ad pascendam ecclesiam dei, quam acquisivit proprio sanguine. Quamquam ibi² nomen episcopi late et communiter accipiatur.

*2 III. Tertio, cum vita hominum multis implicita molestiis teneatur, nec unus et alter ad obeundum ubique docendi munus sufficiat, superintendentis est opportune ac tempestive ministros ordinare. et pro eruditione, donisque divinitus ipsis collatis, in diversa loca vicatim atque oppidatim legitime collocare, juxta illud apostoli³ consilium: *Hujus rei gratia reliqui te in Creta. ut quae reliqua sunt corrigas, et constituas oppidatim⁴ praesbiteros sicut ego tibi injunxi.*

*3 IV. Invigilare debet quanta maxima cura potest Vigilantia coetui, ne discordiarum semina inter ministros spargantur,⁵ quae postea radicibus defixa altioribus, jurgia, convitia, contentiones, verbera, et id genus similia, ob quae ut plurimum ipsum ministerium sanctum male audire solet, pariant.

*1 V. Quia saepe fit ut peregrini homines sub specie probitatis ac humilitatis irrepentes, graves admodum perniciosasque praesertim inter simplices excitent turbas, quae deinde tum corporis, tum animi pacem atque quietem evertant; curabit episcopus ne introitus ad ecclesiae consortium libere cuivi pateat, sed examinati, et testimonium bonum de vita simulque doctrina habentes, advenae recipiantur.

VI. Cum satan astutus pater ille mendacii et homicida nunquam ecclesiam super Jesum Christum fundatam petere telis

a) K. ¹ Actor. 20. 28., ² illic. ³ Pauli; ⁴ per civitates; ⁵ spargant. U. = spargantur.

b) K. Széjjegyzetek: *1 Gregi invigilet. *2 Ministros in ecclesias collocet; *3 Eis invigilet; *4 Peregrini examinati recipiantur.

Mat. 13. nfestis¹ cesset, sed semper grassetur, et in sementem² frugemque domini Zizania spargens, sectas perniciosas, praeter et extra verbum suscitet, idque ut non solum doctrinam sanam per organa sua corrumpat, verum etiam docentes aequae ac audientes sauciet, dementet³ ac in mutua odia caedemque concitet. Propterea⁴ debet bis⁵ ad minimum, si impedimentis non retrahatur superintendens instituere intra annum visitationem seriam, ac ex ipsis auditoribus fide bona dignis, qualiter minister loci vixerit, quomodo se gesserit, quam Visitatio sedulus, aut negligens in docendo fuerit, diligentissime cunctisque finis percontabitur et cognoscet. Vice versa de auditoribus quoque ipsis ex ministro et pastore ecclesiae non minore cura atque diligenter⁶ inquirat.

De officio consistorii.

*² Si urbes pagi, regna, provinciae curari et administrari commode ab uno non possunt, nisi alios secum, quorum consilio et ope juvetur, a latere habeant, multo certe minus in domo dei sancta seu Ecclesia, quae columna et firmamentum veritatis est, teste Paulo,⁷ fieri potest, ut unus tantae molis onus humeris sustineat, tot curis et controversiis, quae subinde tum in doctrina, tum in matrimoniis aliisque casibus emergunt sufficere possit. Proinde non ab re synodus sancta decreto et auctoritate⁸ sua certos quosdam e numero pastorum gregis Christi, tum usu rerum pollentes, tum donis spiritualibus exornatos in consistorium sive senatum ecclesiae selegit ipsi⁹ superintendenti, tamquam praesidium quoddam loco auxilii opportuni prudentissime adjunxit.

*⁴ I. Horum primum officium, quod ad vitam attinet, est idem, quod episcopi eo quod Paulus in epistola ad Titum Consistorium¹⁰ et Titum,¹¹ imo et alibi frequentissime episcopi nomine,¹¹ non in specie ut posterior aetas usur-

a) K. 1 infensissimis cesset; 2 sementum — U. sementem; 3 e szó hiányzik; 4 proinde; 5 semel ad minimum; — U. bis; 6 diligentia. 7 apostolo; 8 auctoritate; 9 ipsique; 10 a sorrend felcserélve: ad Titum et Tim[oteum]; 11 nomen — U. Tim. et Tit[um].

b) K. szélegyzetként: *¹ Superintendens bis in anno visitet; *² Consistorii officia. *³ In coetum o senatum ecclesiasticum plures eligendi; *⁴ Officia eligendorum.

c) A püspöki vizsgálatra nézve Mikó is a Discip. Ecclesiastica VI. pont-jára utal. Lásd egyebekben Mikónál a 183. §-t. A kétszeri látogatás helyett az egyszeri látogatás bevételének ideje pontosan meg lenne állapítandó. Az 1691. évi D. E.-ban már: semel ad minimum.

pavit, sed in genere usus est, quo circa oportet omnes qui in consistorio, imo in toto ministerio erunt sine crimine esse, tamquam dei dispensatores.

*1 II. Hi ipsi deliberabunt etiam de synodo convo-
De synodo. canda cum superintendente, ne ob leves futesque causas ex tot, tamque diversis ac remotis locis, ministri praesertim tenuioris sortis accersiti, inutiles sumtus facere, multasque alias devorare molestias cogantur. Detur etiam opera, quo ad eius¹ fieri potest, ne importuno tempore, puta, parte anni validioribus tempestatibus obnoxia, autquando fruges ex² agris colliguntur, et convehuntur (nisi forte gravissimae, et quae moram nequamquam patiuntur causae obstiterint)³ publica talis convocatio instituat⁴. Ita enim de statu communi recte pacateque conservando prospiciendum, ut interim occasio mercedem, et laborum fructus percipiendi singulis non eripiat⁵.

*2 III. Mos fuit non illaudatus inde ab initio in omnibus ecclesiis pietatem⁶ et doctrinae retinere studentibus, ut catechismum, quae praecipua fidei et religionis christianae capita complecteretur, in publicum ederent, juxta ejus postea normam,⁷ tenella praecipue aetas, salutiferis praeceptis imbueretur, ac informaretur. Ideo viri graves docti, et spiritu dei ducti in consistorium assumpti curabunt cum episcopo, de confessione publica catechesique ex limpidis divinorum oraculorum fontibus depromenda et in vulgus edenda, ne videlicet unus et alter vel judicio decepti, vel impetu aliquo affectus studiove gloria rapti aliquid in lucem proferant, quod postea non nisi difficulter, cum magno ecclesiae detrimento, aut etiam vulnere consopiat⁸ur atque componatur.

IV. Quoniam saepe incidunt⁹ in vita et consortio hominum causae tum aliae difficiles, tum quae ad conjugia spectant, ita molestae et intricatae, ut non unius et alterius sed plurium omnino, et quidem eorum, qui judicio haud parum valent opera in dijudicandis illis opus sit, consistorii munus erit cum superintendente eas ex¹⁰ verbo dei et juxta rationes cum lege natura et decalogo, bonaque civili consuetudine consentientes definire, dijudicare, atque

a) K. ¹ hiányzik; ² K, hiányzik — U. megvan; ³ consisterint — U. obstiterint; ⁴ constitautur; ⁵ puritatem — U. pietatem: ⁶ juxta quam normam tenella praecipue aetas; az 1694. éviben: juxta cujus postea normam. ⁷ acclidunt; ⁸ (ex) hiányzik.

b) Széljegyzetként: *1 Concludent de tempore et loco synodi. *2 Catecheses ipsi curabunt.

dirimere. Cujus iudicio si alterutra pars, contenta non erit, licebit ad universitatem synodi et congregationis ecclesiasticae appellare.

V. Debebunt etiam animadvertere serio, ne per oscitantiam, negligentiam, inpietatem, imprudentiam et elationem superintendentis verbum dei et tota ecclesia male audiat. Praeterea illum ecclesias visitantem committentur re et¹ consilio, opereque juvent, et si quid aequum ac justum mandabit non negligent. Est enim voluntas dei ut superioribus et praesertim publicam personam gerentibus in honestis rebus obsecundemus,

Inquisitio morum. VI. Quotiescunque consistorium cogetur, toties inquisitio morum inter primores ecclesiae fiat, accusent sese mutuo, damnent arguant, sed² non tamen nocendi studio, aut ulciscendi ac diffamandi apud plebem cupiditate.

Suffragia. VII. Si de aliqua controversia graviore consensus fieri in senatu ecclesiastico facile non poterit, suffragiis et calculis res tota decidetur, majorque pars minorem vincet.*

De officio seniorum.

Dioeceses singulas suum habere seniore par est, et synodus sancta, suos id firmo sancivit decreto propter multas certasque causas.

I. Primum porro istos quoque pios, integros, inculpato: deque imprimis timentes esse oportet; nam et istis

a) K. ¹ (et) hiányzik: ² sed hiányzik: ³ suo hiányzik.

b) Széljegyzetként, *¹ Munia seniorum.

c) A De off. consistorii és De officio seniorum c. fejezetekben az I.,—VII. és I.—VI. pontok szóval vannak kírva.

* Az unitáriusoknak 1659-ben a fejedelem propositioira adott replica-jok, amelyben nevezetes gravaminajokat s az unitaria religionok appressio-jára írt bizonyos contractusok és articulások által tett megsértését adják elé. Ennek második pontja; „Oppressiojára vagyon religionknak az ezerhatszáz-harmincznyolcz esztendőbelli Deesen ad primum Juliu celebraltatott contractus in ea parte, hogy akkorbeli kegyelmes urunk azokra való animadversiot, az kik az ministerek, vagy mesterek közzül az unitaria religio ellen vétettek, az unitarius püspököknek és az consistoriumnak nem engedte, hanem abbéli authoritast az unitarius püspöktől elvötte, holott nem külső ember, hanem az püspök és az consistorium igazgathattya az eklézsiáká, alioquin oppressioja lészen az religionak.**

** (Kelemen L. másolatgyűjteményéből. Eredetije két iven a M. Unit. Egyház levéltárában Kvárt.)

nomen episcopi apud Paulum tribui in confesso est, ac proinde Quales seniores eligantur. iisdem fulgere, quae supra commemoratae sunt virtutes tibus debent.¹

*1

II. Praetera ad seniores pertinebit diligenter tenere, animadvertere numerum ministrorum sub sua

*2

diocesi existentium. Item: de illis percontari, quomodo vivant, quid et qua sedulitate fructuque doceant, num quid aliquid palam in concionibus dicant, vel clam in aures nonnulorum sub propriis aut² in alienis tectis insusurrent, quod turbet pacem, quod a consensu ecclesiae et doctrina publica recepta, atque approbata recedat. Ac si quid tale in aliquo deprehenderint, quod sinceros ac fideles Christi dispensatores dedeceat, id illico ad superintendentem absque livore injuria et nocendi studio perscribant fideliter,³ aut ipsi perferant.

*3

III. Si ministri a patronis suis inique premantur aut ab aliis injuria atque⁴ damno vel diminutis vel plane negatis redditibus afficiantur. Senioris erit illis consilio, re, ope⁵ praesto esse, eosque quantum per vires licebit, toto conatu adjuvare. Sin prodesse non poterunt, negotium totum ad consistorium vel superintendentem, quo mature inopiae illorum, si fieri poterit, succurratur, deferant, aut literis saltem significant.⁶

*4

IV. Divortia non faciant, sed ad episcopum et consistorium transmittant, egent enim ejusmodi casus conjugales, acri admodum atque seria deliberatione. Hinc est, quod saepe multas in plebe querelas, et quidem non sine offendiculo pernicioso, cum non recte decidantur exsuscitent.

V. In suam dioecesim nullu[m] minist[rorum] recipiant, nisi prius illi, qui discesserit a patronis et incolis⁷ honeste satisfiat, et Mutatio minist[rorum]. simul loci illa⁸ mutatio superintendenti, si coram non licebit, aut per literas fuerit exposita. Debent enim patroni et caeteri auditores quoties ministros ad vitandam⁹ verbi famem conducunt admoneri sedulo, de pietate, de vitae novitate,

a) K. ¹ debent helyett: necesse est. ² vel; ³ diligenter; ⁴ aut; ⁵ opere; ⁶ Sin... vel superintendentem deferant, aut literis saltem significant, quo mature (U. maturius) inopiae illorum, si fieri poterit succurratur. Az Almási-féle kiadás szintén a szöveg szerinti szórenddel. ⁷ a patronis et cunctis auditoribus; ⁸ et simul loci illius mutatio, superintendenti; ⁹ ad eritand[am] ami elírás.

b) Szélgjegyzetként: *1 Teneant exacte numerum ministrorum. *2 Percontentur de vita, moribus et doctrina. *3 Ab injuria vindicentur. *4 Divortium non faciant, sed: *5 Quomodo recipiendi ministri a terius dioeceseos.

c) Az V. pont az Almási-féle kiadásban rövidítve van. A második mondat: Debent enim etc. elhagyott.

de religionis amore et de officio atque affectione erga sacro sancti verbi praecones,¹ si vidui et liberi requirant.²

*1 VI. Conventicula absque scitu atque voluntate consistorii atque episcopi non celebrent nec instituant exceptis causis matrimonialibus. Ac si quando illis permittentibus fratres convocabunt, operam dent, ut ea in medium proferant, quae ad pacis et tranquillitatis conservationem faciunt, non contra quae ad schismata et dissensiones, a quibus omnes qui spiritu dei ducuntur abhorreere debent, spectant et tendunt; sic enim Paulus 1. Cor. 11. loquitur: *Quod si quis videtur contentiosus esse, nos ejusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesia dei.*

De officio Diaconorum.

Deploranda sane res est, eo duricie et ἀπαθείας³ ventum jam esse apud plerasque nationes, ut nullo largiendae et conferendae⁴ eleemosynae studio teneantur, paucos siquidem hodie, et per raros videre est,⁵ qui vel exiguam stipem in pauperes, tenuisque fidei domesticos erogent. At olim temporibus apostolorum frequentissima fuit in egenos affectio benignitatis et liberitatis piorum atque religiosorum hominum. Quod si deus hanc nostris quoque hominibus⁶ de colligenda aelemosyna mentem immiserit, diaconis opus erit, qui⁷ fideles aerarii ecclesiastici sint custodes.

I. Porro si ante omnia dotibus illis polleant, quas Paulus Timotheo commemoravit his verbis; Diaconos oportet esse honestos, non bilingves, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos, tenentes mysterium fidei cum pura conscientia. Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrent, si sint inculpati, uxores itidem honestas, non columniosas, [sed] sobrias, fidas in omnibus [habeant].

II. Horum ipsorum diaconorum munus erit eleemosynas a plebe a nobilibus, et cujuscumque honestae conditionis hominibus recipere, tenere, custodire et cum judicio spiritus in egentes atque infirmos fratres, apto tempore erogare. Prius tamen ea de re episcopi et consistorii (si circumstantiae ita requirant) consilio audi.⁸

a) K. ¹ sacro sancti verbi praecones — s igitur dei az 54 sz. colligatumban hlányzik; ² igitur: verbi dei praecones, quorum etiam vita defunctorum liberi, ac viduae alantur ac protegantur. ³ helyett tenacitatis; ⁴ et conferendae — hlányzik; ⁵ videre liceat; ⁶ hanc nostrae aetatis hominibus etc. ⁷ quod; ⁸ consilio audi helyett — consilio audito atque explorato.

b) Széljegyzétként: *1 Quomodo conventus instituant?

c) Az 54. sz. colligatumban az I. pontban feltüntetett sed és habeant szavak hlányzanak.

III. Cum turpe sit acta ecclesiae omnia silentio involvere, nec literis mandata fideliter servare, habebunt diaconi publicum librum, in quem litium controversiarum, ac decretorum omnium synodi rationes et summam apte referant, atque consignabunt. Hanc ob causam diaconi sint eruditi, versatique in literis, ut scite omnia scriptis pertaxant, et insuper ut interesse consiliis ac de difficilioribus controversiis iudicium cum aliis ferre non inepte possint.

IV. Teneant etiam¹ catalogum omnium in universitate ecclesiae ministrorum, ut qui et quot accidunt aut² decedunt, ex hoc militia ecclesiastica commodius et certius primores ecclesiae intelligant, turpe enim est, cum decuriones, centuriones atque duces periti³ suos norint milites, eos, qui in ecclesia primas tenent non intelligere: quinam de caula et grege⁴ sint domini.

De officio ordinandorum.

Magnam hac aetate nostra fuisse et esse etiam nunc passim in admittendis neophitis ad ecclesiasticum munus licentiam nemo nisi mentis inops negare potest. Multi enim sapientiae divinae ac humanae expertes, multi vitae deploratae, multi etiam nullam certam vocationem habentes munus hoc docendi, ut deo gratissimum, ita longe⁵ difficillimum obierunt. Quocirca ut gloriae dei et ecclesiae dignitati atque existimationi hac quoque in parte⁶ consulatur, in posterum haec praecipue in eligendis, ordinandisque ministris expectabuntur.⁷

*¹ I. An vitae sint integrae ac sincerae?

II. An aliqua artium rudimenta, atque initia, cum fructu non contemnendo in scholis degustaverint?

III. An non illis vitiis sint obnoxii, quae Paulus in ministro taxat? 1. *Tim.* 3.

IV. An cum examinantur de punctis christianae religionis praecipuis respondere, mediocris saltem diligentiae specimine edito ex catechesi possint?

V. An sacramenta, sive⁸ signa mystica ecclesiae celebrare et administrare juxta formam a synodo praescriptam, sciant ac velint?

a) K. ¹ e szó hiányzik; ² e szó hiányzik; ³ petiti; ⁴ et de grège; ⁵ e szó hiányzik; ⁶ atque existimationi hac quoque in parte szavak hiányzanak.
⁷ így: ordinandis ministris praecipue spectabuntur; ⁸ seu.

b) Széjegyzetként. *¹ Quid requiratur in ordinandis.

c) K. 1—9. pontok arab számokkal vannak jelezve és a sorrendben VI. = 8; VII. = 6; VIII. = 7. A lemásoló felcserélte.

VI. An se nihil innovaturos vel publica vel privatim absque salutato et consentiente consistorio promittant?

VII. An omnibus doctrinae christianae partibus, ab ecclesia ex verbo dei receptis stabilitisque, bona constientia absque hypo- crisi ulla¹ subscribere velint?

VIII. An scripta novi testamenti non ad συνταξις tantum τῶν ἀγῶνος apostolici,² sed etiam ad nos, imo ad omnes in un- versum fideles usque ad adventum salvatoris nostri pertinere credant, fateantur ac³ doceant.

IX. An Disciplinae Ecclesiasticae sese in totos⁴ subjiciant? His porro omnibus cum velle se stare qui ordinationem petit, bona sinceraque fide atque conscientia in facie ecclesiae promi- serit, suggestum deinde conscendet, et coetu toto audiente, bre- vem de materia aliqua ex bibliis sacris depromptam concionem
*₁ instituet.⁵ Tunc manuum impositione solita a superin-
tendente et senioribus ministrisque inaugurabitur si- mulque seniori illius dioeceseos,⁶ sub qua vocationem divinitus ablatam amplexus est, commendabitur.

Postremo literis atque testimoniis solitis ab episcopo de munere docendi acceptis, bonis avibus synodo dissoluta, in do- mino discedet.

De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur.

Summa dei bonitas est, quod in tot turbis mundi, quae utramque rempublicam tum christianam, tum politicam, mire hac praesertim aetate in perniciem pronas,⁷ concutiunt, colligit tamen sibi gregem aliquem pusillum, in quo verbum sonet, beneficia ejus agnoscantur et celebrentur, suosque Jesu Christo honos, dignitas et majestas tribuatur. In hac igitur navicula, tot procellis ac tempestatibus in alto miseriaru[m]⁸ pelago jactata, quo tutius cursum nostrae navigationis peragamus, omnes pro viribus im- cumbere in remos oportet, quod ut fiat serio certae vocationis nostrae et officii memores esse cuncti debemus.

a) K. ¹ hiányzik: ² így: An scripturam non testamenti non ad praescriptum tantum tempus videlicet apostolorum, sed etiam etc. Ebben a mondatban a görög szók helyett latin szók alkalmaztatnak. A VIII. pont az Almási-féle disciplinából ki is hagyatott. ³ et; ⁴ sese in totum; ⁵ így: brevi de materia aliqua ex bibliis sacris deprompta, concionem instituet; ⁶ illius dioecesis; ⁷ aetate pernicioso pro nos concutiunt; — U. a szöveggel egyező. ⁸ csak rövidített alakjában; épígy rövidítve az Almási-fele kiadásban is.

b) Széljegyzetként. *¹ Qua conditione recipiantur in numerum.

I. Ante omnia igitur¹ cum deus mire abominetur hypochrisim, et saepe diabolus semina odiorum atque contentionum spargere, tam inter auditores, quam inter docentes soleat. Esa 9. 33. Mar. 7. Ex officio erit omnium pastorum ac ministrorum, quibus cordi est veritas, et candor, ut si deliberationes consensus, subscriptionesque aliquae in componendis dissidiis, aut materiis utilibus exponendis fiant, id non fecte ac simulate, sed candide, sincere aperteque bona cum venia, conscientiae faciant. Nunquam enim pax et concordia stabilis inter hypocritas, qui artem simulandi et dissimulandi,² atque adeo cum deo et Christo ejus ludendi³ egregie callent, firmari, sanciri aut coalescere potest.

*1 II. Quia vero sacramenta mistica: eucharistia scilicet⁴ et baptismus non sine multorum per totum regnum quoerelis, nec exiguo cum infirmorum scandalo, annis superioribus prope modum deleta fuerunt, reducenda esse et in ecclesiis nostris usurpanda ob has potissimum causas judicavimus.

1. Quia de utraque clara et manifesta extant in scripturis testimonia atque praecepta.

2. Ne tesseris⁵ et signis gratiae divinae, quorum aliqua inde ab Abrahae temporibus in populo dei viguerunt, ecclesia dei careat.

3. Ne cursus veritatis in cognitione unius veri dei, et filii ejus unigeniti Jesu Christi apud infirmiores per intermissiones sacrorum signorum impediatur.⁶

4. Ne paulatim sacramentis contemptis eo impietatis amentiaeque veniatur, ut scripta novi foederis una cum signis mysticiis apostolorum tantum temporibus aut uno post ipsos seculo durare debuisse, contra omnem luce meridiania clariorem veritatem doceatur et asseratur.

5. Ut a tartaris, turcis, judeis, aetiopibus⁷ aliisque plurimis nationibus luce evangelii carentibus, ceu notis quibusdam certis, hisce sacramentis distinguamur, quemadmodum prisco illo pat-

a) K. 1 vero: ² et dissimulandi — hiányzik; ³ ludere; ⁴ ecclesiae; U. ... mistica scilicet: eucharistia et baptismus etc. E II, pont bekezdése az Almásiféle kiadásban össze van vonva s a 6. alpont ki van hagyva; ⁵ Necessarii et signis etc: U. szöveggel egyező: ⁶ ... per intermissionem istorum signorum impediatur. ⁷ aetiopibus — hiányzik, ami másolási hiba. U. megvan

b) Széjjegyzetként. *1 Baptismus et eucharistia usurpantur perpetuo in Ecclesia.

rum seculo populus israheliticus ab omnibus gentibus exteris¹ circumcisionis signo segregabatur.

6. Baptismus est lavacrum regenerationis, coena domini communio corporis et sanguinis Christi. Baptismus nos servat: coena commemoracionem mortis domini continet. Nec veri simile est Paulum tam severe minaturum² corinthiis fuisse, qui indigne ederent ac biberent ex hac mensa domini; vice versa digne illis vesci atque uti christiano homini imprimis competeret, utileque esset.

*1

III. Tanta fuit in nostris ecclesiis superioribus temporibus controversia nata³ de Jesu Christi filii dei invocatione, quantam vix unquam in hoc regno Transilvaniae extitisse credibile est. Sed divina bonitate ea iam nonnulla ex parte sopita est.⁴ Quin imo etiam autoritate supremi magistratus gravissime interdicta. Itaque serio cunctis ecclesia edicit ut quicumque in hoc gremio, consortioque suo vivere, discere, docere, quiescere volent, caveant, ne vel pro suggestu, vel tecti in angulis, arte procul circumstantias petitas,⁵ quisquam de hac materia, quod consensum⁶ jam factum turbet pronunciet aut musitet. Verum si quo in puncto adhuc haeret, dubitat, ambigat sique etiam nunc intra praecordia srupulum foveat,⁷ Consistorio dubia sua, secundum legem communis prophetiae absque affectu sibi pertinaciter placente proponat, et aperiat, non enim e re est docentium vel discentium in ecclesia, ut cuilibet quicquid venerit in mentem,

a) K. ¹ caeteris: U. exteris; ² nec veri simile est Paulum severe comminatum Corinthiis etc. — vagyis *tam* szó hiányzik és *communatum* szó után már N. Kovács István is kérdőjelet tett volt, U. szöveggel egyező; ³ enata; U. nata; ⁴ Sed... sopita est — ez az egész mondat hiányzik: U.-ban megvan, tehát másolási hiba. ⁵ suggestu, vel tecto in angulis procul per circumstantias, quisquam de hac etc. (U. peti a.)

⁶ A Kör.-féle kézirat másolatában *consensus* és *jam* szók közé föl van véve ez így: quod consensus [Ministorum unitariae receptae religionis in anno 1579 2. Juli. Claudiopoli congregatum de divinitate, adoratione, Invocatione, regnoque Christi ex libris sub rege serenissimo quondam Joanne Secundo electo rege Hungariae impressis, ac publicatis] jam factum etc.

Ez a hivatkozás a Blandrata által 1579. VII. 2-ra összehívott zsinat határozatára vonatkozik. Lásd a határozat szövegét a *Disciplina Ecclesiastica* biblior. philájában. Az 54. számú kéziratban a [—] közötti szöveg hiányzik és ezuttal nem volt módomban megállapítani, hogy ezt a szövegrészt ki vette fel a Körömczi-féle *Disciplina Ecclesiastica* szövegébe. Az 1626. évi szövegében benne lehetett, mert a deési complanatio e rész „világosabb declarationjára” rendelte beírni az ide vonatkozó részt.

b) Széljegyzetként. *1 Controversiam de Invocatione Christi nemo jam sopitam revocare ausit.

c) Az 1694. évi Almási-féle kiadás a II. 5. pontban a kereszteleés és uvacsora tekintetében a szentírásra utal s a 6. pontot elhagyja.

temere prout libido suaserit vesana passim dispergat atque disseminet.

[Declaratio tercii articuli in Dees, die 7. Juli anno domini 1638 facta :

Prout itaque damnati Francisci Davidis, Demetrii Hunyadi superintendentis tempore ab ecclesiarum unitariarum ministris unanimiter consensus est, D. N. J. Christi datam a deo Patre divinitatem profitendam, et quod deus verus sit publice docendum, eumque adorandum et invocandum, atque ab eo opem implorandum esse, ita etiam in posterum, nemo ausit contrariam, sive clam, sive palam docere, aut loqui, quin teneatur juxta id docere, concionare, et canere, Ipse vero dominus Jesus Christus ab omnibus divino cultu afficiatur, atque directe invocetur, tamquam is, qui homines et servandi et contemnendi sit praeditus potestate.]*

*1 IV. Decet pios eloquiorum dei proecones ut moribus et probitate sic habitu corporis externo, modestiam summam praeferre,¹ et omnino, ut loquitur apostolus ἱεροπρεπεις εἶναι.² Viderint igitur singuli, qui in docendi palestra versari bona constientia student, ut in amictu ipso, decentem quandam, huicque ordini competentem, sequantur et servent honestatem. Nec tamen hic certam aliquam papistici habitus formam, praescribit aut requirit ecclesia; tantum monet ut unusquisque militaria atque indecora vestimenta, quibus non raro plebi prosertim in doctrina adversariae,³ occasio male dicendi ministerio subministratur, exuat atque abjiciat. In capitis rasura, in pileis, soccis, palliis, thoracibus mediocritatem quandam, a luxu et

*2 elatione procul remotam omnes custodiant. Pariter in incessu, vultu, gestu, oracione, levitatem et ventosi ingenii futilitatem, toto studio diligentissime fugiant, utpote quam vel profani scriptores mirifice suis scriptis ubique detestantur.

* A complanatio desiana a Krisztus segítségével hívásának kérdésében ezt a további intézkedést is tartalmazza :

„Ez pedig az Ecclesiastica Discipulinának — harmadik articulusának — de officio ministrorum* világosabb declaratiojára az Ecclesiastica Discipulinában beíratassék, kinek beírását nem difficultalhatták, mert ...“

Az 54. számú kéziratunkba e rendelkezésnek megfelelően vette volt fel a másolá a [—] közé tett részt — latin nyelven.

A complanatio szövegét lásd a III. függelékben, ahol a [—] közötti szöveg magyarul olvasható.

a) K. 1.—3. ... prae se ferre et omnia, ut loquitur apostolus. A görög szók blányzanak s következík: Viderint igitur etc. U. ... prae se ferre; viderint igitur etc. ³ adversantí.

b) Széljegyzetként. *1 Habitus ministrorum. *2 Gestus.

*1 V. Fugienda etiam sunt omnia¹ flagitia et vitia,
sed praesertim, quia ebrietatem² civilis gladius non
plectit, imo in omnes poene etiam ministros cadit,³ eam ecclesia
universa suo decreto severissime interdi it, nemo se suumque
*2 ministerium ebrietate contamine, sed sobrie vivat, gregi
sibi divinitus commisso invigilet, studeat, scribat, medi-
tetur et consortium ebriosum, quorum deus venter est, devitet,
recte enim illud est: *non bene vinosus tractabit sacra sacerdos*.

VI. Cum divinitus praeceptum sit, ut sabbatha sanctificemus,
et communi christianorum consensu, ipso statim apostolorum
tempore (ut viri sacrorum literarum peritissimi⁴ conjectant) dies
dominicus conventibus ecclesiae, in quibus verbum dei audiretur,
*3 sacramenta perciperentur, preces, votaue publice fun-
derentur, eleemosynae pauperibus erogarentur deoque
gratiae pro beneficiis immensis agerentur, dedicatus sit. Ideo⁵
nuptiarum solemnitates, in quibus compotationes potius, quam
religioni et pietati studetur, dominicis diebus celebrari non de-
bent,⁶ nec ullus pastorum vel ministrorum sponsum cum sponsa
sive in pagis, sive in oppidis, sive etiam in urbibus tum tempo-
ris copulabit.⁷

Animadvertendum etiam, ut diebus octo, aut ad minimum
quatuor ante diem nuptiarum personae, quae jungi matrimonii
vinculo cupient, publice de suggestu in frequenti auditorum coetu
*4 promulgentur, eo nimirum fine, ut scandala et offensae,
quas saepe⁸ foedera conjugii non rite inita subminis-
trant, tempestive vitentur. Insuper copulationes nubentium non in
*5 angulis et locis secretis, sed in coetu et congregatione
honestae fiant. Demum ministri interesse convivii nup-
tiarum non prohibentur, modo in tempore mensis remotis inde
discedant, et alios serio ad impudicas saltationes ad ebrietatem,
*6 ad luxum et pompam nimiam fugiendam adhortentur

a) K. ¹⁻² ... sunt omnia ... ebrietatem szók hiányzanak. U. a szö-
veggel egyező: ³ ministros *impune* cadit. ⁴ literarum promptissimi et pertis-
simi conjectant. ⁵⁻⁶ Utique nuptiarum solemnitates, in quibus luxui potius
et compota[t]ionibus, quam religioni et pietati studerent. U. eddig a szöveg
szerint. ⁷ Ideoque nullus pastorum vel ministrorum sponsum cum sponsa sive
in pagis, sive in oppidis, sive etiam in urbitus tunc temporis copulabit. U.
e részben egyező a K.-vel. ⁸ scandala offensaeque. Saepe foedere etc. U. a
szöveg szerint. ⁹ ... saltationes ebrietatem, et luxum et pompam etc.

b) Szélgjegyzetként. *1 Ebrietas ministrorum fugienda. *2 Quid agat?
*3 Nuptiae diebus festis Interdicuntur. *4 Promulgentur. *5 Copulentur palam
*6 Minister tempestive recedat.

certis ea de re scriptorum testimoniis in medium prolatis; nec ullus tandem choreas ducat, aut fidibus ludat, aleis taxillisque.¹

VII. Omnia ad aedificationem fieri debere in domo dei divinus apostolus monuit, quod quidem illi non satis videntur perpendisse, aut observasse, qui orationem dominicam in ingressu et exitu concionum suo tantum Zelo absque consensu fratrum ducti intermiserunt, peperunt enim eo temerario facto scandala

„ quaedam inter siculos fratres,² ac insuper adversarios ad religionem nostram convicio proscindenter, acrius commoverunt, imo et principem nostrum clementissimum, sub cuius tutela vitam degimus, haud leviter irritaverunt, unde postea non pauci loco coedere coacti sunt; quare ut haec obstacula cursus veritatis divinae³ amoliri commodius valeamus, orationem dominicam, tam in exordio, quam in epilogo contionum retinere statuit ecclesia, non quod aliis verbis orare non liceat, aut superstitiose illa oratio usurpari debeat, verum quia⁴ illa verba sic sint composita, ut mire ad agnoscendum atque implorandum fontem omnis boni deum, si e sincero manent corde⁵ incitare quolibet a pietate non alienum videantur. Nec nos tamen ut sic museulus et nonnulli alii sentiant, latet.

VIII. Quia in proximis fratrum dissidiis quidam non iniori casu quam errore contumaci, theses et versiculos eos in quibus de honore, gloria dignitate beneficiis, regno intercessionem Christi salvatoris mentio facta esset, ex hymnis et cantiunculis pie a majoribus nostris compositis, ac ex scripturae testimoniis scite depromtis, expungere atque delere, ne vel nomen amplius mediatoris nostri recoletur, nequaquam dubitarunt, propterea autoritate totius ecclesiae cunctis fidei nostrae ac religionis ministris, quocunque tandem in loco illi sint, serio injungitur, ut intermissas illas deletasque de Cristo domino⁶ ex oraculis apostolorum excerptas locutiones atque sententias absque ulla procrastinatione in locum restituant et insuper in conventu publico ecclesiae, cum aliis hymnis,⁷ psalmis, rithmisque nativis e limpido scripturam fonte haustis tempore solito, ante vel etiam post contionem decantent.

a) K. ¹ nec ullus . . . taxillisque — hiányzik, U.-nál is: ² quaedam siculi fratres. ³ Divinorum: ⁴ quod; ⁵ pectore. ⁶ de Jesu Christo Domino nostro ex oraculis etc. ⁷ cum aliis spiritualibus hymnis etc.

b) Szé jegyzetként. *¹ Oratio dominica ante et post concionem recitetur. *² Ex hymnis et psalmis non est ex pugnenda absit.

*1 IX. Currere absque legitima vocatione ministros
verbi huc atque illuc nequiquam decet juxta illud.¹

Ro. 10. *Quomodo autem praedicabunt, nisi missi fuerint?*
Item: Non mittebam prophetas, et ipsi currebant. Et solent omnino nonnulli hodie incertis vagari, errare atque discurrere sedibus, aliisque fucato ac² specioso dolo imponere, alios³ per columnias, et obtrectiones loco haud cum parvo detrimento ejicere. Idcirco, ne quispiam absque scitu superintendentis, vel consistorii in illam post hac ecclesiam, sese intrudere audeat, sed expectet tantisper dum totius loci status et antecessoris conditio, plane ab iis quorum interest, cognoscantur, atque intellegantur. Ita enim fiet volente deo, qui auctor confusionis non est, ut in ejusmodi functionis⁴ permutatione, nihil aut temere aut in fraudem atque contumeliam aliorum perverse agatur.

*2 X. Usuram etiam ministro ac membro ecclesiae
exercere non licere agnoscit ecclesia, ideoque singulis sive praedicant evangelium, sive consultores, sive qualicunque, docenti ecclesiae membra sint, interdicit eam. Neque enim simul et mammonae et deo⁵ servire potest.

*3 XI. Postremo, quia maledicta, convitia et obtrectiones quibus aliena fama laeditur, expresse apud apostolos et evangelistas, ut quae hominem polluant, prohibentur edicit et sancit ecclesia, ut singuli ministri a columniis, detractationibus⁶ famosis chartis, probrisque in alios contumeliose jaciendis, penitus abstineant; ceterum quid facto sit opus de iis, qui labuntur, et sibi ipsis ac ecclesiae ignominiae notam certo et manifeste deprehenso facinore, conciliant dicetur in sequentibus.

Particula Secunda et Tertia.*

Si omnes homines aequae⁷ essent, si non in politia, saltem in ecclesia morigeri, dictoque audientes, non opus esset ulla severiore in republica et convictu christiano animadversione. Om-

* Ez a címfelirat felel meg a rendtartás előre bocsátott felosztásának. Azonban a particula tertia itt nem külön rész, mint a felosztásban hanem a kéziratban össze van vonva. Hogy ennek az összevonásnak mi volt az oka, ezuttal megállapítanom nem sikerült. A K.-féle kézirat másolatában — és U.-nál is — csak így: Particula secunda.

a) K. ¹ Zárójelben: Rom 10—15; Jer. 12; ² atque; ³ aliosque; ⁴ functionem; ⁵ et deo -- kimaradt; ⁶ obtrectionibus. ⁷ aequi, U. aequae.... audientes essent.

b) Szélfegyzeletként. *1 Nullus ministrorum in aliquam ecclesiam intrudere se praesumat. ² Usura ecclesiastica interdicitur. ³ Convitia et obtrectiones.

nia namque ¹pacata, tuta et tranquilla essent, quae ad internam societatis constitutionem fraterne attinent. Unde quoque summa in populo christi animorum consensio divinam secum² rebus in omnibus benedictionem trahens vigeret, atque conspiceretur.

Nunc quia se alii rectius et melius gerunt, alii citius ac³ facilius labuntur, nonnulli etiam in delictis haerent, perseverant, et quasi totos se satanae versutissimo mancipantes consenescent: propterea ad scelera et flagitia connivendum non est, sed qui in manifestis ac enormibus vitiis erratisque deprehenduntur, puniendi mulctandi atque castigandi sunt, partim ut alii exemplis ejusmodi moveantur, partim etiam ut ipsi illi pudore quodam suae turpitudinis affecti in viam meliorem, mentemque saniolem redeant, atque convertantur.⁴

Caeterum hic tyrannica aliqua et civili⁵ inquisitione opus non est, ut nimirum quos aliquid patrasse mali constiterit, illico populo detegamus, in vincula detrudamus, et securi subiciamus, aut alia

⁶ratione e vita tollamus, sed potius ⁷πειραισιν⁸ quaedam adhibenda est, ne infamiam magis, quam salutem deliquentis quaerere videamur,

I. Primum itaque, si quis errantem in doctrina quempiam animadvertet et discedentem ab ecclesiae rectis institutis, aut perpetrati ab aliquo facinoris conscius erit, admonebit privatim⁹ amanter et placide, aut etiam si facti atrocitas

¹⁰sic requirat, objurgabit atque etiam graviter corripiet. Non enim dubium est, quin illi, qui vel tantillum bonitatis ac prudentiae habebunt, admonitioni ab animo benevolo sinceroque profectae locum dent, et resipiscant, juxta sententiam illam sapientis cedro dignam:

¹¹*Veluti torques aureus, et aureum monile est increpatio apud sapientem, qui auscultat. Item qui negligit disciplinam, spernit animam suam, sed qui audit increpationem possidet eam.*

II. Ubi clancularem, et privatam correptionem nihil prodesse constabit, ne malum latius serpens, universo ministerio, scandalum pariat, consistorio vel superintendenti error aut vitium aperiatur et significetur, deinde reus criminis, advo-

a) K. ¹e szó hiányzik; U. szöveg szerint; ² divinam, secum rebus; ³ hiányzik. U. et; ⁴ vertantur; ⁵ civili; ⁶ paenitentia; ⁷ primum, U. privatim.

b) A K.-féle kézirat másolatában széljegyzetként. ¹ Peccant puniendi sunt ² Sed. ³ Q. omodo, ⁴ admonitione, ⁵ objurgatione. ⁶ Correptione, ⁷ Quia ea spernit, quid ei facientur.

cetur, severissimis verbis castigetur et ad poenitentiam, vitamque emendandam certis et claris¹ scripturae testimoniis invitetur et

Prov. 29. praesertim illud sapientis proponatur: *Vir increpatus, qui indurat cervicem, repente conteretur, nec erit illi sanitas.*

III. Si nec prima, nec secunda increpatio (nam generalis una admonitio, jam nunc in institutione disciplinae procedit) optimo atque benevolentissimo animo instituta, hominem perditum, ac in perniciem propriam temere ruentem revocare ab errore pestifero, aut flagitio aliquo turpi, poterit, tum demum fulmine quasi excommunicationis percussus ab ecclesia extorris ejicietur et consortio piorum excludetur, jure omni et munere ecclesiastico privabitur. Denique a convictu et communionem fidelium arcebitur.

Idque duabus praecipue de causis. 1. Primo. Ne contagium noxium plures in uno eodemque Christi ovili commorantes oves inficiat.

2. Ut poenae acerbitate, si quam adhuc in se fovet pietatis scintillam, nec plane in reprobrium actus est sensum emendetur.

Hos porro admonitionis, excommunicationis et disciplinae gradus luculenter ipsemet ostendit et expressit apud evangelistam Salvator.² *Si vero peccaverit in te frater tuus, abi et argue eum inter se, et ipsum solum. Si te audiverit, lucratus es fratrem tuum. Sin vero te non audiverit, accipe tecum adhuc unum, aut duos, ut in ore duorum, aut trium³ testium stet omne verbum. Quodsi neglexerit audire eos, dic ecclesiae. Quod ecclesiam⁴ neglexerit, sit tibi velut ethnicus et publicanus.* Jam vero hujus excommunicationis typus etiam in vetere testamento extat. Arcebat enim lex Mosis leprosos a coetu izraelitarum, arceri igitur et nunc possunt jure, qui lepra errorum in doctrinis et vitiorum contagio in moribus infecti, non solum non emendantur, sed etiam indurescunt. Vetabant Jüdaeï os leprosorum, ne pestifero habitu virus nocens in occurrentes alios transfunderent. Velint igitur christiani, obturentque ora illorum, qui venerosa dogmata nulla admonitione⁵

a) K. ¹ emendandam claris etc. ² Igy: ipsemet ostendit Salvator apud evangelistam Luc. 17. ³ U.-ban az idézet Luc. 17. Si vero peccaverit in te frater tuus... velut ethnicus et publicanus. A ⁴ alatti szó után: audire olvasandó, ami hlányzik. ⁵ correctione correcti.

b) Széljegyzetként. ¹ Extrema paena ministrorum.

correcti dispergunt; serpebat lepra in vetere foedere,¹ si tabida illa lue polluti aliis convivebant, serpet igitur et hodie falsorum dogmatum pestis, si auctores² et defensores illorum³ in sinu ecclesiae licenter latitabunt.⁴ De quo Paulus: et sermo illorum ut cancer morbus pastionem habebit, solitarie vivebat tunc leprosus, igitur et nunc, qui lepram animae contraxit, non alio loco quam ethnicus et publicanus habeatur. Demum:⁵ promulgabantur leprosi publice illo tempore,⁶ proclamantur, igitur et hodie imo proscribantur, qui lepra ac⁷ morbo doctrinae, morumque semel atque iterum admoniti, adhuc lue illa tabescunt foedissima.

Huc pertinet, quod Paulus Hymoeum et Alexandrum aerarium, qui nonfragium fidei fecerant,⁸ tradit satanae: excommunicat. Sive jure Christianae civitatis et communionis 1. Tim. 1. privat.⁹ Similiter I. Cor. 5. Cum talibus inquit ne cibum capiat. Item: Tit. 3: Haereticum hominem post unam atque alteram admonitionem rejice. Item: 2. Johan: Si quis venerit ad nos et hanc doctrinam etc.⁹

Qui non dicit ei ave, communicat eius operibus malis. Item, 2. Tes. 3.⁹ Quod si quis non auscultat sermoni nostro, per epistolam hanc significate, et ne commercium habeatis cum eo, ut eum pudeat: Neque ut inimicum ducatis, sed admonete, ut patrem.¹⁰

Nec¹¹ aliud sibi vult, quam de hac excommunicatione loquitur dominus, apud evangelistam cum inquit.¹² Amen dico vobis, quaecumque ligaveritis in terra etc.

Est enim hic verborum sensus: Quosunque item¹³ semel, atque iterum admonitos, nec in viam, tamen reversos e consortio, convictu et communionem vestra ejeceritis,¹⁴ ii etiam apud patrem pro eiectis¹⁵ habebuntur: Ex adverso, si eos qui poenitudine seria¹⁶ ducuntur, in coetum et consortium vestrum receperitis, ii ipsi a Patre quoque meo pro receptis, habebuntur.

a) K. ¹ populo veteri; ² authores; ³ eorum; ⁴ itt a két kézirat között nagyobb mondatszerkezeti eltérés van, így: in sinu ecclesiae licenter latitabunt, et sermo eorum, uti Paulus ait, ut cancer morbus pastionem habebit 2. Tim. 2:14. Solitarie vivebat tunc leprosus, igitur etc. itt több apró eltérés található: ⁵ Deinde; ⁶ publice et tempore: ⁷ et: ⁸ facerunt; ⁹ ⁹ ⁹ privat után így: I. Tim. 1., I. Cor. 5., cum talibus inquit ne cibum capiat Tit. 3. Haereticum hominem post unam atque alteram admonitionem rejice. Item 2. Joh. Si quis venit ad nos, et hanc doctrinam non afferet, ne recipiat eum in domum, ne ave dixeritis ei; qui enim dicit ave, communicat ejus operibus malis. Item 2. Thes. 3. Quod si quis non etc. U. egyező K.-vel.

E szövegrészben is több apró eltérést találunk. ¹⁰ Neque... patrem hlányzik; ¹¹ Neque; ¹² cum inquit helyett: Inquiens; Amen, Amen. dico vobis, quaecumque ligaveritis in terra, erunt ligata in coelo, et quaecumque solveritis in terra erunt soluta in coelo; ¹³ inquit semel; ¹⁴ ejecistis; ¹⁵ patrem ejeci; ¹⁶ seria.

Postremo cum omnia consilia, dicta et facta fidelium christi dispensatorum ad proximi emolumentum et aedificationem non autem interitum, vel ruinam atque exilium vergere debeant, nequiquam par est, aut rationi consonum, ut primo res ecclesiae procliviores ad lapsos proscribendos, quam ad conversos in gremium¹ albumque ecclesiae recipiendos, existant.² Nam Luc. 15. et dominus³ ove inventa, quae perierat, laetatus est. Et Lev. 14. quemadmodum leprosi mundati ac expiati jus habebant olim redeundi in castra, vel etiam dominum, aedem sacram ingrediendi, sic eos⁴ in quibus solidi penitentiae seriae fructus conspiciuntur, recipere et ad convictum, communionemque fratrum, ne extorres vivant admittere⁵ aequitatis divinae norma recta svadet et ostendit.

Quibus autem verbis, ubi, quo habitu corporis, animique et quam veniam petere de delictis et erratis lapsi atque conversi fratres debeant, ipsa Synodus recte ac⁶ prudenter praescribet suo tempore, ut hoc pacto omnia pari studio communique voto atque deliberationibus in laudem et gloriam nominis divini sempiternam, proximorumque emolumentum aequissime atque constantissime dei praesidio adjuti perpetuo dirigamus. Amen.*

Jegyzés.

Az Uzoni-Fosztó-féle egyháztörténelem III. kötetében (az 569. oldalon) a szöveg után az alábbi megjegyzések találhatók latin szövegben:

Notandum est ex et de haec Disciplina.

1. Abban az időben bármelyik eklezsia bárkit — ha a pap-ságra alkalmatlan is — papnak alkalmazhatott. Ezért volt szükség a vizsgálat rendén kutatni, van-e olyan képzettsége, hogy a hiszékeny hallgatóságnak ne költsön ismeretlen meséket, mert még kóbor katonát is alkalmaztak papnak.**

Az alantóssabb diaconusok tiszte már ekkor, amint látszik, elenyésze, amint a kö etkező Disciplina ki is zárta; azoknak tisztét ma az egyháziak végzik.

3. Nem gondolnám, hogy az urvacsora teljesen abbahagyott

K. 1—3 így: in gremium ecclesiae recipiendos, exist-ment, U. existant. Az 54. számú kéziratban a szöveg szerint: in gremium albumque etc. ⁴ vos-, U. nos; ⁵ admittere atque recipere; ⁶ et amelyet ac helyett a K.-féte kézirat szövegében következetesen használtak.

* E munka m gyar fordítását azért mellőztem, mert az 1694. évi latin kiadás nagy részben ezzel egyenlő s ott a magyar fordítást is közlöm. Viszont mind a két latin szöveget azért közlöm, hogy egyházjogunk alapjait a történeti kifejlődés szerint a nagy nyilvánosság részére hozzáférhetővé tegyem.

** Ez a papi állással járó privilegium kihasználása volt azok részéről, akik a katonaságtól megszöktek és további mentesítésökre papi állást szereztek.

volna abban az időben, hanem csak hogy azzal legritkább esetben éltek, mint ami a hivekre közömbös dolog, minthogy az intézményekből és Pál apostol írásaiból nyilvánvaló, hogy tetszésükre volt hagyva, hogy mikor éljenek és mikor ne éljenek avval. „Valahányszor eszitek és isszátok stb. I. Cor XI.“

Ezért kellett határozott terminusokra megszabni annak a kiszolgáltatását, amint ez tényleg van.

A dési *complanatio* is bizonyítja, hogy a csecsemők keresztelese teljesen fébeszakadt, ahol megparancsolják, hogy megint gyakorlatba kell venni.

Sőt Socinus is a vízzel való keresztelestről így tanít: a keresztelese nem szükséges, amivel én is könnyen egyet értek legalább is annyiban, hogy senkit meg nem keresztelnék, amig a hitvallásra és a keresztelese megértésére rá nem jött, amint nálunk néhol cselekszik.

4. A midőn a dési *Complanatio* folytán a Krisztus segítségül hívásáról szóló intézmény a *Disciplina Ecclesiastica*ba a papi kötelességekről szóló harmadik artikulus magyarázataképen bevétettetett — értsd ezt a Radecianat — mivel az újabb *Disciplinában* ezt, vagy ehhez hasonló betoldást nem fogsz találni. V. ö. itt a 8. p.

5. A Radeciánának a papi kötelességekről szóló 7. artikulusából vagy az látszik, hogy nem volt egyformán meghatározva az istentisztelet rendje, úgy, hogy bárki bármit elhagyhatott, vagy az, hogy némelyek bölcsebbek akartak lenni, mint azt a szükség kívánta; a könyörgés e ötti, vagy utáni vasárnapi predikációt azonban némelyek kihagyták; ma azonban a gyakorlat által mégis annyira meg van erősödve, hogy elhagyni — hacsak véletlenül feledékenységből nem történik — csaknem véték és nem tanácsos a gyakorlattal elletébe kerülni.

6. Ugy látszik a 8. §-ból, hogy Dávid Ferencnek a Krisztus segítségül hívására vonatkozó lappangó hagyományai még gyakorlatban voltak; vagy azok a zsidózók voltak, akik akkor, sőt a jelen századig unitárius nevezet alatt lappangtak a mi egyházunkban; ma azonban káthekisták nevezet alatt lappangnak.*

* A 4. pontban hivatkozott 3. §. továbbá az 5. pontban hivatkozott 7. §. és a 6. pontban hivatkozott 8. §. helyesen a D. E. Radecianának ama pontjaira vonatkoznak, amelyek a „De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur“ címfelirat alatt III. VII. és VIII. számmal vannak jelezve. Az 1—6. pontok alatt látható szöveg Márkos Albert fordítása.

Függelék.

I.

Az egyházközségek vizsgálása alkalmával követendő rend.*

— 1614. —

1. Az elszállásolást a parochiai épületekben kell eszközölni, ha a községben a papi hivatal üresedésben nincs; ellenkező esetben az egyházfi házában történik az elszállásolás. Noha itt megfontolás tárgya lehel, minden községet meg kell-e vizsgálni, vagy csupán azokat, melyeknek élén kinevezett (certus) pap áll.

2. A pap üdvözlése után az illető község falusbirája az esküdt polgárokkal és egyházfiakkal egyetemben a papi házhoz hivatnak, kiknek a vizsgálók komolyan lelkükre kötik, hogy másnap, vagy ha az idő megengedi, még aznap egy meghatározott órában polgártársaikkal együtt a templomban gyűljenek egybe, hogy ott őket üdvözöljék, amit fölötte szükségesnek tartanak.

3. Itt először is meg kell kérdezni az egyházközséget (hogy ez alkalommal azon helység papja jelen legyen-e vagy ne, az megállapodás dolga), hogy vajjon a pap elég szorgalmatos-e a tanításban s vajjon a meghatározott ünnep- és mives-napokon s általában egész héten át tart-e és hányszor templomozást és tart-e vallásos kikérdezést (catechisét) főképpen vasárnapokon. Továbbá tisztességesen forgolódik-e az ő nyája között, józan életű-e, oszt-e úrvacsorát, keresztel-e? És a betegekhez vigasztalásra hivatva, készséggel megyen-e, amint tiszte tartja? Továbbá a birtokokat hűségesen műveli-e? Otthonülő-e, vagy faluszerzte, avagy kocsmákban bódorog? Azután illendőképpen ruházkodik-e? Általában jó példával jár-e hivei előtt vagy nem? Egyszerre több eklézsiát gondoz-e s minő buzgalommal? Azonfelül miképpen igazgatja saját családját?

4. Mig a templomban ezek folynak, azalatt egy falusi embert a szomszéd faluba kell küldeni, nogy azon helység papját, bíróját vagy egyházfiát figyelmeztesse, hogy készüljenek a vizsgálók fogadására.

* A 491. sz. kéziratból kiletszően ez az utasítás 1614. évből való. Magyarra fordította Márkos Albert főgm. tanár 1921. VIII. havában.

5. A papot pedig az egyházközség törvényszerű vezetéséről és rendben tartásáról kell kikérdezni (s fölhevíteni), hogy az erre vonatkozó (írásbeli) bizonyítékot mutassa elő; majd ki kell kérdezni a tanítása felől s a gyülekezet fülehallatára hitvallást kell tennie. Azután a népet kell megkérdezni, vajjon mindig aszerint tanította-e őket a pap. Majd ismét a papot kell megkérdezni, vajjon a hívek nagy számban szoktak-e a templomba gyülekezni s ott figyelmesen hallgatják-e az Úrnak igéjét. Továbbá, hogy kellő becsben tartják-e a tanítást, valamint magát a tanítót? Azután, hogy a papnak a köteles terményeket hiánytalanul és becsületesen fizetik-e? Továbbá, hogy a papi hivatal részére átengedett birtokokat mindnyájan saját joghatóságuk alatt tartják-e?

Amiket, ha akár ugyanazon helység polgárai vagy patronusai, akár bárki más jogtalanul használ, helyén való a királyi adomány levélre hivatkozni, de hogy az elidegenítőkkal szemben az elfoglalás miatt való számadásravezést illetőleg milyen eljárást kell követni, arról a vizsgálatot végzőknek kell határozni.

6. Ha a pap tiszte teljesítésében kelleténél hanyagabbnak, vagy feslett erkölcsűnek, avagy dorbézoló, vagy civakodó természetűnek találhatik, meg kell feddeni a nép előtt. Ha megjavulni nem akar, a vizsgáló uraktól meghatározott napra az esperes széke elé (in sedem senioris) idézendő azon büntetés terhe alatt, melyet jog szerint az engedetlenek szoktak fizetni. Ha pedig a nép a köteles jövedelmet a papnak még meg nem adta, kényszeríteni kell annak kielégítésére és a kielégítésnek napja meghatározandó. Ezt, ha a nép a kitűzött napig elmulasztja, a papi szolgálat szüneteljen mindaddig, míg a pap kielégítést nyer.

7. Az a pap, ki az engedelmességet és vendégszeretetet nem gyakorolja, a zsínat által megszabott büntetéssel sújtassék. Amit is az, ha vagy egyáltalán nem, vagy csak makacskodva akar fizetni, házi butoraiból zálog vétessék, amelynek kiváltására hivatalától való megfosztás büntetésének terhe alatt a vizsgáló uraktól megszabott napra egyházi forumunk elé idéztessék.

8. Meg kell kérdeni azt is, vajjon az elődöktől vagy máshonnan az egyházközség számára pénz hagyományoztatott-e s az hol van, valamint az ezüst készletek?

9. A népet kényszeríteni kell a templom, papi épületek és iskola körül való rongálások kijavítására, mit ha elmulaszt, 12 forintig büntetendő.

10. A feslett erkölcsű, civakodó, türelmetlen, zavargó, része-

geskedő házastársak az egész egyházközség előtt saját törvényes papjuktól, valamint a vizsgáló uraktól komolyam megintetnek. Kik ha megjavulnak, jól van, ha nem, bizonyos napra papi szék elé idéztessenek s még ha így sem javíthatók meg, kiközösíttessenek.

11. A hívők közül mindazok, kik az így lefolytatott gyűlekezetben jelen nem voltak, egyenkint 3—3 forint kilízetésére kényszeríttessenek, ami alól felmentést valaki csak igen komoly okok alapján nyerhet.

12. Az iskolamesterek az egyházi szabályzatban előírt kötelességeikről szorgalmasan megvizsgálandók, megigazítandók, megintendők és megbüntetendők. Ugyancsak ők az alamizsnából három vagy legkevesebb két gyermeket tápláljanak és neveljenek, hogy velük a templomban énekelhessenek, amit ha tenni elmulasztának s az alamizsnát mégis begyűjtenék, a szokásos büntetéssel sújtassanak.

13. Ott, ahol az iskolák el vannak hanyagolva, azok kijavítására és a mesterek fizetésére az egyházközség köteleztessék 12 forint büntetés terhe alatt.

14. Az olyan pap, ki a mestert fizetni elmulasztja s annak járandóságát magához kaparinítja, 12 forintra büntetendő.

15. Mielőtt a vizsgáló urak máshová távoznának, a papi Pál apostol szellemében a lehető legszorgalmasabban buzdítsák, hogy (híven) örködjék, józan életű legyen, a prédikálásban szorgalmatoskodjék s egy evangelista hivatását töltse be. Hasonlókép a népet is figyelmeztetni kell, hogy szorgalmasan éljenek az örökélet ígéjével és a papi hivatal gondos föntartásában meg ne lankadjanak.

16. Miután ténykedésüket minden egyes faluban röviden és összegezve írásba teszik és úgy a papnak, mint az egyházközségnek a vendégszeretetért köszönetet mondanak, hálákat adva, a vizsgáló urak a szomszéd faluba mennek.

Jegyzet. A multban kib. csátott *Disciplina Ecclesiastica*-k kiegészítéseként gyakran találkozzunk az egyházközségek vizsgálatára vonatkozó külön utalásokkal — aminő ez is.

A sopronmegyei Réczés féle kánonok (1598) kiegészítőjeként 1—27. articulusból álló utasítás adatott ki. *Articuli quidam pro visitandis ecclesiis conscripti.* L. Mokos I. m. 160—165. l.

A pestmegyei kánonoknak (1629.) szintén kiegészítője az 1—8. pontból álló: *Admonitiones quaedam publicae*, amelyben a visitatoria vonatkozó rendelkezések találhatók.

Ez a rendszabály Thoroczkai Máté (1601—1616.) püspöksége alatt volt kibocsátva. A latin szöveg megtalálható az 54. és 370. számú kéziratokban, amelyek — némi eltéréssel — teljesen egybevágók.

Ez az utasítás sem nyújt tájékoztatást abban az irányban, hogy minő *Disciplina Ecclesiastica* volt ekkor használatban.

Szükséges utasítások az egyházi rendszabályokhoz.¹

— 1629 —

Első rész.

Krisztus segítségül hívásáról.

Azon kell munkálkodni, hogy Krisztus Urunk nevét a közönséges imádságokban, közvetlenül, gyakrabban hívják segítségül. Ez annál könnyebben keresztülvihető, mert hogy az Urvasora kiszolgáltatásában így legyen, afelől a hallgatóság megbotránkozásáról semmi hallomásunk sincsen. Azért is még hozzá, mert ez épp úgy gyakran megtörténik a szokásos egyházi gyűlekezeteken, mint a hogy eszünkbe vesszük a prédikációk záradékába foglalt szólamokat, melyek közvetve tartalmazzák a Jézus Krisztus nevének segítségül hívását. Hogy tehát a hallgatók e gyakorlatot megszokják, mentől többször föl kell világosítani a Jézus Krisztus isteni hatalmáról s az egyházat fölkaroló kormányzatáról és gondviseléséről. A Krisztus nevének segítségére hivatkozott példákat is a szent írásokból kell idézni. Mindezek ne legyenek csupán csak nyilvános reáutalások, hanem magán uton is az emberek lelkébe való becsepegtetések. Továbbá igen jónak látszik, hogy a prédikációk záradékaiban, a midőn a tettek ünnepélyes szólamokban jutnak kifejezésre, a szónoklat közben-közben az Ur Jézusra forduljon és tőle kérjék a lelki javakat. Mert ez gyakoribb lehet és a hallgatókat is kevésbbé bánthatja, mivel mind rövidebbek, mind szabályosabbak és inkább a prédikátor belátása alatt állók a szólamok. Továbbá ügyelni kell arra is, hogy az első esztendőben a Krisztus közvetlen segítségül hívása csak néhányszor, a prédikációt megelőző ünnepi könyörgésekben történjék. Kiválíképpen, ha lehetővé válik előrebecsátása a rövid bevezetésnek, mely a hallgatókat e tárgyban való buzgalomra serkenti. A következő esztendőben gyakrabban és megszokítás nélkül s a hol így a dolog szokássá válik, egykoron, a prédikáció után tartott könyörgésekben is megtörténhetik. Igyekezni kell továbbá, hogy

¹ Szükséges tanítások az 1626. évi Egyházi Rendtartáshoz.

a könyörgések oly szavakban jussanak kifejezésre, melyeket a Jézus Krisztusról, vagy a szentírások emlegetnek, vagy pedig a melyek a prédikációkból és hittudományból lettek a hallgatóknál használatossá, nehogy ezeknek füleit valami szokatlan megbotránkoztatassa. Ha úgy látszik jónak valamikor, hogy a Krisztusra hivatkozás a prédikáció után történjék, e ne legyen a lelkeknek a dologban való előkészítése nélkül. Mind ez világosan áll a dolgoknak ama fejtegetésében, melyről a nép kitanítására, kevésse előbb megemlékeztünk. Kérni kell tehát a tisztelendő püspök urat,¹ hogy ő maga a leghathatósabban járjon elől és törje meg az első jeget. Mert tekintélyétől nagyobb súlya van a szavaknak és tetteknek. Ha pedig az tűnnék ki, hogy oka van a miért az előbb való, a mondottakból valami uton valamit teljesíteni vonakodik, a következmény ne ejtsen csüggedésbe, hanem Isten segítségét esdekelve kérve, a lehető legnagyobb előrelátással kell foglalkozni a dologgal.

Második rész.

Az egyházi rendszabásról.²

Az erkölcsi rendnek az egyházközségekbe való bevezetésére kérni kell a tisztelendő püspök urat,³ hogy e dologban a zsinaton⁴ a lekipásztorokkal működjen közre. Kiváltképpen, mivel a zsinaton irásokban e dologra bőséges alkalmat találhat. Aztán néha-néha a néphez az ő fegyelme szükségességéről és gyakorlásáról tanítást kell intézni; még pedig a kiknél lehet inkább magán uton tanácsolni, hogy annak megállapításánál segítségül legyenek, vagy legalább azokkal szemben, kik a megállapítást akarják, ellent ne álljanak. Elsőbben is azokhoz kell fordulni, kik a buzgó istenes életre hajlandóbbak és könnyebben meggyőzhetőek; majd azután azokhoz, a kiknél arra, hogy indulatba jöjjenek, a nagy számban levő jóknak megegyezése, nem kis erővel foghatással lenni. Hogyha az egyház lekipásztorai úgy vélekednének, hogy némelyeknél ők maguk, kevésbé lehetnek kezdeményezők, hogy a dologban eljárjanak; akkor forduljanak tanácssal és észszel a barátokhoz, a kik azokat vagy könnyebben megközelíthetik, vagy szeretetreméltóságuk és tekintélyük nagyobb előttük.

¹ R. D. E. = Revendum Dominum Episcopum = a tisztelendő püspök urat. ² Az én szóhasználatom szerint Disciplina Ecclesiastica = Egyházi Rendtartás (T.) = R. D. E.-t. ⁴ Synoduson.

Rohamosan ne történjék semmi, hanem lassanként, de azért a dolog kitartással szorgalmazandó és a kezdeményt nem kell félbenhagyni, még ha mindjárt eredmény nem is követné. Aközben pedig, midőn valamit közös megegyezéssel elhatározunk, a szent rendszabásnak ezt a részét, a mint lehet gyakorlatba kell venni. Mindezek nemcsak igen szükségesek, hanem hasznosak is arra, hogy tudniillik azokat, a kik vétkeztek, vagy önmaguk a lelkipásztorok, vagy a barátok, magán uton megintsék és a jó magaviseletre visszatérítsék. A hol a kezdeményezés hasonlóképpen eredhet azoktól is, a kik olykor arra hajlandóbbaknak látszanak. Arra is figyelmeztetni kell — úgy nyilvánosan, mint magán uton — főképp az e hitet valló hallgatókat, hogy a gonoszak társaságát kerüljék.

Mindahoz, a mi az egyházi rendtartás¹ végén van, ha annak többi részeit is szemelőtt tartják, lassanként így megleszen az előrehaladás, hogy az egyház közrendszabása szentesítést nyerjen. Hogy ez gyümölcsözőleg, zavar és időhaladék nélkül gyakorlatba vehető is legyen, célszerűnek látszik, hogy a hallgatóságnak egész tömegét, mintegy osztályokra² és rendekre tagolják szét, minden osztálynak esperest és diakonust rendeljenek, a kik a többi testvéreket, — főkép a saját osztályához tartozókat, — felvigyázzák. Ezekhez azokat, a kik vétkeztek, be kell jelenteni, ha a magánintelemre vagy észre nem tértek, vagy a vétség súlyosabbnak látszik. Az esperesek aztán a bűnöst, vagy maguk, vagy a többi egyházkörök espereseivel együttesen, vagy pedig, ha a dolog úgy kívánná, a saját egyházkörük gyűlésén, intsék és dorgálják meg s a jövő eshetőségekre tekintettel tartóztatásuk le. Hogyha az egyházból valaki kizárandónak látszik, arra elégséges lehet annak az egyházkörnek ítélete, melyhez a bűnös tartozik és a többi összes körök lelkipásztorainak és espereseinek beleegyezése. Az egyházkörök között olyan rend is megállapítható, hogy a gyűléseket különböző időben tartsák. Hogyha pedig az egyházkörben, renden kívül, olyan valami úgy merülne föl, mely nem tűr késedelmet, akkor az összes körök esperesei, az egyházközségek pásztoraival együttesen, terjesszék az ügyet azokhoz a névszerint meghívottakhoz, kiknek jelenléte a dologban szükségesnek mutatkozik. A kiközösítési határozatot azonban, ha erre kerül a dolog, bármelyik

¹ L. az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica Radečiana* utolsó fejezetének pontjait.

² Mai használatban: egyházkörökre, megyékre.

egyházkör felfogására és megítélésére föl kell függeszteni. Holott is a bűnösség okainak tagadása esetén, a dolgot keresztényi bölcsességgel és közegyetértéssel kell elintézni.

Az egyházkörök beosztása a városok, vidékek, faluk és az azokban lakó emberek nagyobb vagy kisebb számának tekintetbe vételével történhetik.

Az esperesek választásánál, minden alkalommal, ne a helyre tekintsenek, hanem az ilyen szükséges tisztséggel járó egyéb dolgokra fordítsanak nagyobb gondot.

Harmadik rész.

A kereszteleőről.

Minthogy a kisdetek keresztelese¹ még most is el van fogadva, a mely egyházközségben a szülők kívánják, ez a helyi szokás szerint, lelkiismeret furdalás nélkül, azon módon kiszolgáltatható; de az embereket eme szertartás céljáról ki kell oktatni, miképp ezt tisztelendő Radeczky püspök ur a kereszteleőről megírt formájában elég helyesen kifejtette.²

Ügyelni kell főképp arra, hogy az emberek erről a szertartásról ne hogy igen sokat tartsanak, mivel a keresztény-köznép e dologban nem lényegtelen tévedésben van. Épp azért gondot kell fordítani az emberekkel annak megértetésére, hogy a kisdetek kereszteleését sem Krisztus, sem az apostolok nem rendelték el és nem állapították meg, hanem az egyház hozta be, a mit a botránkozás kikerülése okából tűrni lehet.

Negyedik rész.

Az Urvaesora kiszolgáltatásáról.

Szorgos gondoskodás legyen arról, hogy ezt a szent szokást,³ mindenki gyakorolja. És pedig egybeillőleg a hitvallással, vagyis az apostol által előírt jóváhagyással, vagy megítéléssel. Tanácsoljuk, hogy a hallgatókat e dologban folytonosan buzdítsák. Ha ehhez valami hiányzanék, azt a szentesített egyházi rendtartás

¹ Paedobaptismus = „παιδο“ görög szóból = gyermek-keresztelese.

² A latin szövegben: ... quem quidem R. D. R. sat commode explicuit in descriptione formulae baptismi.

Egybeült mindenütt R. D. E. rövidítéssel találkozunk. E helyen a rövidítés lehet vétés is, de lehet: Reverendus Dominus Radetius = Tisztelendő Radeczky (püspök) úr. De viszont ekkor még él (1616—1632.) s alig történhetett így az utalás az ő külön kifejtésére. A kifejtés az 1626. évi Disciplina Ecclesiastica-ban fordul elő.

³ Vagy: „szertartást.“

könnyen pótolni fogja. Minthogy pedig a népes egyházban alig lehetséges, hogy az Urasztalához, egy időben, mindenki hozzá járulhasson, a dolgon lehet úgy is segíteni, hogy évenként ezt a szent szertartást többször szolgáltatassák ki, mint ahogy eddig történt. Mert ha osztályokra lenne oszolva az egyház, könnyen megtehető, hogy az ünnepek egymást követő mindkét napján ugyanaz a szertartás ismétlődjék, hogy a kik az elsőn részt nem vettek, a következőn járuljanak hozzá. Évenként úgy váltogatva a rendet, hogy a kik az előző évben elsőek voltak, a következőben utolsók legyenek. Mindezt a püspök bölcsességére és az egyház meg-egyezésére kell hagyni.

Ötödik rész.

A hittudományi gyakorlatokról.

Óhajtható lenne, hogy az egyházi rend és pedig : a papok¹ maguk és a szomszédos helyeken lakók közt, gyakori hittudományos gyakorlatokat tartsanak. Mert ezeknek nagy hordereje lenne az isteni dolgokban való bővebb ismeretek szerzésére és a még sokak lelkében hátramaradt tévelygések szálkáinak teljes kitépésére. Nem különben úgy az életben, mint a Krisztus egyházában a gyökeres kiirtására. De ha ezt megtartani nem lehetne, a szent dolgokról pap társaikkal, legalább magán uton értekezzenek, de okosan, lelki nyugalommal és mérséklettel, nehogy a mi rossz orvoslandó, az még inkább halmozódjék és felfuvódjék. Mindenkinek teljes erővel oda kell hatnia, hogy a tanuló ifjúságba, különösen a mely magát és tanulmányait a szent szolgálatra szánta, a tisztább tudományt csepegtessék be. Kérni kell tehát a Tisztelendő Püspök urat, hogy ezeknek a szent hittudományt megmagyarázza s őket megvitatások és prédikációk tartásával gyakorolja, a mely dolgokban neki más, — az isteni igazságokban jól járatos tudósok is segítségére lehetnek s munkáját mindig kevesebbithetik. A hittudomány tanulói közé a magán erkölcsi tanításokat is be lehet hozni, a milyenek valamikor a hitsorsosok között, hogy itt is gyakorlatban voltak, azt maga a tisztelendő úr² is tudhatja. Ezeknek a dolgoknak a közrendtartásra sem lenne csekély a fontossága.

¹ Minister := egyházi szolga, pap.

² R. D. ? = reverendus dominus = Tisztelendő ur.

A gonosztevők főbenjáró büntetéséről.

Azoknak, a kiket megillet a jog, hogy a gonosztetteket főbenjáró büntetéssel sujtsák, tanácsul kell adni, hogy a bűnösöket, legalább egyelőre ne vegyék keményebb elbírálás alá, mint ahogy a nem csekély szigorúságot magábanfoglaló Mózes törvénye régen parancsolta. Következőleg enyhítsenek a törvény szigorán is, mivel mindnyájunknak a Krisztus szelid és kegyelmes lelkét kell követnünk, főképp, ha azt a jóknak és ártatlanoknak védelme szükségképpen meg nem kívánja és a közjónak is más értelemben eleget lehet tenni. Intendők tehát, hogy ne legyenek vérszomjasok és főbenjáró büntetésekre hajlók; hanem a szelidebb ítéletre térjenek s másokat is arra térítsenek. Ily módon legalább ritkábbak lesznek a főbenjáró büntetések. Névszerint azok, a kiket rajta kaptak, hogy lopás bűnébe estek, de senki élete ellen nem törtek, a fejükkal soha se lakoljanak. Különben is, sem a Mózesi törvény, sem a régi rómaiak törvényei nem rendelik, hogy ezeket halállal, hanem enyhébb büntetéssel büntessék. Nem is szólva az igazságról, mely nem tűri, hogy azokra ily kegyetlen büntetést szabjanak.

Még ama helyeken is, hol a tolvajokat különbség nélkül felakasztják, akadtak olyan kitűnő jogtudósok, a kik a büntetésnek ezt a nemét elkárhoztatták. Ezért a keresztény bírakat tanácsadással vissza kell tartani az ilyen kegyetlenségtől; de inkább csak magán uton mint nyilvánosan és különös bölcs megfontolással, nehogy ez a tolvajok és gonosztettek pártolásának tünjék fel. Hogyha pedig valaki, a kít a dologra nézve több ízben figyelmeztettek és okokkal meggyőztek, a kegyetlenkedést tovább folytatná: azt az egyházi rendszabásban megállapított s a Krisztustól és az apostoloktól előirt vizsgálattal hűtlennek lehet nyilvánítani.¹

Egyébként azok, a kik a főbenjáró büntetést olyan bűnösökre állapították meg és határozták el, kikre nézve a Mózes törvénye is azt parancsolta, [azokról, a kik a szent foglalatosságban vétettek, nem beszélünk] nem tekinthetők a hivek közönségéből kizárandóknak, ha nyilvánvaló, hogy a lelkiismeret sérelme nélkül másképpen nem ítéltettek s a vérontástól különben is iszonyodnak.

¹ „notari” a magyar jogban *nota infidelitatis* = hűtlenség.

*Hetedik rész.**Az elválásról.*

A házasság felbontására nézve — az okon kívül — nincs meg a Jézus Krisztustól kijelentett megegyezés (Math. V. 19.) A felbontás ugyanis, más néven, a házassági köteléknek a végleges feloldása. Úgy, hogy a második házasságra lépés szabad legyen és az, vagy csak az egyik, vagy mind a két félnek hatalmában álljon. Az elválasztást is, a mit az ágytól és együttéléstől való időközi elkülönítésnek neveznek, szintén csak a legsúlyosabb okokból és a legnagyobb óvatossággal lehet megengedni. Az okokat pedig úgy kell szembeállítani, ahogy azt egyik, avagy mind a két házaspár megérdemli, hogy annak társaságától a többi hívek is tartózkodjanak.

*Nyolcadik rész.**A hangszeres zenéről és táncokról.*

Ha lehetségesnek látszik, hogy a hangszeres zene, — mely úgy is többnyire inkább visszaélés mint szokás — a menyegzők és egyéb vendégeskedések alkalmából kiküszöböltessék, annak megtételére az embereket szeliden tanácsolni kell. Annál is inkább, mert hallomásunk szerint, a kezdeményezés e dologban már meg is történt. De ha ez az embereknél ki nem vihető: akkor legalább a táncokat kell kiküszöbölni; mire több gond fordítandó. Azonban a dorbézolás és részegeskedés száműzésével a vendégeskedés berendezhető oly módon, hogy a táncok önmaguktól is eltűnjenek. Minden erővel tehát oda kell hatni, hogy a dorbézolás és részegeskedés megszűnjön.

*Kilencedik rész.**A korcsmáról a papi házban.*

Általában rá kell beszélni a papokat, hogy házukba, a mely a kegyességnek mintegy szentélye és minden erénynek példaadója kell hogy legyen, a tivornyákat, táncokat és a részeges, vagy dologkerülő embereknél megszokott beszédeket be ne engedjék. A hasznót is inkább másoknak engedjék; mert nem illő, hogy az egyházak lelkipásztorai ily módon keressék a hasznót.

*Tizedik rész.**A házasságkötés formájáról és helyéről.*

Ha az a házassági forma, mely a mint halljuk, némely egyházban még szokásban van, a többiek botránkozása nélkül vala-

mennyire enyhíthető, azt megteendőnek tartjuk. Ezt a forma első és utolsó szavaira mondjuk, melyek az eskü értelmét tartalmazzák. Mi ugyanis az erős ráesküvést e helyütt arra irányítjuk, a miben a férfi és nő jegyespár,¹ úgy egyeztek meg, hogy egymás közt kölcsönös házassági hűségre kötelezik magukat. Ezért van szokásba a mindkét félhez külön-külön intézendő felszólítás, hogy: kérdezlek téged Isten és Krisztus (néha hozzá tesszük a szent angyalokat is) előtt; valamint az emberek eme gyülekezete előtt, hogy ezt a jegyes nőt szereted-e, (vagy vőlegényednek engedelmes leszel-e?) és hozzá hű és szeplőtlen életű leszel-e és őt (vagy ezt) holtáiglan, holtodiglan el nem hagyod, ígéred és fogadod-e ezt?

E fogadalmat viszont tegyék mind a ketten.

És habár nem is sokat jelent, hogy az ilyen ünnepélyes kézfogások hol történjenek, erre mégis célszerűbb a templom, mint a magán ház. Mert a dolog itt nemcsak nagyobb méltósággal végezhető, hanem a házasságok kötelességeire vonatkozó alkalmi fejtegetések is többek közé terjednek, a melyeket, hogy minél gyakrabban és többen halljanak, igen kívánatos.

Tizenegyedik rész.

A szentírásból vett ige olvasásról a gyülekezet számára.

Minthogy keresztének vagyunk és a Jézus Krisztus tökéletes tanításait követjük, leginkább az új testamentum írásaiba foglalt tanításokat kell olvasni és fejtegetni. Így tehát a gyülekezet előtt is, gyakrabban az új, mint a régi szentírási helyeket kell tárgyalni.

Tizenkettedik rész.

A könyörgések szerkesztése módjáról és a családi imádságokról.

Sokkal célszerűbb, hogy a könyörgéseknek — azon kívül, a mit Krisztus a tanítványoknak előírt, — semmi olyan bizonyos formája, mit örökre követni kellene, megszabva ne legyen. Mert ha a bizonyos szavakhoz kötött könyörgési formát isteni tekintély ajánlaná, — a mennyiben itt a bizonyos szavak felsorolásában inkább csak az emlékezet van működésben, mint a lélek és a szónok benső gondolatának megnyilatkozása s az ájtatosság tartalmasabb kifejezői akadályokba ütköznének. Vagyis a szavakkal csupán a szokott nyelv tenné kötelességét.

¹ Ha jobban tetszik: „vőlegény és menyasszony.”

Add hozzá, hogy a könyörgéseket a más idők körülményeinek követelményeihez kell alkalmazni, a mi a bizonyos szavakhoz kötött formával nem lehetséges.

Inteni kell gyakran és szorgalmasan a hallgatókat, hogy a családdal külön maguk¹ is imádkozzanak. Főképp reggel, mikor fölkelnek és estve, mikor ágyba mennek. Nemkülönben étkezés előtt és étel után. Mert ha ezt a házhoz tartozó egyesek vallássosságára és ájtatosságára hagyják, könnyen megtörténhetik, hogy az imákat elhanyagolják.

Add hozzá, hogy ezzel a móddal, a családapá a családot könnyebben kitaníthatja, hogy miképp kell imádkozni. Nem is kétséges, hogy Isten egyházában a mennyire nagyon kedveltek s az emberekre hasznosak a nyilvános könyörgések, épp annyira olyanok azok is, melyek az egyes családokban és kis egyházközségekben honosak.

Maga a Krisztus arra tanított, (Math. 18.) hogy a könyörgő hívek együttérzésének és egyetértésének nagy értéke van Isten előtt.

Tizenharmadik rész.

Az egyházi szolgák fiainak életpálya választásáról, t. i. hogy vajjon illő-e, hogy azok kézimesterségeket tanuljanak.

A szülőknél hathatósan kell közre munkálni, hogy a szellemi tehetségben jeles és a tisztességes tudományok tanulására alkalmas fiúk magukat a szabad tudományok elsajátítására adják, hogy egykoron az egyházaknak és iskoláknak hasznos szolgálatot tehessenek. Az olyan egyházi szolgákat pedig, a kiknek tehetségében is állana, hogy a gyermekeket a szent elhívás és az iskolai oktatás reményében neveljék és mégis inkább a kézimesterségek tanulására terelni akarják őket, nem tekinthetjük olyanoknak, mint a kik az Isten dicsőségére vezető munkát végeznek.

De ha a gyermekek a tanulásra képtelenek, vagy az üdvös tudománytól annyira irtóznak, hogy a rossz példaadástól lehet félni, ha akaratuk ellenére tartják iskolában, avagy nem volna tehetség arra, hogy érettségükig táplálják az iskolában: akkor menten kézi mesterségek tanulására kell adni őket.

¹ Az „otthon” szó is néha használatos kifejezés.

A mi hitfeleinknek a Kálvinistákkal, vagy Lutheránusokkal való házasságáról, hogy vajjon testvéreink, ugy a papoknak, mint a halgatóknak fiai vagy leányai, a Kálvinistákkal vagy Lutheránusokkal, köthetnek-e lelkiismeret sérelme nélkül házasságot?

Ez magában véve szabad. Ha csak az a személy, a kivel a mi fi-, vagy nő-testvérünk egybe házasítandó, erkölcsileg nem annyira romlott, hogy ugy a bűnösség ragályától való félelem, mint maga a Krisztus vallása s a kegyességnek szeretete is tilalmazza, hogy az ezzel, az egybekötésnek ily szoros kapcsolatában annyira egyenlőtlen igát huzzon. Azonkívül legyenek arra is tekintettel, hogy az a személy a mi vallásunk és hitelveink iránt rokon érzelmű legyen.

Az olyan emberrel, a kinek lelke ezzel merő ellentétben áll, a házasságot nem is kell megkötni. Mert az ilyen házasságot vagy a veszekedések és civódások háborgatják, vagy félős, hogy a jobbik félnek kell meghajolnia a másik erőszakossága előtt. Ugyszintén az is szem előtt tartandó, hogy a mi fi-, vagy nőtestvérünk az isteni igazságban edzett-e annyira, hogy a mely helyen és emberek között lagnék, az igazságtól való eltéréstől nagyon félhető ne lenne.

Ha tehát a dologban megvan a kielégítő tájékozottság, az ilyen házasságok a kálvinistákkal és lutheránusokkal megengedhetők. Egyébként az erkölcsöknek mindkét oldalon egyenlősége mellett is, bárki könnyen megítélheti, hogy legcélszerűbb, ha olyan gyermekek kötnek házasságot, kiknek vallásos felfogása a miénkel inkább megegyezik, mint ellenkezik. Mert akkor a saját vallásuk gyakorlását is szabadabban és könnyebben nélkülözhetik s kevésbbé forognak az igazságtól való eltérés veszedelmében. Éppen ugy a saját gyermekeiket is közös odaadással oktathatják az igazságra s nevelhetik kiskorúságuktól kezdve a kegyességben s Istennek őszinte tiszteletében. Azon kívül kerülni kell a mások botránkoztatását és felhosszantását. És annak, a ki gyermekeit inkább idegenekkel, mint hitsorsosaival akarja egybekapcsolni: óvakodnia kell, nehogy olyan látszatot keltsen, mintha vallását s a mennyei tudomány és isteni tisztelet tisztaságát nem eléggé szeretné. Főképp, ha nyilvánvaló, hogy a helyesebben gondolkozó, könnyen házastársának tévedésébe ejthető és kétségessé válik, hogy vajjon az ilyen házasságból leszármazó unokák a tisztább

tudomány, avagy a tévedések követői lesznek-e? A neheztelés sulya azonban itt inkább az egyházi szolgára, mint a hallgatóra esik.

A veszély pedig többnyire az egyház pátronusaiban s leg-erősebben ezek gyermekeiben jelentkezik. Mert könnyen megese-
hetik, hogy az a helység, melyben az egyház van, valamikor örö-
kösdés után olyanokra háramlik, a kik nem hivei az igazságnak
s így az egyház jólléte és biztonsága veszélybe jutna. Azért mind-
annyian, de kiváltképp az egyházi szolgák és a pátrónusok, arra
törekedjenek, hogy gyermekeiket olyanokkal házassítsák össze, a
kik a tisztább tudomány követői.

Tizenötödik rész.

A zsinatokról.

Fölkérendő a tisztelendő püspök ur és főkép figyelmezte-
tendő a paptársak és a többi egyházi előljárók, hogy eme szent
gyülekezetek tartamán urvacsorát osztjanak és a Jézus Krisztus
nevét segítségül hívják, mely dologra nézve az egyházi gyakorlat
kitűnő alkalmat nyújthat.

Hasonlóképpen gondoskodás történjék arról is, hogy a célra
és keresztényi életre vonatkozó hitcikkekről barátságos tárgyalá-
sokat tartsanak, vagy (ha a lelkek elkeserítésének félelme miatt a
vitatkozások mellőzendőknek látszanak) legalább a tudósok adja-
nak nyugodt felvilágosításokat. Főképpen mivel (a mennyire tud-
hatjuk) még nem kevés lélek van olyan, mely mentes volna az
ártalmas felfogásoktól.*

* Dr. Kolosváry Sándor, a kolozsvári tudomány-egyetem ny. tanára
e fordítást 1921. évi augusztus havában végezte.

III.

Complanatio Desiana.*

— 1638. —

Rákóczi Györgynek uralkodása kezdetén sok és nehéz küzdelmei voltak: nagy fáradságba került megtartani magát fejedelmi székében. De a mint Eszterháznak s a törököknek megverése s Székely Mózesnek leszorítása után biztosnak érezte magát székében, hozzáfogott, legalább erélyesb kezekkel mint addig tette, országa rendezéséhez. Buzgó protestáns, vagy mint akkor hivatalosan nevezték „orthodoxus“ volt, s legelőbb is saját vallása elsőségét akarta biztosítani. Bármennyire ellenkezett is a törvény szavaival, mely a négy bévett vallás egyenjogúságát hirdeté, egy uralkodónak sok eszköz áll hatalmában keresztülvinni céljait, még pedig a törvényes formák megtartásával, s ő ez utóbbit választá. Hogy versenytársa, a nem rég legyőzött Székely Mózes unitárius volt, s hogy hitsorsosai valószínűleg nem egészen közömbösen néztek vállalta felé, ez a más vallásukat valószínűleg hajlékonyabbá tette, s így nem volt nehéz erős rést ütni a vallásszabadság nevezetes törvényén.

1638. április 23-ára Fehérvárra hirdetett országgyűlésen kezdetett meg a hadjárat. Az unitáriusok itt püspökjük Beke Dániel által, hitvallásuk beadására kényszerítették. De fő-félszke az egység-hívőknek Kolozsvár volt, melynek sem külső, sem belső tanácsába nem vettek fel más vallásut. Rákóczi az országgyűlés által akarta kimondatni, hogy a város közigazgatásában aránylag a reformátusok is részesítsenek; de az előljáróság megelőzte, s a fejedelemmel ki egyezésre lépett. Az unitáriusok ügyének rendezése ez országgyűlésről a Deésre július 1-re hirdetett terminusra halasztatott, hol végbement a híres complanatio, mely az egység-hívők hitcikkelyeinek megszorítását s a zsidózók üldözését vonta maga után.

E tárgyra vonatkozik az alább következő négy okmány:

I.

1638
23. Aprillis. *Confessio receptae Unitariae Religionis in Transylvania, per Honorabilem Danielelem Beke, Superintendentem ejusdem receptae Unitariae Religionis, ac alios sibi adhae-*

* a) Szilágyi Sándor: „Az unitáriusok 1638-iki üldöztetésének s a deési complanationak történetéhez“ c. alatt a Keresztény Magvető IX. kötetében az „Egyháztörténelmi adatok“ sorozatában hozta nyilvánosságra.

b) A complanatio: Az Erdélyi országgyűlési emlékekben is megtalálható.

c) Gál Miklós: „A deési complanatio létrejötte és hatása“ c. cikkben foglalkozik ezzel a fontos és még részletesebb megírást igénylő kérdéssel. K. Magvető 1912. 3. füzet.

d) Uzoni-Fosztó: Egyháztörténelmében a teljes szöveg szintén olvasható.

e) Lásd még: Ferencz József Unitárius Kis Tükör c. munkájában a deési egyezkedésről írt részt.

rentes, in Generali Universorum Dominorum Statuum et Ordinum trium nationum Transylvanie, partiumque Hungariae, eidem incorporatarum conventu Albae Juliae, pro festo B. Georgy Martiris et militis, die scilicet 23-a Aprilis proxime elapsi, in hoc anno praesenti 1638 celebrato exhibita hujusmodi tenoris.

Hiszünk az Jésus Christusban, my egy urunkban, a ki által mindenek. I. ad Cor. 8., az magossághebeli Istennek fiában, Luc. I. a ki által az utolsó ideőben az Isten szollott Heb. I. a kit urrá és Chrístussá teőtt, és a kit mindeneknek eőreőkeőssévé teőtt, Act. 2. az Ecclesiának fejévé, Col. I. Ephes. I. 4. et 5. egyetlen egy keőzbenjárónak I. Tim. 2. élőknek és megh holtaknak királyának és bíráiának. Joan. 1. 2. 18. 19. Act. 10.

Ez Istennek fiát sem láthatatlannak, sem hallhatatlannak, sem mindenek felett való Istennek, sem az kiteől mindenek leőttek volna, vagy magától való Istennek nem mondjuk soha, hanem Istenteől való Istennek, világossághtól való világossághnak, igaz Istenteől való igaz Istennek, az bölcz Istenteől való bölcznek, és az halhatatlantól való halhatatlannak, és hogy ezek adattattak az Isten fiának, amaz embernek, a ki fogantatott Szent Lélekteől, és született Szűz Máriától, meri mind ezeket eő neki az Atya adta.

Ezeket pedigh vallásunk szerint mondjuk, hogy világosan megérthesse minden, hogy az Christus mindeneket az Atyától veőtt és magától semmie nincsen.

Valljuk, hogy az Jésus Christus Istennek amaz egy fia, ki-reől gyakorta az Isten az éghbeől tanubizonságot teőtt. Mát. 3, 17. Luc. 3. és az kit régen az aszszony állatnak magvából Ádámnak megighire. Genes 3. annak utánna az Pátriarchának az Ábrahám-nak magvából Genes 12. 18. 23. et 26. Item Act. 3. Eccl. 44. annak utánna Dávidnak az eő magvából Psal. 7. 83. et 110. és a kireől csiak egyedül, és nem másról egyébreől jeövendeőltének minden Próféták és kiváltképen Móyses, profétált mondván: Prófétát támaszt te nektek az Isten az ti atyátok fiai közzül hozzám hasonlót Deut. 18. Act. 3. 7. ugyan azon látható Jesus Christust mondjuk, hogy az Atya Istennek egyetlen egy szüleőtt fia Joan. 1. és minden teremptett állatok és holtak keőzeőtt elseő szüleőtt Col. I. Heb. I. melyen kívül más nincsen Esa. 45. És az ki az világhnak végezeti után az Atyának aláia vettetik I. Cor. 15. ugyan azt igaz Istennek is valljuk lenni I. Joan. 5. Luc. 20. et Matt. 28. Apoc. 5. Joan. 10., a hol kiváltképen az eő Istensége az meghszenteleő Lélek által, és az elveőtt hatalom által világosan meghmutattatik. Az kit tisz-

telünk és segítségére hívunk, az Atya után, az eő parancsolatja szerint, és az Apostoloktól eleőnkben irt Regula szerint, az kik eőtet segítségére hitták, nem úgy mint magassághbeli egy Istent, hanem úgy mint annak fiát, mi közbenjárónkat, Urunkat, Messiásunkat és meghváltónkat.

Valljuk azért, hogy mi nem akarunk egyebet tudni semmit, hanem az Jésus Christust, azt is azt, a ki meghfeszítettett I. Cor. 2. a ki állandó Isten mindeőreökké! Rom. 9.¹

II.

1638. Nos Stephanus Rozas primarius, Caspar Zeöcz Majus 10. Regius Iudex, caeterique Cives et Senatores, ac universitas Incolarum et Inhabitorum Civitatis Colosvar, receptam unitariam Religionem profitentium etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Hogy mivel az elmúlt esztendőkhben azmi kegyelmes urunknak, az méltóságos, tekintetes és nagyságos Rákoczi György urunknak, isten kegyelmességéből Erdélyországa fejedelmének, Magyarország részeinek urának, és székelek ispánjának ő nagyságának etc. értésére levén, hogy városunknak elei, isten után gubernalói, ugymint a polgári társaság s centum paterek között az orthodoxa religion levő atyánkfiái közzül, mind alsó és felső tanácsban nem volnának, noha ő nagysága minket tanácsul requiráltatván, intett kegyelmesen, hogy az országnak unioját is szemünk előtt viselvén, az orthodoxus atyánkfiái közzül is bizonyos személyeket vennénk nem csak a felső, hanem az alsó tanácsban is, mindazáltal mi arra, úgy és oly állapottal, a mint ő nagysága akkor tőlünk kévánta, nem mehetvén, és ő nagysága látván közöttünk a religio végett való egyenetlenséget és gyűlölséget, és azt akarván atyai képen szép egyességre hozni közöttünk, ez mostani generalis gyűlésben, melyet ad vigesimum tertium diem Aprilis promulgáltatott volt ő nagysága országának, propositioiban az statusok eleiben támasztotta volt ez dolgot is, kévánván ennek igazítását az statusoknak deliberatiojok után articulushban való irás által jó helyben állatni. De mi inkább akarván az ő nagysága kegyelmességéhez ragaszkodnunk, mintsem az országnak ebben való deliberatiojához támaszkodnunk, ő nagyságát böcsületes atyánkfiái által

¹ Eredetije megvan E. Tanácsunk levéltárában. S minthogy a Nádudvary közleménye sokban eltér az eredetitől, jobbnak láttuk az eredeti szerint adni. (K. M. Szerkesztője.)

alázatos könyörgésünkkel megtaláltatván, és ez dolgot azok által tractálván, végre az alább megírt, örökké megmaradandó articulusokra mentünk és léptünk. *Először.* Az mely articulusokat az mi kegyelmes urunkkal ő nagyságával végeztünk, mindazokat minden részeiben, nem különben tartjuk és observáljuk, mint több szent királyoktól és fejedelmektől confirmaltatott unionkat. *Másodszor.* Négy esztendő alatt huszonöt orthodoxa religion levő embereket beveszünk az száz emberek köziben, avagy azt cselekeszszük, hogy a mig az huszonöt orthodoxus religion levő atyánkfiainak számok be nem teljesedik, a magunk recepta unitaria religionkon való embereket az száz emberek köziben be nem veszünk, s az huszonöt számból álló orthodoxa religion valók megmaradván mindenkor in perpetuum, az száz ember között az többi álljon a mi unitaria recepta religionkból, ugymint hetvenöt személy. *Harmadszor.* Mindenkor az alsó tanácsban, ugymint az polgári tisztre három orthodoxa religion levő atyánkfiait beválasztjuk. De mostan egyelsőben ilyen móddal, hogy ez jövődő karácsonban Filstich Lőrinczet polgárrá választjuk. Ezer hatszáz harminczkilencz esztendőben, ha azt éri, Váradi Miklóst, ha ő meghalna, mást az orthodoxa religion levő atyánkfiainak az elei közzül. Ezer hatszáz negyven esztendőben meg harmadikat. Annak utána pedig ez rendtartást úgy continuáljuk, hogy ha ki az három közzül meghalna, avagy ha az felső tanácsban vitetnék is, de successivis semper temporibus az alsó tanácsban az polgárok között, ex praecipuis, három orthodoxa religion levő atyánkfiait tartunk continue in perpetuum mindenkor, úgy hogy az felső tanácsban levő huszonöt orthodoxus az alsó tanácsban való három orthodoxus személyekkel együtt huszonnyolcz személyekből állók legyenek. *Negyedszer.* Az orthodoxa religion való atyánkfiái közzül is az bíró. választást ennek utána megengedjük, és in perpetuum usurpáljuk. Ilyen móddal mindazáltal, hogy a mint városunknak régi ususa szerént senki ennek előtte is az biróságnak tisztire nem juthatott, hanem ha egyéb tisztektől üres volt is, de az sáfárságnak és adószedésnek tisztin elsőben által kellett menni, mivel az két tisztviselés által tudhatja meg városunkban levő minden rendbeli embereknek sorsokat, állapotjokat, s az városnak minden teherviselését. Így azért ezután is ez observáltatván, az orthodoxa religion levő atyánkfiái is elsőben a két tisztnek viselésén általmenvén, annakutána istentől s az embereknek commune suffragiumából választassanak. És annak utána azon módot minden ne-

gyedik esztendőben az orthodoxus atyánkfiak között való bíró-választásban fogyatkozás nélkül megtartjuk és continuáljuk. Ezt pedig a módot és rendtartást nem az tisztviseléstől való elidegenítésre s orthodoxa religion levők gyalázatjára cselekeszszük, hanem ab antiquo mindenkor ez mód tartatott közöttünk. Ötödször. Városunkban az orthodoxa religion levő atyánkfiak templomikhoz, scholájokhoz és annak proventusihoz és azokhoz való gondviseléshez semminemű közünket nem mondjuk s nem tartjuk. Az orthodoxus praedikátorok és cantorok s mesterek házait szabadságban tartjuk, adót rajtok nem veszünk, sem más terehviselésre azoktól nem kényszerítjük. Ez mindazáltal az ott lakós, mind a két ecclesiában szolgáló személyekről értetvén. *Hatodszor.* Az ország közönséges uniója ellen semmi uton módon és szín alatt az orthodoxa religionnak s azon levő atyánkfiainak oppressiojokra nem ügyekezünk, s személyek ellen religionkra nézve gyűlölséget, haragot, boszuállást nem viselünk, kárt nekik nem teszünk; hapenig ez ideig az religio miatt valami idegenség lőtt volna is közöttünk, azt utrinque egymás között in perpetuum sopialjuk; hasonlóképen az orthodoxa religion levő minden rendbeli atyánkfiak is mindezeket nekünk praestálják, az országnak közönséges unioja és mostani végezésünk szerint, ha az unióban specificalt poenat el akarják távoztatni. Mindezeknek pedig az feljül megirt articulusoknak minden részeiben, cikkelyiben fogyatkozás nélkül való megállására és épen való beteljesítésére kötelezzük mi magunkat és succesorainkat keresztyéni hitünk alatt, et sub ammissione omnium libertatum et immunitatum nostrarum ő nagyságának a mi kegyelmes urunknak s legitimus successorinak, ez országnak választandó fejedelminek, és az megirt orthodoxa religion levő atyánkfiainak s következő minden posteritasoknak in perpetuum. Sőt ezeknek megállásáról in authentico etiam loco, a hol ő nagysága akarja, készek vagyunk ő nagyságát és successorit ezen poena alatt assecuralni. Mely dolognak bizonyosságára adtuk ez mi subscribált városunk pecsétivel megerősítettet obligatoria és reversalis levelünket. Datum in civitate Alba Julia, Instante Generali Dominorum Regnicolarum trium nationum Transylvaniensium, et partium Hungariae eidem annexarum Congregatione, die decima mensis Maji Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Octavo.

*Michael Jo, Samarjai m. p. Casparns Beytsi reglus judex m. p.
Stephanus Baczi Senior m. p. Endres Haermaen m. p. Michel
Nyreo m. p. Casparus Kowacz m. p. Geörich Nickel m. p.¹*

¹ (Eredetile a vörösvári, gr. Erdődi levéltárban.)

III.

I. Rákóczy György fejedelemnek Deésen 1638. jun. 30-án Tolnay István sáros-pataki paphoz írt leveléből.

„Ezen az termínuson de vera religione unitarii sintne vel non, nem leszen semmi disputatio, hanem csak azt keressük ki, kicsodák azok a szombatosok, kik az recepta unitaria religioról exorbitattan az Judeismusra, mert csak azok a recepta unitariusok kik az ur Jézus Krisztust invocalják adoralják mint Istent, de atyjától adására nézve; 1579 az mint Dávid Ferenczet condemnálták volt, azok mind megvadnak nekünk, s csak arra az rámára fogják most vonni őket.“¹

IV.

Consensus vero Ministrorum

1638. 1-a Julii eiusdem Unitariae receptae Religionis in anno Domini Millesimo Quingentesimo Septuagesimo nono die secunda Julii Claudiopoli congregatorum de Dlvinitate, Adoratione, Invocatione, Regnoque Christi, ex Libris sub Rege Serenissimo quondam Joanne secundo Electo Rege Hnngariae impressis, ac publicatis conscriptus. Exhibitus vero Illustrissimo ac Celsissimo Principi Domino Domino Georgio Rakoci, Dei Gratia Principi Transylvaniae partium Regni Hungariae Domino et Siculorum Comiti, Domino nostro Clementissimo, ac ejusdem Dominis Consiliariis, caeterisque praecipuis delegatis personis in Congregatione in Oppido Déés ad primum diem Julii ex Universorum Statuum et Ordinum Regni Communi deliberatione, per eundem Dominum Principem nostrum indicta exhibitus sequitur hoc verborum tenore:

1.) Credimus et confitemur Jesum illum a Nazareth, esse filium Altissimi unigenitum, dicique Deum juxta genuinum sensum Scripturae Sacrae propter has causas:

1. Quia conceptus est de Spiritu Sancto. Matt. 1. Luc. 1.

2. Quia unctus est Spiritu Sancto et virtute prae suis consortibus et accepit Spiritum sine mensura. Joan 3. Heb. 1. Act. 10. Luc 4.

3. Propter potestatem et gloriam, quam Pater illi in Coelo et in terra, postquam resurrexit a mortuis plenarie dedit. Rom. 1. Philip. 2. Matt. 28. Eph. 1. Act. 2.

¹ Ez a m. kamarai levéltárból vétetett.

4. Quia Deus Pater in plenitudine temporis restauravit et condidit omnia per ipsum, deditque illum nobis, ut per illum salvemur et vitae aeternae haereditatem accipiamus. Eph. 1. 3. Colos 1. 1. Joan 5. Act. 4. Rom. 3. Joan. 3. 5. et 6.

2. Hunc eundem Jesum Christum credimus colendum et adorandum esse, quia Pater dedit omnia filio; Matt. 5. 11. et praecepit ut illum audiamus, in ipsum credamus, ipsum colamus, adoremus Matt. 3. 17. ideo omnes Thesaurus scientiae et sapientiae in eo abscondidit Col. 2. ut ex plenitudine ejus et nos omnes accipiamus Joan. 1. ut scilicet colentes Filium, colamus Patrem, et credentes in Filio credamus in Patrem, quia Pater in filio honoratur. Joan. 5.

3. Confitemur quod Jesus ille verus Messias, dum fuit in terris, contulit et etiam nunc confert bona Spiritualia fidelibus per verbum et spiritum, ideoque invocandus est, propterea enim a Deo Patre in illum bona omnia collata sunt, ut illa ab ipso confidenter in nostris necessitatibus petamus et speremus. Hinc quod postquam exhibitus in mundum venit, ad ipsum multi confugerunt dicentes: Jesu fili David miserere mei. Matt. 15. Marc. 10. Item: Domine Jesu suscipe Spiritum meum; Act. 7. neque tamen ut Deus ille Pater, ex quo omnia, invocatur I. Cor. 8. neque etiam ea forma Invocationis, qua Patrem invocamus, nempe dicendo: Pater noster etc. sed ea ratione, ut id, quod Deus Pater illi contulit, certi simus Christum id nobis opulenter largiturum, quemadmodum ipsemet promisit: Quicquid petieritis in nomine meo, ego faciam, Joan. 14. Item: Ego dabo vobis os et sapientiam Luc. 21. Item: Vitam aeternam do eis, Joan. 10. Neque enim eo pacto mediator noster est, ut nihil nobis conferat, aut quod ab eo nihil petendum, expectandum, atque etiam sperandum sit, cum eo fine omnia a Deo Patre suo coelesti acceperit, ut ab ipso ea omnia, in nos tanquam membra ipsius derivarentur.

4.) Dicimus etiam cum scriptura sacra, quod Jesus ille Christus, qui dicitur Caput nostrum, sit nunc quoque Ecclesiae Rex et regat per Spiritum suum fideles suos, domineturque super vivos et mortuos, Rom. 14. Imo quod regat omnia verbo potentiae suae, Heb. 1. Nam Christum ideo nobis Pater dedit, ut in suis fidelibus nunc regnet, et illis vitam aeternam conferat, et ipse sit solus sub coelo, in cujus nomine nos salvos fieri oporteat. Act. 4. Et quamvis I. Cor. 15. dicatur tunc futurum finem, quando filius tradiderit Regnum Deo et Patri, et cum omnia fuerint illi

subjecta, non tamen ex eo consequitur, Christum nostrum Deum Regem nunc non esse, cum idem dicatur, oportere illum regnare donec illi omnia subiciantur.

Complanatio ejusdem Controversiae de Divinitate et adoratione, invocationeque Domini Nostri Jesu Christi, superioribus annis, circa praemissam confessionem et consensum inter dictum Danielem Beke, et caeteros eidem adhaerentes ab una, parte vero ab altera, Honorabilem Matthiam Ravium Ministrum Receptae Unitariae Religionis in Civitate Colosvar ac alios sibi adhaerentes exortae et agitatae, per dictum Dominum Principem nostrum Clementissimum, ejusdemque Dominos Consiliarios delegatasque ad id praecipuas personas, vigore publicae constitutionis in Generali Conventu Albano sancitae, in oppido DEes et conventu ibidem celebrato facta, quae sequitur in haec verba:

Az miképpen Dávid Ferencz condemnálása után Demetrius Hunyadi püspeöknek idejében az Unitaria Religio leveő Ministerek ezen meghegyeztének, hogy az Ur Jésus Christusnak, az Atya Istenteől adatott Istenségét vallani, igaz Istennek hirdetni kell, és imádni, és segítségül hini, segítséget tőle kérni, ez ellen pedig senki se titkon se nyilván ne tanítson, se ne szóljon, seőt az szerint tanítson, praedikáljon, és énekeljen, az Jésus Christust pedig isteni tisztelettel imádják és directe segítségül hívják, úgy mint kinek hatalma vagyon idveözíteni, és el is kárhoztatni az embereket. Ez pedig az Ecclesiastica Discipulinának harmadik articulussának „de Officio ministrorum“ világosb declaratiojára az Ecclesiastica disciplinában verbotenus beirattassék, kinek beirását nem difficultálhatják, mert in loco publico mind az Püspeök mellette léveő Ministerekkel, s mind pedig az Unitaria recepta religio leveő főemberek sponte meghvallották. Az mit azért ilyen publice vallottak és vallnak, méltán az Disciplina Articulusában is beirattatik.

Az Sacramentumok Administrálásában is legyen az recepta Unitaria Religio és Ecclesiastica disciplina szerint, a kisdedek, gyermekek, Atyának, Fiúnak és Szent Léleknek nevében keresztteltesenek megh, az Ur vacsorájában a pohár az communicansok kezében adassék, magok iganak beleőle, mint az Unitaria Magyar Ecclesiában.

Az Ecclesiastica disciplinát, úgy az mint már mostan, az Recepta Unitaria Religiohoz conformaltatott, fel veőven Ravius Mátyás, az Ecclesia Püspeökenek elegedendeő gondviselése leszen

rea, mostan az elébbeni Tisztiben és Tisztességében bé állatik, és meghtartatik.

Akárminemű injuriák, és bántódások leöttek volna ultro citroque Szörös Mátyás és mellette leveők keözeött, és a Püspeők Dániel Beke, s hozzá tartozó Ministerek, Colosvári Birák, Polgárok, és Communitás, s teöbb Unitaria recepta Religión levő Statuok keözeött, azok mindenestől eöreök feledékenységben és amnistiában mennyenek, és azokért sem most, sem ennek utánna is egyik féltől is, sem titkon sem nyilván, semmi nemű úton, és praetextus alatt boszszuállás ne lehessen, ne is legyen: Egymás ellen, ha cáptalanokban avagy akárhol Protoculumokban protestatiók és egyéb jeövendeő boszszuállásra való írások leöttek volna, utrimque cassaltassanak és annihiláltassanak in perpetuum.

Mindazáltal az Sidózók és az Jésus Christus igaz Istenségének, és dicseőségének káromlói ez amnistiától most és ennek utánna is in perpetuum excludáltassanak és pro exclusis habeantur.

Mentől hamaréb lehet az Unitarius Superintendens Sinodust convocáljon, és az Unitaria Confessiot és Consensust, s Ecclesiastica Disciplinát, az mint mostan eligazittatott, minden Unitarius Ministereknek, Mestereknek publicálja, s igen serio injungálja, hogy mind Ministerek, Mesterek és Kántorok az szerint praedikáljanak, tanítsanak és énekeljenek, sub poena notae infidelitatis.

Azon Sinodusban formáljanak és irjanak oly Cathechismust is, mely conformis legyen per omnia az recepta Unitaria Confessióhoz, Consensushoz és Ecclesiastica disciplinához, az mint mostan eligazittatott, mely Cathechismust az jeövendeő terminusra reportáljanak az mi kegyelmes Urunk ő Nagysága méltóságos személye eleiben, és akkor jelen leendeő Tanács urak és Tábla birái eleiben, és ha az felül meghiratott Recepta Unitaria Religióhoz conformisnak találtatik, annakutánna minden Unitaria Ecclesiákban és Scholákban az szerint tanítsák és tanulják.

Ha kik az mostan eligazittatott Recepta Unitaria Confessió ellen vétenének, azoknak meghbüntetésében való authoritást az országhnak supremus magistratussa az Unitarius Püspeőknek és Consistoriumnak nem engedhet, holott azeleött való fejedelmek is azt az authoritást magoknak reserválták, a mint ezen dologh az országnak réghi articulussából constal.

Ha azért az Unitaria Religión leveők közzül, akár Ecclesiastica, s akár secularis personák légyenek, az mostan eligazittatott recepta Unitaria Religio ellen tanitana, írna, vallana és uyabb uyi-

tást inditana, ad instantiam Directoris az Országghgyűlésére evocaltassanak és mint Innovatorok, és publicae pacis perturbatorok, comperta rei veritate, in nota perpetuae infidelitatis convincaltassanak.

Ha pedig az Unitarius Ministerek, Mesterek külseő rendtartásokban, erkeőlcseőkben, magok viselésekben az Ecclesiastica disciplina ellen delinqualnak, azokat Püspeők és az Consistorium büntessék az disciplina szerint.*¹

Ha kiknél akár Ecclesiastica, s akár secularis personáknál, oly keönyvek, irások és káromlásra formáltatott képek volnának, melyek az mostan eligazittatott recepta Unitaria Religio ellen valók, mindazokat az keönyveket, irásokat és képeket minden ember felkeresvén, tartozzék az jeövendeő Szent Márton napjára az Feyervári Cápaltanban bévinni, ennek utánna pedig, a féle keönyveket, irásokat és képeket senkinek szabad ne legyen írni, nyomtatni, vagy másunnan az Országghban behozni, sub poena notae infidelitatis.

Ha az Unitaria Religio leveők között, az mostan eligazittatott recepta Unitaria Religionak Confessioja szerint keönyvet írna is valaki, de azt kinyomtatni és kibocsátani, az Országghnak Fejedelme hire nélkül semmiképpen ne merészelje, sub eadem poena notae infidelitatis.

Mivel pedig az aratás jelen lévén az Unitarius Püspeők Sinodust mostan mindjárt nem convocálhat, concludáltatott, hogy az mostani eligazittatott Unitaria recepta Confessiót és Complanatiót leiratván, és kezekben vévén, innet Ecclesiájokban redeálván az Unitarius Ministerek, Ecclesiájokban első conciójokban publice publicálják, és annak vallására, s keövetésére és megtartására minden alattok leveő hallgatókat kénszerítsenek.

Actum in Oppido DEés die Septima Julii Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Trigesimo Octavo, Praesidente Illustrissimo Domino Principe Nostro, ac praesentibus, ejusdem Consiliariis, aliisque Proceribus et primariis Viris, per Status et Ordines Regni, ex tribus Nationibus, ac extra Unitariam Receptam Religionem, aliis tribus receptis in Transylvania Confessionibus delegatis.*² *³

(P. H.) *Georgius Rákóczy* m. p.

És még 57 követ aláírása.

*¹ L. a 12. oldalon * alatt levő jegyzetet.

*² (Erd. muz. Jos. Comitis Kemény Apparatus Epistolaris ad Historiam Transylvanicae T. VIII.)

*³ Eredetije megvan E. Tanácsunk levéltárában.

Megjegyzések.

1626—1694.

I. E korszakot rövidesen a papi szervezet korszakának lehetne nevezni. A közismert egyháztörténelmi adatok szerint a reformatio korában az unitárius egyház is az akkori nyilvánosság legtekintélyesebb fórumán: a zsinatokon fejtette ki a legszélesebb körű tevékenységet.

A reformatio elvi alapja folytán a világi elem is activ részese lett ugyan az egyházi életnek, azonban a hitvitázó zsinatokon a világi elemet az udvar és a nemesek részvétele képviselte. Ezenkívül a világi elem befolyása az egyházközségekben csak a pátronusságban és a belső emberek választásánál nyilvánult meg.¹ A vallási elvek formulázása s az egyházi élet szervezése a zsinatokon a papság kezében volt.

Ezért a zsinatok elnöke: a püspök és a zsinat tagjai: a belső emberek, akik bírságolás terhe alatt kötelesek voltak a zsinatokon megjelenni.

Az átalakulás a világi elemek társadalmi súlyához képest igazodott s épen ezért különös gond fordítandó annak a kiderítésére, hogy az unitárius egyházban a zsinat, mint a papok közgyűlése, mikor vesztette el ezt a kizárólagos testületi jellegét és a világi elem mely időtől kezdve és milyen számarányban kezdett a zsinatokon rendszeresen részt venni.²

A *zsinat* (sancta synodus generalis) az unitárius egyházban kezdetben a legfőbb közgyűlés volt. Ebből a nézőpontból kell kiindulni s a változásokat, a történelmi fejlődés vizsgálatánál, a világi elem fokozatos érvényesülésében keresni.

A *zsinat*, mint törvényhozó testület, kezdetben az unitárius egyház alkotmányában a kizárólagos szerv.

A zsinatok kezdetben oly generalis gyűlések, hogy az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica* ennek szervezetével részletesen nem foglalkozik.

Az 1694. évi D. E. is csak a toldásokban tesz idevonatkozólag egészen rövidre fogott intézkedést.

A németországi consistoriális rendszer, mint központi adminisztratív szerv, a külföldi viszonyokat jól ismerő Blandrata és Hunyadi Demeter püspök előtt nagyfotosságu intézménynek tűnván fel, azt egyházunkban már az első szervezkedés idejében szerencsésen megvalósították.³

¹ Ez okból is helyesnek tartom egyházközségeink történetének a megírását és mielőbbi kiadását.

² A supremum consistorium létesítésével kapcsolatban találunk adatokat arra, hogy a zsinaton a világi elemet kiküldöttek képviselik.

³ A gyakorlatban így nyert megvalósulást: a presbyteri rendszer az egyházközségek igazgatásában; a *püspöki* administracio a consistoriumban s a kettőnek összeegyeztetése: a zsinat-presbyteri rendszer a zsinaton: a törvényhozásban.

Az egyház igazgatása (kormányzása) az 1579-ben megszervezett s 24 tagból álló *consistorium* élén a püspök feladata volt.

Az 1626-ban kibocsátott *Disciplina Ecclesiastica* ezt szabatosan rendezte és a püspökökkel való együttműködést biztosította.

Az 1579—1626. évekre eső kialakulás eredményében az 1626. évben kibocsátott *Disciplina Ecclesiastica* szelvént intézményes formában áll előttünk:

a) *Sancta Synodus Generalis* (= Zsinat) és

b) *Generale Consistorium* (= Főtanács.)

A Mikó egyházjogtanában foglalt tanításokkal szemben az érvényben volt *Disciplina Ecclesiastica* rendelkezéseire és a Mikó által összegyűjtött Canonokra támaszkodva kétségtelen bizonyossággal állíthatjuk, hogy a synoduson kívül a *Generale Consistorium* az 1579-ben való szervezéstől kezdve a synodussal párhuzamosan szakadatlan folytonossággal működött.

A Mikó egyházjogában (23. §.) felállított csoportosítást vizsgálva, úgy gondolom, hogy a különböző megjelölések alatt előforduló testületeket nem nehéz a múltban is megfelelően elhelyezni.

Az egyházi zsinattal (*Sancta synodus generalis*) szemben az egyházkör gyűléseit régebben részleges zsinatnak: *partialis synodus* nak nevezték. Ma: egyházközi közgyűlés.

A kolozsdobokai körben ez saját-zerű módon működött, mert a püspök egyuttal (1857. évig) a kolozsdobokai körnek az esperese és az 1758-ban Kíssáron tartott zsinatig kolozsvári első pap.

Ekkor a főpapság a püspökségtől elválasztott.

Gondos vizsgálat után ki fog tűnni, hogy az eljáró személyek azonossága esetében is más eredete volt a *Partiale Consistorium* nak és más volt az eredete és hivatása a kolozsdobokai *Partialis Synodus* nak.

A püspök elnöklete alatt működő *partialis synodus* nak tagjai: a kolozsdobokai papokon és mestereken kívül a kolozsvári tagok is.

A jegyzőkönyvekben olvasható neve e gyűléseknek: *partialis conventus*; — *partialis congregatio*; — *sancta sedes claudiopolitana*; — *sanctum consistorium claudiopolitanum*; — *sancta sedes ecclesiastica*; — püspök urunk széke.

Abból, hogy a kolozsvári tanácskozó testületeknek a jegyzőkönyvekben ily sokféle megjelölésével találkozunk és hogy ezek egyikét a jegyzőkönyvek *claudiopolitanum consistorium* nak tüntetik fel, okszerűleg lehet következtetni, hogy ez a *particulare consistorium* a *Disciplina Ecclesiastica* -ban szervezett *consistorium* mellett már az I. korszakban a püspök elnöksége alatt könnyen összehívható permanens *consistorium* má fejlődött.

Igy kerülnek szembe az elnevezésben már az 1579—1718. évek között:

a) a *consistorium generale* és

b) a *consistorium particulare*.

A Generale Consistorium, — amelynek 24 választott tagja volt a papi rendből — a téli időszakra volt összehívandó. Ezzel szemben a Generalis Synodust — amelynek az összes papok és mesterek tagjai voltak — a nyári időszakban kellett megtartani.¹

A Generale Consistorium ezért — téli egyházi tanács néven is gyakran fordul elő. A zsinat és generale consistorium tartása közötti időközben a szükséghez képest a folyó ügyeket a püspök intézte a már fennebb ismertetett: *particulare consistorium* közreműködésével.²

Ennek okmányyszerű bizonyítékát találjuk az 1681. évi június 8-án tartott ádamosi zsinat ama határozatában, amely a scholában lakó deák atyánkfiai felől határozva mondja: hogyha püspök uram az *kolozsvári particulare consistoriummal* együtt, vagy annál is inkább az Generale Consistoriummal együtt valamely Ecclesiába ordinal valamely deákot — és reluctál etc. . .³

Az 1682. évi főtanács határozata is világosan arra mutat, hogy a *particulare* (v. *partiale*) consistorium már a XVII. században kifejlődött ügyintéző consistorium volt. E szerint:

„A Generale Consistorium auralja a *Partiale Consistoriumot de loco futurae Synodi* akár a kolozsvári hóstátban levő Szentpéteri Ecclesiában, akár Tordára determinálják ő kegyelmek, cselekedjenek *pro re nota et ratione futurarum circumstantiarum* és aszerint küldje ki püspök uram *convocatoriaját*.⁴

A Mikó által felsorolt testületek közül ebben a korszakban három (a, b és c) szerv végzi az egyház feladatait:

- a) a Zsinat = *Sancta Synodus Generalis*;
- b) a Téli Egyházi Tanács = *Generale Consistorium*;

¹ a) Az 1579-ben szervezett consistorium tagjait Uzonl a II. K. 280. lapján sorolja fel.

Hunyadi Demeter püspökön és Fejérvári Mátyás kolozsvári concionator, főjegyzőn kívül 1.—24 sorszám alatt névszerint és néhány kivételével az állás megjelölésével nevezi meg a consistorokat.

A különböző egyházközségek pástoriái és egyes esperesek vannak felsorolva.

b) A *viaticum* kérdését a Generale consistorium-ra a bölönl zsinat szabályozta 1698. VI. 1-én. Ez a *viaticum* a zsinatra menetelre nem vonatkozott.

² a) Ez a *particulare consistorium* veszi fel a jegyzőkönyvekből kiteszőleg a: *repraesentativum consistorium* nevet 718—1778. között.

b) Jól megjegyzendő, hogy a zsinat is és az egyházi tanács (generale consistorium) is évenként egyszer összehívandók voltak, azonban a jegyzőkönyvekből világosan kitűnik, hogy azok különböző okokból évenként nem voltak összehívva. A téli főtanácsot minden egyes alkalommal Kolozsvárt tartották. — Kivételnek mutatkozik az 1729. évi híres kissárosi főtanács.

³ *Protocullum* I. K. 128. oldal.

⁴ a) *Prot.* I. K. 132. oldal. Ez az 1626. évi *Disc. Eccl.* rendelkezésétől eltérően a *particulare consistoriumra* ruházza a zsinat meghatározásának helyét és idejét — amint ezt átruházott hatáskörben az E. K. T. is gyakorolja. *L. De officio consistorii* 2. pontját.

b) Az meg kezdettől fogva nyilvánvaló, hogy a házassági ügyekben a Consistorium nevében a *Patriculare Consistorium* jár el.

c) a Részleges Tanács = *Particulare Consistorium*.¹

A következő (1718—1778.) II. korszakban a jellegzetes változás abban nyilvánul, hogy az egyházi ügyeket intéző papi testületekbe a papi rend mellé a világi elem is bevonul s ezáltal a testületek belső szervezete is a kor viszonyainak megfelelően átalakul.

A II. korszakra való átmenet megvilágítása céljából reá kívánok mutatni arra, hogy az erdélyi országgyűlési törvények (Apr. Cons. I. R. I. C. III. ar.) már az I. korszakban is módot adtak, hogy az egyház ügyeinek vitelében a világiak is alkotmányosan részt vegyenek, azonban az egyházi szervezet ebben az irányban a protestánsoknál nem lett kiépítve és pedig sem az unitáriusoknál, sem a reformátusoknál, sem a lutheránusoknál.

A kiépítettség leginkább a lutheránusoknál késett. Ezek a legkonservatívabbak voltak.

A reformátusoknál Apaffy 1671. X. 3 ra hívta volt össze egyidejű tárgyalásra:

a) egyfelől a ref. valláson levő magistratusokat, patronusokat, az enyedi, kolozsvári professorokat, a marosvásárhelyi, udvarhelyi, szászvárosi, fogarasi és dévai scholamestereket — és

b) másfelől a generalis synodust.

A világiak gyűlésén a fejedelem, mint főpatronus elnökölt. A zsinat a püspök elnöklete alatt folyt külön. A világiak külön gyűlésének határozata átküldetett a zsinatra s ily módon kaptak arra választ.²

Az 1653-ban kihirdetett Approbaták rendelkezése dacára ez volt az első eset, hogy a ref. egyházban a világiak szervezeti formában léptek fel s ezzel megkezdődött a két águ alkotmány, amely az Egyházi Főtanács és a Generalis Synodus külön gyűléseiben a ref. egyházban kerek kétszáz évig (1671—1871.) állott fenn.

Az unitárius egyházban a Zsinat és Egyházi Főtanács ilyen elkülönböztött szervezeti formában, külön tanácskozással s a tanácskozás eredményében hozott határozatok írásbeli közlé-ével — nem nyertek soha teljes szervezeti kialakítást

Az alábbi ismertetés szerint a papi jellegű Synodus mellett kialakul a világi jellegű Supr. Cons. = Főtanács is és így ezek az unitárius egyházban is egymás mellé kerülnek, de felismerhetőleg és kimutathatólag nem működnek külön világi és külön papi gyűlésekként, hanem mindkettő, mint *vegyes* (papi és világi) jellegű főtestület³

¹ a) Az egész egyház kormányzása szempontjából a kolozsvári eklézsia domesticum consistoriuma a központi hatóságok között nem fordulhat elő. Ennek a szerepe éppen fordított: helyi szerv, amely azonban helyzeténél fogva általános érdekű intézkedési körben tevékenykedik — különösen az iskola fenntartása körül.

b) A *particulare consistorium* ügyintéző átruházott hatásköréről a Mikó-féle 51. és 54. canonokban találunk adatokat (1681. és 1682. évből.)

² Prot. Közlöny 1891. 40. l. 1893. 244. l. 1894. 293. l. A széki egyházmegye jkve. 1622—1727-ből.

³ A *Disciplina Ecclesiasticá*t Almásy Mihály püspök 1694-ben újból kiadta (I. klad. 1626.), de az ezt követő időben az egyházi törvények (canonok) szerkesztésében annak szerkezetéhez és tartalmához nem ragaszkodtak és nem alkalmazkodtak,

Az egyházi szervezet kialakulásának a világi törvényben gyökerező voltát, hogy szem előtt tarthassuk, az App. Const. sokat idézett Első Rész I. c. III. articulusat ide iktatom:

*App. Cons. I. R. I. C. Articulus III.**

A négy recepta religiokon kívül in articulis fidei vel religionis se privatus akármi rendbeli emberek, se pedig gyülekezetek innovatiót, se pedig szakadozásokat behozni vagy cselekedni ne merészeljenek, sub poena notae infidelitatis.

Az ecclesiái directiókban és ritusokban¹ pedig reformalniók, vagy variálniók² az ecclesiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztényi szabadság ezután is el nem rekesztetik és tiltatik; de úgy, amint más keresztény országokban s ez miénkben is éltenek és élnek mostan is; tudniillik: hogy in minoribus³ és *amelyek csak az egyházi rendeket illetik, magok az egyházi rendek is concludhatnak*⁴ és constitutiokat csinálhatnak; de azokat is közönséges generalis gyűlésekben.

*Az hallgatókkal és külső rendekkel köz, vagy azokra is nézendő dolgokban pedig, nem különben, hanem azokkal is közértelemről, ugymint: kiki magok religioján levő főmagistratusoknak és patronusoknak⁵ egyenlő tetszésekből.*⁶

Ki nem rekesztetvén mindazáltal az is, ha mikor és miben valakik az ecclesiáknak épületére nézendő szent írás szerint való tetszéseket communicálni⁷ akarják, mely ily móddal engedtetik, hogy a közönséges egyházi gyűlekezeltben tartoznak proponálni és mind magokat s mind pedig opiniojokat⁸ a közönséges gyülekezetnek censuraja alá submitálni,⁹ melyet azok a sz. írásnak serpenyőjében igazságosan megfontolván, minden privatus respektusok¹⁰ kívül, vallásokon levő külső fő és utánna levő magistratusokkal s patronusokkal communicálván, ha mind hasznosnak s mind pedig szükségesnek ítéltetik, közönséges megegyezett végzéstől vétessék ususba is; és ekképen in externis ritibus directioneque ecclesiastica¹¹ lehessen a reformatio avagy variatio (semmben meg nem illetvén a hitnek és

Igen sok esetben elegendő lett volna a Disciplina Ecclesiastica rendelkezéseire utalni, vagy azt értelmezni, de helyett nehézkes stilusu canonokat találunk.

A D. E. II. kiadása e'őtti időből (1694-ig) Mikó canongyűjteményében összesen 66 canon van.

Külön szövegkritika feladata lesz megállapítani azt, hogy Almásy G. Mihály ezekből a II. kiadás szövegében mennyit érvényesített.

Általában a Disciplina Ecclesiastica tömör, szabatos szövegezésével szemben a Canonok szövegezése nagyon laza.

* A szöveg a Corpus Juris Hungarici millenáris kiadásából való teljes hűséggel.

¹ Egyházi igazgatásokban és szertartásokban; ² változtatniók; ³ csekélyebb dolgokban; ⁴ végezhetnek; ⁵ főhatóságoknak és véduraknak; ⁶ L. az 1372., 1573., 1579., 1584., 1595. évi erdélyi törvénycikkeket; ⁷ közölni; ⁸ véleményüket; ⁹ bírálata alá bocsátani; ¹⁰ magán tekintetekben; ¹¹ külső szertartásokban és egyházi igazgatásban,

vallásnak fundamentumában s articulusaiban¹ való dolgokat), ellenben pedig a dolog nem javaltatván, sem acceptaltatván, afféle opiniók interdictumban² legyenek, ez megirt módon kívül, semmi rendek magokat afféle dolgokba ne elegyítsék.

Egyébaránt, ha hol és kik, s akárminemű rendbeli emberek felől olyan dolog hallattatnék, azon vármegyéknek, vagy székeknek tisztei, azon religion levő püspökök, vicariusok, esperesek, dekanok, akiknek tudniillik inspectiojok alatt az olyan emberek resideálnának, egymást tudósítván, conflualjanak³ mindkét rendből álló értelmes, elégséges számú emberekkel, certifiálván⁴ a vádlott személyeket is, akár egyházi, s akár külső rendek legyenek, és a dolgot szorgalmatosan examinalják meg s ha comperealtatik⁵ igaznak lenni a megirt dolgokból lett vádoltatások, elsőben intessenek szorgalmatosan, és ha mindjárt desistálnak⁶ s magokat az intésnek engedelmesen submittalják,⁷ meg ne bántassanak; ha pedig ugyan contumaciter abban perseverálnak,⁸ annál inkább abbéli opiniokat praxisba vennék, vagy valamely ecclesiában privata autoritate⁹ a közönséges megegyezés[en] kívül introducalnák,¹⁰ citati per directorem, ha secularis emberek lesznek, immediate, ha egyházi rendek, degradáltassanak elsőben és azok is a szerzőt citáltatván, mindkét rendbeliek, comperta rei veritate, legitimoque juris processu in talibus observari solito, in notam perpetuae infidelitatis incurraljanak, id est, ammissionem omnium bonorum, ipsos solos praecise, concernentium, caput tamen redemibilibiter.¹¹

Ha kik pedig efféle dologért convincáltatott¹² embereknek párttartói találkoznának tudva, rei veritate comperta, ezen mód és processus szerént convincaltatván, hasonló poenába incurraljanak; interim a c nvinctusok perseverálván azon vétekből, binaria gratia¹³ életeknek is ne adassék. Ide nem értvén az oláh, vagy görögök sectáján levőket, kik pro tempore szenvedtetnek, usque beneplacitum principum et regnicolarum.^{14 15}

II. A D. E. kiegészítő részét képező függelékekre is pár megjegyzést helyén valónak találók.

A mai szemléletből kiindulva a multban való egyházi szervezetünket nehezen érthetjük meg. Ezért első sorban azt kell, hogy kiemeljem, hogy a mai községek is, mint politikai községek csak az 1848. évi politikai átalakulás után szerveztettek így. A régi földesúri, nemesi rendi uralom idejében a községek, mint gazdasági szer-

¹ Alapjában és ágazataiban; ² tilozat (tilalom, eltiltás) alatt legyenek; ³ gyülekezzenek egybe; ⁴ megidézvén; ⁵ kiderül; ⁶ elállnak; ⁷ alávetik; ⁸ konokul megmaradnak; ⁹ magán hatalmukkal; ¹⁰ behoznák; ¹¹ (comperta rei etc.): a valónak kiderítése s az ilyenekben követni szokott törvényes bírói eljárás után örök hitlenség vétken, vagyis az őket egyedül, kifejezetten megillető összes javak elvesztésén maradjanak, fejüket azonban megválthatván; ¹² elmarasztalt; ¹³ ismételt kegyelem; ¹⁴ amíg a fejedelemnek és országlakosoknak tetszik. L. az 1573. évi erdélyi törvénycikket. ¹⁵ E törvény 2. bekezdése alapul szolgált a ref. egyházban különváltan fejlődött papi és világi testületekre. L. az 55. lapot.

vezetek szerepeltek, amelyekben képviselőtestületről, közgyűlésről úgy, amint ma ismerjük, szó nem lehetett.

A kiváltságos kerületek kormányzása is más természetű volt. Az egyházközségekben sem találjuk meg a reformáció első századaiiban a mai demokratikus elveknek megfelelő szervezeteket. A presbiterium és közgyűlés a ma szabályozva Jevő hatáskörökkel csak a XVIII. és XIX. században alakultak ki. Az egyházi szervezetek a törvényelmi fejlődésnek lassu eredményei s ez alól az unitárius egyház sem kivétel.

Szemünk előtt kell, hogy lebegjen az a jól ismert tény, hogy a protestáns felfogás, a keresztyénység kezdő századainak a szemléletéből kiindulva, bár arra az álláspontra helyezkedett, hogy a világiak is befolyást kell, hogy gyakoroljanak az egyházi ügyek intézésére, mégis az évezredes katolikus egyházi szerkezetet és az akkor létezett államjogi helyzetet nem lehetett a protestáns hitvallások (confessiones) diadalra jutásával és gyors kifejlődésével párhuzamosan máról holnapra átalakítani.

Kezdetben tehát a protestáns egyházközségi élet teljesen a polgári község keretében mozgott a szabadkerületek és jobbágységek viszonyaihoz mérten.¹ A helyi autonómia kérdése hosszú időre teljesen háttérbe szorult a lelkiismeret-szabadság kivívásának és biztosításának követelményeivel szemben. Az 1614. évi utasításból kitetszően az egyházközség rendben tartása céljából a vizsgálatokra volt helyezve a fősuly. A hosszú fejlődés minden államban és minden államon belől a különböző protestáns egyházak között különböző árnyalódást eredményezett az egyházközségi, egyházköri, kerületi és nemzeti egyházi alkotmányok kiépítésében.

Az 1629. évi utasítás igen jellemző intézkedésekkel igyekezett az unitárius egyház kebelében a kor mozgóató kérdéseit megérthetővé tenni és másokkal megértetni.

A complanatio desiana a gondos előrelátás és mély bölcsesség tanulságait közvetíti számunkra.

A messzi multnak e bölcs szabályaiból kicsengő lélek legyen a mi vezetőnk.

¹ L. az 1614. évi vizsgálati szabályzat 2. pontját,

II. KÖNYV.

1. CIM.

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

2. CIM.

DISCIPLINA ECCLESIASTICA ALMASIANA.

1694.

3. CIM.

EGYHÁZI RENDTARTÁS.

1694.

FORDITOTTA: GÁLFI LŐRINCZ.

4. CIM.

MEGJEGYZÉSEK.

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

Átmeneti időszak.

1694—1718.

A XVII. évszáz utolsó tizedében Almási G. Mihály püspök minden más keret keresése és beállítása nélkül a Radeczky Discipulináját találta javított formában kiadandónak.

Az 1694. évi kiadásban az olvasóhoz intézett előszó szabatosan és világosan megjelöli, hogy Almási püspök a Radeczky-féle egyházi rendtartást paptársaival átvizsgálta s minthogy úgy lát zott, hogy az intézkedéseknek nem mindenike volt alkalmazható egyformán az akkori időben, azokból a hasznosakat megtartották, vagy az idő követelményeihez és kívánalmaihoz képest megváltoztatták, a hasznavehetetleneket kihagyták és sokat hozzá is adtak.¹

Ezekhez képest a részletekre is kiterjedő összehasonlító szövegkritika körébe esik a Radeczky és az Almási által kibocsátott egyházi rendtartások közötti különbségek kimutatása és feltüntetése.

Általánosságban azonban az alábbi összevetés elől nem zárkozhatunk el.

Mindkét *Disciplina Ecclesiastica* belső beosztása azonos: I—III. particulára (részcskére) tagolva.²

A *particula secunda* et *tertia* tartalma azonban összevonva van az 1626. évi másolatban és az 1694. évi kiadásban is.

Az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica*-ra nézve nem tudtam megállapítani, hogy az előre bocsátott felosztás dacára mi lehetett az összevonás oka. Viszont az Almási féle *Disciplinánál* sem utalhatunk annál a ténynél egyébre, hogy az átdolgozók ezt így hagyták és nem kívánták:

a) a fegyelmi eljárást (II. r.)

b) az *excommunicatiótól* (kiközösítéstől) [III. rész] szétválasztva tárgyalni.

¹ Radeczky is az előszóban megjeliölhetette volna, hogy ő és az őt támogató munkatársak miből merítették, mit tartottak szem előtt és minő módon dolgoztak.

² Az Almási-féle *Disciplinában* az I—III. részcscske keretén fölül *Toldások* cím alatt találjuk még a) a zsinatok rendjére vonatkozó rövid intézkedést és b) az egyházi szolgák (papok) esküjét, amelynek a mai eskü szöveg szerinti hű magyar fordítása Vagyis még ma is az 1694. évi eskü van érvényben — Előzőleg 1654-ben szövegeztetett volt.

A szembe ötlőbb megváltoztatások, kihagyások és hozzáadások!

Az 1626. évi szöveg.

Az 1694. évi szöveg.

Előszó nincs.

Az előszó szabatosan megjelöli, hogy: utilia retinuimus, vel... immutavimus, inutilia rescuimus, nulla etiam addimus.

De disciplina ecclesiastica.

... ut sine eo vix unquam vel externis Politiae, vel in internis, quae spiritus sunt, Ecclesiae rebus etc.

Szövegezésbeli eltérés az első mondatban: ... ut sine eo vix unquam quippiam vel in Politiae, vel in Ecclesiae rebus etc.

Particula prima.

I—VII. pont.

A VI. és VII. pont kihagyattak.

De officio superintendentis.

Egyező.

De officio consistorii.

Egyező.

De officio Seniorum.

Hiányzik.

A II. pont utolsó bekezdése pótlás: Parem etiam de rectorum functione etc.

De officio Diaconorum.

Megvan.

E címfelirat és rész teljesen hiányzik — ami erős bizonyíték amellett, hogy az 54. számú kézirat az 1626. évbeli disciplina szövege.

De officio ordinandorum.

I—IX. pont.

I—VIII. pont.

A VIII. pont. An scripta etc.

Az I—VII. pontok azonosak.

A IX. pont szövegének az 1694. évi szöveg VIII. pontja felel meg.

A VIII. pont szövegét kihagyták s az 1626. évi szöveg IX. pontját tették helyébe.

De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur.

I—XI pont.

I—XXV. pont.

I. pont.

Egyező.

II. pont.¹

A II. pont bevezetése meg rövidítve van és a 6. alpont: Baptismus est lavacrum etc. kihagyatott.

¹ A II/6. és III. pontok az 1626. évi disciplinának jellegzetes részei, amelyek 1694-ben már kihagyhatók voltak. A keresztelestről az 1629. évi Institutiones intézkedtek.

*Az 1626. évi szöveg.*III. pont.¹

IV. pont.

V. pont.

VI. pont első bekezdése az

VII. A beszéd előtt való mi-
atyánk elhagyását, amely a szé-
kely papok között volt szokás-
ban, megróvja.

VIII. A Krisztusról való énekek
kitörlését tárgyalja.

IX. pontnak megfelelő.

X. Usuram etiam etc.

XI. Postremo quia...
dicetur in sequentibus.

Az 1694. évi szöveg.

A Krisztus imadásának kér-
désére és a deési complanatióra
vonatkozó III. pont egészen ki-
hagyva.¹

Az előző (III. pont) kihagyás
folytán ebben a III. pontnak fele-
l meg.

IV. pont.

V. pontnak felel meg.

VI. pont az 1626. évi D. E. V.
pontjának 2. bekezdésével egyező
Kihagyatott.

Kihagyatott.

VII. Ignotos nemo
etc.

VIII. Sangvine eti-
am etc.

IX. Cavendum eti-
am etc.

} Uj intézke-
dés a há-
zasság kér-
désében.

X. Az első része a bibliai
idézetekig egyező. Egyebekben
módosítva.

XI—XXI. pontok alatt új in-
tézkezdések foglaltatnak.

XXII. pont: Módosítva egyező.

XXIII. } Uj intézkezdések.
XXIV. }

XXV. Denique quia... sequen-
tibus. Egyező rész.

Particula secunda et tertia.

E részek a 24. oldalig egye-
zők. Itt az első mondat után:
Jam vero... etiam indurescunt,
következő részt kihagyták: Veta-
bant... egészen addig a bekez-
désig: Postremo cum omnia...
(26. old.)

¹ Ez azért jellegzetes, mert a reformatio korában egyik irány volt ez
is, hogy a házasságkötésnél a pap jelenléte nem szükséges.

Az 1626. évi szöveg.

Az 1694. évi szöveg.

A kihagyott részből a szentírás hivatkozott helyeit összesítve találjuk; Huc pertinere videntur loca.

Amen.

Amen.

Hiányzik.

Addimenta.

a) De synodo.

b) Votum ministrorum.

Finis.

A *Disciplina Ecclesiastica Radeciana* (1626.) és a *D. E. Almasiana* (1694) között az apróbb részletekben való elérések kimutatását — amint jeleztük — ezuttal mellőzzük.

A magunk részéről háládatos munkának tartanók azonban a két *disciplina* összevetésén fölül a magyarországi többi protestans egyházak *Disciplinájával* (kanonjaival) való egybevetést is.

Ez nagy fontosságu volna különösen abból a szempontból, hogy a komjáti canonokkal egyazon időben (1626) kibocsátott *Disciplina Radeciana* rendelkezéseinek eredete hova, merre vezet és a korszerű egyezőségeken fölül miben áll az eredetisége.

A *Disciplina*-k összehasonlítása tekintetében követendő munkát végzett Mokos Gyula a „*Herczegszöllősi Kánonok*“-nak (1576.) más más református egyházi kánonokkal való egybevetése által.¹

Mokos a hercegyszöllősi kánonok jelentőségét egyebeken fölül abban látja, hogy hatása a Tisza mentén, sőt a Királyhágón túl is észlelhető volt: aszerint éltek s ítéltek a Komjáti kánonok uralomra jutásáig (1626), amelyben szelleme megizmosodva kormányozta tovább a magyar református Siont.

Állítása szerint elfogadták még a dunántuli ág. hitv. evangélikusok is és pedig akkor, amidőn kiváltak körükből és külön püspökséget alakítottak. (78. l.)

A Radeczky *Disciplinájának* és más egyházak *Disciplinájának* szempontjából összehasonlító szövegtanulmányt nem végeztünk ezuttal — de Mokos Gönczi Kovács Györgyről azt írja, hogy a hercegyszöllősi kánonok hatása alatt tökéllhetette el magát az 1577. II. 6-án a nagyváradi zsinaton kihirdetett *De Disciplina Ecclesiastica* című munka megszerkesztésére.

Mokos szerint a *Canones Minores* 8., 24. és a *Herczegszöllősi* 6., 26. articulusok jórészt betűről-betűre egyeznek.

A Borsód, Gömör és Honf. vármegyék ref. egyházainak cikelyei közül nem egy szóról-szóra megegyez egyebek mellett a *Herczegszöllősi Kánonokkal*. Például a borsódi 6. 11. 25. 38. articulusok a *Herczegszöllősi* 4. 11. 13. 47. articulusokból vannak másolva.²

¹ Mokos Gyula: A *Herczegszöllősi kánonok* — más egyházi kánonokkal egybevetve. Bpest, 1901. Kiadta: A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság.

² Lásd ez összehasonlító szövegkritikát részletesen a 75—79. lapokon.

Amidőn ezekre Mocos reámutat — ugyanakkor igen helyesen arra is fölhívja a figyelmet, hogy a Herczegszölli Kánonokban viszont az egymástól sokszor átdolgozott német egyházi törvények visszhangja is meg-megcsendül.

Utal az 1540. évi Kirchenordnung-ra, a württembergi 1547. évi Synodalordnung-ra.

Egyezik a herczegszölli kánonok több-kevesebb pontja a francia és angol befolyásnak is kitétt rajnamenti, főleg az 1563. évi pfalzi és az 1566. évi hesseni Kirchenordnung rendelkezéseivel.

A Herczegszölli Kánonokkal egyezők a weseli és az emdeni zsinatok végzései, *nemkülönben a lengyeleknek az 1573. évi krakkói zsinaton egyetemesen elfogadott, eladdig kiskörben érvényes constitutiói.*

A lengyel constitutiók minket különösen érdekelnek, mert az erdélyi és lengyel-unitárius vonatkozások a Radeckzy Disziplináját az 1573. évi krakkói zsinat constitutioival, vagy ott használatos más disciplinával közelebbi kapcsolatba hozhatják.¹

A Herczegszölli kánonok a jogtörténeti szempontokon fölül minket egyháztörténeti szempontból is közelről érdekelnek, amire Kanyaró már régen reá is mutatott.²

A baranyai és tolnai unitárius mozgalom egyenesen befolyásolta a Herczegszölli Kánonok egynémelyikének szövegét Kanyaró szerint. Kanyaró a herczegszölli kánonok közül a 13. 19. 20. 21. és 24. kánonokra utal.

Ezek a kánonok ebben a történeti megvilágításban egészen megelevenednek s hozzánk érhető szókkal szólnak, jóllehet a jelzett kánonok tartalma általánosságban megfelel a reformatio korában fennforgott körülményeknek.³

E megvilágításban a Királyhágón-túli (erdélyrészi) események így hatottak a herczegszölli kánonok egynémelyikének a tartalmára. Viszont részletes vizsgálódás tárgyává kellene tenni, hogy a Mocos állításának megfelelően a herczegszölli kánonok mennyiben hatottak a Királyhágón-túli (erdélyi) részekben az egyházi életre és rendszabályokra (kánonokra).

¹ Ezeket a lengyel constitutiókat nem sikerült feltalálnom. Pedig Radeckusnak — akit különben Usoni-Fosztó német eredetűnek jelez — Lengyelországból való bejövetele ennek a megszerzését és megvizsgálását a mi szempontunkból kétszeresen fontosá teszi.

² Kanyaró Ferenc: Az Unitáriusok Magyarországon 1891. Kolozsvár. Lásd a XII—XIV. fejezeteket.

³ a) A 21. kánon Kanyaró így értelmezi: „Miert hogy az Sáthán az ő tagjai által (értsd: unitárius papok) mindenkor azon forgolódik, mi módon ejthesse az ő csacsogásaival az igaz tanítókat (értsd: kálvinista papokat) veszedelembé, az mit immár sokszor megkísértettek. Ezekért azt akarjuk, hogy senki az tanítók közül az meggyőzetett (!) eretnekekkel ne disputáljon, se együtt velek ne nyájaskodjék, hogy az Istennek neve ő miattok ne szidalmazassék és hogy az tanítókat is valami veszedelembé ne hozzák.”

b) Rámutat a 132. lapon az 1. 6. 13. 15, 20—22. 24. 27. 46. kánonokra is.

Mindezekkel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a reformatio korában keletkezett kánonok szerzője a legtöbb esetben a püspök, vagy a jövőd püspök volt — igen gyakran előzetes megbízás nélkül.

Az elkészített kánonok azután javaslatként a zsinat elé kerültek s ott nyertek elfogadást.

A Radeczky Disziplinájának elkészültére nézve adatunk van, hogy munkatársakul a névszerint megnevezett consistorok szerepeltek, de azt pontosan megállapítani, hogy Radeczky ennek elkészítésére felkérte volna — az eddig ismert adatok alapján — nem lehetett.

A D. E. bevezetéséből az elkenkezőre, vagyis arra lehet következtetni, hogy Radeczky előzetes megbízás nélkül a saját elhatározásából az általa felkért munkatársaival együtt készítette el a *Disciplina Ecclesiastica*t, mondván:

Az ismert példákat követve, „Isten házának építésére mi is Isten segédelmében való bizakodással és utánozva a mennyei bölcsességgel ékeskedő régi embereket, elhatároztuk, hogy amit az egyház kebléi javítására tehetünk, azt rövidesen közre adjuk.”

Kérdés, hogy a *Disciplina Ecclesiastica* szövegezésére a felkért konsistorokon kívül a Consistorium testületi szervezetében gyakorolt-e befolyást és minő actussal lett az egyháztagokra nézve törvényé téve?

Valamelyik zsinaton ebből a célból elő volt-e terjesztve és el volt-e fogadva, vagy csak a gyakorlat emelte kötelező törvényerőre?

Erre ma, a vonatkozó korszak egyháztörténelmi és jogtörténeti forrásanyagának kevésbbé ismert volta és közzététele nélkül határozott választ adni nem lehet.

Átvizsgáltam az 1626 év körüli zsinati jegyzőkönyveket, de megfelelő adatokat nem találtam.¹

Az 1661. évi deésfalvi zsinat határozata azonban önmagában is törvényi erőt adott az addig használatban volt *Disciplina Ecclesiastica*nak, elrendelve, hogy az:

„*Ecclesiastica Disciplina*t minden papnak és mesternek meg kell szereznie és tartoznak azt tanulmányozni és aszerint élni.”

Az Almási püspök által kiadott *Disciplina* is csak úgy vált törvényé, hogy azt a zsinat *ebben az alakjában* elfogadta, vagy az egyház igazgatásában annak használatát a gyakorlat szentesítette.

A gyakorlat pedig szentesítette.²

A *Disciplina Ecclesiastica* 1694. évi kiadásának törvényerejű volta majdnem napjainkig fennmaradt.

Kozma József hités szószóló 1803-ban irt Házassági Eljárásában a *Supremum Főtisztelendő Consistorium*nak úgy, mint pure *judiciale forum*nak tárgyait felsorolva így folytatja:

3. Vagynak ezen Főconsistoriumnak még nevezetes [más] tár-

¹ Az 1627. évi utasítás II. része figyelemre méltó.

² De ezen felül az is megjegyzendő, hogy sem az 1626. évi, sem az 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* — autonóm törvényalkotási jogunkkal teljes összhangban — fejedelmi megerősítés alá nem volt terjesztve.

gyai is az előszámláltakon kívül, de már azokra nézve nem *stricte tale Judiciale Forum*, hanem *Politicum*, amilyen tárgyak p. o.: (*a^ob*)

c) ... új papok felszentelése, a falusi scholákban a gyermekeknek taníttatása, a papi Cánonoknak, *Ecclesiastica Disciplina*-nak és Törvényeknek s rendelkezéseknek a Clerussal való megtartása stb.¹

Mikó Lőrincznek 1862-ben írt Házasságtanában a házassági törvény kutfejeként a 3-ik helyen fel van sorolva: „Az 1694-ben *nyomtatásban* kiadott *Disciplina Ecclesiastica*“.²

Derzsi József még 1878-ban az *Ecclesiastica Disciplina*t, mint szükséges régi törvényt kiadni akarta.

Az egyházi bíraskodás az 1894: XXXI. t. c. 136. §-a folytán 1895. évi X. 1-vel megszűnván, a *Disciplina Ecclesiastica* is ekkor a házassági *anyagi jog* tekintetében elvesztette törvényi erejét. Az eljárási jog már ezt megelőzőleg ismételtelen volt szabályozva.³

Az újabb egyházi törvényhozás a *Disciplina Ecclesiastica*-ra évtizedek óta nem utal, s így az ebben foglalt nem házassági jogi vonatkozású szabályokat is nagyrészt hallgatólagosan hatályon kívül helyezetteknek, elavultaknak kell tekintenünk.⁴

Eszerint ezt a rendtartást többé-kevésbé az unitárius egyház-jog jogtörténeti anyagaként kell, hogy tekintsük, de ennek dacára újból kinyomtatandónak találtuk, mert a jelenlegi törvények szelleme és helyes értelme a *Disciplina Ecclesiastica*-ból sugárzik ki és mert ezidőszert az 1694. évből is csak három nyomtatott példány és 3 kézirati példány ismeretes.⁵

E példányok a nagy nyilvánosság részére nehezen hozzáférhetők. A jövő fejlődésének mindig conservandó alapjául szolgáló e rendtartásokat a múlt iránti kegyeletből erkölcsi kötelességünk az utódoknak megőrizni és hátrahagyni.

¹ Az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Tiszt. Unitária Ecclesiát Diocesis-seiben (!) tartani szokott Belső Papi Törvényes Itélő Székében folytatni szokott Matrimonialis nevezetesen pedig az Elválásra intéztetett Processusok (perfolytatás) formájának és folytatásának — Rövid Leírása — két Részre osztva u. m. Teoreára és Praxisra, Tanító és Cselekvő Részekre.

Irattatott azoknak hasznokra, kik az Unitarium kolozsvári Nemes Collegiumban tanuló Ifjuság közül magokat a Belső Tisztes Hivatásokra elszánták és magokat azon állapotokba helyezhetik — Kolozsvárt 1803-ik esztendőben Hites szöszölő Kozma József által. 8° 140. l. [Scripta per Georgius Tordátfalvi Ao. 1803.]

² A nyomtatás szó itt azért van hangsúlyozva, mert a kézirati munkákkal szemben kivételt jelentett nálunk valamely munkának abban az időben nyomtatásban való megjelenése.

³ Házassági *anyagi és eljárási* jogunk bár jogtörténeti értékű, de mégis megérdemelné a jövő részére való feldolgozást.

⁴ Az I. törvény 307. §-a ekként rendelkezett: „Ez egyházi törvényekkel ellenkező minden korábbi törvény, rendelet és jogszokás hatályon kívül helyeztetik.“

Eszerint régi egyházi törvényeinknek az összegyűjtése és megismerése nemcsak szükséges, hanem nélkülözhetetlen.

⁵ A 3 nyomtatott példány és egy kézirati példány a kolozsvári unitárius collegium könyvtárában található. Egy kézirati példány a marosi egyházkör jegyzőkönyve elé van fűzve (Kelemen Lajos kezelése alatt.) A harmadik kézirati példány Uzoni Egyháztörténelmének III. kötetéhez van függelékkül csatolva.

DISCIPLINA ECCLESIASTICA

In usum
Ecclesiarum Unitaria-
rum in Transylvania dispersa-
rum conscripta.

CLAUDIOPOLI,

Ex Officina, NICOLAI KIS M. TÓTFALUSI

Anno. 1694.

Lectori benevolo.

Secundus jam labitur annus, lector benevole, cum onus hoc directionis ecclesiasticae, quod humeris meis sustineo, a confratribus meis mihi est impositum, a quo tempore non sine magnis molestiis sum expertus, quam sit difficile in tanta morum corruptione absque certis, iisque publicatis regulis ac legibus, etiam illam hominum societatem regere ac gubernare, cui pastorum omnium pastor Christus, pascendas suas oves commisit; et quibus praecipit, ut bono exemplo praeluceant suo gregi. Quapropter e re maxime futurum ecclesiarum nostrarum putavi, si canones aliquos cum pietatis tum honestatis regulis convenientes, juxta quos eae imposterum dirigerentur, in lucem edi curarem. Et quia ad manum habebam *Disciplinam Ecclesiasticam*, a pia reconductionis viro, *Valentino Radecio* superintendente, olim in usum ecclesiarum nostrarum conscriptam, eam reverendorum dominorum collegarum meorum censurae subjeci. Verum quoniam non omnia videbantur tempori nostro pariter accomodata, utilia retinimus, vel prout ratio temporis postulabat, immutavimus, inutilia resecuimus, multa etiam addidimus. Tu his fruire et nobis fave.

Michael Almási,
superintendens unitariorum.

De Disciplina Ecclesiastica.

Tanta vis est ordinis recti et concinni, qui velut germen ac soboles quaedam bonarum existit legum, ut sine eo vix unquam quippiam vel in politiae, vel in ecclesiae rebus, possit feliciter aut consilio suscipi, aut re et opere in optatu[m] exitum perducī. Hanc ob causam, omnes omnium aetatum, verbo Dei potente sub Christi vexillum collectae Ecclesiae, Apostoli consilium, jubentis I. Cor. 14. *ut omnia decenter et ordine fiant*, secutae, non solum quid docerent, quove cibo ac alimento Jesu Christi oves pascere[n]t, curarunt; verum etiam quem ordine[m] in administrandis Christianae Reipublicae functionibus tenerent, summa cum diligentia, fide, et studio perquisiverunt, atque observarunt. Quorum et nos exempla secuti, pauca de ecclesiae reformatione divina freti ope, et priscos sapientia coelesti claros imitati homines, in medium pro domo dei, quantum per nos licet aedificanda, proferre statuimus.

Duae res sunt omnino, eaeque haud levis mome[n]ti, quae unu[m]que[m]que dei potentissimi mysteria dispensantem, non ornant tantum mirifice, sed etiam, ut multam frugem docendo afferant, commodissime praestant, nimirum doctrinae puritas et vitae inculpatae integritas. Neque enim ad contemplandum tantum beneficia, legem, promissionesque dei, sed etiam ad agendum, et ad opera charitatis in hoc vitae nostrae brevi curriculo exercenda, a summo omnium rerum conditore facti sumus. Hinc illud extat apud Prophetam: Esa. 29. Matth. 15. *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus procul est a me*. Et Paulus: I. Cor. 4. *Sed veniam brevi ad vos si Dominus voluerit, et cognoscam non locutionem istorum, qui inflati sunt, sed spiritualem virtutem. Non enim in locutione situm est regnum dei, sed in virtute (Spiritus.)*

Jam vero quo commodius et rectius, utrumque illud, sana scilicet doctrina, et vitae integritas a docentibus in colenda Domini vinea praestaretur, prudenter veteres omnia functionum ecclesiasticarum munia in certas partes et classes, ob vitandam confu-

sionem distribuerunt. Alios siquidem episcopos et pastores, alios seniores, alios diaconos habuerunt, riteque singulis sua praescripserunt officia. Quod quidem si unquam alias, hoc saeculo potissimum corruptissimo, juxta rectam convenientis Disciplinae normam, fieri par est, utile et aequum.

Reste enim a sapiente dictum est, Prov. 10. *Via vitae custodienti disciplinam: qui autem increpationem respuit, errat.* Porro haec Disciplina Ecclesiastica, in tribus praecipue, ut summam rei paucis complectamur, consistit.

I. In Officiis singulorum commemorandis.

II. In erroribus et delictis primum privatim, tum etiam publice corripiendis.

III. Demum, in exhaeredandis seu excommunicandis iis, qui per poenitentiam seriam nullo se pacto emendare volent.

Particula prima.

Jam vero cum nondum satanam rex regum, et Dominus dominantium Jesus Christus ligaverit; sed adhuc furiose potenterque in impiis hoc saeculo in maligno posito regnet; atque adeo inter ipsos etiam pios ecclesiae alumnos tyrannice grassetur. Videmus subinde nova in ecclesiis suboriri commenta, et haereses, quae ut pacem publicam aequae ac privatam perturbant, sic virus odii et rancoris in multorum praecordiis ad exercendas pestiferas inimicitias, crescente sensim animi gliscentis contentione nutriunt aluntque.

Quamobrem ut paci, et tranquillitati Ecclesiae consulatur, utque singulorum officia exactius declarata, non in ore tantum versentur, aut picta in chartis circumferantur, sed ad usum ecclesiae cum fructu et utilitate haud contemnenda applicentur. Primum omnium aliquot leges in consistorio ecclesiastico retinendae, breviter et succincte proponendae sunt.

I. Nullus in tota universitate pastorum ac ministrorum novam aliquam, et nondum in ecclesia receptam doctrinam, vel clam, vel palam, spargere, docere, aut insusurrare aliis, absque scitu, voluntateque superintendentis et Consistorii audeto.

II. Nemo in Consistorium vel docentium vel auditorum ingreditor, praeter eos, qui judicio et consensu totius Synodi ad id munus sunt delecti. Item, qui disceptationis punctum et cardinem in medium proponet.

III. Quilibet consistorii concivis, nihil se uspiam eorum quae illic agentur, eliminaturum, promulgaturum, aut cuivis foris dicturum, in Collegio promittito.

IV. Siquis membrorum ecclesiae discursum de aliquo fidei articulo in consistorio movere velit, priusquam disputationem in medio consistorio ordiatur, aut cum eo superintendens agat, stare, et subscribere se velle iudicio censuraeque ecclesiae promittito. Quod si facere recuset, mox silentio alto illi imposito, dimittitor, aut si consistorio visum fuerit, ac ecclesia ipsa, propter insolentiam tantam, amovetur.

V. Disputator, quod proferre in medium volet, amice, placide, candide, succincte, omni denique rixandi libidine deposita, proponito.

De Officio Superintendentis.

Ut in militia dux unus, in aedificando unus est architectus, sic in ecclesia administranda unus esse debet, qui reliquae ministrorum turbae praebeat, non quidem tyrannice, aut pro caeca animi libidine, voluntateque impia; sed mansvete, pie, humiliter, et cum summa animi vitaeque totius moderatione. Hunc quidam ex veteribus episcopum, peculiari quadam ratione, non inepte nuncuparunt. Siquidem Pauli tempore nomen istud, ad omnes ingenere, qui verbo et gubernationi ecclesiae praeessent, ut pastores, doctores, presbyteros, promiscue applicabant.

Ac primum quidem episcopi officium est, ut sancte, sobrie, et inculpate vivat, juxta praeceptum Pauli: I. Tim. 3. *Oportet igitur episcopum, irreprehensum esse, unius uxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum etc.*

Secundum Munus episcopi est, ut in doctrinam, et in mores sibi commissi gregis sedulo invigilet, ac inquirat. Unde Paulus in Actis. *Attendite igitur vobis ipsis, et toti gregi, in quo vos Spiritus S. constituit episcopos ad pascendam ecclesiam dei, quam acquisivit proprio sanguine.* Quamquam illic nomen Episcopi late et communiter accipitur.

Tertio, cum vita hominum multis implicita molestiis teneatur, nec unus et alter, ad obeundum ubique docendi munus sufficiat, superintendentis est, oportune ac tempestive ministros ordinare, et pro eruditione, donisque divinitus ipsis collatis, in diversa loca vicatim, atque oppidatim legitime collocare, juxta illud apostoli consilium. *Tim. I. Hujus rei gratia reliqui te in Creta, ut quae*

reliqua sunt corrigas, et constituias oppidatim presbyteros, sicut ego tibi injunxi.

Quarto. Invigilare debet, quanta maxima cura potest, coetui ne discordiarum semina inter ministros spargantur, quae postea radicibus defixa altioribus, jurgia, convitia, contentiones, verbera, et id genus similia, ob quae ut plurimum ipsum ministerium sanctum male audire solet, pariant.

Quinto, quia saepe fit, ut peregrini homines, sub specie probitatis ac humilitatis irrepentis, graves admodum perniciosasque, praesertim inter simplices excitent turbas, quae deinde tum corporis, tum animi pacem atque quietem evertunt; curabit episcopus, ne introitus ad ecclesiae consortium libere cuivis pateat, sed examinati, et testimonium bonum de vita simulque de doctrina habentes advenae recipiantur.

Sexto, cum satan astutus, pater ille mendacii, et homicida, nunquam ecclesiam super Jesum Christum fundatam, petere telis infestis cesset, sed semper grassetur, et in sementem, frugemque domini zizania spargens, *Matth. 13.* sectas perniciosas praeter et extra verbum suscitet, idque ut non solum doctriinam sanam per organa sua corrumpat, verum etiam docentes aequae ac audientes sauciet, dementet, ac in mutua odia, caedemque concitet. Propterea debet semel ad minimum, si impedimentis non retrahatur, Superintendens instituere intra annum visitationem seriam, ac ex ipsis auditoribus fide bona dignis, qualiter minister loci vixerit, quomodo se gesserit, quam sedulus aut negligens in docendo fuerit, diligentissime percontabitur, et cognoscet. Vice versa, de auditoribus quoque ipsis ex ministro et pastore ecclesiae non minore cura atque diligentia inquirat.

De Officio Consistorii.

Si urbes, pagi, regna, provinciae, curari et administrari commode ab uno non possunt, nisi alios secum, quorum consilio et ope juvetur, a latere habeat, multo certe minus in domo dei sancta, seu ecclesia, quae columna et firmamentum veritatis est, teste Paulo, fieri potest, ut unus tantae molis onus humeris sustineat, tot curis et contrariis, quae subinde cum in doctrina, tum in matrimoniis, aliisque casibus emergunt, sufficere possit. Proinde haud abs re synodus sancta decreto et auctoritate sua certos quosdam ex numero pastorum gregis Christi, tum usu rerum

pollentes, tum donis spiritualibus exornatos, in consistorium sive senatum Ecclesiae selegit, ipsi superintendenti, tanquam praesidium quoddam loco auxilii opportuni prudentissime adjunxit.

Horum primum officium, quod ad vitam attinet, est idem quod episcopi, eo quod Paulus in epistola ad Timoth. et Titum, *1. Tim. 3. Tit. 1.* imo et alibi frequentissime, episcopi nomine, non in specie, ut posterior aetas usurpavit, sed in genere usus est. Quocirca oportet omnes qui in co[n]sistorio, imo et in toto ministerio erunt, sine crimine esse, tanquam Dei dispensatores.

Secundo. Hi ipsi deliberabunt etiam de synodo convocanda, cum superintendente, ne ob leves, futilesque causas ex tot tamque diversis ac remotis locis ministri, praesertim tenuioris sortis, accersiti, inutiles sumptus facere, multasque alias devorare molestias cogantur. Detur etiam opera, quoad ejus fieri potest, ne importuno tempore, puta, parte anni validioribus tempestatibus obnoxia, aut quando fruges ex agris colliguntur, et convehuntur, (nisi forte gravissimae, et quae moram nequaquam patiantur, causae obstiterint) publica talis convocatio instituatur. Ita enim de statu communi recte pacateque conservando prospiciendum, ut interim occasio mercedem, et laborum fructus percipiendi singulis, non eripiat.

Tertio. Mos fuit haud illaudatus inde ab initio in omnibus ecclesiis pietatem et puritatem doctrinae retinere studentibus, ut Catechesim, quae praecipua fidei ac religionis Christianae capita complecteretur, in publicum ederent, juxta cujus postea normam, tenella praecipue aetas, salutaris praecipue imbueretur, ac informaretur. Ideo viri graves, docti, et spiritu Dei ducti, in consistorium assumpti, curam habebunt cum episcopo de confessione publica, Catechesique ex limpidis divinorum oraculorum fontibus depromenda, et in vulgus edenda. Ne videlicet unus et alter, vel judicio decepti, vel impetu aliquo affectus, studio gloriae rapti, aliquid in lucem proferant, quod postea non nisi difficulter, cum magno ecclesiae detrimento, aut etiam vulnere, consopiat, atque componatur.

Quarto. Quoniam saepe incidunt in vita et consortio hominum causae, cum aliae difficiles, tum quae ad Conjugia spectant, ita molestae et intricatae, ut non unius, vel alterius, sed plurimum omnino, et quidem eorum, qui judicio haud parum valent, opera in dijudicandis illis opus sit, consistorii munus erit, cum superintendente, eas ex verbo Dei, et juxta rationes, cum lege naturae

et decalogo, bonaque civili consuetudine consentientes, definire, dijudicare, atque dirimere. Cujus iudicio si alterutra pars contenta non erit, licebit ad universitatem Synodi, et congregationis ecclesiasticae appellare.¹

Quinto. Debebunt etiam animadvertere serio, ne per oscitantiam, negligentiam, impietatem, imprudentiam, et elationem superintendentis, verbum dei et tota ecclesia male audiat. Praeterea illum ecclesias visitantem comitentur, re, consilio, opere, juvent, et si quid aequum et justum mandabit, non negligant. Est enim voluntas dei, ut superioribus, et praesertim publicam personam gerentibus in rebus honestis obsecundemus.

Sexto. Quotiescunque consistorium cogetur, toties inquisitio morum inter primores ecclesiae fiat, accusent sese mutuo, damnent, arguant, sed non tamen studio nocendi, aut ulciscendi, aut diffamandi apud plebem cupiditate.

Septimo. Si de aliqua controversia graviore consensus fieri in senatu ecclesiastico facile non poterit, suffragiis et calculis res tota decidetur, majorque pars minorem vincet.

De Officio Seniorum.

Dioeceses singulas suum habere seniore par est, et synodus sancta, suo id firmo decreto sancivit, propter multas certasque causas.

Primum porro istos quoque pios, integros, inculpatos, deque inprimis timentes esse oportet. Nam et istis nomen episcopi apud Paulum tribui in confesso est, ac proinde iisdem fulgere, quae supra commemoratae sunt, virtutibus debent.

Praeterea ad seniores pertinebit, diligenter tenere, ac animadvertere numerum ministrorum, sub sua dioecesi existentium. Item; de illis tempore visitationis, quae quotannis semel ad minimum fieri etiam a senioribus debet, adjunctis sibi duobus ad minimum assessoribus, percontari, quomodo vivant, quid et qua fidelitate, sedulitate, fructuque doceant, numquid aliquid palam in concionibus dicant, vel clam in aures nonnullorum sub propriis, aut alienis tectis insusurrent, quod turbet pacem, quod a consensu ecclesiae, et doctrina publice recepta atque approbata recedat.

¹ Ez a zsinatra nézve világos rendelkezés. Az „ecclesiastica congregatio” kifejezés a fogalom-azonossággal magyarázható.

At si quid tale in aliquo deprehenderint, quod sinceros ac fideles Christi dispensatores dedecet, id illico ad superintendentem absque livore, injuria, et nocendi studio perscribant fideliter, aut ipsi perferant.

Parem etiam de rectoru[m] functione, tum templari, tum scholari, item de vita et moribus faciat inquisitionem, ut et de aediuorum fidelitate, num scilicet et illi officio suo satisfecerint.

Tertio. Si ministri ad auditoribus suis inique premantur, aut ab aliis injuria atque damno, vel diminutis, vel plane negatis redditibus afficiantur, seniorum erit illis consilio, re, ope praesto esse, eosque quantum per vires licebit, toto conatu adjuvare. Sin prodesse non poterunt, negotium totum ad consistorium, vel superintendentem, quo mature inopiae illorum, si fieri poterit, succurratur, deferant, aut literis saltem significant.

Quarto. Divortia absolute non faciant, sed ad consistorium et episcopum transmittant. Egent enim ejusmodi casus conjugales, acri admodum atque seria deliberatione. Hinc est, quod saepe multas in plebe querelas, et quidem non sine offendiculo pernicioso, cum non recte deciduntur, exsuscitant.

Quinto. In suam dioecesim nullum ministrorum recipiant, nisi prius ille, qui discesserit, ad auditoribus honeste satisfiat, et simul loci illa mutatio superintendenti, si coram non licebit, saltem per literas exposita fuerit.

Sexto. Conventicula absque scitu et voluntate consistorii, atque episcopi, non celebrent, nec instituant, exceptis causis matrimonialibus. Ac si quando illis permittentibus fratres convocabunt operam dent, ut ea in medium proferant, quae ad pacis et tranquillitatis conservationem faciunt, non e contra ad schismata, et dissensiones, a quibus omnes, qui spiritu dei ducuntur abhorre debent, spectant et tendunt, sic enim Paulus loquitur: *I. Cor II. Quod si quis videtur contentiosus esse, nos ejusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesia dei.*

De Officio Ordinandorum.

Magnam hac aetate nostra fuisse, et esse etiamnum passim in admittendis neophytis ad ecclesiasticum munus licentiam, nemo nisi mentis inops, negare potest. Multi enim scientiae divinae ac humanae expertes, multi vitae deploratae, multi etiam nullam certam vocationem habentes, munus hoc docendi, ut deo gratissi-

mum, ita longe difficillimum obierunt. Quocirca ut gloriae Dei, et ecclesiae dignitati, atque existimationi, hac quoque in parte consulatur, imposterum haec praecipue in eligendis, ordinandisque ministris spectabuntur.

I. An vitae sint integrae, ac syncerae?

II. An aliqua artium rudimenta, atque initia, cum fructu non contemnendo in scholis degustaverint?

III. An non illis vitiis sint obnoxii, quae Paulus in ministro taxat. I. Tim. 3.

IV. An cum examinantur de punctis Christianae religionis¹ praecipuis, respondere mediocris saltem diligentiae specimine edito ex catechesi possint?

V. An sacramenta, sive signa mystica ecclesiae celebrare et administrare, juxta dormam a synodo praescriptam, sciant ac velint?

VI. An se nihil novaturos vel publice, vel privatim, absque salutato et consentiente consistorio, promittant?

VII. An omnibus doctrinae Christianae partibus, ab ecclesia ex verbo dei receptis, stabilitisque, bona conscientia absque hypocrisi ulla subscribere velint?

VIII. An disciplinae ecclesiasticae se se totos subjiciant? His porro omnibus cum velle se stare, qui ordinationem petit, bona synceraque fide a'que sonscientia in facie Ecclesiae promiserit, suggestum deinde conscendet, et coetu toto audiente, brevem de materia aliqua, ex bibliis sacris deprompta concionem insituet. Tum manuum impositione solita a superintendente, et senioribus ministrisque legitime inaugurabitur, simulque illius dioeceseos seniori, sub quo oblatam vocationem divinitus amplexus est, commendabitur. Postremo literis atque testimonio solitis ab episcopo de munere docendi acceptis, bonis avibus, synodo disoluta, in domino discedet.

De Officio Omnium in Genere, Qui Ministerio Funguntur.

Summa Dei bonitas est, quod in tot turbis mundi, quae utramque rempublicam, tum Christianam, tum politicam, mire hac praesertim aetate in perniciem pronas, concutiunt, colligit tamen sibi gregem aliquem pusillum, in quo verbum sonet, beneficia ejus agnoscantur, et celebrentur, suusque Jesu Christo honos dignitas, ac majestas tribuatur.

¹ A nyomtatásban: rlligionis.

In hac igitur navicula, tot procellis et tempestatibus in alto miseriaru[m] pelago jactata, quo tutius cursum navigationis nostrae peragamus, omnes pro viribus in remos incumbere oportet. Quod ut fiat, serio certe vocationis nostrae, et officii, memores esse cuncti debemus.

Ante omnia igitur cum deus mire abominetur hypocrisin, et saepe diabolus semina odiorum atque contentionum spargere, tam inter auditores, quam inter docentes soleat.

1. Ex officio erit omnium pastorum ac ministrorum, quibus cordi est veritas, et candor, ut si deliberationes, consensus, subscriptionesque aliquae in componendis dissidiis, aut materiis exponendis utilibus fiant, id non fecte ac simulate, sed candide, sincere, aperteque bona cum venia conscientiae faciant. Nunquam enim pax et concordia stabilis inter hypocritas, qui artem simulandi et dissimulandi, atque adeo cum Deo et Christo ejus ludendi egregie callent, firmari, sanciri, aut coallescere potest.

II. Sacramenta mystica, eucharistia scilicet et baptismus in ecclesiis nostris usurpanda esse ob has potissimum causas judicavimus.

1. Quia de utroque clara et manifesta extant in scripturis testimonia, atque praecepta.

2. Ne tesseris et signis gratiae divinae, quorum aliqua inde ab Abrahae temporibus in populo dei viguerunt, ecclesia dei careat.

3. Ne cursus veritatis, in cognitione unius veri dei, Filiique ejus Unigeniti, Jesu Christi, apud infirmiores per intermissiones sacrorum signorum impediatur.

4. Ne paulatim sacramentis contemptis, eo impietatis amenitiaeque veniatur, ut scripta novi foederis, una cum dignis mysticis, apostolorum tantum temporibus, aut onu post ipsos seculo durare debuisse, contra omnem luce meridiana clariorem veritatem, doceatur et asseratur.

5. Ut a tartaris, turcis, indis, aethiopibus, aliisque plurimis nationibus, luce evangeli carentibus, ceu notis quibusdam certis, hisce sacramentis distingvamus, quemadmodum prisco illo patrum seculo populus izraeliticus ab omnibus gentibus exteris circumcisionis signo segregabatur. Porro quid sit baptismus, quid eucharistia, uberius in theologia nostra juxta tenorem sacrarum literarum indicatur.

III. Decet pios eloquiorum dei praecones, ut moribus et

probitate, sic habitu corporis externo, modestiam summam prae se ferre. Viderint igitur singuli, qui in docendi palaestra versari bona conscientia student, ut in amictu ipso decentem quandam, huicque ordini competentem sequantur et servant honestatem. Nec tamen hic certam aliquam habitus formam praescribit, aut requirit ecclesia. Tantum monet, ut unusquisque militaria atque indecora vestimenta, quibus non raro, plebi praesertim in doctrina adversariae, occasio maledicendi ministerio subministratur, exuat atque abjiciat.

In capitis rasura, in pileis, palliis, thoracibus mediocritatem quandam a luxu et elatione procul remotam omnes custodiant. Pariter in incessu, gestu, vultu, oratione, levitatem et ventosi ingenii futilitatem, toto studio diligentissime fugiant, utpote quam vel scriptores prophani mirifice in suis scriptis ubique detestentur. Et quia non tantum ipsi ministri verum etiam eorum familiae, bono exemplo praelucere reliquo domini gregi debent, abstineant etiam uxores et filiae eorum ab omni habitu luxum et fastum prae se ferente, ut cincinnis, margaritis etc. Vitamque et mores ita componant, ne Maritis, dum alias ex verbo Dei reprehendunt, pudorem incutiant, cum id in suis deprehenditur, quod ipsi in aliis reprehendunt.

IV. Fugienda etiam sunt omnia flagitia et vitia, sed praesertim quia ebrietatem civilis gladius non plectit, imo in omnes pene, etiam ministros cadit, eam ecclesia universa suo decreto severissime interdicit. Rectum enim illud est: *Non bene vinosus tractabit sacra sacerdos.*

V. Cum divinitus praeceptum sit, ut sabbata sanctificemus, et communi Christianorum consensu, ipso statim apostolorum tempore, (ut Viri Sacrarum literarum peritissimi conjectant) dies dominicus conventibus ecclesiae, in quibus verbum dei audiretur, sacramenta perciperentur, preces votaue publice funderentur, eleemosinae pauperibus erogarentur, Deoque gratiae pro beneficiis immensis agerentur, dicatus sit: ideo nuptiarum solennitates, in quibus luxui potius et computationibus, quam religioni et pietati studetur, dominicis diebus celebrari non debent, nec ullus pastorum vel ministrorum, sponsum cum sponsa sive in pagis sive in oppidis, sive etiam in urbibus tum temporis copulabit.

VI. Advertendum etiam, ut diebus octo, aut ad minimum tribus ante diem nuptiarum, personae, quae jungi matrimonii vinculo cupient, publice de suggestu in frequenti auditoru[m] coetu

promulgentur, eo nimirum fine, ut scandala et offensae, quas saepe foedera conjugii non rite inita subministrant, tempestive vitentur. Insuper copulationes nubentium non in angulis et locis secretis, sed coetu et congregatione honesta fiant. Demum ministri interesse conviviis nuptiarum non prohibentur, modo in tempore remotis mensis inde discedant, et alios serio ad impudicas saltationes, ad ebrietatem, ad luxum, et pompam nimiam fugiendam adhortentur, nec ullus tandem choreas ducat aut fidibus ludat, aleis taxillisque.

VII. Ignotos nemo ministrorum temere copulet, sed testimoniales ab iis requirat, unde venerint, qualiter vixerint, et utrum sint liberae personae nec-ne: ut nec in vinculum coniectas, nec vulgo infames personas, priusquam[m] legitime solutae fuerint, publice poenitentiam egerint, copulet quisquam[m].¹ Debet autem poenitentia et reconciliatio talis fieri, post seriam multorumque testimoniis comprobata vitae emendatione[m] in loco delicti, nisi gravissima causa obstiterit.

VIII. Sangvine etiam vel affinitate junctos, infra quantum gradum nemo proprio ausu copulare praesumat. Ut nec viro immaturo, scilicet infra decimum quartum annum natus, nec aetate maxime dispares, juvenculos nimirum cum vetulis, in quibus jam natura cessavit; cum certum sit in talibus conjugii non tam finem conjugii, quam aliud quaeri.

IX. Cavendum etiam sedulo est, ne multo ante tempus nuptiarum copulatio fiat: potest enim fieri, ut interea temporis, vel consuescant copulati, vel a se invicem abalienentur.

X. Currere etiam absque legitima vocatione ministros verbi huc atque illuc nequaquam decet, juxta illud: *Quomodo autem praedicabant, nisi missi fuerint?* Item: *Non mittebam prophetas, et ipsi currebant.* Idcirco ne quispiam absque scitu superintendentis vel consistorii in ullam sese intrudere ecclesiam audeat: nec malis artibus locum sibi quaerat, multo vero minus aliis supplantet, sub poena gravissimae animadversionis.

XI. Sed nec senior ecclesia repugnante pastorem ullum obtrudat, nec ecclesia inscio et invito seniore quemquam conducat pastori vero si vocatio fuerit oblata, aperte respondeat, se vel iturum[m] vel non iturum, ne dubia spe lactet homines, ea tamen[n] conditione addita, si praelatis ita visum fuerit. Si vero controversia

¹ Hibaigazitásként egy kis szelet papírra nyomva és beragasztva: copulet quisqua.

inter auditores orta fuerit, de ministro conducendo, vel non conducendo, major pars vincet minorem.

XII. Et postquam semel operam suam alicui ecclesiae minister addixit, interea autem ab alia ecclesia, in qua luculentius salarium offertur, vocatus fuerit, ne priore posthabito, hunc amplectatur, alias utraque eo anno, tanquam turpis lucripeta excidet.

XIII. Nemo etiam ministrorum quicquam ex ordinario salario eo nomine, ut diutius in sua ecclesia manere possit, remittere ausit, secus tanquam fur boni ecclesiastici, gravem incurret animadversionem.

XIV. Domorum quoque parochialium unusquisque, item vinearum, horticulorum, agrorum, pratorum, sylvarum, diligentem curam habeat, nisi velit ruinam, per incuriam suam factam, proprio sumptu restaurare.

XV. Ordinati in aliam ecclesiam a suis superioribus ministri pareant, etiam ante anni sui terminum, si necessitas ecclesiarum ita postulet, sub poena arbitrariae depositionis.

XVI. Si vero pastorum aliquis post dimidium anni sui tempus, maxime vero post apprehensionem totius stipendii fati concesserit, vicini pastores per vices reliquam anni partem expleant. Vidua tamen tenebitur honestum prandium tempore functionis pastoribus praeberere.

XVII. Filialium ecclesiarum a matribus separatio penes generalem synodum esto.

XVIII. Ministri ecclesiarum singulis annis puerorum, maxime vero puellarum Institutionem minime praetermittant, solito loco, et tempore, a die nimirum Divi Georgii ad diem usque sancti Michaelis functionem suam diebus Dominicis in Templo peragentes.

XIX. Pastor Rectorem conducere negligens, in locis ubi Rectores ali possunt, et debent. incurret poenam flo. 6. Salarium quoque male apprehensum amittet.

XX. Curabit etiam Pastor serio, ut Scholarum Rectores, bis in anno examen publicum instituant, sub poena flo. 6. Si vero Rectores officium suum facere nollent, mulctabuntur flo. 3.

XXI. Et si Rectores ad conciones etiam instituendas idonei fuerint, ter in anno ad minimum concionabuntur, absente vero Pastore gravi de causa, tam preces quam conciones instituere tenebuntur sub poena flo. 3. At si Pastor metuens laudem sibi a Rectore eripi nollet permittere, incurret ipse poenam flo. 6.

XXII. Usuram etiam, ut omnibus Christianis, sic maxime Ministris Ecclesiae exercere non licere, agnoscit Ecclesia, Ideoq; singulis Ecclesiae membris interdicit eam, sub poena flo. 6. si Pastor fuerit; si Rector flo. 3. Sed et lucro inde sperato carebunt.

XXIII. Sic etiam nimium agros vineasque colendi studium illis interdicitur, praesertim si non per alium, sed per se, idque sine necessitate, et cum officii sui neglectione faciant, sub eadem poena.

XXIV. Vacantes vero, tam Pastores quam Rectores, si functionis Ecclesiasticae pertaesi vocationem oblatam amplecti noluerint, tamquam perfidi stationis suae desertores, ex ordine Ecclesiastico, decreto totius Synodi excludentur. Si vero praesertim ipsorum culpa, nulla ipsis obtingat vocatio, et interim sint in re lauta, quid cum talibus facto sit opus, penes arbitrium totius Consistorii esto,

XXV. Denique quia maledicta, convitia, et obtrectationes, quibus aliena fama laeditur, expresse apud Apostolos et Evangelistas, ut quae hominem polluant, prohibentur, edicit ac sancit Ecclesia, ut singuli Ministri a calumniis, detractationibus, famosis chartis, probrisque in alios contumeliose jaciendis, penitus abstineant. Caererum quid facto sit opus de iis, qui labuntur, et sibi ipsis, atque Ecclesiae ignominiae notam, certo ac manifeste deprehenso facinore conciliant, dicetur in sequentibus.

Particula Secunda et Tertia.

Si omnes homines aequae essent, si non in politia, saltem in ecclesia morigeri, dictoque audientes, non opus esset ulla superiore in republica et convictu Christiano, animadversione. Omnia namque tuta, pacata, et tranquilla essent, quae ad internam societatis fraternae consistutionem attinent. Unde quoque summa in populo Christi animorum consensio, divinam secum rebus in omnibus benedictionem trahens, vigeret, ac conspiceretur.

Nunc quia se alii rectius ac melius gerunt, alii citius ac facilius labuntur, nonnulli etiam in delictis haerent, perseverant, et quasi totos se satanae versutissimo mancipantes, consenescent. Propterea ad flagitia connivendum non est, sed qui in manifestis ac enormibus vitiis erratisque deprehenduntur, puniendi, mulcandi, atque castigandi sunt, partim ut alii exemplis ejusmodi moveantur, partim etiam illi ipsi pudore quodam suae turpitudinis affecti, in viam meliorem, mentemque saniolem redeant, atque

convertantur. Coeterum hic tyrannica aliqua et civili inquisitione opus non est, ut nimirum, quos aliquid mali patrasse constiterit, illico populo detegamus, in vincula detrudamus, et securi subjiciamus, aut alia ratione e vita tollamus; sed potius benignitas quaedam adhibenda est, ne infamiam magis, quam salutem deliquentis quaerere videamur.

Primum itaque si quis errantem in doctrina quempiam animadvertet, et discedentem ab ecclesiae rectae institutis, aut perpetrati ab aliquo facinoris conscius erit, admonebit privatim amanter et placide, aut etiam si facti atrocitas sic requirat, objurgabit, atque etiam graviter corripiet. Non enim dubium est, quin illi, qui vel tantillum bonitatis ac prudentiae habebunt, admonitioni ab animo benevolo sinceroque profectae locum dent, et respiciant,¹ juxta sententiam illam sapientis cedro dignam: *Prov. 25. Velut torques aureus et aureum monile est increpatio apud sapientem, qui auscultat. Item: Qui negligit disciplinam, spernit animam suam; sed qui audit increpationem, possidet cor.*

Secundo. Ubi clancularem et privatam correptionem nil prodesset constabit, ne malum latius serpens inverso ministerio scandalum pariat, consistorio, vel superintendenti error aut vitium aperiatur, et significetur; deinde reus criminis advocetur, severissimis verbis castigetur, et ad poenitentiam, vitamque emendandam certis et claris scripturae testimoniis invitetur, et praesertim illud sapientis proponatur: *Prov. 29. Vir increpatus, qui indurat cervicem, regente conteretur, nec erit illi sanitas.*

Tertio. Si nec prima nec secunda increpatio (Nam generalis una admonitio jam nunc in institutione disciplinae praecedit) optimo atque benevolentissimo animo instituta, hominem perditum ac in perniciem propriam temere ruentem, revocare ab errore pestifero aut flagitio aliquo turpi poterit, tum demum fulmine quasi excommunicationis percussus ab ecclesia extorris ejicietur, e consorcio piorum excludetur, jure omni et munere ecclesiastico privabitur, deinde a convictu et communione fidelium arcèbitur.

Idque duabus praecipue de causis:

Primo. Ne contagium noxium plures in uno eodemque Christi ovili commorantes oves inficiat.

Secundo. Ut poenae acerbitate, si quam adhuc pietatis in se

¹ Híbbásgánás papírszoletre nyomva és beragasztva: [re]sipiscant.

fovet scintillulam, nec plane in reprobrium actus est sensum, emendetur.

Hos porro admonitionis, excommunicationis, et disciplinae gradus luculenter ipsemet ostendit, et expressit apud evangelistam salvator: *Si vero peccaverit in te frater tuus, abi et argue eum inter te et ipsum solum. Si te audiverit, lucratus es fratrem tuum. Sin vero te non audiverit, accipe tecum adhuc unum aut duos ut in ore duorum aut trium testium stet omne verbum. Quod si neglexerit audire eos, dic ecclesiae. Quodsi ecclesiam audire neglexerit, sit tibi velut ethnicus, et publicanus.* Jam vero hujus excommunicationis typus quidam etiam in¹ veteri foedere extat. Arcebat enim lex Mosis leprosos a coetu Izraelitarum, arceri igitur et nunc jure possunt, qui lepra errorum in doctrinis, et vitiorum contagio in moribus infecti, non solum non emendantur, sed etiam indureſcunt.

Huc pertinere videntur loca. I. Tim. 1:20., I. Cor. 5:11., Tit. 3:10., 2. Joh. 5:10., 2. Thess. 3:14., Matth. 18:18.

Postremo cum omnia consilia, dicta et facta fidelium Christi dispensatorum ad proximi emolumentum et aedificationem, non autem ad interitum et ruinam, atque exitium vergere debeant, nequaquam par est, aut rationi consonum, ut primores ecclesiae procliviores ad lapsos proscribendos, quam ad conversos in gremium, albumque ecclesiae recipiendos existant.

Nam et dominus inventa ove, quae perierat, laetatus est. Et quemadmodum leprosi mundati, ac expiati, jus habebant olim redeundi in castra, vel etiam aedem sacram ingrediendi; sic eos, in quibus solidi poenitentiae seriae fructus conspiciuntur, recipere, et ad convictum communionemque fratrum, ne extorres vivant, admittere, ipsa aequitatis divinae norma recta svadet, et ostendit.

Quibus autem verbis, ubi, quo habitu corporis animique, et quando veniam petere de delictis et erratis lapsi atque conversi fratres debeant, ipsa synodus recte ac prudenter suo temp[or]e praescribit, ut hoc pacto omnia pari studio, communique voto, atque deliberationibus, in laudem, decus et gloriam nominis divini sempiternam, proximorumque emolumentum, aequissime atque constantissime, dei praesidio opeque adjuti, perpetuo dirigamus. Amen.

¹ A nyomtatott szövegben e szók: „quidam etiam in“ egy kis szeletre vannak nyomtatva és e szeletke hibajavításként beragasztva. Az 1626. évi szövegben így: etiam in veteri testamento extat.

Additamenta.

In synodis generalibus disputationes publicae de fidei articulis, secundum theses a praesidentibus exhibitas, semper habeantur.

Sanctae synodo, coenae dominicae celebratio semper praemittatur. Notarius vero Sanctae synodi singulos synodi actus publicis precibus claudet. Collectarum quoque in rationem fratrum egenorum et scholae Tordensis semper ratio habeatur.

Votum Ministrorum.

Ego supra scriptus N. N. vigore hujus mei scripti promitto testatumque facio me in ecclesiastica functione mea, gregi mihi divinitus commisso, non tantum salutare doctrina, verum etiam vitae sanctimonia pro virili praefuturum, et viam, quae ad aeternam illam animarum salutem ducit, sobrie juste et sancte vivendo praestitutum; nihil eorum quae ad emolumentum ecclesiae spectant, intermissurum; nullamque laborum molestiam, quantumvis cum propriae valetudinis, fortunarum, imo vitae jactura conjunctam (dummodo coelestis veritatis, quae est cum pietate, incremento, et profectui velificet) subterfugiturum; iisque qui ab ecclesia et deo mihi praepositi sunt, obsequium sine tergiversatione, murmure, aut contumacia, secundum tenorem ecclesiasticae disciplinae, contestaturum, eoque me totum comparaturum, quo cum bona conscientia, fide sincera et dilectione non fucata officio meo defunctus, aliquando dignus judicer, qui audiam vocem illam domini nostri: Euge serve bone, fidelis fuisti super pauca, constitutam te super multa.¹

Finis.

¹ Ez az eskümintá az 1654. évi junius hó 21-én Dersben tartott zsinaton volt megállapítva s mint ilyen lett ide felvéve. Lásd a főtanácsl jkv. I. kötet 52 lapján és Mikó canon gyűjteményében a 18. pontban.

Függelék.

Bánffy György gubernátor Bonchidán 1692. II. 26-án kelt iratában aként rendelkezett, hogy a Rikán belőli unitárius egyházközsegek, amelyek 1622. óta a református püspök felügyelete alatt állottak, az unitárius püspök felügyelete alá visszakerüljenek. Ennek folytán 1693. évben tartotta Almási G. Mihály a híres Generalis Visitatiót, melynek eredményében — a D. E.-vel kapcsolatban — kladta az 1693. évi Constitutiókat és megújította az 1614. évi Deliberatiót.

Almási a visitatiót Nagyajtán kezdette. A kézirati feljegyzések szerint maga mellé rendelte s vele voltak: Magyarosi István Aranyos-szék és Tordamegye esperese, Szent-Mártoni János, a fehérvármegyei eklézsiák esperese, Régeni Mihály kolozsvári tanár és a világi karhatalom képviselőjeként mellé volt rendelve nagyajtai Donáth György. Lásd Uzoninál II. k. 335. s köv. lapokon.

A püspöki vizsgálat eredményében az 1693. évi Constitutiók és az 1614. évi Deliberatio a püspök pecsétje alatt az összes köröknek kladat'ak közlés és megtartás végett.

A) Az 1693. évi Constitutiók.

I. Végeztetett, hogy a modo in posterum¹ mindenkoron curátorok választassanak az Ecclesiákban, akik az ecclesiáknak minden javaira, mind a melyek jelen vadnak, mind [penig] a melyek elidegenítettettek, szorgalmasan gondot viseljenek, az elidegenítettettek akár adósság, akár egyéb bonumok legyenek, úgy mint: szántóföldek, szénarétek, erdők, egyszóval: akárminemű jók legyenek, rehabeálni el ne mulasszák és minden ecclesiái proventust az ecclesiák szükségére fordítsanak és mindenképen az ecclesia javait szaporítsák.

Az egyháziaktól esztendőnként Szentgyörgy nap táján számot végyenek,² a curátor választassék püspök uram praesentiajában curátorságra és absitja is legyen az ő kegyelme jelenlétében, vagy ha a püspök a seniort assessorival együtt autorálja. A büntetésben pedig a püspök [a curátorokat az ecclesiákban] auralja 3 forintig; a bíráságnak két része legyen az ecclesiájé, harmada a curatoré; ha pedig a curátorok tisztekben el nem járnak hiven, a püspök büntesse meg flor. 12.

II. Constituáltatott [ez is], hogy a curátorok mentől hamarébb perselyes ládát tsináltassanak az ecclesiákban, amelyet az egyháziak minden jeles innepeken templom eleiben ki tégyenek az alamisnának bé vételére. A praedicator pedig publice tartozzék szép ratiókkal az

¹ = mostantól fogva.

² Uzoninál; ... a curátorok pedig hűtösök legyenek. Et pro hoc tempore unanimi consensu választassék püspök jelenlétében curátorságra ngs. Bohér Mihály uram.

A curátorok pedig ne változzanak, hanem püspök jelenlétében, vsgy stb.

hallgatókat inducálni az alamisnalkodásra, melyet ha el veszteglenének a curatorok, büntetődjenek 3 forintig. Ha pedig az egyháziak a rendelt órákon a ládának kitételét elmulasztják, egy-egy forintba büntetődjenek [az esperestől], mely ládának is költségy álljon a curatoroknál, a láda [pedig] az egyháziaknál. Azonban minden¹ innepeken a praedicator jelen létében számláltassék meg az alamisna és mennyi léssen, irattassék fel, az irás pedig álljon a ládában.

III. Ennek előtte is usus lévén, [most is] confirmáltatott, hogy a modo imposterum, senki a képélés előtt buzáját behordani ne merészellye, hanemha mikor a szükség kényszeritené némely szegényeket két, vagy három kalongyának, bé-hozására, úgy mindazáltal, hogy az is legyen a pap hírével, mely ellen ha valaki tselekedné, három forintba büntetessék, mely pénz is az ecclesia pénze közzé tétessék.¹

IV. [Végeztetett az is, hogy] aki a képéléskor a csóvának máshová való transponálásával a képélést megváltoztatná, büntetessék [az ollyik] fl. 3., amelyis tétessék az ecclesia pénze közé. A pap s deák kára insuper refundaltassék.²

V. A negligensek felől is végeztetett, kik a templomot nem gyakorolják, hogyha a templomot vasárnap háromszor egymás után elveszteglenék méltó ok nélkül, a curatorok az aedilisekkel együtt az ollyanokat büntessék egy-egy forintba, mely pénz is tétessék az ecclesia ládájába.³

VI. Senki pap hire nélkül az harangkötéléhez ne nyuljon, hogy azt megvonnja, ha ki pedig azt elkövetné, büntetessék egy forintba, mely pénz is tétessék az ecclesia pénze közzé.

VII. Ha ki halottjának akar harangoztatni, napjában háromszornál többszer ne harangozzon, akkor is legfeljebb tsak [egy-egy fertály] fél-fertály órátskáig három forint büntetés alatt, mely tétessék ecclesia ládájába.

VIII. [Végeztetett, hogy] a curatorok mindenütt 12¹/₂ forint birság alatt az ecclesia erdeit megtiltsák. Ha valaki curatorok hire nélkül vinne belőle, büntessék 3 forintba. Ha a curatorok azonban [azt] elmulatják és az ecclesia erdejére gondot nem viselnének, ők is büntetessenek az püspöktől 12 forintba.

Melyre a senior is úgy vigyázzon, hogyha negligentiaja miatt pusztulna az erdő, ő is büntetessék a püspöktől 12 forintba.

IX. [Végeztetett, hogy] ha az ecclesiákban az aratás annyira véghez vitetik, hogy a képélés meglehet és az [auditorok] szorgal-

¹ Uzoninál: . . . némely személyek kenyérnek valót hoznának bé, de azt is predicator hírével, két vagy három kalongyát sub poena. flor 3., mely pénz is stb.

² Kozma megjegyzése: Hic capetiatu administrandi modus obtinet in Háromszék.

³ Az 1664. évi erdélyországi törvény így rendelkezett: Amely parasztember templomot nem akarna frequentálni, hanem az isteni tiszteletet elmulatná háromszor egymás után, az olyakat a dominus terrestris istenhez való buzgóságából, méltó mentsége nem lévén az olyan jobbágnak, verettesse kézi kalodába, hogy ezáltal is az isteni tiszteletre szoktassa. (L. Compil. Const. I. Rész. 2. articulus.)

maztatnák a praedicatorokat a képélésre, tartozzanak kimenni, sub poena flor. 3., melyet a seniorok vegyenek meg a praedicatorokon.

X. A seniorok esztendőben két partialisnál többet ne hirdessenek. [ne celebráljanak, hanem ha valami nagy ok kénszeritené.]

XI. Mind papok, mind mesterek a jövő karácsonyig paphoz és mesterhez illendő hosszú köntöst szerezzenek maguknak és Togát, mely nélkül egyszer is templomba ne menjenek, [a papok] sub poena flor. 6, a mesterek sub poena flor. 3.

XII. [Végeztetett, hogy] a mesterek husvét előtt két héttel, karácsonn előtt is két kéttel generale exament tsinálj[tass]anak, melyben a pap és az ecclesiák eleji adhibeáltassanak sub poena flor. 3. melyet ha a pap negligálna, büntetik flor. 6.

XIII. [Végeztetett, hogy] a háromszéki atyafiaknak törvényszékek legyen Sepsi Szentgyörgyön az oda által való causákban.

Ha pedig a causa Erdő-Vidéki lészen, az igazittassék vagy Bölönben, vagy Ajtán; a causánsok pedig asztalpénzt (mely mensalénak hivattatik) tartoznak letenni, dr 24. A constitutioért dr 3. [két-két pénzt] — (Háromszéken.)

B) Az 1614. évi Deliberatio.¹

1. A Szent-mártoni ecclesiának illjen rendtartása, hogy annak idejében a prädicator az egyháziak mellé képviselőket kíván és kimenvén, képél, de magok béhozzák.

Az Homoród két mellyéke a Küküllőn tul ahhoz tartozó ecclesiákban tartozzanak a bért integre az ecclesiákban való rendezés szerént 12 kalongyából megadni a praedicatornak, kevesebből felét. Ha pedig munkájával kenyerét kereső szegény ember lészen, kinek nem lészen gabonája, három napi dolog, vagy napszám. Özevgy szegény három sing kender vásznót fizesse[n].

2. A Fejér-Nyikó és Gagy vize mellett ahhoz tartozó ecclesiákban tartoznak egésszel husz kalongyából, kevesebből féllel. Ha pedig szegény, de jószágos: másfél véka buzával és három véka zabbal. Jószágtalan szegény három napi dologgal, vagy napszámmal. Orsó-jával kenyerét kereső 3 sing vászonnal.

3. Templomba való hallott temetés és testeknek kihányása megiltatott sub poena flor. 12.

¹ Uzoninál és a 491. sz. kéziratban ezt a bevezető magyarázatot olvashatjuk: Deliberatio Anni 1614. de sallario ministrorum aliisque adjunctis necessariis.

Fordítás: „E határozat készült Balázi Ferenc szentdemeteri, Daniel Mihály vargyasi, Pálfi Ferenc gagyí patronus urak jelenlétében főtisztelendő Toroczkaí Mathé püspöksége és Somosdi István udvarhelyszéki esperessége alatt 1614-ben, szeptember 25-én Bodosban.

Megjegyzem, hogy az 1614. évi határozat eredeti szövege nem ismeretes. Itt az Almási Mihály által 1693-ban kiadott szöveget közlöm. Jellemző, hogy Almási a saját neve alatt, de mint régi egyházi törvényt kívánta megújítani. L. a vizsgálatokra vonatkozó 1614. évi rendszabályt is a 28. oldalon. Ezek Toroczkaí Máthé híres püspökünk rendszerező munkájának örökéltű bizonyítékai.

4. Templomban való hatalmaskodás flor. 12. Ha valaki templomban csak megtagadja is valakit, flor. 12. Szék betételé den. 25.

5. Templom körül való czinteremnek hasznai papé és mesteré.

6. Se pap, se mester megfogyatkozott ecclesiákban is esperest és assessorok hire nélkül a bért az hallgatókkal külön se szállítani, se nevelni ne merészelje, sub poena fl. 12.

7. Az egyházi szolgák marasztásában az hallgatók ilyen módítást tartsanak, hogy advent vasárnapig minden ecclesiákban papot és mestert marasszanak és hijjanak, melyet tartozzanak a Dioecesanus senioroknak értésére adni.

8. Az proventus bétakarításának idején az egyházfiaknak egyike a praedicator házánál jelen legyen, hite szerint tégyen ítéletet a bérnek: buzának, zabnak meglátogatásában, ha méltó-e az elvételre, vagy nem, ne következék ok nélkül való nehézség, mind egyrészről, s mind más részről.

9. A béreknek bévételére egy nap rendeltessék. Ha ki penig két nap egymás után bé nem vinné, büntetessék egy forintra, a bért is adja meg.

10. A restantia kiadásban tartatott s tartatik is ilyen rend: Minden pap és mester Sz. Mihály napban a restantiát kiadja az egyházfiaknak; hagyattassék a megfizetés egy hétre, akkorra az egyházfiak az ecclesia szolgálait tartozzanak contentálni, egyébaránt az egyház szolgálai vehessenek igazat az egyházfiakon. Ha pedig az ecclesiastica persona nem telegekne, egyéb nem comperialtatik, hanem fávörizálás halgatóinak, mely is in praedictum successorium van, azért az ecclesiastica persona büntetődjek a Disciplina szerint. Amellett tempore visitationis méltatlan lészen panasza, bérének fel nem vétele felől, ha idején-korán meg nem jelentette, imputet sibi.

11. Ha ki az hallgatók közül praedicálatni akar halottja felett, a praedicatornak jó idején értésére adja, mert különben nem tartozik prédicálni.

[Az egyházfiak vagy curatorok az ecclesiák minden adósságait karácsonyig felszedjék sub poena flor. 12.]¹

Michael Almási superint. unit. [L. S.]²

¹ Kozma megjegyzése: Hoc ultimum non habetur in exemplaribus visitationis hujus.

² L. Mikónál a 153–158. §-kat. A kepe és keperendezés a mai korszakban a protestáns egyházak legkényesebb problémája. Az egyházi adózás kérdése oly nagy horderejű, hogy ezzel szakszerűen és behatóan kell foglalkozni. Az egész joganyag összeszedendő volna, mert „csaknem minden környékekben és ecclesiákban sok tekintetben különböző szokások vannak..., amelyek e tekintetben törvényül szolgálnak.” Szent-Lászlói zsinat 1781. 44. p.

EGYHÁZI RENDTARTÁS

ÖSSZEÁLLITVA AZ ERDÉLYBEN SZÉTSZÓRT
UNITÁRIUS EGYHÁZKÖZSÉGEK HASZNÁLATÁRA.

1694.

MAGYARRA FORDITOTTA:

GÁLFI LŐRINCZ

UNITÁRIUS THEOLOGIAI AKADEMIAI TANÁR.

KOLOZSVÁR

A fordító előszava.

Ennek a Rendtartásnak kiadását különösen két okból tartot-
tam szükségesnek. Az első ezek közül tisztán történelmi. A mult
idők tisztos emlékei iránt tartozunk legalább annyi kegyelettel, hogy
azokat ne engedjük megsemmisülni, s a feledés lepleivel eltakarni.
Hiszem, hogy ez a mű egyházunk jogtörténetének nem csekély értékű
forrása lesz ezután is. A második ok gyakorlati. Századunk állami,
társadalmi, nemzetiségi és gazdasági kérdéseinek vészes felkavaró-
dásával az egyház belső rendje is meglazult. Tultengésre jutott a
jog a kötelesség fölött, a test a lélek fölött, az érdek a szorgalmas
munka és önfeláldozás fölött, és az üzlet a tisztesség fölött. A sze-
retet pedig, ami Jézus tanításainak s így az ő egyházának is az
alapja, megingott. A helyreállítás és a további haladás munkája
megkivánja, hogy a mult adatait tanulmányozzuk és értsük meg
teljesen, azokból a jókat tartsuk meg, a használhatlanokat pedig
pótoljuk jobbakkal. Rendtartás nélkül kormányozni azonban nem lehet.

Köszönetet mondok e helyen Dr. Tóth György ítélőtáblai bíró
úrnak, aki a fordításra felkért és a kiadás keresztülvitelét korunk
nehéz körülményei között is szorgalmazta, ugyszintén Dr. Kolosvári
Sándor nyugalmazott egyetemi tanár úrnak, a magyar tudományos
akadémia levelező tagjának, aki a fordítást nagy figyelemmel át-
nézte s úgy jogi, mint latinnyelvi szaktudásával közremunkált, hogy
az eredeti szöveg a fordításban minél hivebben jusson kifejezésre.

Kolozsvár, 1919. május 5-én.

Gálfi Lőrinc.

A szives olvasóhoz.

Már második esztendeje telik annak, Szives Olvasó, hogy az egyház igazgatásának e terhét, amelyet vállaimon hordozok, atyámfiai reám ruházták. Nagy szomorúsággal tapasztaltam ez időtől kezdve, hogy az erkölcsök ilyen nagy megrömlottságában bizonyos, még pedig közzétett szabályok és törvények nélkül mennyire nehéz igazgatni és kormányozni az embereknek még azt a testületét is, amelyre a minden pásztorok pásztora, Krisztus, reábizta az ő juhainak legeltetését, és akiknek megrendelte, hogy jó példával fényeskedjenek az ő nyája előtt. Ezért úgy gondoltam, hogy egyházközségeinknek igen nagy hasznára lesz, ha bizonyos, a kegyesség és tisztesség törvényeivel egyaránt megegyező rendtartás kiadásáról gondoskodom, hogy azokat jövőre eszerint igazgassuk. Minthogy pedig előttem állott az az egyházi rendtartás, amelyet a boldog emlékü Radecky Bálint püspök egykor a mi egyházaink használatára összeállított, azt tisztelendő pályatárs uraim megvizsgálása alá bocsátottam. Azonban mivel úgy látszott, hogy annak nem minden része egyaránt alkalmas a mi időnkhöz, a hasznosakat megtartottuk, vagy az idő követelménye szerint megváltoztattuk, a nem használhatókat kihagytuk, és sokat hozzá is adtunk. Te basználd ezeket és légy irántunk jó indulattal.

Almási Mihály,
az unitáriusok püspöke.

Az egyházi rendtartás.*

A helyes és illő rendnek, amely mintegy csirája és hajtása a jó törvényeknek, oly nagy hatalma van, hogy nélküle bármikor, akár állami, akár egyházi ügyekben valamit szerencsésen kezdeményezni, vagy óhajtott tényleges eredményhez vezetni alig lehet. Ez okból minden időnek minden egyháza, amely az isten hatalmas szavára a Krisztus zászlója alá összegyűlt, követve az apostol parancsát (I. Kor. 14.), hogy mindenképpen illően és renddel legyenek, nem csak arról gondoskodott, hogy mit tanítson és hogy a Jézus Krisztus juhait milyen eledelen és táplálékon legeltesse, hanem a legnagyobb igyekezettel, hittel és buzgósággal utánajárt és megfigyelte azt is, hogy a keresztény társadalom igazgatásának munkájában milyen rendet tartsanak meg. Ezeknek a példáját követve, az egyház építése tekintetében bízva az isteni segítségben, és utánozva mennyei bölcsességükről híres embereket, mi is elhatároztuk, hogy az isten háza építésére kiadjuk azt a keveset, amit tehetünk.

Két dolog van általában, még pedig nagyfontosságú, ami a leghatalmasabb isten titkainak minden sáfárját nem csak csodálatosan ékesíti, hanem a legjobb arra is, hogy tanításával sok gyümölcsöt hozzon, tudniillik a tan tisztasága és a büntetlen élet feddhetetlensége. Mert a minden dolgok legfőbb alkotója nem csak arra teremtett minket, hogy az Isten jótéteményeit, törvényét és ígéreteit szemléljük, hanem arra, hogy cselekedjünk is, és hogy életünk rövid lefolyása alatt a szeretet munkáit gyakoroljuk is. Ezért van a prófétánál (Esaías 29; Máté 15.): *Ez a nép ajkával tisztel engem, szíve pedig távol áll tőlem. És Pálnál (I. Kor. 4.) Hanem elmegyek rövid idő alatt hozzátok, ha az Úr akarja, és megismerem nem a beszédét azoknak, akik fel vannak fúvalkodva, hanem lelki erejét. Mert nem beszédben áll az Isten országa, hanem a lélek erejében.*

* 1694. évi szöveg.

Hogy pedig a tanítók az Úr szőlőjének művelésénél minél könnyebben és helyesebben tüntessék ki mind a két dolgot, tudniillik az egészséges tant és az élet feddhetetlenségét, a régiek az egyházi ténykedések minden tiszttségét bölesen szétosztották zavarok elkerülése végett bizonyos részekre és osztályokra. Némelyeket ugyanis püspökeiké és papjaikká, másokat espereseiké és diákonusaikká tettek, megszabva rendesen kinek-kinek a maga kötelességeit. Hogy pedig ez, ha valaha máskor, úgy ebben a leginkább elromlott században a megfelelő rendtartás helyes szabályozása szerint történjék meg, illő, hasznos és méltányos.

Mert helyesen mondotta a böles (Példabesz. 10.) *A bölcsesség megőrzőjének útja életre van, aki pedig a dorgálást megveti, téved.*

Továbbá ez az egyházi rendtartás, hogy a dolog lényegét kevés szóval összefoglaljuk, különösen három dologból áll.

I. Az egyesek kötelességeinek felsorolásából, —

II. A tévedéseknek és hibáknak előbb magán, majd nyilvános vádolásából, —

III. Végül azoknak a kitagadásából vagy kiközösítéséből, akik komoly megbánással megjavulni semmiképpen nem akarnak.

Első rész.

Valóban a királyok királya és az uralkodók ura, Jézus Krisztus még nem kötözte meg a sátánt, hanem még mindig dühösen és hatalmasan uralkodik az a gonoszokban ebben a gazdaságba merült században, sőt még az egyház kegyes tagjai között is zsarnoki módon garázdálkodik. Eközben látjuk, hogy az egyházakban új magyarázatok és eretnokségek támadnak, amelyek mikor a köz- és magán-békét egyaránt megzavarják, sokaknak keblében a gyűlölet és harag mérgét táplálják és nevelik, hogy a lélek lassanként növekedő elégedetlenségével vészhozó ellenségeskedéseket gyakoroljon.

Ezért, hogy az egyház békéjéről és nyugalmáról gondoskodjunk és hogy az egyeseknek szabatosabban meghatározott kötelességei ne csak a szájon forogjanak, vagy leírva papiroson járjanak körül, hanem hogy azokat az egyház használatára nem megvetendő eredménnyel és haszonnal is alkalmazzuk: mindennek előtt egy néhány olyan törvényt kell előrebocsátunk, amelyeket az egyházi tanácsban kell megtartani.

I. A lelkeszek és egyházi szolgák egész egyetemében senki

se merjen semmi új és az egyházban még el nem fogadott tant akár titokban, akár nyilvánosan elhinteni, tanítani, vagy másoknak sugalmazni a püspök és tanács tudta és akarata nélkül.

II. A tanácsba sem a tanárok, sem a hallgatók közül senki ne lépjen be azokon kívül, akiket e hivatalra az egész zsinat határozatával és beleegyezésével megválasztottak. Ugyiszintén az, aki a tárgyalás lényeges részét előadja.

III. A gyűlésben minden tanácstag ígérje meg, hogy ő azokból, amiket ott tárgyalnak, semmit ki nem visz, el nem hiesztel és senkinek el nem mond.

IV. Ha az egyház tagjai közül valaki a hitnek valamely cikelyéről a tanácsban indítványt akar tenni, vagy ha a püspök vele tárgyal, mielőtt a tárgyalás a tanácsban megkezdődne, ígérje meg, hogy ő hajlandó elfogadni és aláírni az egyház határozatát és ítéletét. Ha ezt megtenni vonakodnék, tőle mindjárt a szót megvonván, bocsássák el, vagy ha oly nagy vakmerősége miatt a tanács és maga az egyház is úgy látja jónak, távolítsák el.

V. A hozzászóló adja elé, amit akar, barátságosan, nyájasan, őszintén, szabatosan és a veszekedés minden vágyának félretevéseivel.

A püspök kötelességei.

Valamint a katonaságuál egy a vezér, az építésnél egy az építőmester: ugy az egyház igazgatásában is egynek kell lennie, aki a többi egyházi szolgáltnak előljárója legyen, és pedig nem zsarnoki módon, vagy lelkének vak szenvedélye szerint és gonosz akarattal, hanem szeliden, kegyesen, alázatosan és lelkének és egész életének teljes mérséklésével. A régiek közül ezt nem helytelenül és valamely különös ok nélkül nevezték el püspöknek, habár a Pál idejében ezt a nevet általában mindenkre alkalmazták, akik szavukkal és kormányzatukkal az egyház élén állottak, mint papok, tudósok és esperesek.

Először is a püspök kötelessége, hogy szentül, józanul és büntetlenül éljen. A Pál parancsa szerint (I. Tim. 3.) *Szükséges azért, hogy a püspök legyen feddhetetlen, egyfeleségű férfiú, éber, józan, illedelmes, vendégszerető, a tanításra alkalmas* stb.

Második kötelessége a püspöknek, hogy a reábizott nyáj hitére és erkölcsére szorgalmasan ügyeljen fel, és annak járjon utána. Ezért mondja Pál a Cselekedetek könyvében: *Viseljetek tehát gondot magatokra és az egész nyájra, amelyben titeket a*

szent lélek püspökké tett az isten egyházának legeltetésére, melyet a saját vérével szerzett.

Harmadszor. Minthogy az emberek élete sok bajjal van lenyűgözve és egyik-másik a tanítás feladatát nem végezheti mindenütt, a püspök hivatása, hogy az alkalom és idő kívánsága szerint egyházi szolgálkat rendeljen ki, elhelyezvén tanultságuk és istentől nyert tehetségük szerint különböző helyeken falunként és városonként törvényesen az apostolnak ama tanácsa szerint (Tit. 1.) *Azért hagyta lak téged Krétában, hogy a többi dolgot hozd rendbe, és tégy városonként presbitereket, amint én neked meghagytam.*

Negyedszer. Amennyire teheti, a legnagyobb gonddal kell vigyáznia a testületre, hogy az egyház szolgálai között ne hintsék el a viszálykodás magvait, amelyek azután mélyebb gyökeret verve, civakodást, veszekedést, versengést, gyalázkodást és egyéb hasonlókat szüljenek, melyek miatt többnyire a szent papságnak rossz híre szokott keletkezni.

Ötödször. Mivel gyakran megtörténik, hogy a tisztesség és alázatosság színe alatt betolakodó idegen emberek különösen a tudatlanok között szerfölött komoly és veszedelmes zavarokat szítanak, melyek azután úgy a test, mint a lélek békéjét és nyugalomát felforgatják, a püspököknek legyen gondja, hogy az egyház társadalmába való bejutás ne legyen mindenkinek szabadon nyitva, hanem megvizsgálás után csak olyan jövevényeket vegyenek fel, akiknek életéről, valamint vallásos hitéről jó bizonyítványuk van.

Hatodszor. Minthogy a hazugság atyja, a cselszövő és emberirtó Sátán a Jézus Krisztusra alapított egyház ellen irányzott fegyveres támadásaival még sohasem hagyott föl, hanem folyton garázdálkodik és az Úr vetésébe és termésébe konkolyt hintve (Máté 13.) az igével összenemfőző, kárhozatos pártokat támaszt, hogy ez által szervei útján nemcsak az igaz hitet megrontsa, hanem hogy a tanítókat és hallgatókat egyaránt megsebesítse, eszüket elvegye, s őket kölcsönös gyűlöletre és öldöklésre izgassa: ezért kötelessége a püspököknek, ha akadályok meg nem gátolják, hogy évenként legalább egyszer komoly vizsgálatot tartson és hogy maguktól a hiteltérdemlő hallgatóktól a legnagyobb odaadással kikérdezze és megtudja, hogy a helybeli leikész milyen életet folytatott, magát hogy viselte, és hogy a tanításban milyen szorgalmas vagy hanyag volt. Viszont az egyház szolgájától és

pásztorától éppen oly nagy gondossággal és odaadással tudakozódják magukról a hallgatókról is.¹

A tanács kötelelességei.

Ha városokat, falvakat, országokat és tartományokat egy ember célszerűen nem gondo-zhat és igazgathat, hacsak nincsenek oldaluk mellett vele mások, akik tanácsukkal és segítségükkel támogatassák, úgy bizonyosan az Isten szent házában, vagy az egyházban, mely a Pál tanúsága szerint az igazságnak oszlopa és erőssége, még kevésbbé lehetséges, hogy egy ember hordozza vállain a tehernek oly nagy tömegét és megbirkózhassék annyi gond-dal és vitás kérdéssel, amelyek közben hol a hit dolgában, hol a házasságok és más esetek körül felmerülnek. Ezért a szent zsinat nem ok nélkül a saját határozatával és hatalmával némelyeket a Krisztus nyájának pásztora-i közül, akik a dolgok intézésében kiválóbbak és lelki tehetségekkel vannak megáldva, a tanácsba, vagyis az egyház gyűlésébe kiválasztott és igen bölcsen a püspök mellé állított a segítségnek mintegy célszerű helyi őrségéül.

Életüket illetőleg ezeknek *első* kötelelessége ugyanaz, amí a püspöké, amint Pál a Timotheushoz és Titushoz írott leveleiben (I. Tim. 3., Tit. I.) sőt másutt is igen gyakran, a püspök elnevezést nem különös értelemben használta, amint azzal a későbbi kor visszaélt, hanem általános értelemben. Ezért szükséges, hogy mindazok akik a tanácsban, sőt az egyházi szolgálat egész testületében lesznek, legyenek hiba nélkül, mint az Istennek sáfárjai.

Másodszor. Ezek tanácskoznak a zsinat összehívásáról is a püspökkel együtt, nehogy a lelkészeket, különösen a szűkösebb sorsukat oly sok, oly különböző és távoli helyről, jelentéktelen és haszontalan okok miatt összehíva, fölösleges költségek tételeire és sok más alkalmatlanság elnyelésére kényszerítsék. Gondot kell fordítani, amennyire lehet, hogy ilyen nyilvános gyűlést alkalmatlan időben ne csináljanak, különösen az esztendő hevesebb viharainak kített részében, vagy amikor a terményeket a mezőről gyűjtik és hordják, hacsak véletlenül igen fontos és halasztást semmiképpen nem tűrő okok elő nem állanak. Mert a közügynek helyes és békés fenntartásáról úgy kell előre gondoskodni, hogy aközben ne fosszuk meg az egyeseket attól, hogy bérüket és munkájuk gyümölcsét megkaphassák.

¹ A 2. p. (96. l.) utolsó mondataként: Bár itt a püspök nevezet egész általános értelemben van értve.

Harmadszor. Minden egyházban, amely a kegyességet és a hit tisztaságát megőrizni törekedett, igen dicséretes szokás volt kezdettől fogva, hogy a hit és keresztény vallás fő cikkelyeit összefoglaló kátét kiadták, hogy azután ennek az útmutatása mellett az üdvözítő tanításokat főleg a zsengekorba beleoltsák és őket felvilágosítsák. Ezért azoknak a tekintélyes, tudós és Isten lelkétől vezérelt férfiaknak, akiket a tanácsba felvettek, a püspökkel együtt legyen gondjuk arra, hogy a nyilvános hitvallást és kátét az isteni kijelentés tiszta forrásaiból állítsák össze és adják ki. Nehogy tudniillik egyik vagy másik akár félrevezetett ítélettel, vagy valamely ösztön sugallatából a dicsőség keresésétől elragadtatva, olyan valamit hozzon elő, amit azután csak nehezen, az egyháznak nagy kárával, vagy éppen sérelmével lehet elaltatni és helyrehozni.

Negyedszer. Minthogy az emberi társaséletben gyakran merülnek fel ügyek, amelyek némelyike olyan nehéz, a házaseleltre vonatkozók pedig annyira bajosak és bonyolultak, hogy azoknak elintézésénél nem egyiknek vagy másiknak, hanem mindenestre többeknek, még pedig olyanoknak közreműködésére van szükség, akiknek ítélete nyomatékos: a tanács hivatása, hogy azokat a püspökkel együtt az Isten szavából és a körülmények szerint a természet törvényeivel, a tizparancsolattal és a jó polgári szokással egyezően megbírálja, eldöntse és megszüntesse. Ha ennek ítéletével bármelyik fél nincs megelégedve, fellebbezhet a zsinat és az egyházi gyűlés egyeteméhez.

Ötödször. Komolyan kell ügyelniük arra is, hogy az Isten szava és az egész egyház a közönyösség, hanyagság, vallástalanság, esztelenség és a püspök szenvedélyessége miatt rossz hírbe ne kerüljön. Ezért őt egyházlátogatásaiban kövessék, cselekedetükkel, tanácsukkal és munkájukkal támogassák, és ha valami méltányos és igazságos dolgot elrendel, azt ne hanyagolják el. Mert az Isten akarata az, hogy a felsőbbeknek és főleg a közszemélytviselőeknek a tisztességes dolgokban kedvükre járjunk.

Hatodszor. Valahányszor kénytelen, a tanács mindannyiszor tartson vizsgálatot az egyházi előljárók erkölceiről. Hadd vádolják, hibáztassák és dorgálják ezek egymást kölcsönösen, de mégsem azon szándékkal, hogy ártanak, vagy azon vággyal, hogy bosszút álljanak, vagy a nép előtt egymást rossz hírbe hozzák.

Hetedszer. Ha valamely fontosabb vita körül a tanácsban egykönnyen megegyezésre jutni nem lehet, az egész ügyet szavazással és megszámolással kell eldönteni, és a többség győzzön a kisebbség fölött.

Az esperesek kötelessége.

Illő dolog, hogy minden egyes egyházkörnek meglegyen a maga esperese, amit a szent zsinat is sok minden okból szigorú határozatával szentesített.

Mindenekelőtt ezeknek is kegyeseknek, feddhetetlen jelleműeknek, hibátlanoknak és kiváltképpen istenfélőknek kell lenniök. Mert kétségtelen, hogy Pálnál ezek is a püspök nevet kapták, és ezért nekik is ugyanazon erényekkel kell ékeskedniök, amelyeket felül említettünk.

Ezenkívül az esperesek hatáskörébe tartozik, hogy az egyházkörükben levő lelkészekre buzgón ügyeljenek és azokat tartásuk számon. Így a vizsgálatok idején, a melyeket minden esztendőben legalább egyszer az espereseknek is meg kell tartaniok, legalább két segítő társaságában, ki kell puhatolni róluk, hogy hogyan élnek, mit és milyen hűséggel és eredménnyel tanítottak, hogy mondanak-e nyíltan a gyülekezetben, vagy sugnak-e be titkon a saját vagy mások házában valami olyant, ami a békét megzavarja, ami az egyház közfelfogásával és általánosan bevett és elfogadott hitével ellenkezik. És ha valakinél valami ilyent vesznek észre, ami a Krisztus őszinte és hű sáfárjaihoz nem illik, azt azonnal írják meg hűségesen, vagy maguk vigyék a püspökhöz irigység, igaztalanság és ártó szándék nélkül.

Tartsanak hasonló vizsgálatot az iskolamestereknek úgy templomi, mint iskolai működéséről, úgyszintén életéről és szokásairól is, valamint az egyháziak hűségéről, hogy tudniillik vajjon ezek is eleget tesznek-e a maguk kötelességének.

Harmadszor. Ha az egyházi szolgákat a saját hallgatóik méltatlanul üldözik, vagy ha jövedelmük csökkentése vagy éppen megtagadása által azok másoktól szenvednek kárt és igazságtalanságot: az esperesek kötelessége, hogy nekik tanácsadással, tettel és támogatással segítségükre álljanak és amennyire lehet rajtuk minden igyekezettel segítsenek. Ha pedig segíteni ők sem tudnak, az egész ügyről tegyenek jelentést szóval, vagy legalább írásban a tanácsnak vagy a püspöknek, hogy azoknak a szükségén, ha lehet, minél gyorsabban segítsenek.

Negyedszer. Házasságokat egyáltalán ne bontsanak fel, hanem küldjék az ilyen ügyeket a tanácshoz és a püspökhöz. Mert az ilyen házastársi esetek szerfölött éles és komoly megfontolást igényelnek. Ezért történik, hogy a népnél sok panaszra adnak

okot, még pedig veszedelmes sérelemmel, amikor a dolgot nem igazítják el helyesen.

Ötödször. Saját egyházkörükbe a papok közül senkit be ne fogadjanak, mielőtt a hallgatók tisztességesen ki nem elégitették azt, aki eltávozott, és az állásban történő változást a püspököknek, ha személyesen nem lehetett, legalább írásban be nem jelentették.

Hatodszor. Összejöveleteket a tanács és püspök tudta és beleegyezése nélkül ne tartsanak és ne rendezzenek, a házassági esetek kivételével. És ha azoknak az engedelmével valamikor az atyafiakat összehívják, ügyeljenek, hogy azok csak oly dolgokat hozzanak szónyegre, amelyek a béke és nyugalom megtartását eszközlik s nem vezetnek és céloznak éppen ellenkezőleg elszakadásokra és viszálykodásokra, melyektől mindenkinek, akit az isten lelke vezérel, idegenkednie kell. Mert Pál így szól (I. Kor. 11.) *Ha valakinek tetszik, hogy harcias legyen, nekünk olyan szokásunk nincs, sem az isten egyházának.*

A kibocsátandók kötelessége.

Csak a korlátolt felfogásuak tagadhatják, hogy korunkban az új emberek kibocsátása körül nagy szabadság volt és van. Ugyanis erre az Istennek igen kedves, de egyszersmint nagyon nehéz tanítói tisztségre sok isteni és emberi tudományban jártas, de sok eltévesztett életű és semmi bizonyos hivatottsággal nem bíró is lépett. Ezért, hogy az Isten dicsőségéről és az egyház méltóságáról és becsüléséről ebben a tekintetben is gondoskodjunk, jövőre az egyházi szolgák választásánál és kirendelésénél a következőkre kell figyelemmel lenni :

I. Vajjon feddhetetlen és tiszta életűek-e ?

II. Vajjon az iskolákban a tudományok alapjait és kezdeteit dicséretes eredménnyel megismerték-e ?

III. Vajjon nem szenvednek-e azokban a hibákban, amelyeket Pál az egyházi szolgában korhol (I. Tim. 3.) ?

IV. Vajjon amikor őket a keresztény vallás főbb pontjairól megvizsgálják, tudnak-e felelni a kátéból legalább középszerű szorgalom bizonyosságát adva ?

V. Vajjon tudják-e és akarják-e tisztelni és kiszolgáltatni a szentségeket, vagy az egyház rejtelmes jeleit a zsinat által előírt forma szerint ?

VI. Vajjon megigérik-e, hogy sem nyilvánosan, sem magá-

nosan semmit sem fognak újítani a tanács megkérdése és hozzájárulása nélkül?

VII. Vajjon hajlandók-e aláírni jó lelkiismerettel és minden képmutatás nélkül a keresztyén tan minden részét, amelyet az egyház az isten szavából elfogadott és megerősített?

VIII. Vajjon alávetik-e magukat egészen az egyház szabályainak?

Mikor aztán a kirendelését kérő az egyház színe előtt jó és őszinte hittel és lelkiismerettel ígéretet tett, hogy ő mindezek mellett meg akar maradni, menjen fel a szószékre és az egész testület hallására mondjon egy rövid beszédet valamely tárgyról, amelyet a szent könyvekből vett. Ezután a püspök, az esperesek és egyházi szolgák a szokásos kézrátevészel szenteljék fel, s ugyanakkor bizzák rá annak az egyházkörnek esperesére, aki alatt a felajánlott meghívást Isten által magára vállalta. Végül mikor a püspöktől a szokásos irásokat és bizonyítványt a tanítói tisztségről megkapta, a zsinat befejezése után távozzék az isten nevében.

Általában mindazok kötelessége, akik egyházi szolgálatot teljesítenek.

Istennek legfőbb jóságát mutatja az, hogy ő a világnak még ilyen sok zürzavarában is, amely különösen ebben a csodálatos módon vesztébe rohanó korban a keresztyén és egyházi társadalmat egyaránt összetöri, a maga kicsiny nyáját magának mégis összegyűjti, hogy abban az ő igéjét hirdessék, az ő jótéteményeit elismerjék és magasztalják és Jézus Krisztusnak az ő tiszteletét, méltóságát és fenségét megadják.

Hogy tehát hajózásunk folyását ebben a nyomoruságok mély tengerén annyi szélről és vihartól hányatott kis hajón minél biztosabbá tegyük, szükséges, hogy tehetségünkhöz képest mindannyian az evezőkhöz lássunk. Hogy ez megtörténjék, bizonyosan mindnyájunknak hivatásunk és kötelességünk komoly tudatában kell lennünk.

Mínhogy tehát Isten előtt a képmutatás mindennél ellen-szenvesebb, az ördög pedig a gyűlölet és viszálykodás magvait a hallgatók és tanítók között egyaránt gyakran szokta elhinteni:

I. Kötelessége minden lelkésznek és egyházi szolgának, akiknek az igazság és őszinteség a szíven fekszik, hogy amikor nézeteltérések kiegyenlítéséről vagy hasznos dolgok előterjesztéséről bizonyos tanácskozások, közös megegyezések és aláírások jönnek

létre, azt ne ámitólag és színlelve, hanem tisztán, őszintén, világosan és lelkiismeretük sugallatából eszközölgék. Mert a béke és állandó egyetértés sohasem erősödhetik, szentesülhet vagy nőhet össze képmutatók között, akik a színlelés és eltitkolás, sőt még az istennel és az ő Krisztusával való játszás mesterségét is kitűnően értik.

II. A titokzatos szentségeket, tudniillik az urvacsorát és a keresztséget, a mi egyházainkban leginkább a következő okokból ítéltük gyakorlandóknak :

1. Mert mindkettőről a szentírásokban világos és nyilvános bizonyágtételek és meghagyások vannak.

2. Hogy az Isten egyházában ne hiányozzanak az isteni kegyelemnek ismertető jelei és jegyei, amelyek közül némelyek már az Ábrahám idejétől kezdve tekintélyben állottak az Isten népe előtt.

3. Hogy az egy igaz Istennek és az ő egyszülött fiának Jézus Krisztusnak megismerésében a szent jegyek felhagyása miatt a gyengébbeknél az igazság útjába akadály ne gördüljön.

4. Nehogy a szentségek megvetése miatt lassanként oly valástalanság és esztelenség keletkezzék, hogy a déli napnál világosabb igazság ellenére oly tanítások merüljenek fel, mintha az újszövetség írásainak a titokzatos jelekkel együtt csak az apostolok idejében, vagy utánuk csak egy századig kellett volna fennmaradniok.

5. Hogy magunkat az evangelium fényét nélkülöző tatároktól, törököktől, indiaiaktól, aethiopiabeliektől és igen sok más-más nemzettől ezekkel a szentségekkel, mint valami biztos jegyekkel, megkülönböztessük, úgy amint kezdetben, az atyák idejében, Izrael népe magát minden idegen néptől a körülmetélés jegyével elkülönítette. Hogy továbbá mi a keresztelés és mi az urvacsora, azt a szent írások irányítása mellett bővebben a mi teológiánk mondja meg.

III. Illő dolog, hogy az Isten beszédeinek kegyes hirdetői úgy külső szokásaikkal és becsületességükkel, mint külső megjelenésükkel a legnagyobb szerénységet tanusítsák. Legyen tehát gondja minden egyesnek, aki a tanítói mesterséget jó lelkiismerettel igyekszik folytatni, hogy a ruházatában bizonyos illő és ennek a rendnek megfelelő szerénységet kövessen, és a tisztességet megtartsa. Itt az egyház mégsem ír elő, vagy követel valamely meghatározott ruhaalakot. Csak figyelmeztet minden egyest, hogy a katonai és nem illő ruhákat, amelyek igen sokszor s kiváltképpen az egyház tanításával ellenkező népnél az egyházi szolgálat becsmérélsére nyújtanak alkalmat, vetkőzze le és dobja el.

A fej nyírásában, a kalapban, a köpenyegben és mellényben mindenki őrizzen meg bizonyos közepszerűséget, amely távol áll a fényűzéstől és kevélységtől. Éppen így a járásban, kézhordozásban, arckifejezésben és beszédben a léhaság és a szeleskedő elméskedés ürességét minden igyekezetükkel igen szorgalmasan kerüljék, amint ezektől még a világi írók is írásaikban mindenütt rendkívül óvakodnak. Minthogy pedig nemcsak maguknak az egyházi szolgáknak, hanem azok családjának is kötelessége, hogy az isten nyája előtt fényeskedjenek, azok feleségei és leányai is őrizkedjenek minden fényűzésre és büszkeségre valló viselettől, mint fodorított hajtól, gyöngyöktől stb. Rendezzék ezek életüket és magukviseletét úgy, hogy férjeiket, míg azok más nőket az Isten beszédéből korholnak, ne hozzák szégyenbe, amikor az övéin azt látják meg, amit maguk másokon hibáztatnak.

IV. Kerülni kell minden aljasságot és hibát, de különösen a részegséget, minthogy azi a polgári hatóság nem bünteti, s abba csaknem mindenkivel együtt az egyházi szolgák is beleeshetnek, az egyház legszigorubb határozataival ültja meg. Mert igaz az, hogy : Szent dolgot nem fog jól vinni a borszerető pap.

V. Minthogy Isten parancsolta, hogy a szombat napokat megszenteljük, és a keresztények közös megegyezéssel mindjárt az apostolok idejében, a szent írásokban legjáratosabb emberek értelmezése szerint a vasárnapot szentelték az egyházi összejöveteleknek, hogy azokban az isten szavát meghallgassák, a szentségekben részesüljenek, nyilvánosan könyörögjenek és fogadalmakat tegyenek, a szegények számára alamizsnát gyűjtsenek és az istennek az ő végtelen nagy jótéteményeiért hálákat adjanak : ezért lakodalmi ünnepélyeket, amelyeken inkább dőzsölésre és együttivásra gondolnak, mint vallásra és kegyességre, vasárnapokon tartani nem szabad, és a lelkészek vagy egyházi szolgák közül senki vőlegényt menyasszonyával se falun, se városon abban az időben össze ne házasítsón.

VI. Ügyelni kell arra is, hogy azokat a személyeket, akik egymással házassági kötelékbe kívánnak lépni, nyolc nappal, vagy legalább hárommal a lakodalmi ünnepség előtt nyilvánosan a szószékből a hallgatók népes gyülekezetében hirdessék ki főképpen abból a célból, hogy annak idejében elkerüljék azokat a botrányokat és sérelmeket, amelyek a szabályellenesen kötött házasságokból gyakran származnak. Ezen felül a házasságkötések netörténjenek félreeső vagy titkos helyeken, hanem a gyülekezetben

és tisztességes összejövételben. Végül az nincs eltűtva, hogy a lakodalmi vendégségeken a lelkészek is résztvegyenek, csak hogy asztalbontás után onnan a maga idejében távozzanak el, másokat is intsenek komolyan a szemérmetlen táncok, a részegség, a dőzsölés és dorbézolás elkerülésére, s közülök senki se táncoljon vagy zenéljen és kocka vagy más szerencsejátékot ne játszóék.

VII. Ismeretlen személyeket az egyházi szolgálók közül senki meggondolatlanul össze ne adjon, hanem azoktól követeljen bizonyítványokat, hogy honnan jöttek, hogyan éltek, vajjon szabad személyek e vagy nem; nehogy valamelyik összeházasítson olyanokat, akik már házassági kötelékben állanak, vagy olyan közönséges bűnösöket, akiket előbb törvényesen fel nem mentettek és nyilvánosan meg nem bűnhödtek. És ha igen súlyos ok nem gátolja, az ilyen vezeklésnek és kiengesztelésnek komoly és sok tanubizonysággal igazolt megjavulás után a vétség elkövetésének helyén kell megtörténnie.

VIII. Vérokonság és sógorság kötelékében az ötödik izen alól állókat, úgyszintén a férjhezmenésre még éretlen, tudniillik tizenegyedik életévükön alól levő leányokat, vagy életkorukra nézve nagyon különböző személyeket, nagyon ifjú embereket idős nőkkel, akiknél a természet ereje már megszűnt, önféjüleg összeadni senki se merészeljen. Mert bizonyos, hogy az ilyen házasságoknál nem annyira a házasság céljára, mint egyébre gondolnak.

IX. Gondosan kell kerülni azt is, hogy az egybekelés a lakodalom idejét sokkal megelőzze. Mert megtörténhetik, hogy az egybekeltek időközben vagy összeszoknak, vagy kölcsönösen elidegenednek egymástól.

X. Az ige szolgálóihoz az sem illik semmiképpen, hogy törvényes meghívás nélkül most ide, majd oda szaladgáljanak. Az írás szavai szerint: *Hogyan fognak predikálni, hacsak ki nem küldettek?* És ismét: *Nem küldöttem prófétákat, és azok szaladnak.* Ezért senki se merje magát valamely egyházra rátukmálni a püspök vagy a tanács tudta nélkül, se ne keressen magának helyet gonosz cselfogásokkal, még kevésbbé áskálódjék mások ellen, a legszigorubb büntetés terhe alatt.

XI. Hanem az egyház ellenzése mellett az esperes se tukmáljon reá lelkésznek senkit, se az esperes tudta és meghívása nélkül az egyház ne fogadjon föl senkit. Ha azonban a lelkész meghívást kapott, válaszoljon arra nyíltan, hogy elmegy, vagy nem megy el, és ne áltassa az embereket kétes reménnyel. De a

főlebbvalók tetszésének feltételét mégis kapcsolja hozzá. Ha azonban a hallgatók között nézetkülönbség állott elő az egyházi szolga felfogadása vagy fel nem fogadása körül, a nagyobb rész győzze le a kisebbet.

XII. És miután az egyházi szolga az ő munkálkodását valamely egyháznak egyszer már odaigérte, de időközben meghívja egy másik egyház, amelyben neki fényesebb jövedelmet ajánlanak, ezt az előbbinek mellőzésével el ne fogadja, különben mint aljas nyereségvágyó arra az évre mindkettőtől esetik.

XIII. Az egyházi szolgák közül senki se merészeljen a rendes díjazásból valamit elengedni azon okból, hogy tovább maradhasson az egyházban, különben súlyos büntetést von magára, mint az egyházi vagyon tolvaja.

XIV. Mindenki gondosan ügyeljen az egyházközség házaira, ugyyszintén szőlőire, kertjeire, szántóföldjeire, rétjeire, erdőire, ha csak azt nem akarja, hogy az ő gondatlanságával okozott kárt a saját költségén állítsák helyre.

XV. Az egyházi szolgák, akiket felebbvalói más egyházközségbe rendelték, engedelmeskedjenek még a saját évük vége előtt is, ha az egyházak szüksége így kívánja, fegyelmi úton való letétel terhe alatt.

XVI. Ha pedig valaki a lelkészek közül fél esztendejének eltélése után, főképpen pedig egész évi fizetésének megkapása után elhal, a szomszédos lelkészek az év hátralevő részét rendre töltsék ki. Köteles azonban az özvegy a lelkészeknek szolgálatuk ideje alatt tisztességes ebédet adni.

XVII. Leányegyházközségeknek elválasztása az anyaegyházról az egyetemes zsinat hatáskörébe álljon.

XVIII. Az egyházközségek szolgái semmiképpen se mulaszták el évenként a fiuk, s még kevésbbé a leányok tanítását a szokott helyen és időben, legalább Szentgyörgy napjától Szentmihály napjáig vasárnapokon a templomban teljesítvén hivatásukat.

XIX. Az a lelkész, aki elmulasztja, hogy iskolamestert fogadjon olyan helyen, ahol ilyeneket tartani tudnak és kötelesek, hat forint büntetést von magára. A helytelenül bevett fizetést szintén elveszti.

XX. A lelkész komolyan gondoskodjék arról is, hogy az iskolamesterek évenként kétszer nyilvános vizsgát tartsanak hat forint büntetés terhe alatt. Ha pedig az iskolamesterek kötelelességüket teljesíteni nem akarják, három forint büntetést szenvednek.

XXI. És ha az iskolamesterek istentiszteletek tartására is alkalmasak, évenként legalább háromszor ők tartsanak istentiszteletet; mikor pedig a lelkész fontos ok miatt távol van, kötelesek úgy a könyörgéseket, mint az istentiszteleteket megtartani három forint büntetés terhe alatt. Ha azonban a lelkész, attól való féltében, hogy az iskolamester az ő dicsőségét magához ragadja, megengedni ezt nem hajlandó, hat forint büntetést szerez magának.

XXII. Az egyház elismeri, hogy miképpen az összes keresztényeknek, úgy leginkább az egyház szolgálóinak nem szabad kölcsönadásokkal foglalkozniok. Ezért azt az egyház egyes tagjainak megtiltja, ha lelkész hat forint, ha iskolamester, három forint büntetés terhe alatt. De az innen remélt hasznót sem kapják meg.

XXIII. Szintúgy és ugyanazon büntetés terhe alatt meg van tiltva nekik, hogy magukat tulságosan a szántóföldek és szőlők művelésére adják, különösen ha azt nem mások útján, hanem szemlélyesen gyakorolják, még pedig a szükség kényszere nélkül és saját kötelességük elhanyagolásával.

XXIV. Azokat a lelkészeket, valamint iskolamestereket, akik állás nélkül vannak, ha az egyházi szolgálatot megunva ők a nekik felajánlott meghívást elfogadni nem akarják, az egyházi rendből az egész zsinat határozatával zárják ki. Ha pedig főképpen önhibájuk miatt nem jutnak semmi meghíváshoz, és aközben jól van dolguk, az egész tanács ítéletétől függ, hogy az ilyenekkel mi történjék.

XXV. Végül minthogy az emberek jóhírnevét sértő rágalmazásokat, szitkozódásokat és becsméréseket az apostolok és evangelisták eltiltják, mint amik az embert bemocskolják: az egyház elhatározza és elrendeli, hogy minden egyes egyházi szolga tartsa magát teljesen távol a rágalmazásoktól, ócsárlásoktól, sértő iratoktól és a mások becsméréstől. Hogy egyébiránt mit kell tenni azokkal szemben, akik elbotlanak és bizonyos nyilvánosan tetten kapott gonosszággal mind maguknak, mind az egyháznak gyaláztatot szereznek, azt az ezután következőkben mondjuk meg.

Második és harmadik rész.

Ha az emberek az államban, vagy legalább az egyházban egyaránt engedelmesek lennének, nem lenne szükség semmi szigorubb büntetésre sem az államban, sem a keresztény társadalomban. Mert a testvéries együttélés berendezését illetőleg minden biztos, békés és nyugodt lenne. Így a Krisztus népénél is

minden dologban az isten áldásától kísért teljes lelki béke virágoznék és lenne nyilvánossá.

Mivel most némelyek magukat helyesebben és jobban viselik, míg mások gyakrabban és könnyebben botlanak meg; némelyek hibáikhoz ragaszkodnak is és azokban megmaradnak és úgy vényülnek meg, mintha magukat a leggonoszabb ördögnek adták volna át: ezért a gázettek előtt nem kell szemet hunynunk, hanem akiket nyilvános és rendkívüli vétségekben és tévedésekben találunk, meg kell büntetni, birságotlani és fenyítni, részint hogy az ilyen példák másokra hassanak, részint hogy maguk is a saját galádságuk bizonyos szegényét érezve jobb útra és egészsége-sebb gondolkozásra térjenek és megváltozzanak. Egyébiránt itt nincs szükség valami kegyetlen és polgári vizsgálatra, hogy akiről tudomásra jutott, hogy valami rosszat elkövetett, azt a nép előtt mindenesetre azonnal leleplezzük, bilincsekbe kényszerítsük és hóhérbárd alá vessük, vagy másképpen elpusztítsuk; hanem inkább bizonyos jóindulatot kell tanusítanunk, nehogy úgy tűnjék fel, hogy a bűnösnek inkább rosszhirnevét, mint jólétét keressük.

Először tehát: Ha valaki valakiről észreveszi, hogy a vallásos tanokban téved és eltér az igaz egyház útástitásaitól, vagy megtudja, hogy valami gonoszságot követett el, azt magán úton intse meg szeretettel és nyájasan, vagy ha a tett szörnyüése úgy kívánja, dorgálja meg, sőt szidja le keményen. Mert kétségtelen, hogy akikben a jósnágnak és kegyességnek még bármí csekély mértéke megvan, azok a jóindulatu és őszinte lélekből jövő megintésnek engednek és azt szemük előtt tartják a bölcs halhatatlanságra méltó mondása szerint (Példabesz. 25.): *Mint az aranyfüggő és az arany nyaklánc, olyan az intés a bölcsnél, aki reá hallgat.* Ugyszintén: *Aki a fegyelmet elhanyagolja, megveti az ő életét: de aki hallgat a feddésre, megtartja az ő szívet.*

Másodszor. Ahol bizonyossá válik, hogy a titokban történt magánfeddés semmit sem használ, a tévedést vagy bünt tudatni és ismertetni kell a tanáccsal és a püspökkel, nehogy annak továbbterjedése az egész egyházi szolgálatban botrányt szüljön. Ezután a bűnöst megidézíék, a legszigorubb szavakkal megdorgálják, és a szentírásnak bizonyos és becses tanuságaival felszólítják a megbánásra és életének megjobbítására, és megfenyegetik a bölcsnek különösen ezzel a mondásával (Példabesz. 29.) *A megfeddett ember, aki magkeményíti az ő nyakát, hamar tönkíe megy és nem lesz jól az ő dolga.*

Harmadszor. Ha a legjobb indulattal és szándékkal alkalmazott első és második dorgálás — (mert a rendtartás alkalmazását most már egy általános megintés megelőzte) — sem tudja a szerencsétlen és vakmerően saját vesztébe rohanó embert a veszélyes hibától, vagy valamely aljas gonoszságtól visszatartani: akkor végre mintegy a kiközösítés villámával sujtva az egyházból száműzzék, a kegyesek közösségéből zárják ki, minden jogától és egyházi hivatalától foszszák meg, és azután a hívőkkel való együttéléstől és azok társaságától tartásuk távol.

Ezt különösen két okból kell megtenni:

Először. Hogy az ártalmas ragály a Krisztus egy és ugyanazon aklában tartózkodó többi juhokat meg ne fertőztesse.

Másodszor. Hogy a büntetés szigorúsága által, ha a kegyeseknek még valami szikrája benne megvan és teljesen nem inerült el a bűnös gondolkodásban, megjavuljon.

A feddésnek, kiközösítésnek és fegyelemnek a fokozatait maga a Megváltó is megmutatta és kifejezte az evangelistánál: *Ha pedig a te atyádfia vétkezett ellened, menj el és dorgáld meg őt négy szemközt. Ha hallgatott rád, megnyerted a te atyádfiát. Ha pedig nem hallgatott rád, végy magad mellé még egyet vagy kettőt, hogy két vagy három tanu jelenlétében álljon minden szó. Ha ezeket meghallgatni elmulasztotta, mond meg a gyülekezetnek. Ha a gyülekezetet meghallgatni elmulasztotta, legyen előtted olyan, mint a pogány és vámszedő.* E kiközösítésnek bizonyos alakja már az ószövetségben megvan. Ugyanis a Mózes törvénye a bélpoklosokat távol tartotta az izraeliták társaságától. Tehát most is jogosan lehet elkülöníteni azokat, akik az ő hitelveikben a tévedések bélpoklosságával, magukviselésében pedig a bűnök ragályával fertőzötten nemcsak nem javulnak, hanem makacsul ellenkeznek is.

Ugy látszik, hogy ide vonatkoznak a következő helyek: I. Tim. 1. 20; I. Kor. 5. 11; Tit. 3. 10; II. Ján. 5. 10; II. Thess. 3. 14; Mát. 18. 18.

Végül minthogy a Krisztus hűséges sáfárjainak minden utasításai, mondásai és cselekedetei elsősorban a haszonra és előmenetelre, nem pedig a pusztulásra romlásra és enyészetre kell hogy irányuljanak, semmiképpen sem illő vagy a józanésszel meg egyező, hogy az egyház vezetői hajlandóságot inkább az esetek megbüntetésére, mint a megtérteknek az egyház kebelébe és névsorába való visszafogadására tanúsítsanak.

Mert az Úr is örvendett a megtalált juhnek, amely elveszett vala. És amint a megtisztult és feloldott belpoklosoknak megvolt a joguk hajdan, hogy a táborba visszatérjenek, sőt még a szent templomba is belépjenek: így az isteni méltányosság helyes szabálya is ajánlja és nyilvánvalóvá teszi, hogy azokat akiknél a komoly megbánás igazi gyümölcseit látjuk, fogadjuk vissza és bocsássuk be az atyafiak közösségébe és társadalmába, hogy ne éljenek kitisztítva.

Hogy pedig milyen szavakkal, hol, testüknek és lelküknek milyen magatartásával és mikor kell az elesett, de megtért atyafiaknak hibáikért és tévedéseikért a megbocsátást kérni, azt a maga idejében igazságosan és bölcsen maga a zsinat fogja előszabni, hogy ily módon mindenben egyező törekvéssel, közös fogadalommal és megfontolással isten nevének örökkévaló dicséretére, dicsére és dicsőségére és hitsorsosaink előmenetelére az isten vezérlete és segedelme mellett legigazságosabban és legkitartóbban kormányozzuk mindörökké. Amen.

Toldások.

Az egyetemes zsinatokon a hitcikkekről való nyilvános vitakozásokat mindig tompítani kell az elnökök részéről előterjesztett tételek szerint.¹

A szent zsinatot mindig ünnepélyes urvacsoraosztás előzi meg.² A szent zsinat egyes üléseit pedig a jegyző nyilvános imával zárja be. A szűkölködő atyafiak és a tordai iskola érdekében a gyűjtésekre is mindig gondot kell fordítani.

Az egyházi szolgák fogadalma.³

Én, a felül megnevezett N. N. ez írásom erejével ígérem és fogadom, hogy egyházi hivatalomban az istentől reám bizott nyáj élén nemcsak idvezítő tanítással, hanem tehetségem szerint életem

¹ L. az 1629. évi utasítás XV. részét.

² Az 1663. X. 21-én Ádamoson tartott zsinat határozata:

Decernitur: ut si quando Deo dante, synodus poterit indicí, ante omnia semper participatione caenae dominicae unitatem magistris, fidel, christianique concordis animi attestemur, cum stipulatione, nos velle per omnia pro virili conformes fieri imaginí filii dei. (23. C.)

³ A vargyasi zsinat 1761. VI. 14-én így határozott:

Difficultásba jöven némelyek előtt, hogy a consecransok votumában a juramenti terminus nincs, tetsze t a Consistoriumnak, hogy ezek a terminusok: Juro per Deum et aeternum, vigoreque -- ezen votumnak formulájához adassanak. (C. 150)

szentségével is fogok állani, és a lelkek örök üdvére vezető úton józanul, igazán és szentül élve járok elől. Azokból, amik az egyház előmenetelére szolgálnak, semmit el nem mulasztok. Semmi munkát, fáradságot, még ha az a saját jólétem, vagyonom, sőt életem feláldozásával van is összekötve, — míg a mennyei igazságnak, mely kegyességgel van, — gyarapodására és előmenetelére szolgál, el nem kerülök. Azok iránt, akiket az egyház és Isten előjáróimul tett, vonakodás, zugolódás vagy makacsság nélkül az egyházi rendtartás értelme szerint engedelmességet fogadok és egész életemet úgy rendezem, hogy azáltal jó lelkiismerettel, igaz hittel és őszinte szeretettel hivatásomat bevégezvén, egykor méltónak ítéltessem, hogy meghalljam a mi urunknak ama szavait: „Jól van, jó és hiv szolgál; a kevésben hű voltál, többre bizlak ezután.”^{1, 2.}

Vége.

3

¹ Megjegyzem, hogy az I. kötetben közölt esküszövegekből is hiányzik az a rész, amely arra vonatkozott, hogy az eskütevő titkos társaságoknak tagja nem lesz. Nem tudtam megállapítani, hogy mely időben vétetett volt föl e rész az esküszövegbe és hogy mikor hagyatott ki, de az 1854. évi összeállításban még benne volt. A törlés a mult évtizedekben ment keresztül, de főtanácsi állásfoglalást nem találtam erre. E szövegrész változása érdekes történeti mozzanat. Találtam olyan megjegyzést is, hogy a francia szabadságeszmék terjedésének idejével esik egybe a fölvetel (1790—).

² Az egész Disciplina akként értelmezendő, hogy az I. törvény 307. §-a szerint az alkalmazható rendelkezések érvényben vannak.

A későbbi azonos értelmű kanonok csak felújítások, vagy felmerült esetekre való alkalmazások.

A papi köteleességről szóló részben (101. s köv. lap.) az 1778-ban megszüntetett papmarasztalás rendszere tükröződik vissza. A XXIV. pont is ennek érdekes rendezése.

Megjegyzések.

1694—1718.

A XVII. század presbyterianus mozgalmaira való figyelemmel az unitárius egyházközségek presbyteriumainak kialakulását hallgatással nem mellőzhetjük. Különös sulyt ad e kérdésnek az, hogy Erdélyben úgy az általános egyházi, mint az egyházközségi önkormányzat különyszerű fejlődést mutat, amely a római katolikus egyház szervezetében is eleven erővel nyitvánult meg. E jól ismert tényt Bochkor részletes vizsgálat tárgyává tette és egészen új nézőpontból fejtegeti az erdélyi r. k. egyházközségi, egyházköri (esperesi) és országos önkormányzat megnyilvánulásait.

Ezzel szemben a református egyház kebelében a papság és világiak küzdelmét szemléltetve, következtetéseiben oda jut, hogy: Kálvin tanaival szemben az egyházközségi gyülekezetek presbyteriumait nem alakították meg s a világi elem a felsőbb egyházi kormányzatban az akkori papi szervezet folytán szintén nem tudta befolyását érvényesíteni. A hatalmat a papság tartotta kezébe s a *kormányzást* a világi hívek kizárásával gyakorolta. A püspököket és az espereseket a papok választották s ők ruházták fel hatalommal.

A fenyítő hatalmat a püspök és seniorok (esperesek) gyakorolták a papok és a hívek felett.

A törvényhozás a generalis és partialis zsinaton a papság kezében volt.

Mindezek azt mutatják, hogy a református egyház kormánya az Aprobata Constitutiók (1653.) kiadása előtt a katolikus és protestáns elvek érdekes egybefoglalása. Bochkor ezek eredményében azt vitatja, hogy téves a katolikus jogirodalom eddigi tanítása, hogy Erdélyben a katolikus községi önkormányzat a protestáns egyházközségekben virágzó önkormányzat hatása alatt keletkezett volna. Az Apr. Constitutiók szerkesztésének előadása kapcsán arra is reá mutat, hogy a recepta religiókhoz tartozó világiak részére biztosított jog a törvénynek sarkpontja s nem pnsztán utmutatás az egyházak önkormányzati szervezeteinek mikénti létesítésére.¹

Ilyen szempontok mellett a Bochkor álláspontja minket azért érdekel, mert megállapítása szerint az általa ismertetett autonomia épen Háromszéken, Marosszéken és Udvarhelyszéken virágzott, ahol az unitárius egyházközségek legtömegesebben vannak.²

A részletekben külön tanulmányozandó az a kérdés, hogy a Bochkor által állított katolikus önkormányzat és a presbyteriumok

¹ a) Dr. Bochkor Mihály: Az Erdélyi Katolikus Autonomia. Kolozsvár, 1910. Kivaló forrásmunka, amelyet az erdélyrészi protestáns egyházzal és jogtörténelemmel foglalkozók figyelmen kívül nem hagyhatnak.

b) Az ország törvényhozását bármennyire befolyásolta is a vallásos-életről való gondoskodás, mégis az egyházak autonómiája külön erőként hatott.

² Székelyföldön az egyházközségi gyűlést ma is „megyegyűlés”-nek hívják s az egyházközségi gondnokot megyebírónak nevezik. L. Pokolynál IV. K. 118. s köv. lapjait. L. Dr. Tóth György: Az egyházközségek képviselőiről írt cikkeit az E. J. Közlönyben.

kifejlődése előtti és utáni önkormányzat az egyházközségekben mi-ben egyeztek és mi-ben különböztek.¹

Ez egyháztörténeti és jogtörténeti nézőpontokkal kapcsolatban azt látjuk, hogy az 1626. évi és az ezen alapuló 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* szerkezetében az egyházközségi presbyteriumról szó se esik és a világiak részvétele nincs is szabályozva.

Az 1693. évi *Generalis Visitatio* eredményében kiadott *Constitutiók*, amelyek nemcsak Háromszékre, hanem az egész unitárius egyházra vonatkoznak, a presbyteriumokról meg se emlékeznek, hanem a vagyongazdálkodás céljából a *curatorok* beállítását szabályozzák.

A Disziplinában a püspökök egyházkormányzásának támogatására szervezve volt a papi elemből álló Consistorium. Ez a zsinatpresbyteri egyházszervezetnek egyik sajátos irányzata, ami az unitárius egyház alkotmányrendszerének és kezdettől fogva különös jellegzetes-séget kölcsönzött.^{2 3}

Az unitárius egyházban ezideig nem ismerjük azokat az adatokat, amelyek a XVII. század presbyterialis küzdelmeire mutatnának.

Ezidő szerint helyesnek látszik Zoványi eme megállapítása: „az unitárius egyház a maga háttérbe szorítottságában alig adott életjelt magáról és békésen engedte érvényesülni teológiájában a rokon szellemű remonstránsok hatását,” amely passiv magatartás, az 1638. évi deési *Complanatio* után, szerintem az egyházszervezet eddigi állapotának nem bolygatásában is megnyilvánult.

Egyetlen egybevágó jogtörténeti adatot kívánok kiemelni.

A református zsinat 1661. április havában Marosvásárhelyt Kemény János akaratából a püspöki igazgatás mellett döntött s ez alkalommal kifejezésre jutott, hogy „egyforma legyen egész Erdély-

¹ L. Zoványi Jenő értékes munkáját: *Puritanus mozgalmak a magyar református egyházban* Bpest, 1911. A presbyteriumok szervezésére és a tiszta presbyteri egyházi szervezet kiépítésére való törekvések vannak helyes érzékeléssel tárgyalva.

² Azt mondhatjuk, hogy Erdélyben s így az unitárius egyház alkotmányában is, a zsinat-presbyteri rendszerbe a consistorialis rendszer veszélytelen eleme vegyítettett.

Ez a Franciaországban elterjedt rendszer hasonmása. Ez az irányzat terjedt el Skóciában: Kirk-session, Presbyteri, Synod, General-Assembly. Hasonlóképp Németalföldön: Kerkenraad, Classicale Vergadering, Particulier Synode, Nationaal Synode. A külföldön járt teológusok és külföldi tudósok hatása nálunk is érvényesült.

³ L. Waga: *Egyháztörténelem* II. k. 382. lapjait. Eszerint: A németországi református egyházakban, a lutheránusokéhoz hasonlóan, a fejedelemségbe került az egyházi legfőbb kormányzó hatalom s a consistorialis szervezet vétegett be, amely néhol a presbyteri szervezet elemeivel vegyítettett, mint pld. a pfälzi tartományokban. Ez a kivételes irányzat jól megjegyzendő, mert Erdélyben ez az irányzat érvényesült azzal az eltéréssel, hogy az egyházi kormányzó hatalom soha nem ment át a fejedelemségre. A fejedelemség a saját egyházában is csak legfőbb patronusként szerepelt.

ben a református egyházkormányzat rendszere“, még pedig a presbiterianismusból keletkezett egyenetlenkedés megszüntetésével.¹

Ezzel egyidejű rendelkezés az unitárius egyházban a Deésfalván 1661. IV. 7-én tartott zsinat ismert határozata. Deliberatum etiam est, ut singuli fratrum Discipulam, ut vocant, Ecclesiasticam habeant, volvant, revolvant et secundum eam vivant. E határozat ebben a kapcsolatban azt célozhatta, hogy az unitárius egyházban is a Disciplina értelmében való egységes egyházi élet megerősíttessék oly módon, hogy a papok a Discipinát olvassák, tanulmányozzák és aszerint éljenek. A presbyteriumok felállítása ezáltal elvben kizártnak tekinthető.

A református egyházban a küzdelem tovább foly. Az 1661. évi határozat ellenére a presbyteriánus elvű papok neki kezdtek a presbyteriumok felállításának ott, ahol kedvezővé váltak a körülmények. A nemesség azonban hatalmának megnyirbálását látta ebben s ellene foglalt állást. Sőt a pártviszályok megszüntetése végett az 1671. X. 2-án Gyulafehérvárt tartott zsinat is belement annak az elhatározásába, hogy: „afféle presbyteriális, episcopális nevezgetés, mely különözésre és szakadásra nyit útát, ne hallattassék az eklézsiában.“

Ez irányzat azt vonta maga után, hogy az ez időtájban alakított presbyteriumok megszűntek.

A történelmi fejlődés a puritánusok (presbyteriánusok) által követelt presbyteriális szervezet irányában haladt, azonban az általuk követelt esperesi és püspöki hivatal megszüntetése helyett a hivatali munkakörök megerősítésére: az egyházköri felügyelő gondnoki és főgondnoki tisztségek szervezésére vezetett.

A helyes elvek hirdelése a következő korok elismerését mindig megnyeri, de az emberi társadalmi és egyházi intézményeket átalakítani csak akkor lehet, ha az előfeltételek megvannak és a szükségérzet beállott. Az egyházközségi presbyteri szervezetek előfeltételei és a szükségérzet csak a XVIII. század végén következtek be nálunk s az erdélyi protestáns egyházközségek alkotmányai szép lassan ily irányban kifejlődtek.²

II. A falusi egyházközségek presbyteriumainak megszervezésére irányuló XVII. századbéli kísérletek Erdélyben félbe szakadtak.

Ott, ahol a városi magistrátus kezelte a templomvagyonot, a máshitűek távozása után a városi tanács az egyházi ügyeket intézte

¹ Barcsai az 1658. évi marosvásárhelyi országgyűlésen végzést hozott; hogy a rendek és papok a világi hatóság előtt esküt tegyenek. Emlatt a papok föle elpártoltak, még a presbyteriánusok is, csak a puritánusok maradtak mellette.

Ez ellen a partialis és generális zsinatok a legerélyesebben tiltakoztak. Ez volt ekkor a legfontosabb ügy s nem a presbyteriumok felállításának kérdése! Az eskü kérdését a Besztercén 1661. IV—V-ban tartott országgyűlés rendezte.

² Az egyházközségek presbyteriumainak szervezkedése általánosan kötelező kánonban a mi egyházunkban 1785-ben mondatott ki. Ezt a II. korszakban fogjuk megismerni. Egyes egyházközségek szervezeti szabályzata a XIX. századból ismeretes.

el. Így volt ez már a XVI. és XVII. században Kolozsvárt, Désen, Marosvásárhelyen, Szászvároson, Déván, Nagyenyeden stb. Szóval az egyházi vagyon kezelésére hivatott egyházfiakat (aeditui, vitrici) a városi tanács állította be.¹

A városi egyházközségekben, akár egyhittű, akár több hittű volt a polgárság — hamar megkezdődött az egyházi testületek kifejlődése.

A jellegzetes az, hogy nem presbyteriumok, hanem consistoriumok alakulnak e néven: consistorium domesticum = kebli tanács. Jellegzetes vonása: az önkiegyesítés és a hívek megkérdezése nélkül való intézkedés, kormányzás.

A XVII. században a szabad városok után a taxalis helyek is törekedtek a presbyterialis egyházközségi szervezetet helyettesítő consistorialis rendszer megvalósítására, mivel az ily községek nem estek esperesi visitatio alá, hanem közvetlenül a püspöki vizsgálatnak voltak alávetve.

Ez a városokban élő, főbb egyházi vezető emberek hatásköréhez legjobban alkalmazható consistorialis szervezet hatással volt arra, hogy a falusi egyházközségek is e testületi szervezkedés felé törekedtek.²

Az unitárius városi egyházközségek presbyteriumainak szervezetére vonatkozó kérdés körül csak tapogatózunk.

Kolozsvárra nézve 1629-től kezdődően külön számadáskönyvek vannak s ezért állítható, hogy az unitárius egyházközség vagyonának kezelése ettől az időtől az egyházközségre ment át.³

A vagyonkezelő szervezet akkori megalkotása előttem ismeretlen.

Az 1710. év körüli vagyonkezelési bonyodalmas állapotok elsimítására Pálfi Zsigmond egyházi főjegyző (1709 — 1724) és később püspökök egy érdekes tervezetet dolgozott ki, amelyet az egyházközség 1710. I. 25-én tartott ülésében elfogadott.⁴

¹ Ez a Zwingli-féle egyházalkotmánynak felel meg. Lásd Pokoli IV. k. 125. lapját.

² Kolozsvárt a református egyházközség újból való megalakulásakor — 1610. körül — az egyházközségi ügyek vitelére Consistorium domesticum állított fel. Lásd Pokoli: IV. k. 125. l. Továbbá: Történelmi Társ 1896. 419. lap. Prot. Közlöny 1895. 46. s. köv. lap.

Fogarason, a fejedelemszónokok kezén levő bírtokon, Bethlen Gábornak 1629. II. 23-án kelt rendelete alapján, két főbíró és két substitutus bíró kezelte az egyházközség vagyonát.

Lóránffy Zsuzsánna presbyterianus-pártoló munkássága nemcsak a Tisza-menti kerületre, hanem Erdélyre is kihatással volt. Fogarasmegyében a presbyteriumok meg is szerveztettek, de az elől jelzett elaltató irányzat hatása alatt 1677-ben megszüntették a presbyterianizmusnak minden nyomát. Idézi Zoványi (368. l.) Bod: Historiájának II. k. 293. l-ját.

³ Megemlítendő, hogy zsinati íjveink is épen 1629. évvel kezdődnek. Én arra gondolok, hogy ezidő tájban az egyház belső rendjének minden vonalon való rendezésére különös gondot fordítottak.

⁴ A református egyházban is az volt a főconsistorium felfogása, hogy az egész egyház javait közvagyonnak tekintette s ebből ott segített, ahol a nagyobb szükség kívánta. A Cillányi-féle vagyon kezelésével kapcsolatban évtizedes küzdelmek voltak a papok és a gymnasiumok között az 1717-ben bekövetkezett megosztásig (1682—1717.) L. Pokoli: IV. és V. kötetelt.

E szabályzat szükségességének a fejtegetése rendén minket érdeklőleg ezeket olvassuk:

„Lássuk immár a jó rend miben áll.

De lássuk inkább miben állott eddig az rossz rendetlenség, mely közöttünk gyakoroltatott. Ez e volt, hogy egy két ember megnyit és a kiket akart, azokat hivatta a dolgok igazítására; akkor s oda hivatta, mikor s az hová akarta, olyan dolgokat az mineműt akart, tett elé s úgy, azmint akarta. Az dolgokat és az végzéseket exequalta, ha kellett, ha nem: elhatta, melynél nagyobb despotia és atyafiságtalanb igazgatás nem lehetett az atyafiak között.

Legyen hát ezután ellenben az igazgatóknak bizonyos számok, bizonyos személyekből állók, az kik bizonyos időben és helyben gyűlést tartsanak és elejekben *irott instructio* rendi szerént bizonyos dolgokat igazítsanak és mindeneket executioba vegyenek.

Az első az mi illeti, tudniillik az bizonyos személyeket, kikben a jó rend folytatása forogjon: legalkalmasabbak erre az tanács és centumviratus, mert ugyanis abban az állapotban nem az csekélye és alkalmatlanabb atyafiak szoktak *béválasztatni*, hanem az kik mindenek eránt másoknál előbb valónak ítéltetnek.¹

Számok legyen tizenkettő; egy közülök legyen praeses, az kinek ülő széki másoktól valamiben megkülömböztessenek, úgy hogyha idegen ember lészen az szólló fél, tudgya szavát kihez igazgatni.

Az notárius mindeneket felirjon, legkisebbik dolgokat is az erre rendeltetett könyvbe[n].

Az üdőt az mi illeti, vasárnap reggeli kétszeri templom után legyen gyűlések az plébániaháznál. Nem szükség penig, hogy mindenkor mindnyájan egyben gyűljenek; elég lészen, ha a praeses az mellette ülő két consistorral, negyedik az notarius, bemennek, de akkor halogatás nélkül tartozzék minden az ő szeriben szorgalmatoskodni, vagy ha semmiképen nem lehetne, mást, magához legközelebb ülőt maga helyett kérni az bemenésre. Bemenvén, minden egyéb haszontalan beszélgetéseket hátra tévén, minden dolgokat azon renddel, mint instructiojok tartja, eligazítsanak, az notarius által írásba vétessenek.

Ez trianviratusnak tisztí abban áll...

Ez uton-módon egy fertály esztendeig folytatván egy praeses az gyülekezet dolgát, két consistor és notarius jelenlétében, mindjárt a következő cantoron az egész tizenkét viratus gyűljön be, a püspök, plébánus, schola-főmester, az két curatorok és mindeneknek előtte, mindenek hallatára az notarius olvassa el az eltölt cantor alatt végben ment dolgokat, aztán az praeses elbucsuzván, lépjek ki a gyülekezetből, hogy szabadosabban, ha valami szó férhetne hozzá, kiki elé hozhassa, nem annyiban az ő megfeddettetésére, mint az következőnek oktatására.

Mikor osztán mindnyájan a T. Consistorium felállván, az uj

¹ A tervezet a consistorium tagjait választás útján kívánta összeállítani, az elfogadott szabályzat szerint a centumviratus tagjai rendre következtek.

praeses székibe ül, az ő praeses, mint inspector bal keze és edgy consistor jobb keze felől, mint executor, maradnak, akkor legelsőbben is az instructio az notariustól mindenek hallatára elolvastatván, az praesestnek kezében adatik...

Lehet pedig az praesestnek edgy ilyen instructiohoz magát tartani: 1—8 pont...

Ezen projectumok egy néhány izben elolvastatván az gyülekezetben, közönségesen javaltatott mindenektől, igen keveseket kivéve és így az dolognak magunk között jól megfontolása után Istent híván segítségül, az feljebb való projectumból szedtük és irtuk ki az következő clausulákat, magunk kéjén senki nem kényszerítéséből, egyedül az atyafiságos szeretetnek köztünk való gyarapodásáért, az közönséges jónak előmozdításának okáért.

„Legelsőbben is az egész gyülekezet osztassék három korba(n), az mint hogy úgy vagyon.

1. { Tanító.
- { Tanács.
2. Centumvratus.
3. Köznép, vagy község.¹

Az elsőeknek, minthogy gyakrabban üdövel és értelemmel, látással, hallással másoknál elébbvalóknak kell többire lenni, tisztetek legyen: Vigyázzanak az gyülekezet javára s minden reá következő károkra, fogyatkozásokra; nevezet szerint az tanácsból legyenek két kuratorok, kik az külső-belső jószágokra, jövedelmes helyekre szorgalmas gondot viseljenek.

Az tanító rend közzül t. plebanus uramnak az atyafiak között az gyülekezetben eshető fogyatkozásokra legyen gongya.

T. püspök urnak tisztí legyen az külső eklésiákban eshető változásokat hírré adni;

az schola főmesternek az scholában való dolgokra vigyázni.

Ez öt személy minden héten egyszer, hacsak a plebánia kapu közzé is forduljanak be szombatónként reggel, vagy estvéli templom után: nincsen-e valami szükséges dolog, melyet másnap az consistoriumnak hirre adgyanak? Es így e ek, minthogy többire mind üdövel s mind közönséges hivatalokkal megterhelhetett és elfoglaltatott emberek, az gyülekezet dolgai folytatásának hadgyanak békét, hanem amit vigyázással, ésszel, tanáccsal elérhetnek, ahhoz lássanak. Az fáradtságot bízzák az ifjakra, ugymint az centumra.

Es így ez végre az második rendü atyafiakból, ugymint az száz emberekből, rend szerint azmint következnek, *tizenkettő üljön consistoriumot egy notáriussal*, az ki tizenharmadik, az centumon kívül való személy is lehet.

Legyen ezeknek bizonyos instructiojok, melyet az igazgatásban kövessenek és attól el ne távozzanak, mely ilyen lehet:

¹ Ez az egyházközség szervezete volt. A tanács: 5 tagú ügyintéző ülésével és tizenkéttagu ülésével. A centumvirátus Kolozsvár tanácsának mintájára alkotott „száz polgárokból.” A köznép: az egyházközségi közgyűlés.

Bizonyos idejek, helyek, mikor és hová gyűljenek, ugymint az plebánia, reggeli templom után minden vasárnap; arra pedig ingyen hivatalt se várjanak, az kiknek tiszték leszen bemenni.¹

Nem szükség penig, hogy mindenkor mindnyájan bégyűljenek; elég ha négyen bemennek, ugymint az első consistor, mint praeses, jobb és bal keze felől ülő consistortársaival és negyedik az notarius.

Három holnap mulva ÷ cántoronként mindnyájan bégyűlvén a tizenkét consistor és az gondviselők² olvastassa el az praeses notáriussa által minemű dolgok mentenek ő alatta végben és mineműek maradtanak el.

Osztán bucsuzzék el tisztitől, kilépven az házból, legyen rólla szabad beszélgetés; behivatván, köszönjék meg t. plebanus és curator uramék hasznos fáradságát.

És így az jobb keze felől való consistor üljön helyébe, mint praeses, az elmult praeses maradgyon bal keze felől, mint inspector és jobb keze felől egy consistor, az ki következik, legyen executora.

Az ilyen praeses instructioja az notariustól elolvastatván, tegye reá kezét és fogadgya jó lelkiismeretére, mellyel Istennek tartozik, hogy az mellől el nem távozik az gyülekezet dolgának igazgatásában.

Minden esztendőben egy curator elmenven, más választassék az ő mellé karácsonban.³

Ugy az egyháziak helyébe(n) is edgyik helyébe(n) minden tavaszi gyűlésen új választassék.

A consistorok közül penig mind az két nagygyűléseken kettő-kettő, egy száz s egy magyar elmenven és álljon más kettő az centumból helyébe(n).^{4 5}

Továbbá egy cassa legyen az quarta-háznál, ottan egy hűtős számtartó; minden naturalék legkülsőbbek is, ennek kezébe(n) menjenek és keze által administraltassék és tartozzék hetenként mindeket hitelesen az notáriussal protocollaltatni az consistoriumban.

Végezetre minden pénzbeli jövedelmek, külső-belső jószágokból valók, malomból, quarta-házból melyek jönnek, ugy minden col-

¹ A Repraesentatium-Consistoriumnak ez a vasárnapi ülésezése fennmaradt 1900-ig, a legújabb szervezet életbe lépéséig. Az átváltozás 1723. körül állhatott be, amiről más helyen bővebben.

² Gondviselők voltak a tervezet szerint a consistoriumon kívül való ephorusok, „az kik vigyázzanak és az mit szükségesnek ítélnék, azt tegyék az consistorium eleibe(n) az praeses által írásban...” Szóval: egy indítványozó bizottság ellenőrzési jogkörrel.

³ A két kurátor a 12 consistorból volt választandó egymásra következő 2 évre. Két év letelte után a curatorok közül egy, a régebbi elmenven, marad az, aki csak egy évet szolgált s ez ő-curator mellé választatott a másik a közgyűlésen.

⁴ A projectum szerint: a négy cantorokon, vagy ha az gyülekezetnek úgy tetszik, hogy kétszer legyen esztendőnként ilyen nagy gyülekezet, csak két cantorokon...

⁵ Ez is az önkiegészítés egy formája, amivel minden vonatkozásban találkozunk.

latiok is senkinél meg ne álljanak, hanem az közelebb következő vasárnap az praeses kezébe(n) beszolgáltatassanak hitelesen.“¹

Eddig az érdekes szabályzat, amely az akkori tényleges állapotot szabatosan rendszerezi „az minthogy úgy vagyon“.

A figyelemre méltó az, hogy a kolozsvári anyaegyházközség szabályozza azt a szervet, amely különösen a vagyoniak tekintetében az egész egyházra kiterjedőleg intézi az ügyeket a *12 tagu vegyes összetételű consistorium domesticumban*. Ez a Domesticum Consistorium az 1579-ben 24 tagból szervezett, papi jellegű és évenként megtartandó generale consistoriumtól (főtanácstól) és az 1681. és 1682-ben említett Particulare Consistoriumtól különváltan a mater-eklézsiában fejlődött volt, amint ezt a fenti rendszerező szabályzat kétségtelenné teszi s amire fent reá is mutattam volt.

Ez időtájr a többi városi egyházközségekből a Domesticum Consistorium szervezésére nézve nincs adatunk.

III. Az esperesi visitatióból és a körí biráskodásból fejlett ki a jelenlegi egyházkörí kormányzat.

Az esperesi kerület egyházközségei (egyházkör) az esperes (senior) felügyelete alatt állottak s az egyházkörí kormányzás — a megyebírói vagyonkezelési rendszer mellett is — az esperesi visitatióban csucsosodott ki.

Ezek a visitatiók — különösen a püspöki visitatiók — a partialis synodusok területén fontos particularis joganyagot hoztak létre, amelyek az unitárius egyházban még földírtésre és feldolgozásra várnak.²

Az egyházkerületek partyalis synodusai kezdetben csak a papok gyűléseként ismeretesek. Az egyházkerületnek törvényszékei (papiszékei) is voltak: a quindenalis székek, amelyek a reformatio előtti nevezetöket a mi egyházunkban is megtartották.³

Természetesen e Rendtartás rendelkezéseinek kiegészítő részét képezik az 1626—1694 és 1694. év után keletkezett azok a zsinati és főtanácsí határozatok, amelyek részben a Disciplina Ecclesiastica egyez

¹ A kolozsvári unitárius egyházközség 1710—1717-iki jegyzökönyve 3—16. lapjáról másolta Kelemen Lajos. Én az eredeti megtekintése után a Kelemen Lajos másolatát használtam, aki kézirat-másolat gyűjteményét átnézésre rendelkezésemre bocsátotta. Hálas köszönet érte. A projectum megvan az 1629—1737-iki partiale protocullumban külön negyedírt alakban leírva és mellécsatolva.

² Az esperesi vizsgálatokról megmaradt régi jegyzökönyvek szorgalmasan tanulmányozandók volnának.

³ L. Pokoly V. kötet 66. lapját, ahol a quindenalis széket a Háromszéken volt négy egyházmegye külön bíróságaként ismerteti. Kozma Mihály Házasági jogtana szerint az összes unitárius egyházkörök papiszékeit közönségesen quindenalis székeknek nevezték (kézirat), A Mikó által írt unitárius házasságtanban (kézirat) részletesen ismertetve.

rendelkezéseinek a magyarázatára vonatkoznak s részben a hiányzó törvényes rendelkezéseket pótolják.^{1 2}

Az egyházkörök egyházalkotmányi szervezetének jelentősége csak a XVIII. század elején emelkedett, amikor az egyházkörök is világi gondnokokat kaptak.³

Ezt követőleg az egyházköri gondnokok és a világi elem ép-
 ugy előtérbe lépnek az egyházkörben, mint a világi főgondnokok
 választásával kapcsolatban előtérbe lép a világi elem a Generale
 Consistoriumban (Főtanács).

Mi a fenti megjegyzéseket csupán a most közreadott Discip-
 lina Ecclesiastica rendelkezéseinek megvilágítására tartottuk szüksé-
 geseknek elmondani.

IV. Közsónok (os ecclesiae). Egyházi közsónok és közügy-
 igazgató ma egyértelmű kifejezések. A közügyigazgató a községház
 ügyeiben a törvényesség és a rend őre. A zsinati, főtanácsi és E. K. Ta-
 nácsi üléseken köteles az általa észlelt törvényellenesség miatt nyomban
 óvást emelni, hogy az elnökség az egyházi törvények szerinti eljárást
 biztosítsa. A közügyigazgatói házkör nyomai a zsinati rendtartással, a
 házassági és fegyelmi ügyekkel kapcsolatban vizsgálандók és kutatatandók.

A Disciplina Ecclesiastica nem szabályozza, de a generális órá-
 torságra már az 1670.,⁴ 1676.,⁵ és 1698.⁶ évi zsinati határozatban
 találunk adatokat. Ezek szerint az os ecclesiae már az első korszak-
 ban kifejlődve volt köztisztviséget tölt be.⁷ Ez okból említem itt meg.

Az 1741. évi I. 21-én tartott Consistorium így határozott:
 . . . a modo imposterum az consistoriumnak első kezdetiben az os
 ecclesiae egy akkor alkalmazott könyörgést tegyen, úgy mikor a con-
 sistoriumi dolgok elvégeztetnek. Viszontag háladással concludaljon
 úgy az Szent Zsinati alkalmatossággal is a superintendens közsön-
 tése után és elbucsuzás után azon dolgot kövesse az os ecclesiae.
 (114. Canon.)⁸

¹ Ezek a zsinati jegyzőkönyvekben szétszórva találhatók, amelyekből
 Mikó az 6 Canon-gyűjteményét összeállította.

² 1689. évi zsinaton végeztetett: hogy az aranyosszéki eklézsiáknak
 curátorai, dékánjai és egyházfiai tartozzanak . . . — az ecclesiának arra rendeltetett hiteles embere és tulajdon predikátora előtt számot adni.

³ Az egyházkör szervezetére nézve ma már tisztázottnak tekinthető,
 hogy:

a) a papi széket (quindenalis sedria) a perlekedő felek bármikor öss-
 szehivathatták az esperes útján, de a felek olcsóbban jöttek ki, ha a par-
 tialis synodus idejére kérték az idézést.

b) A partis synodus összehívása már más szempont alá esik. Ez
 egyházalkotmányi kérdés, amely az esperesek kötelességéről szóló rész 6.
 pontjából világosan kitetszően csak egyházi felsőbb engedély alapján volt
 összehívható. Később más volt az összehívás rendje.

Ha ez összeült, ezzel egyidejűleg a quindenalis sedria (alpapi szék) is
 külön ülésben elintézte az eléje tartozó ügyeket. A fogalmi zavar onnan ere-
 dett, hogy a jegyzőkönyvek egybefoglalva készültek és azokban szabatosan
 nem különböztettek a partialis synodus és a quindenalis sedria ülése között.
 Később kánonok keletkeztek a külön jegyzőkönyvekre.

⁴ I. jkv. 80 old. ⁵ I. jkv. 117. old. ⁶ I. jkv. 196. old. ⁷ I. jkv. 222. old.

⁸ A Consistoriumra vonatkozó rész újítás. A zsinati könyörgés az 1694.
 évi Disciplina toldaléka szerint a főjegyző kötelessége volt. E részben módo-
 sítás. Lásd az 1751. évi zsinati rendtartást.

A) A Ravában 1743 VI. 29-én tartott zsinat a közügyigazgató hatáskörét a következő módon szabályozta:

Hic designetur os Ecclesiae reverendus D. Petrus senior ecclesiarum Unitarium Sedis filialis Keresztur, cujus officia ita sequuntur:

1. Synati és Consistoriumi alkalmatossággal az Os Ecclesiae rövid könyörgésen kezdje és végezze az egész munkát.

2. Disputatiók lévén Synati alkalmatossággal, minden actust könyörgéssel concludáljon.¹

3. Tiszteletes Püspök urunk köszöntését excipiálja, úgy bucsuzásit.

4. Mikor az Consistorium valakitől excipialtatik, az jó akaratot, toties quoties, megköszönje.

5. Tiszteletes Püspök urunk ha valakit ratione officii in jus attrahál, prosequálja az Consistoriumban.²

6. Ha valaki convincaltatik, az mulctat exigálni tartsa kötelességének, úgy azon mulctat subdividálni.

7. Az szegény atyafiak számára corradáltatni szokott collectát subdividálja.

8. Az Notariusnak tartozó fizetést administrálja.³

9. In c-su necessitatis, ha az Os Ecclesiae jelen nem leszen, az első Esperest vigye végben.^{4 5}

B) Ezt követőleg az 1838. VIII. 21-én Tordán tartott zsinaton kérdésbe tetetett: kikből választassék mind a generalis notarius, mind a generalis orator? Valyon csupán felszentelt papokból, vagy azon professor afiaiból is, kik magokat még fel nem szenteltették? A kérdésre nézt határoztatott: Gen. Notarius és Gen. orator csupán felszentelt papokból választassanak.⁶

Ezekbe a régi törvényekbe kapcsolódnak bele az I. törvény XXII. fejezetének rendelkezései. Ma a közszónok az esperesek közül választandó.

¹ Az 1859. évi rendezéssel a zsinati vizsgák eltöröltettek. A jellegzetes az, hogy utoljára már a körí jegyzők végezték a közbeeső imákat — Az 1751. évi instructio 18. pontja is megengedte, hogy az os ecclesiae maga helyett mást küldjön be könyörögni.

² Ez a közszónok közfelperessége — Mikó szerint.

³ Mikó így folytatja: 9. A felszentelendők prédikációit megvizsgálni (Szokás). 10. A felszentelt papoknak adni szokott ünnepélyes oklevelet a felszentelés alkalmával kézbeadni (Szokás).

⁴ A Canon 9. pontját Mikó a 18. §-ban ismerteti és ezt mondja tovább: „Mikor pedig a közszónok öregsége, vagy betegeskedése miatt alkalmatlanná leszen hivatala folytatására, akkor vice-orátort nevez ki a főtanács.” Ennek a magyarázata az 1751. évi Canon 14. pontjában található. E szerint a közszónok nem bucsuzik azaz életfogytig, illetve tényleges paposkodása idejére volt választva. Ma 5 évre választatik.

⁵ Lásd a 117. Canonban.

⁶ L. a Sövényfalván 1807-ben tartott zsinat 67. sz. alatti, a Kolozsvárt 1815-ben tartott főtanács 4. p. a. és az 1850-ben tartott főtanács 17. p. alatti végzéseit is.

III. KÖNYV.

I. RÉSZ.

MÁSODIK KORSZAK.

1718—1778.

A ZSINAT ÉS FŐTANÁCS ÁTALAKULÁSA.

II. RÉSZ.

HARMADIK KORSZAK.

1779—1850.

A KETTŐS ELNÖKSÉG KIALAKULÁSA. A MAROSVÁSÁRHELYI CONSISTORIUM. A KEBLI-TANÁCSOK FELÁLLÍTÁSA.

III. KÖNYV.

I. Rész.

II. KORSZAK.

— 1718—1778. —

Az első korszakot [1626—1718.] a második korszakkal az Almási által 1694 ben kiadott „Egyházi Rendtartás“ hidalja át.

Az egyháztörténelem feladata részletesebben reá mutatni azokra a rugókra, amelyek az egyházi életet ebben a korszakban *belülről* és *kivülről* mozgatták. A szervezeti változások külső mozgató erőit a köztörténelemben is megtaláljuk. A szervezeti változások *belső* mozgató erőit az egyház beléletének részletes története tárhatja elénk.

Azt a jól ismert történeti valóságot, hogy az unitárius iskolák ügyét a kolozsvári anyaeklézsia intézte s ezzel az iskola fenntartására rendelt vagyon is az eklézsia kezelése alatt állott — a továbbiak szempontjából jelezni kell. E kezelés körül, a Pálfi Zsigmond 1709. évi projectumából kitetszőleg, személyi surlódások támadtak s így az eklézsia ügyének intézése nem a legsimább mederben folyt.¹

A kolozsvári anyaeklézsia is, mint az iskola ügyek kezelője épúgy, mint a kolozsvári református eklézsia, a maga presbyteriumát szervezte a „domesticum consistoriumban.“ Ennek a „consistorium“ nak a tovább fejlődését és egyházi életünkben kifejtett tevékenységét bővebben csak akkor deríthetjük fel, ha a kolozsvári mater-eklézsia történetét részletesen megismerjük. Ez kell, hogy világot vessen arra, hogy a 12 tagu *consistorium domesticum* és a *particulare consistorium* mikor és minő körülmények között fejlődtek oda, hogy az egész egyháznak a kolozsvári ekléziától elkülönzött Repraesentativum Consistoriuma előállott. Én e helyen szervezeti szempontból a figyelmet arra kívánom felhívni, hogy ez a közegyházazat illető vagyonnak a kolozsvári mater-eklé-

¹ Pálfi 1707—1724. években egyházi főjegyző s ezután 1737 ig püspök. A református egyházban az előbbi évtizedekben a vagyonkezelés körül felmerült okok követelték a világiak előtérbe lépését.

zsia vagyonától való szétválasztásával állhat szorosabb kapcsolatban. (1723—1724.)

A fennebb ismertetett elnevezések, nézetem szerint, azokat a *hatásköröket* jelzik közelebről, amelyekben a kolozsvári vezetőemberek ilyen vagy olyan természetű ügyben összeültek és határoztak. Erre mutat az ismertetett projectumnak ez a kitétele is: egy-két ember mennyit és a kiket akart, azokat hívatta a dolgok igazítására.¹

Tisztázandónak tartom, hogy a Pálfi-féle Domesticum Consistorium szervezete minő kihatással volt a Repraesentativum Consistorium belső szervezetére?²

A Partiale Consistorium kezdetben meg nem határozott számú tagokból állott, de mégis később azzal a meghatározással, hogy legalább 7-en jelen kell, hogy legyenek az ülésben.³

Az 557. canon szöveg szerint így szól:

„Kérdés tétetett azaránt, hogy a Repraesentativum Consistorium eleibe néha olyan siető tárgyak adatnak elő, melyeknek ellátására minden consistor afiai össze nem gyűlhetnek, ugyanazért, hogy azok mégis elláttathassanak, hány számból álló consistorok legyenek jelen?”

Végzés: A consistoriumok tartására régebben 12, azután 7 számból álló *birák* jelen léte lévén határoztatva, ezennel ujabban is meghatároztatik, hogy a consistoriumok üléseiben, ha többen nem lehetne, avagy csak 7 birák jelen legyenek s kevesebb számmal Consistorium ne tartassék, ajánltatván egyszersmind a Repraesentativum Consistoriumban való pontos megjelenése itten levő consistor atyánkfiaiának, kiknek a maga rendén való meghívásokban foglalkozás ne legyen.⁴

¹ Erre a nagyon fontos tényre eddig az egyházi írók kevés figyelmet fordítottak.

² A mi adatainkban a domesticum consistorium = egyházközségi tanács egyjelentőségű a presbyterium-mal.

³ Ez a szám 1580-ban 12-ben nyert volt megállapítást. Viszont a 24 taggal szervezett Consistorium Generale = Tél Főtanács választott tagjainak száma nem volt fixirozva a tanácskozás szempontjából. A Pálfi által jelzett 12 szám csak véletlenül egyezik ez ismert adattal.

⁴ A tagok számára lásd Mikónál a 49. §-t. L. e kötet 53. s köv. lapjait. A Generale és Particulare Consistorium egymás mellett való fennállását és működését okmányilag bizonyítják az 1587—1780. évekről fennmaradt jegyzőkönyvek. Az I. k. 1587—1606; a II. k. 1607—1693. és a III. k. 1697—1780. évekből valók.

A jegyzőkönyvek vezetésének címéből és rendszeréből kell következtetést vonnunk ott, ahol a szervezet a szabályzatokból meg nem állapítható.

Az E. K. T. 1809. évi szervezését kizárólag a házassági perek intézése szempontjából kell nézni.

A kolozsvári eklézsia jelzett zavaros belső ügye föltétlenül kihatással volt az egyházi főtestületek egyikére: a Particulare Consistorium-ra. E testületnek az egyház alkotmányszervezetében való további kifejlődése szempontjából jellegzetes adatokat találunk a Pálfi projectumában. E projectumban oly meghatározások fordulnak elő, amelyek később az Egyházi Képviselő Tanácsnál (Repraes. Consistorium) és nem az Egyházközség Kebli tanácsánál (Consistorium Domesticum) jellegzetesek.

Mikó ezzel kapcsolatban a Repraesentativum Consistorium eredetére nézve ezt mondja: „A jegyzőkönyvbeli adatok és kifejezések arra mutatnak, hogy ez a régi kolozsvári Partiale, vagy Particulare Consistorium folytatása — más nevezet alatt.“

Természetesen most már a *Repraesentativum Consistorium* nevezet keletkezésének kérdése is előtérbe lép.¹

Az egyháztörténelmi és egyházjogtörténeti adatok arra a megállapításra vezetnek, hogy amikor az Ecclesiastico-Politicum Consistorium (1718--1729.) — mint *supremum-consistorium* szervezeti-
leg létrejött az ügyintéző consistorium: Repraesentativum Consistorium nevet kellett hogy nyerjen, mivel az egyházi ügyek intézésénél most már a vegyes összetételű legfőbb testületnek representánsa.

Sajátságos, hogy sem a kolozsvári 1793. évi, sem a kaali 1796. évi zsinati határozatok reá sem mutatnak arra, hogy a Disciplina szerint szervezett Consistorium 1694. év után a fejlődés folyamán mily irányban haladt.

Mi a továbbiakban különösen azt akarjuk vizsgálni, hogy e korszakban a világi elem mikép lép az egyházi főbb testületekbe be.

Az időszerűleg össze eső külső és egyházi belső bajok sűrűgössé tették a mi egyházunkban is a szervezeti átalakulást, ami az egész egyházat erőteljes szervezkedésre sarkalta. A protestáns egyházak ellen már a Diploma Leopoldiána kiadása (1693.) alkalmával megindult volt az elnyomás. A főkormányszékből minket már 1713-ban kizártak.² Steinville szereplése (1716. III. 30.) egy-

¹ A 182. canonban 1775-ben már „Repraesentativum Consistorium“ fordul elő. Mikó tévesen teszi az első adatot 1778-ra.

² A Diploma Leopoldiana körüli felekezeti erőpróbák egyházjogi szempontból gondosan mérlegelendők. A katolikus egyház világi emberrel is, min „erdélyi kath. status“ a klérussal szemben érvényesítik befolyásukat. A kath. egyházi vagyon kezelése körül a *hierarchikus* és *erdélyi elv* között a küzdelem már 1693-ban kitör és a világiak állják a küzdelmet. Az erdélyi katolikus status név alatt nem pusztán az országgyűlési tagok, hanem az Approbatalis alapnak megfelelően a kath. előkelőségek, főmagisztratusok, nemesség és a papság *együttesen* folytatnak politikai tevékenységet s az egyházat illető ügyek tárgyalására 1711-ben három egyházi s több világi férfiuból állandó bizottságot választanak. (Lásd: Bochkor 282. l.)

házunk történetében közismert. Az iskola elvétele (1718.) is jól tudott dolog.

E szomorú korszakban világi főembereink összefogtak s az egyház megmentésére 1718. IV. 8-án egy fölhívást bocsátottak ki, amely szerint a kolozsvári eklézsia veszteségében helyesen ismerték föl az egész egyházat fenyegető veszélyt.¹

Az 1718. évi felhívás a világi elemet is közös munkára hívta fel az egyház megmentése érdekében. Ennek első eredményeként jelezhetjük, hogy egyszerre hét gondnokot választottak, kik közül Biró Sámuel és Simon Mihályt főgondnokoknak tették meg.²

Az 1718-ban megindult egyházmentő munka a világi elem nagyfokú érdeklődését váltotta ki. Az 1723-ik esztendőben egy állandó alap (közalap) létesítését vették munkába s az árkosi zsinaton 1724-ben a *közegyházat* illető vagyonnak a kolozsvári mater-eklézsia vagyonától való elkülönítését ki is mondták.^{3 4 5}

¹ E forduló pontnál jól figyeljük meg, hogy 1718-ig a kolozsvári főiskola ügyét kizárólag a kolozsvári mater-eklézsia kezelte s ennek a révén a nevelésügy a kolozsvári eklézsia kezében volt összpontosulva.

A külső egyházak dolgait a generalis vizsgálatok alkalmával a püspök intézte, vagy az ő elnöklése alatt működött papi Partiale (Particulare) Consistorium, illetve a téli időszakban összejött Egyházi Tanács (Generale Consistorium).

A világi elemnek tehát ily körülmények között az egyház vezetésében alig volt munkatere.

² Lásd az I. kötet 126. lapján.

³ A református egyházban az 1709. és 1713. években végrehajtott szervezéssel ezek szerint időszerteleg egybevág a mi egyházunkban is megindult szervezeti mozgalom (Pálfi projectuma 1709.) A szervezkedés iránya azonos volt, de a kivétel más eredményre vezetett.

⁴ A Mikes-féle punctumok megszületése (1699 IX./5) előtt utasítás jött Bécsből, hogy a kolozsvári unitáriusok *főtemplomukat önként* ajánlják fel a királynak, illetőleg a katolikusoknak. Kollonics kardinalis az unitáriusokat szintén megkereste e tárgyban. Írt az egész papságnak, a Statusnak s az unitárius egyház akkori két vezérérfiának Biró Sámuelnek és Sárosi Jánosnak, felajánlván nekik cserébe az óvári templomot, amely akkor református volt. Hangsúlyozta, hogy öfelsége ezzel alkalmat nyújt az unitáriusoknak az öfelsége iránti hűség és ragaszkodás bebizonyítására. (Pokoli III. 50.)

Az unitáriusok szerény, de önértetes levélben adták tudtára a primásnak, hogy templomukat nem adják. — Az események Kollonicsot igazolták, mert öfelségének „más eszközök is állottak rendelkezésére“, hogy öhaját 1716—18-ban végrehajtsa, amikor Steinville generális a protestáló papot „meg-rivogatván kitzsigálta nyakra-főre a palotából.“

A reformátusok gyulafehérvári kollegiumára is szüksége volt a katolikusoknak.

A reformátusok az unitáriusok ellen használt kényszerből okulva „önként“ adták át a kívánt épületeket, mivel — úgy mondának — „tetszett felséged királyi biztosának benniünket bőségesen meggyőzni, hogy többrendbeli katonai szempontból ez átadás elkerülhetetlen.“ A két egyház vezetőinek a magatartása igen sokszor ellentétes irányt mutatott.

⁵ Az unitáriusok szabad püspökválasztási jogát az a korlátozás érte, hogy 1718-ban megparancsoltatott, hogy a superintendens választásának meg-ejtése után a királyhoz megerősítés végett fel kell terjeszteni. (A. Constitutio.)

Szerintem itt kell keresni, a közegházat illető közalap kezelésével kapcsolatban. az Egyházi Képviselő Tanács kialakulásának alapját s a Pálfi projectumában foglalt elveknek ide való átültetését.¹

Ferencz József igen helyesen utal erre a pontra így: Végre ezidőtájt szerveztetett a kolozsvári egyházközség tagjaiból, belső embereiből s az ügyek vezetésében most mind tevékenyebben résztvevő világi főembereinkből egy *olyan testület*, mely a ma is fennálló E. K. Tanácsnak alapját vetette meg. (Kistükör 76. lap.²

Ezt a szervezést tételes törvényben nem találtam.

A törvényerejű szabályozás az összes főtestületekre hosszú évek mulva következett be. A tényleges állapot eredményében az 1729. esztendőben csak a legfőbb testületre szerveztetett.³

E szervezkedésnek irott adata a következő:

Anno 1729. 15. Jan. Certas ob causas Generale Consistorium celebratur in Kis-Sáros.

¹ A reformátusok az őket is fenyegető veszély elől úgy tértek ki, hogy a püspökválasztást elejtették és behozták a Generalis Notárius-ra nézve az utódlást (successio), ami abból állott, hogy a püspök halála esetén a püspökségbe lépett, annak helyére succedált.

Érdekes példája az ugyanazon viszonyok között élő egyházak jogfejlődésének. Az eskü kérdése a részletekben érdekes jelenségeket mutat.

² a) A ref. egyházban a közegházi és iskolai javak elkülönítését a Fő-consistorium 1717-ben vitte keresztül.

b) A vagyoni ügyek körüli bajok, bonyodalmak a XVII. század második felére nyulnak vissza. Ennek elintézésére a fejedelem 1682-ben Nagyenyedre vegyes gyűlést (Generale Consistorium) hívott egybe. Akkor a vagyon kezelésére az egyháziakból és világiakból a paritás elvvel nyugvó, 10 tagból álló gondnokság állíttatott fel. A szintén Nagyenyedben 1688-ban tartott vegyes gyűlés már: Generalis Congregatio — Politico Ecclesiastica névvel jelöltetett.

³ Mikó jelzi, hogy az E. K. Tanács jegyzőkönyvei 1791. évvel kezdődnek -- de ezelőtt is kellett, hogy legyenek, azonban el kellett veszniük, mert sehol sem lehet találni. Nagy kár -- mondja -- mert azokból kétségen kívül tisztábban lehetett volna okulni annak mind eredetéről, mind szerkezetéről.

⁴ Kővári az iskola és templom elvételeivel kapcsolatban a tényleges átalakulási folyamatot így rajzolja: Kolozsvár első papja primus inter pares. Az iskola az eklézsia gondozása alatt áll, az töltötte be a tanári székeket, szállásáról, fizetéséről gondoskodott.

Amint a kolozsvári iskola és templom elvétele után a lelkek vihara kitört, előkelőbb családunk Marosvásárhelyt (vagy más verzió szerint Kolozsvárt) 1718. IV./8-án összegyűltek, szervezkedtek és magukat *főconsistoriumnak* proclamálták. Hét főcuratot állítottak. —

Hét megyében volt otthon e vallás, minden megye élére az esperes mellé egy világi gondnokot neveztek.

A fundatorok vásárhelyi ugynevezett *főconsistoriuma* inkább csak a nagy családok összejövetele. Tárgya az anyagiakról való gondoskodás s később mintegy ellenőrző testület, mely a kormányhoz való felterjesztések szövegét a püspöktől maga elé rendeli. (A magyar Unitáriusok története a XVIII. és XIX. században. 7. 21. 22. oldal.)

Az 1718. és 1778 évek eseményeit igen szoros kapcsolatba hozza. Téves beállítás.

Ubi pro harmonia cleri et nobilium, simulque publica nostri conservatione lett ilyen végzés és megegyezés cum consensu nobilium :

Denomináltatván s determináltatván papi és secularis emberekből álló *supremum consistorium*, választattanak ex ordine ecclesiastico tisztelendő püspök uram generalis notarius urammal együtt; secularis emberek közzül az urak; Daniel Ferencz, Daniel Péter, Balogh Zsigmond, Kun István uraimék, Sárosi János, Simén György, Pápai Ferencz, Gálfalvi János és Váró Mihály uraimék. A kolozsvári ecclesiából egy, aki fog tetszeni az ecclesiának.

Lett praesese: a főcurator (ki volt az ur Daniel Péter uram). Légyen ezen consistoriumnak notáriusa is.^{1. 2.}

Ezen consistorium ex pio zelo et bona conscientia, qua debet duci erga suam religionem, attendalni ezekre tartsa maga kötelességének :

1. A főcurator vagy inspector tartson correspondentiat és harmoniát tisztelendő Püspök Urammal; ugy püspök uram a Fő-inspectorral, ugyhogy mikor valami orvoslásra való difficultas adja magát elő, aki hamarébb megérti, tartsa kötelességének a másnak megjelenteni. Nevezetesen mikor Generalis Synodust, vagy Consistoriumot kell celebratlatni, azok celebratlatásának helyéről, módjáról praevia consultatio és communicatio légyen megirt főcurator urammal.

A fenn denominalt személyek közzül, ha mind össze nem gyűlhetnek egyszersmind, vagy betegségek, vagy egyéb akadály miatt, akik összegyülekeznek, kivált országgyűlése alkalmával, amiről kívántatik, tégyenek determinatiot, amelyért is urgente necessitate akár a superintendensnek, akár a főcuratornak memminisse

¹ Ez a consistorium a 3. pont szerint: Ecclesiastico-Politicum Consistorium néven is említettven, nincs miért figyelmen kívül hagyjuk a ref. egyház hasonló szervezkedését 1709-ben: generalis congregatio politico-ecclesiastica név alatt.

² Daniel Péter országos nevezetességű világi ember. Az 1707-iki marosvásárhelyi és onodi országgyűlések ünnepélyekre ő viszi bíbor párnán Rákóczi előtt a fejedelmi buzogányt s Nagy Péter czár követleinek audientiájakor a fejedelem trónja mellett áll a buzogánnyal.

Az 1708. május 10-én küldötte Rákóczi Moldovába Mikes Mihály generálshoz; július 15-én jött meg az Udvarhoz Daniel Péter főfegyverhordozó s azután jelen volt a trencséni véres ütközetben 1708, VIII. 3-án, később újból Moldovába megy Mikes generálshoz.

Mint királyi hivatalos részt vett az 1729-iki országgyűlésen.

Érthető, hogy egyházunkban is oly nagy szerepet visz. Az 1723. évtől 1741-ig főgondnok.

L. Daniel G: „A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza. 1896. Bpest.“

convocatoriája, a denominált személyekhez „ex pio zelo ex officio christianitatis” tartozzanak comparealni, oda az hová és mikorrá a convocatoria kívánja ad consultandum.

Minden aprólékos dologért mindazáltal convocalni nem kell, hanem ezen személyeknek opiniojokat levél által kell venni; kivált amely dologban a curator és superintendens pro sua conscientia et pendentia sufficiáltatnak a dolgok eligazítására, nem szükséges másokat háborgatni.

2. Ezen consistoriumnak autoritása légyen olyan circumscriptionnal, hogy mikor az alkalmatosság engedi, mások is adhibealtassanak ad consultandum akár secularis, akár ecclesiastica capax personak találtassanak közel, kivált azon helységnek, az hol összegyűlnek, T. esperestye.

3. Ha mit pedig ezen *Ecclesiastico-Politicum Consistorium* elvégez, tartozzanak ahhoz tartani magokat mind az Ecclesiák, mind a privata personák, akármicsoda statusban és karakterben légyenek.¹

4. Légyen a nemesség és papság között olyan harmonia, hogy egyik fél is a másiknak jó intentióját ne remorálja, kivált mikor a *papi Consistorium* valamely ecclesiában dispositiot vagy ordinatiot téssen, a nemesség is segélye s ha az ecclesia engedetlenkedik, a nemesség igyekezzel[k] rendbe hozni, a papot vagy mestert pedig a superintendens érdeme szerint büntesse meg.

5. Mely ordinatio is, hogy ne légyen praejudiciumára az Ecclesiáknak, a főcurator egyet értsen másokkal; minden synatra és Consistoriumokra rendeljen két subjectumokat, kik segítségül legyenek a *papi Consistorium* directiojának.²

6. Minden esperesekkel légyenek két curatorok vagy inspectores között, kik bona conscientia, consilio et opera az ecclesiák difficultási orvoslásában segillyék az esperest, kik is a főcuratortól dependenter lévén, administratiojokat secundályák és az ecclesiáknak difficultassit mind a superintendensnek, mind a főcuratornak megírják.

7. A dioecesisek curatorai az esperestel együtt az ecclesiák

¹ Mikó csak ezt az 1—3. pontot idézi, ellenben az igen fontos és felvilágosító 4—7. pontokat mellőzte.

² Az 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* által szabályozott consistorium tiszta papi jellege ebből is kitetszik. Ez a kánon a világi elem bevonulását szabályozza, amely fokozatosan n^ő, amíg a fejlődés a paritásos részesedést eléri. Ezek a deputatusok 1730-tól kezdve a zsinaton és főtanácson meg is jelentek.

jövedelmére vigyázzanak, azt szaporítsák, az ecclesiák jövedelmit, vagy adósságit jó securitasban hadják, az ecclesiák curatorairól az Esperestek esztendőnként számot végyenek, ha kívántatik a Dioecesisek curatorai is segítséggel legyenek. Mely inspectoroknak administratiojára is vigyázzon a főcurator. Egyszóval: Valamit ezen Consistorium Szent religiönknak emolumentumára ecclesiastica directioban occurálható difficultásoknak orvoslásában feltalálhat arra autoráltatik.“ (9. Canon) ¹

¹ a) Uzonl-Fosztó III. k. 585. 1.

b) A református egyházban a vagyoni ügyek a világi elemet korábban vonták az egyházi tevékenység terére. Épen ezért e szervezet részletes vizsgálatánál nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erd. ref. egyház 1682. 1709. és 1713. évi szervezkedését. A folyamatban volt rekatolizatio és elnyomatással szemben a főkormányzéknel hivataloskodó vezető emberek Nagyszebenben újra szervezték a Supremum Consistoriumot, ami „az 1709. óta elhalt személyek kipótlása, az egyháziaknak a főconsistorium-ban illendő befolyás biztosítása, a főconsistorium hatáskörének körülírása, a substitutus kurátoroknak adandó részletes utasítás megállapítása, állandó székhely s hivatali személyzet beállítása által történt“ — mondja Pokoll. (III. k. 68. l.)

Elnöke: a világi főgondnok.

Tagjai: a) az egyházi rend, értetvén gyakorlatilag ézalatt azok a papi személyek, akik a közönséges zsinatnak szavazattal bíró tagjai. A papok közül azok, akik az 1709. évi rendtartásban megemlítettek.

b) A világi rendből: a külső fő- és utána való magistratusok és patronusok.

3. A főiskolák és gymnasiumok fő- és aligondnokai s a rendes tanárok.

4. Részt vehetnek hitűink sorsosai is, de csak consultativum votummal bírnak. —

E főconsistorium az országgyűlés, vagy közönséges zsinat tartása alkalmával s máskor is, mihelyt a szükség kívánta, volt összehívandó. Az egyház állandó jellegű kormányzásának kezelése a főkormányzék helyéhez közelebb lakó tagokból alakított gyűlésre: az ugynevezett permanens consistoriumra bízott — mondja Dósa. (24. l.)

c) A plenum consistorium és ennek végrehajtó szerve a permanens consisterium mellett a synodus generalis is fenntartott.

E két főtestület egymás mellett állva igen érdekes jogtörténeti jelenség.

A közönséges zsinat (synodus generalis) az egyházi rendnek a püspök elnöklete alatt való közgyűlése. Tagjai: 1. az egyházi rend — vagyis minden pap, de a 93. Canon szerint a vármegyékben és a Székely Székeken 10 pap közül 2 otthon kellett hogy maradjon, hogy a szomszéd eklézsiákra vigyázhassanak. Döntő szavazattal csupán az esperesek s az egyházmegyei jegyzők bírtak.

2. A világi rendből a főtanács küldöttsége (deputati consistoriales) 1836 után legfőlebb 12 taggal. Ez az 1709. évi nagyszebeni szervezés után úgy jött gyakorlatba, hogy amidőn a supremum consistorium tagjai a zsinaton meg nem jelenhettek, annak világi tagjai biztosokat (ablegatos) küldhettek.

Jegyzője: a generalis notarius.

E két főtestület hatósági köre egyházi törvény által szabatosan elhatárolva nem volt.

A törvényhozó hatalom mind a két szervet megillette, de mégis az egyházi főtanács volt a szélesebb körű hatalom.

A gyakorlatban ez a kérdés a surlódások elkerülése céljából igen érdekesen nyert megoldást.

E szabályozásból kitetszőleg a mi vezető embereink olyasféle Supremum Consistorium (Supremum Ecclesiastico-Politicum Consistorium) létesítését célozták, mint a minőt a református egyházban már ekkor láthattak. Ez a szervezés egyáltalában nem érintette az eddig fennállott Zsinatot (Sancta Synodus) és az Egyházi Tanácsot (Generale Consistorium).

Sőt az 5 pont. szerint a főcurator köteles volt úgy a Zsinatra, mint a Generale Consistoriumra két biztost (két subjectumokat) rendelni.

Mikő ezt a határozatot csak curiosumból vette figyelembe — amint írja — és annak a nézetének adott kifejezést, hogy sehol sincs nyoma, hogy ez az 1729-ben felállított „Ecclesiastico-Politicum Consistorium megalakult volna s munkássági körét megkezdette és folytatta volna. (24. §, 2. p.)

Mikóval szemben én ebben a határozatban találok a mai *vegyes* összetételű Egyházi Főtanács (Consistorium Generale) és Zsinat (Synodus) törvényes szabályozásának első csiráját.

Az elnevezés is jellegzetes a mai bevett használat szempontjából. A fundatorok a Disciplina Ecclesiastica ban szabályozva volt papi jellegű Consistorium Generale = Egyházi Tanács és a gyakorlatban tényleg működött Consistorium Partiale = Részszerinti (Képviselő) Tanács fölé kívánták helyezni az új, *vegyes* összetételű Consistoriumot s így az elnevezése lett: Supremum Consistorium = Főtanács.

A törvény indítványozhatási joga mindkét testületet megillette. Az egyiknek indítványa a másik helybenhagyása által vált 1872-ig terjedő idő alatt törvénné.

Évből a közönséges zsinat jegyzőkönyvel a főtanácsnak voltak átküldendőek. — Ez pedig a zsinat határozatára tett *helybenhagyó, módosító* vagy *ellenző* nézetét, valamint törvényjavaslatait átiratban közölte a közönséges zsinattal. (Lásd Dósánál a 20. s köv. lapokat.)

Az egyházi főtanács hosszas előkészületek után 1827-ben újra szervezetett, a zsinat szervezete azonban érintetlenül hagyatott.

A két testület hatáskörére nézve 1828-ban egy „véleményező bizottmány” küldetett volt ki, azonban az események hamarabb elintézték az ügyet, mint a bizottmány, amely feladatának soha nem tett eleget.

Az 1848. évi politikai viszonyok után a református egyházban is az egész egyházra kiterjedő szerves intézkedések korszaka köszöntött be.

A közklvánságnak megfelelően az erdélyi egyházkerület a főtestületek szervezése iránt 1864-ben a hivatalos intézkedést megtette. Ennek eredményében a régebbi közzsínat és egyházi főtanács helyébe lépett 1872-ben: az egyházkerületi közgyűlés. A permanens consistorium helyett az igazgató tanács szervezetelt.

A mai szervezet: a ref. egyház alkotmánya által az egész országra kiterjedőleg 1904-ben nyert szabályozást.

A jegyzőkönyvek lényegében ezeket a helyes megkülönböztetéseket tükröztetik vissza.

Ezekből fejlődött ki az önmagát kiegészítő vegyes összetételű: Egyházi Főtanács = Consistorium Supremum Ecclesiasticum. Röviden: Generale Consistorium.¹

Gyakorlatilag — az erdélyi református egyházban észlelt fejlődéssel szemben — az unitárius egyházban nem az Egyházi főtanács (Supremum Consistorium), hanem a Sancta Synodus Generalis maradt a szélesebb hatáskörű, főbb testület. (1729—1900.) Fontos eltérés. Az unitárius zsinatok történeti fejlődését és hatáskörét feltűntető törvényes intézkedések ezt kétségtelenül igazolják.²

Az 1729. évi szervezést én az Erdélyben akkor mindenik egyházban jelentkező világi szervezkedésnek nézem, amely egyházunk alkotmányos szervezetét nem bontotta meg, hanem egészen tovább fejlesztette.

A *Disciplina Ecclesiastica* szerint szabályozva volt s a *püspök* elnöklete alatt a *papí* elem közreműködésével tevékenykedő téli főtanács = Consistorium Generale minden megszakadás nélkül tovább folytatta munkásságát a fundátorok által 1718-ban declarált és 1729-ben megszervezett *világi* jellegű *Supremum Consistorium*-ra való tekintet nélkül.

A mai *vegyes* összetételű *egyházi főtanács* és *zsinati* főtanács keletkezésének ez a Supremum Consistorium lévén a csirája, a megindítója, ezért nagy figyelmet kell, hogy fordítsunk az átmeneti idő alatti jelenségekre. (1729—1778.)

Az átmenet ideje alatt nem szabad, hogy a szemlélődést zavarja az, hogy a zsinaton kívül és vele szemben írásban két consistoriumot találunk. 1. a Generale Consistoriumot, a püspök

¹ A ref. egyházban a főtanács nevezete a N.-Enyeden 1688-ban tartott gyűlés szerint: generalis congregatio politico ecclesiastica. A Szebenben 1709-ben tartott gyűlés óta: supremum consistorium.

Az 1727-ben végrehajtott újabb szervezés szerint a folytonosságot igénylő ügyek kezelése a permanens consistoriumnál (ma igazgató tanács) hagyatott, a fontosabb ügyek tárgyalása a főtanácshoz (supremum consistorium) voltak utalva.

Ennek a szemlélete az unitárius egyház legfőbb testületeinek a kifejlődésénél is jól értékesíthető az 1694-ben kiadva volt *Disciplina Ecclesiastica* rendelkezéseire való figyelem mellett.

² E zsinatok ünnepélyes lefolyására vonatkozó összes szabályokat jogtörténeti fejlődésükben külön állítottam össze. Ezzel kapcsolatban a theologial vitatkozások és papi vizsgák rendszere is tanulmányozandó lesz.

Sajátlagos kérdés: a ref. püspök alatt álló Rikán belőli unitárius papok papi vizsgája, felszentelése és kinevezése.

elnöklete alatt és 2. a Supremum vagyis az Eccl. Politicum Consistoriumot, a főgondnok elnöklete alatt.

Az 1729. évi szervezés szabatosan megmondja, hogy: a *papi és világi* emberekből álló Supremum Consistorium tagjaivá választottak:

I. a) a papi rendből: tisztelendő püspök uram, generalis notarius urammal együtt.

b) a világi emberek közül: a megnevezettek.

c) A kolozsvári eklézsiából egy, aki fog tetszeni az ekléziának.¹

II. A *Supremum Consistorium* önkiegészítésének szabatos megjelölését is megtaláljuk a 2. pontban így:

Ezen consistoriumnak autoritása legyen olyan circumscriptionnal, hogy mikor az alkalmatosság engedi, mások is adhibeal-tassanak ad consultandum akár secularis, akár ecclesiastica capax personák talál-tassanak közel, kivált azon helységnek, az hol össze-gyűlnek, T. esperestje.

III. *Lett* praesese: a főcurator, ki volt az úr Daniel Péter uram. Legyen ezen consistoriumnak notáriusa is.

Ime tehát előttünk áll a *Supremum Consistorium*, mint *meg nem határozott számú tagokból álló és önmagát minden korlátozás nélkül kiegészítő testület*.²

Hatásköre: Ha mit pedig ezen Ecclesiastico-Politicum Consistorium elvégez, tartozzanak ahhoz tartani magokat mind az eklézsiák, mind a privata personák, akármilyen statusban és karakterben legyenek. „Minden aprólékos dologért mindazonáltal convocálni nem kell.”

A zsinati és téli főtanácsi gyűlések jegyzőkönyveihez hasonló jegyzőkönyveket a Supremum Consistorium gyűléseiről nem ismerünk. A zsinati és téli főtanácsi jegyzőkönyvekből azonban világosan kitetszik, hogy a kissárosi határozatnak (1729.) megfelelően a főcurator a papi jellegű Egyházi Tanácsra (Generale Consistorium) és a Zsinatra az 1729. évet követő időben világi deputatusait elküldötte s azok ott meg is jelentek.

A főcurator részére az 1753. évi zsinatban Kénoson készült

¹ Vagyis az eklézsia választotta a maga kiküldendő consistorát, miként ez a gyakorlatban fennmaradt és amely jog később még a tordai, torockói és budapesti eklézsiákra is kiterjesztve lett.

² A *Disciplina Ecclesiastica* szerint a Consistorium Generale = Téli Egyházi Tanács meghatározott számú testület volt kezdetben.

instructio 1. pontja lényegileg azonos az 1729. évi szervezés 1. pontjával. A 4. pont pedig ezt rendeli: A főcurator minden Consistoriumokon, synatokon vagy maga, akikkel illik, megjelenjék, vagy disponáljon legalább két érdemes subjectumokat, kik az papi és eklézsiái dolgoknak igazítására alkalmasak legyenek.¹ Mikó szerint a főgondnok két vagy több deputatust küldhetett s ez tartott 1796-ig.²

Íme! tehát az 1729. évi szervezési törvény ebben az irányban gyakorlatba ment.

A Supremum Consistorium (Vegyes összetételű Főtanács) tartása az 1729. évi rendezés szerint az országgyűlés idejével lévén összehívva, a politikai viszonyok és közállapotok ismerete mellett világosan megértjük, hogy az elnyomatás e korszakában (1718—1778.) Supremum Consistorium gyűléseiről nem sokat tudhatunk.

Az unitáriusokat a főkormányzékából már 1713-ban kizárták és a többi hivatalokból is csakhamar kiszorították. Mária Therezia trónralépésekor (1740.) a három nemzet és négy vallás képviselőiből álló deputatióból deésfalvi Simon István unitárius küldöttnek ki kellett maradnia, mert a királynő nem volt hajlandó unitárius embert maga elé bocsátani.

Az országos törvényhozást 1691. óta a magyar király, mint Erdély fejedelme (M. Th. óta E. nagyfejedelme) az erdélyi országgyűléssel együtt gyakorolta, de ezek az országgyűlések egészen az erdélyi kormányzék hatásköre alá kerültek, mert az uralkodó fejedelem: a király nagyon távol volt.

Az országgyűlések sem voltak rendszeren összehívva s a nagyrítkán összehívott országgyűlések is e korszakban (1718—1778.) alkalmi határozatokat hoztak és adómegszavazással foglalkoztak.³

¹ Az 1729. évi törvényben 5. pont. Ezt a szakszerű alkalmatosságot hangoztatom én is évek óta.

² L. a 2. §-t, ahol utal a II. Prot. 68. 74. 123. 335. lapjaira, továbbá a IV. Prot. 375. lapjára. — A 34. §-ban a nemesi rend deputátusainak fennmaradását 1812-ig terjedő időre teszi — tévesen, mert 1796-ban az új szervezet megállapításakor a tagok sorában a deputátusokat nem találjuk.

³ A novellaris Articulusok csak az 1744., 1747., 1748., 1751., 1753—57. évi törvényeket tartalmazzák e korból. Természetesen a további törvények már változott szellemnek és kormányzati iránynak a kifejezői. Ezek: az 1791., 1792., 1837—38., 1847. 1848. évi hires törvények. Az 1691—1744. évig hozott határozatok (az 1714. és 1733. évit kivéve) nem is tekinthetők valóságos törvényeknek, amennyiben vagy az államtanács, vagy a főkormányzó megerősítése mellett keltek s rendszerint a kormányzéki határozatok közé iktatták. Az 1744. után hozott és szabályszerűen kibocsátott törvények alkotják a Novellaris Articulusokat, azonban ezek hivatalosan össze gyűjtve nem voltak, sőt az 1791. 64. t.-c. által elrendelt összegyűjtésüket a regnicolaris bizottság sem foganatosította. Mindezeket Szilágyi Sándor gyűjtötte össze: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I—XX. K. 1875—1897.

Ilyen állapotok között világi embereinknek nem igen volt alkalmuk, hogy az 1718-ban declarált és 1729-ben alkotmánysszervezetünkbe beékkelt: „Ecclesiastico-Politicum Consistorium“-ot rendszeresen összehívják és hogy ez a Supremum Consistorium ebben a szervezetében kifejlődhessék.

A Supremum Consistorium vegyes jellegű szervezete a tisztán *papi* jellegű téli főtanácsot új irányban befolyásolta.

Sőt azt is elfogadandónak kell, hogy vegyük, hogy a Téli Főtanács csak azért maradhatott fenn, mert a Supr. Consistorium testületileg vegyes jellegében nem működhetett. Ennek testületi kialakulása a létező másik 2 főtestület életképességére kihatással lett volna.

A lényeges ma az, hogy a Supremum Consistorium megszervezése révén 1729. után a világi elem törvényi szervezés alapján bele került: 1. a Közönséges Zsinat (Synodus Generalis) és

2. a Téli Egyházi Tanács (Consistorium Generale) tagjai sörába.

A püspök egyházkormányzati köre pedig megoszlott: a főgondnok és a püspök között. De jellemző, hogy 1793-ban a kolozsvári főtanács és 1796-ban a kaali zsinat a „főtanács“ kérdését úgy magyarázzák, mintha sem az 1694-ben kiadott *Disciplina Ecclesiastica* rendelkezéseit, sem a kissárosi 1729. évi főtanácsai határozatot nem is ismerték volna.¹

Az 1793-ban Kolozsvárt tartott főtanács (Generale Consistorium) 18. sz. határozata szöveg szerint: Eleitől fogva nem lévén más *consistorium* minálunk az esztendőnként rendszerint *kétszer* u. m. januáriusban itten Kolozsvárt; zsinati gyűlések alkalmával pedig hol egy, hol más dioecesisben tartatni szokott részszerint *külső rendből*, részszerint pedig *belső*, vagyis papi rendből álló ugynevezett *Generale Consistoriumon* — és a Kolozsvárt levő *Repraesentativum* (résztint külső, résztint belső rendből álló) consistoriumon kívül: a főconsistorium nevezett alatt értessek az ugynevezett *Generale Consistorium*.

Ugyanezzel az értetmezéssel találkozunk az 1796. évi kaali zsinat határozatában is. Ettől visszafelé menve az „emberi emlékezetet felülhaladó idő“-ben 1729-ben megtaláljuk a politicum

¹ A kissárosi főtanács szerintem, mint kivétel csak azért neveztetett ilyennek és nem zsinatnak, mert a világiak is jelen voltak. A zsinat eladdig szigoruan papi jellegű volt. A tagok száma csekély volt s aránylag a megjelentek is rendszerint kevesen voltak — a bírságolási rendszer dacára.

consistorium szervezésének csiráját s így e két idő közé esik a két főtestület *vegyes* közgyűlési jellegének kialakulása

Az 1626. és 1694-ben kiadott *Disciplina Ecclesiastica* szerint a Consistorium tagjai: a zsinat választása után jutottak a Consistoriumba.

A Repraesentativum Consistorium tagjai az 1775. évi adatok szerint a kolozsvári tanárok és beválasztott papok voltak.

Ez évben a Repraesentativum Consistorium tagjaivá még 4 világi tag is választott.

Eszerint a Repraesentativum Consistorium papi jellege is a II. korszak vége felé *vegyes* jellegűvé vált.

A szentábrahádi 1778. évi zsinat határozata értelmében az Egyházi Képviselő Tanács tagjaiul a főcurator aplikált „a kolozsvári értelmesebb atyafiak közül négyet”.^{1 2}

¹ Az 1780. évi deésfalvi zsinat határozata szerint e denominálást jogot a „főcurator ur a generale consistorium-mal együtt” kellett, hogy gyakorolja „e statu seculari”.

² A panaszok fokozatos elbírálása így rendeztetett volt:

A. 1780. in synodo Désfalvensi. Nro. 4.

Mint az Ecclesiák pap és mester ellen való közönséges panasz iránt anno 1774. in consistorio sub nro. 1. végeztetett, hogy azok elsőbben a Partialisban adattassanak fel és onnan, ha nem igazíthatnak, a T. Esperestek által penetráljanak a Generale Consistoriumhoz, mert ha más úton mégyn a panasz a Consistoriumhoz, ne assumálja: Ugy most végeztetett:

Hogy senki, se pap, se mester, sem különös tagja az ecclesiának instantiát a Synatban vagy Consistoriumban ne adjon, hanem elsőbben adja a visitatio vagy Partialis eleibe, hol ha nem igazíthatatik, reportáltassék a T. esperest által a synatba vagy Consistoriumba, külömben instantiaja fel nem olvastatik és választ reá nem vészen, mivel az ilyen instantiák olvasása és azokra való resolútiók által a Generale Consistorium nagyobb és szükségebb dolgok igazgatására való ideje elvétetik.

Ugyanily értelemben később több kánon keletkezett.

II. Rész.

III. KORSZAK.

1778—1850.

I. A kettős elnökség kialakulása,

Az unitárius egyház alkotmányszervezetének 1778. évi átalakulása pontosan összeesik a papmarasztalás korszakának megszűnésével. (L. a papválasztásra vonatkozó tanulmányomat.)

Egyházunk belső fejlődése szempontjából e határpont nagy jelentőségű.

Az egyházközségekben a papok marasztalásának rendszere, előzetes jelentések alapján, a világi hatalom parancsa folytán változott meg.¹

Az egyházközségek szervezettsége e korszak elején még teljesen protestans egyházjogellenes. Az ország alkotmánya még mindig a rendiségen nyugodott. A protestans egyházjog egyenlőségi elve a földesuri berendezkedéssel egyenes és világos ellentétben állott. Teljes lehetetlenség volt az egyházközség hiveit akkép szervezni, hogy a nemesi rendi jogok korlátozást ne szenvedtek volna. Az egyházköri közgyűlési szervezet is még mindig a papok és nemesek egyházköri közgyűlése a nép képviselői rendszere nélkül. Az egyházi főhatóságok átalakítását a nemesi elem valósággal diktálja, mert a nemesi rend hatalma a papi renddel szemben erősebb.

Az ugynevezett marosvásárhelyi Consistorium világi urainak sulyát jelentette az egyház évszázados alkotmányával szemben.

A Consistorium Repraesentativum Kolozsvárt a püspök elnöklése alatt a Partiale Consistorium folytatása, de a világi uraink erőteljes befolyásolása szerint.²

A Supremum Consistorium (1718—1729.) megszervezése után a világi elemnek a II. korszakban (1718—1778.) észlelt érvényesülési törekvése megérthetővé teszi az ugynevezett „Marosvásárhelyi Consistorium“ megalakulását is.

¹ Az előttiink fekvő zsinati és főtanácsi Constitutiók a két főtestület képviselői rendszerével behatódobban nem foglalkoznak.

Gyakorlatilag az 1848. évi politikai átalakulás hozta meg, hogy a protestáns egyházak egyházalkotmányaikban általában valóra válthatták, amit a reformatio kezdett hirdetni.

² L. A papválasztásra vonatkozó tanulmányomat a K. M. 1910. évi folyamában.

Amint láttuk, a világi elem az 1718—1778. évek alatt a Sancta Synodus Generalis (zsinati közgyűlés) és a Téli Főtanács (generale consistorium) papi jellegét vegyes (egyházi és világi) jellegűvé változtatta.

Marosvásárhelyen, a királyi tábla székhelyén hivataloskodó főembereink a maguk befolyását nemcsak a Zsinatokon és Főtanácsokon való munkában, hanem az egyház állandó jellegű közgazgatásában (administratio) is érvényesíteni kívánták.

A marosvásárhelyi világi embereink a püspök elnöklete alatt Kolozsvárt működő Repraesentativum Consistorium ülésein rendszerint nem lehetvén jelen, gondoskodni akartak, hogy a kolozsvári permanens Repraesentativum Consistorium-mal való együttműködést valamely formában biztosítsák.

Igy tervelték ki Marosvásárhelyen és így keletkezett az 1778. évi zsinaton Szentábrahámon az ugyanakkor megválasztott főcudator elnöklete alatt a: Marosvásárhelyi Consistorium.¹

Keletkezésétől kezdve 1793., 1794., 1796., 1797. években van e consistorium munkásságának jelentősebb nyoma.

A II. és III. korszak fejlődése között a jellegzetes eltérés abban nyilvánul, hogy a II. korszakban (1718—1778.) a törvényhozó testület jellegével alakult ki a: Politico-Supremum Consistorium. A III. korszakban a kormányzó testület formájában kívánt a világi vezető elem az egyház ügyeire nagyobb befolyást gyakorolni. (Marosvásárhelyi Consistorium.)

A központi testületek vegyes jellege a II. korszak végén már befejezéshez ért volt.

A II. korszakban (1718—1778.) a főgondnokok a Zsinaton és téli Consistoriumon csak jelen vannak (1753. évi utasítás), de az elnökséget a püspök egyedül gyakorolja és az egyházat egyedül képviseli.

¹ Főgondnok Horváth Ferenc (1778—1804.) Egyháztörténetünkől ismerjük a világiakkal együtt véghezvitt egyházszerző munkáját s így megértjük, hogy a hatalmasabb világi elem az egyház igazgatási ügyeiben is az irányítást magához kívánta vonni.

A református egyházban a főkormányzéknel Nagyszebenben hivataloskodó református főemberek hasonló módon fejtették ki az egyház érdekében üdvösnek talált működésüket 1791-ig Nagyszebenben, illetve a Kolozsvárra való áttelepülés után az 1827. évi szervezésig Kolozsvárt.

A rekatolizáció enyhülése után, amidőn a protestánsok hivatali alkalmazása újból visszaállott, Erdélyben a legnagyobb méltóságra, a gubernatorságra katolikus, a kincstárnokságra református és a marosvásárhelyi táblai elnökségre unitárius neveztetett ki rendszerint. Természetesen ettől eltérés volt. Ez adja a magyarázatát annak, hogy az unitárius egyházi mozgalmakra az unitáriusok Marosvásárhelyt tömörülnek.

II. Marosvásárhelyi Consistorium.

A) Az 1778. évi szervezés szerint a főcurator köteles a zsinaton és a főtanácson megjelenni, amiből okszerűleg folyt, hogy az elnöklésben való osztozkodás is nemsokára be kellett, hogy következze. (1796.)

Horváth Ferencnek 1778-ban főgondnökká történt választása az előző korszak záróköve s az új korszak küszöbe lett.

Ezzel kezdődik a zsinaton és főtanácson az egyházi és világi elem paritásos, együttes tanácskozása.¹

Ettől kezdve a zsinatokon és főtanácsokon a világi és egyházi kettős elnökség vétetett be.

Ez a szervező határozat — minden előzetes adat nélkül — így szól:

„A szentábrahámon 1778. június 20-án tartott zsinaton:

„Publicantur puncta pro constitutionibus Consistorialibus in Generale Consistorio conclusa sequentibus:

1. A méltóságos főcurator urnak kötelessége leszen mind a Generale Consistoriumban Kolozsvárra, mind a zsinatokban személyesen megjelenni, vagy in casu legalis absentia personalisat denominálni; sőt más Méltóságos és Főtiszteletes Uraimhoz is ad comparendam generose disponálni, az hová minden dioecesisből az inspectorok közül egyik, ad requisitionem supremum curatoris eamque tempestiva, tartozzék comparealni.

2. A kolozsvári Consistoriumkor applicáljon a főcurator úr a kolozsvári secularis értelmesebb atyafiak közül négyet, kik a kolozsvári Repraesentativum Consistoriumhoz tartozzanak mindenkor.

3. A Méltóságos főcurator ur Marosvásárhelyt, Méltóságos Horváth Miklós ural tarthasson mindenkor Consistoriumot azokkal, akiket tetszik convocálni a Publicumok igazítása végett.²

4. Ezen marosvásárhelyi consistorium fogja revideálni a T. Superintendens Urunkhoz a felséges királyi Guberniumból küldendő commissiokra a kolozsvári repraesentativum consistorium által elkészült feleleteket és opiniokat, az hová per scholares cursus tartozzanak is elküldeni, ha siető leszen; ha pedig a Synodust

¹ L. Kővári id. m. 22. lap.

² Az önklegészítés elve, amely a rendi szervezet korában, a reformáció alapelve dacára, egészen természetesnek tetszett. Az egyház nagy munkáját csak a nemesség oldhatta meg. Ma a helyzet megváltozott. Azonban a túlhajtott demokratizálás és a politikai formáknak az egyházi szervezetekre való erőszakolása: téves irányzat.

vagy Generale Consistoriumot bevárhatni, cum ex operatis conceptu et opinione, akkor T. Superintendens urunk pro concertatione repraesentálja.

5. Amit a Generale Consistorium concludal, az semmi respectusból különben ne változzék, hanem a kolozsvári Repraesentativum Consistorium T. Superintendensünk által convocaltatván, ha a necessitás úgy hozza magával, változzék ugyan, de elegendő okát a változásnak a Főcurator urhoz is rescribálják, a Generale Consistoriumnak is repraesentálják suo tempore.¹

E határozat a zsinat és a téli főtanács szervezésén mit sem változtatott, de a törvényhozó legfőbb testületek határozata tekintetében nagyfontosságú elvet juttatott kifejezésre (5. p.), amely mai Szervezeti törvényünk 229. §. 1. pontja szerint szabatosabb fogalmazásban ma is élő törvény.

E szerint a végrehajtó és kormányzó szerv: a Repraesentativum Consistorium a Generale Consistorium (Főtanács) határozatát, ha a szükség parancsolta, az egyház érdekének szemmel tartásával nem hajtotta végre, vagy a viszonyokhoz módosítottan változtatta meg, amiről a Főtanácsnak jelentést kellett, hogy tegyen.

A Repraesentativum Consistorium tagjai szempontjából pedig igen érdekes, hogy a választás elvének sérelmére a főcurnak jog adatott arra, hogy a Téli Főtanácson a *világi* elemből a Képviselő Tanácsba 4 tagot küldjön (applicáljon).

Uj szervezeti intézkedést vont maga után a főcurator és körülötte levő világi embereinknek a befolyása. A marosvásárhelyi Consistorium megszervezése a kolozsvári Repraesentativum Consistorium hatáskörének némi korlátozását jelentette a publicumok igazgatása tekintetében.

Ez a marosvásárhelyi consistorium az 1778. évi szervezés ellenére 1793. és 1794-ben oly széleskörű hatáskört kívánt gyakorolni, hogy a főtanács azzal szemben állást kellett hogy foglaljon.²

B) Az 1796. évben Kaalban tartott zsinat jegyzőkönyve a marosvásárhelyiek lelkes munkásságát és törvényes indítvány alakjában előterjesztett egyházszervezet-építő törekvését a következőkben tárja elénk:

¹ Folytatólag 6. pont alatt Suki László-nak a kolozsvári iskola inspec-torává történt választása; 7. p. alatt: a beneficiumok inventáltatása s kapcsolatos intézkedések; 8. p. alatt: a collecta pénzek perceptoráról való rendelkezés; 9. p. alatt: a legatumoknak egy secularis perceptorra való bízása — találatnak. Ez Mikónál a 189. Canon.

² Lásd a jelzett évek jegyzőkönyvét. A jó szándék tulhajtott eréllyel párosulva sérti a közmegegyezésre alapított alkotmányszellemet.

Foglalatosságai és végzésel az Unitárius valláson levő Generale vagyis Fő-Consistoriumnak Kaalban az 1796. esztendőben tartott üléseiben, VII:2—7-ig.

12. pont. Felolvastatván mind a Méltóságos Királyi Tábla mellett részszerint hivatalban levő, részszerint szolgáló, mind pedig a vidékbéli helységekből jeles számmal egyben sereglett külső nemes atyánkfiaiinak a méltóságos főcurator Horváth Ferenc urral egyetértve a közönséges zsinati gyülekezethez intézett, közönségünknek, kollegiumainknak s azokban tanító professoroknak állapotjokat tárgyazó feladások, vagyis prajectumok e következő pontokban:

1°. Hogy mivel sérelmet okozó dolognak láttatnék az, hogy mind a synati, mind pedig a Fő Consistorialis gyűlésekben mind az ecclesiasticum, mind pedig a seculare objectumokra nézve mindenkor csak a belső rendből való praesidium alatt folynának és tétettetének a végzések, erre nézve jónak látnák, hogy ezután az említett gyűlésekben az egyházi dolgokra nézve praeses legyen a belső rendnek fővigyázója: a püspök; a seculare objectumokra nézve pedig a Főcurator, vagy személyese; mely szerint

2°. Valamint a belső rendet illető dolgokról szóló rendelkezet a belső renden levő praeses kötelessége lészen felbontani s expedálni, úgy a seculare objectumokról szólókat legyen köteles a belső rendből való praeses, vagy a Representativum Consistorium a főcuratornak, mint secularis praesestnek elküldeni és hanemha a dolog urgens különben a Repraesentativum Consistorium az ilyen dolgokban a Főcurator megegyezése nélkül ne decidaljon, hanem által küldvén a főcuratornak, ez Consistoriumot gyűjtsön s determinálván a dologban, vegye azt effectumba is.¹

3°. Ideje és helye a gyűléseknek az eddig gyakorlott mód szerint változtathassanak.

4°. Tagjai a gyűléseknek legyenek a *belső* rendből ugyan az esperestek, notariusok, a *külső* rendből pedig a sponte megjelenő nemeseken kívül a dioecesanus inspector-curatorok, vagy ezek helyett választandó értelmesebb nemes személyek. Notarius a belső rendből legyen a generalis notarius, a külső rendből pedig legyen egy avégre választandó actarius notariusi, vagy secretariusi névvel, ki mind a synatokban, mind a consistoriumokban tartozzék megjelenni.

5°. Tárgya az irt gyűléseknek legyen minden publica administratiot illető dolog, a közönség javaira való ügyelés, számvétel, minden oskolák főinspectioja, a tanítók iránt való végzés, az oskolai törvények helybehagyása, jobbitása, vagy változtatása.

6°. A Repraesentativum Consistoriumnak protoculluma terjesztessék esztendőnként a synati gyűlés eleibe pro revisione, approbatione vel alteratione és a synodale protocolumba a meghatározás szerint inferaltassék.

7°. Teljes remén[y]ség lévén, hogy tiszteletes püspök uram a foundationii conspectust ezuttal exhibeálja, ez a synodale protocolumba(n) inferaltassék.

¹ Ez az 1778-ban szervezett „Marosvásárhelyi Consistorium”.

8°. A perceptoroknak és cassaadministratoroknak instructiojuk megvizsgáltatván s ha szükség, megjobbítatván, adassék ki pro stric-tissima observantia. A perceptornak ratioja különösen esztendőnként a generale consistoriumba reportaltassék.

9°. Minthogy a Marothianum legatum a bécsi expeditioval meg-csonkított, találtassék mód ennek kipótlására.

10°. A püspöki fizetés, ugy azoké is, kik ex publica cassa fizettetnek, determinaltassék.

11°. Az ordinarius rector mellé rendeltessenek a professorok közzül adjunctusok, akik a classisokra s privata informatiora is vigyázzanak.

12°. A tordai collegiumra is különös attentio légyen mind a tanulók subsistentiajokra, mind a rektor fizetésére nézve.

13°. Légyen vigyázat a kereszturi gymnasium gyarapodására is, ugy a torockai s más apróbb iskolákra is.

*

Mindezekre pedig proponalván tiszteletes praeses ur, hogy sajnosan értette volna másoktól s maga is fájlalva szemlélné némely jeleit, miként kívánnák némely hitbéli atyánkfiai az emberi emlékezet feljül haladó üdöktől fogva vallásunk ügyes-bajos dolgainak a közjóra való igazgatására dicséretes eleinktől rendeltetett Generale vagyis Főconsistoriumunktól és ugynevezett Repraesentativum Consistoriumunktól, mely amattól függ — magokat külön választani és egy ugynevezett „*Seculare Supremum Consistorium*“-ot¹ tsupán külső rendből való személyekből állítani, mely az ugynevezett *seculare objectumokat* külön tractálja, azokról külön határozzon, végezzen, holott minden vallásunkat akármely kitsin pontban illető dolgok eddigelé mindenkoron *külső és belső* rendből való személyekből álló consistorialis gyűlésekben egybevetett értelemmel s akarattal tractáltak, folytattak és együtt igazítottak szembetűnő haszonnal; melyre mind maga a méltóságos főcurator ur, mind pedig más, a fennebb leirt projectumoknak kidolgozására Marosvásárhelyen egybe gyülekezve volt s ez mostani gyűlésben is megjelent külső atyánkfiai jelenívén, hogy nem ez lett volna céljuk főképpen ez mostani projectumoknak készítésében s felolvasatásában, hanem némely bővebb, közönségünk javát néző dolgok, amint tudják, hibás administratiojának megjobbítása s jobb karban való állítása. Mind a külső, mind pedig a belső renden levő minden atyánkfiaiinak egyetértéséből s egyezettetett közjóra törekedő akaratjokból meghatározaték közönségesen ugyan:

Conclusum :

Hogy az ekleziáinknak, azok(nak) minisztereinek igazgatására, minden, vallásunkhoz akármely tekintetből befolyással levő

¹ Az 1729-ben szervezett, de testületileg adatszerűleg nem tevékenykedett „*Supremum Consistorium*“-ra való visszagondolás, jöllehet akkor az „*törvényhozási jogkörrel*“ volt felruházva, míg a „*marosvásárhelyi consistorium szervezete* tisztán az administrációs ügykört kívánta gyakorolni“.

akárminévvvel nevezendő tárgyak, ügyes-bajos dolgoknak felvételére, folytatására, meghatározására és eligazítására dicséretes eleinktől rendeltetett s felállított és emberi emlékezetet feljúl haladó üdöktől fogva fennálló külső nemesi és belső papi rendből egybenszerkesztett, esztendőnként rendszerent kétszer, ugymint: az esztendőnek kezdetében, januáriusban Kolozsváratt és az esztendőnek közepe táján júniusban, hol egy, hol más városi, vagy falusi ecclesiáinkban közönséges synati gyűlések alkalmatosságával tartattatni szokott Generale Supremum, vagyis Főconsistorium és a kolozsvári, ettől függő, mindannyiszor valahányszor valamely nevezetes, közönségünköt illető dolog adja elő magát, tartattatni szokott, egyfelől ugyan részszerint külső falusi, részszerint városi érdemesebb és értelmesebb atyánkfiaiból, másfelől pedig a Kolozsváratt, vagy a Tiszteletes Mater-Ecclesiában, vagy a collegiumban szolgáló clerusból álló ugynevezett Repraesentativum Consistorium ezután is a magok valóságokban megmaradjanak: különösen pedig:

Ad. 1 pum. Hogy ennekutánna a Generale vagyis Főconsistoriumban két előlülő alatt t. i. egy külső rendből való u. m.: a főcurator és egy belső rendből való u. m.: a superintendens avagy a püspök praesidiumok alatt folytattassanak akármely névvel nevezendő, vallásunkhoz valami befolyással levő tárgyak, nem tévén semmi külömbséget a projectumban ugynevezett *seculare* vagy *ecclesiasticum* objectumok között, ugy mindazonáltal, hogy mind a két rendből való előlülőnek hatalmában légyen, mikor meg nem jelenhetnék, maga helyett mást kivevezni.¹

Ad. 2-dum. A Repraesentativum Consistorium, vagy annak előlülője, ki *ezután is* a superintendens lészen, legyenek kötelesek ennek utánna is, valamint eddig, a nagyobb érdemű és haladékozt szenvedő dolgokban a Főcurator ural, sőt a Marosvásárhelyt lévő atyánkfiaival is cointelligenter lenni, azoknak vélekedéseket, a fennforgó dolgoknak jobb móddal lejendő igazítása végett meg tudakozni, aminthogy másfelől a főcuratornak is tetszésében s

¹ Ez a szervezés a protestans egyházalkotmányok alapelvének folyamánnyaként jelentkezik s ezokból be is vált. A tervezettel szemben helyes megoldás.

Hibás azonban a personális kinevezésének jogosultsága. Ez a politikai nemesi rend előjoga volt, de az egyházban hibásan nyert alkalmazást. Ez is kiveszett. Helyébe a testület joga lépett, amit szervezetileg a legidősebbek joga jelent meg. Az 1837. évi Főtanács IV. ülésének jkve szerint „ha külső rendből való előlülő nem lenne jelen, ... akkor a jelenlevő öregebb consistorafia a helyettes előlülő a külső rend részéről. Később más szempontok is érvényesültek. Az 1838. évi zsinat 62. jkvi pont alatt a helyes elvet fenntartotta.

szabadságában fog állani valamely, közönségünket illető dolgok aránt Marosvásárhelyen, vagy másutt is a Szentábrahádi synati gyűlés alkalmatosságával tett végzés szerént más atyánkfiaival gyűlést tartani és az azaránt téjendő végzéseket a körülállásokhoz képest vagy a Repraesentativum Consistoriumnak bővebb megfontolás és tökéletesítés végett átküldeni, vagy pedig a Generale avagy Főconsistoriumnak bővebb meghatározás végett feladni kötelessége is lészzen.¹

Ad 3-um Helybenhagyatik.

Ad 4-tum. Hogy ezután is, mint eddig tagjai a főconsistoriumnak legyenek a belső rendből ugyan a tiszteletes esperest s más érdemekkel magokat megkülömböztető tiszteletes atyánkfiai; a külső rendből pedig a magok keresztényi *indulatjokból* megjelenni szokott *nemes embereken* kívül minden környékbéli inspector curator atyánkfiai, sőt más, a *főconsistorium által avégre kiválasztandó* érdemesebb és értelmesebb férfiak is.²

Notarius a pedig a főconsistoriumnak, ki annak foglalatosságait és végzéseit rendbe szedje, jegyzőkönyvbe írja, vagy írassa, egyszóval aki minden notáriusi kötelességeket folytasson, legyen a generalis notarius.

Ad 5-tum. Tárgyai a főconsistoriumnak lésznek, amik eddig voltak t. i. minden, közönségünköt s ebben levő ecclesiáinkat, ezek ministereit, fővebb és alsóbb iskoláinkot, ezeknek fundatioit, tanítóit illető s azokba valamely tekintetbe befolyó dolgoknak igazítása és szentséges vallásunknak megmaradására s virágzására igazgatása.

Ad 6-tum. A repraesentativum consistorium köteles lészzen mindennemű foglalatosságairól s végzéseiről a főconsistoriumot, jegyzőkönyvénel fogva tudósítani, annak mindeneket feladni, attól függőleg lenni.

Ad 7-tem. Helyesnek találtatik.³

¹ Az az 1778-ban való szervezéskor megszabott hatáskör kiterjesztése. Igen jellemző, hogy a Képviselő Tanácsnak az elnöke ezutánra is kifejezetten a püspök maradt. A kettős elnökség ennél a testületnél is megvalósulást nyert 1830—1837. között.

² Az 1729. évi törvény az Ecclesiastico-Politicum Consistorium részére a világi és papi (vegyes) összetétel mellett az önklegészítés elvét is biztosította. Az önklegészítés elvét lájuk a marosvásárhelyi Consistorium szervezeténél is. Az Egyházi Főtanácsnak málg gyakorolt önklegészítése tehát évszázados gyakorlaton és állandóan követett elven nyugszik.

³ Az 1838. VII. 26-án Tordán tartott zsinat jkve szerint: „az 1796. évi jkv. 12. számáról az 1837-ik esztendőbeli jkv. 14. száma alatt írt azon kitétel, mintha felsőbb helybenhagyást nyert volna, csak pennahibából történt és a jkv. megbrlálása alkálmával a Consistorium figyelmét is elfutotta.”

Amint jeleztem, a marosvásárhelyi consistorium 1796. év után sokáig nem működött. Az 1797. évben még van pontos adatunk a consistorium munkálkodásáról, de azután — Mikó szerint — egészen 1837-ig adatokat nem találunk.^{1 2 3 4}

A zsinati és a főtanácsi kettős elnöklés 1796-ban valóra válván — és mert a III. korszakban (1778—1850.) a világiak irányító szerepe a Képviselő Tanácsban lépett előtérbe: a Képviselő Tanács világi elnöksége is elmaradhatatlan volt.

Ezt a kérdést is kezdetben a főgondnokkal való *eggyetértő* eljárás útján találták megoldhatónak — épen mint előzőleg a főtanácsi ügyek intézésénél 1778-ban (4. pont), ahol a főtanácsi ügyeknek fontosabb része a világi főgondnokkal s illetve az ennek elnöksége alatt működött marosvásárhelyi tanáccsal előzőleg (elküldés, illetve főtanács elé való terjesztés előtt) közlendő volt.

Ez a közlési kötelesség az 1796. évi határozat II. pontja szerint nemcsak a Guberniumból küldött commissiokra a Képviselő Tanács által adandó feleletekre, hanem „a nagyobb érdemű és haladékos nem szenvedő dolgokra“ nézve is kiterjesztetett.

¹ A 8—13. pontok nem vonatkoznak ugyan a szervezetre, de a teljesség okából ezeket is közlöm.

Ad 8-vum: Nem lévén jelen a perceptoralis instructio, ennek megvizsgálása s ha kívántatni fog, megjobbitása a közelebb tartandó Főconsistoriumra halasztatik. Ratioja pedig a perceptornak fine revisionis a főconsistoriumnak submittáltatik.

Ad 9-num. A bétsi expeditiora költött része a Marothianum legatumnak hova hamarébb hogy kipótoltassék, jónak találtatik.

Ad 10-um, Valamint a püspöki fizetés, ugyszintén más sallaristák fizetése is meg vagyon határozva: ezugyan az 1793-ik esztendőben Kolozsváratt tartatott Főconsistorium végzésénél fogva Nro. prot. 13; ama pedig főképpen az 1795-ik esztendőben Kolozsváratt tartott Főconsistorium conclusamánál fogva, mely vagyon Nro. prot. 2.

Ad 11-ma. Az ezen pont alatt levő projectum már jó darab üdőtől fogva gyakoroltatik.

Ad 12-mum. Valamint eddig, ugy ezutin is a tordai gymnasiumra fővizgázatot tétetessék, nevezetesen pedig munkás lészen a consistorium abba, hogy annak rectorának még ez mostani gyűlés alkalmatosságával illendő fizetés rendeltessék.

Ad 13-mum. Hasonló figyelmetesség tétetessék a kereszturi, toroczkaik s más apróbb iskolák állapotjára.

² Horváth Ferenc 1778—1804-ig lévén főgondnok, talán az ő személyével volt szoros kapcsolatban a marosvásárhelyi consistorium létezése. A volt főcuratorok családi levéltárainak és az egyház levéltárainak feldolgozása után esetleg még más adatok is kerülhetnek napfényre.

³ Az egyházközségekben és egyházközségekben a kettős elnökség kérdése külön tanulmányt igényel. Az egyházközségekben a papokat sok helyen kizárták az elnöklésből s csak később engedték oda.

⁴ Lásd a 269., 501., 690., 700. Canonokat.

Ez a közlés azonban a képviselő tanácsi határozatok végrehajtását nem befolyásolta — tehát gyakorlatilag nem volt nagy jelentőségű.

A főgondnok azonban azt akarta, hogy véleménye sulyal birjon és a Képviselő Tanács állásfoglalását irányítsa, ami a Főtanácson gyakorolt elnöklés folytán természetesen várható is volt. Erre nézve a kezdeményezést meg is tette.

Az 1821. évi július 10-én tartott ürmösi zsinaton 146. jkvi pont alatt ezt olvassuk:

Főcurator atyánkfia jelentvén azon akarattját, mely szerint a Repraesentativum Consistorium nevezetesebb határozatait, minek előtte teljesedésbe vétetnének, látni kívánná.

Végeztetett: A Repraesentativum Consistorium eredeti alkotása szerint, hogy a nevezetes tárgyakba, ha azok haladékot szenvedhetnek, belé ne ereszkedjék, hanem azokat reportálja mindenkor a Főconsistoriumba, midőn pedig haladékot nem szenvednek a nevezett tárgyak, azokat vagy Fő-Curator atyánkfiával *egyetértőleg igazítsa*, vagy ha az elháríthatatlan akadály miatt nem lehetne, azon esetben határozását megtévén, teljesedésbe ne vétesse, míg azokat Főcurator atyánkfiával nem közli, a kisebb fontosságú tárgyakat magára mind eligazítván, mind pedig teljesedésbe vevén. Ezen megállítások szerint ezután is cselekedni a Repraesentativum Consistorium köteles, melyre ügyelettel lenni atyafiságosan ajánlatik superintendens atyánkfiának, mint a Repraesentativum Consistorium előlülőjének.¹

A főgondnoknak a Repraesentativum Consistorium ülésein való megjelenés nem volt eddig törvényes kötelessége (1778. évi hat I. p. és 1796. II. pont.)

A kérdés gyakorlati oldala: a határozatok aláírásának kérdése a kettős elnöklést félre nem érthető alakban átlítja elénk. És ez nemcsak a Képviselő Tanács kettős elnöklésénél, hanem a Főtanácsi határozatoknál is fontosnak mutatkozott.

Az 1837. évi február 8-iki kolozsvári főtanács jkvének 20. pontja alatt ezt olvassuk:

Előterjesztetvén azon érdekes környüállás, mely szerint a Fő- és Repraesentativum Consistorium mostani, úgy ezutáni állásához képest a hivatalos ügyek és tárgyak minemű módaltással s kinek neve aláírások alatt adattassanak ki, hogy netalán minden ebből eredhető hiányok előlegesen elkerültessenek;

¹ Prot. 8. pag. 594., 501. Canon,

Határozat: Két elnöke lévén rendszerént mind a Fő-, mind a Repraesentativum Consistoriumnak u. m. a külső rendből valamelyik a Méltóságos Főcurator urak közül, vagy történhet akadály esetében az, akit maga helyett substitual; a belső rend részéről pedig rendes elnök lévén a püspök, vagy helyettese; jegyzője pedig a Generalis Notarius, vagy a Consistorialis jegyző. Azért a hivatalos ügyek és tárgyak kiküldésében vagy expediciálásában ilyen mód tartassék u. m.:

1. A főconsistorialis tárgyakot aláírja a főcuratori előlülő, ha jelen van, ha pedig nem volna jelen, akkor a helyettes előlülő a külső rendből; a clerus részéről pedig a püspök, vagy a püspökség administratora és a consistorialis jegyző.

2. Így irattassanak alá és expedialtassanak a Repraesentativum Consistorium tárgyai is és ügyei is, mikor mind a külső, mind a belső előlülő jelen van az ülésen; ha pedig történék, hogy *külső* rendből való előlülő nem lenne jelen, hanem csak a püspök, vagy administrator, akkor a jelen levő öregebb consistor atyánkfia, mint külső előlülő és az egyházi részről való előlülő neveket aláírván a consistorialis jegyzővel együtt, a haladékokat nem szenvedő, vagy nem rendkívül érdekes tárgyak expedialtassanak. A nagyobb fontosságúak pedig minekelőtte tanácskozás alá vétetnének, jelen nem levő méltóságos Főcurator urakkal előre közöltessenek és így határozatok tétetvén, expedialtassanak az elébb érintett mód szerént.¹

E határozat szerint nyilvánvaló, hogy a Képviselő Tanács kettős elnöklése 1820—1837. év között gyakorlatilag valóra vált — és pedig úgy, hogy a külső rendből levő főgondnok meg nem jelenése esetében őt a legidősebb világi consistor helyettesítette. Ez az egyház ügyeiben a külső és belső (világi és egyházi) rendből valók teljes paritásos részesedésének a leggondosabb megvalósítása volt, amit ma már nem is követünk. Elegendőnek tartjuk ugyanis akár a világi, akár a papi elnök elnöklését. És ez a helyes felfogás és eljárás föl is merült már az 1838. esztendőben.²

Az 1838. augusztus 26-án Tordán tartott zsinat jegyzőkönyvének 64. sz. alatt ezt olvassuk:

¹ 690. Canon. ² A pontos kezdőidőt nem sikerült megállapítanom, csak az elsőnek látszó adatot. L. a 147. l. 2. jegyzetét. Az 1851. évi összeállítás is az 1837. évi elnöklési rendszert rögzítette meg. (L. a 160. s köv. lapokat). Az 1838. évi határozat a főgondnok intentióját követte, csak alkalmi határozatnak tartom. Az I. törvény 250. §-a így szellemben alakult ki.

A méltóságos Főcurator Elnök ur által előterjesztetvén, hogy a közelebbi dieta alatt a Repraesentativum Consistorium ülésein hivatalos kötelessége miatt jelen nem lehetvén, az 1837-ik évi Főconsistorium 20. sz. alatti határozata nyomán a külső részről egy öregebb consistor atyánkfia neveztetett vala ki annak elnökévé a belső rendből való elnökkel együtt. Kérdésbe tévé tehát, hogy az illetén esetekben jövődőre nézt a Főcurator jelen nem lehetvén, ki legyen a Repraes. Consistorium elnöke a külső rendből.

Határozat: Az 1796-iki 12. sz. alatti Főconsistorialis határozat nyomán a Repraesentativum Consistoriumnak rendszerinti elnöke *egyedül* a püspök.

Ha pedig a Főcurator jelen van, akkor a külső rend részéről elnök a Főcurator, a belső rend részéről pedig a püspök.

Mely, hogy ennek utánna régi gyakorlatunk nyomán megtartassék, határozatott.^{1 2}

A főgondnokok adminisztratív jellegű hatáskörének fokozatos növekedése s az ügyekre való közvetlen befolyása helyezte előtérbe azt a kívánságot, ami a mai Szervezeti Törvény 249. §-ában törvénné is vált, hogy a főgondnokok választásánál lehetőleg tekintettel kell lenni arra is, hogy: „egyik kolozsvári, vagy ennek közelében lakó legyen“.

Ezekből világosan áll előttünk, hogy a kizárólagos papi jellegű kormányzás elhalványodása következtében a Consistorium egyházi elnöksége fokról-fokra miként kellett, hogy megosztozzék a világi elem javára a főgondnokkal az elnöklésben.

A világi elem előtérbe nyomulása a zsinati és főtanácsi ülések tagjainál is mind jobban és jobban kidomborodik.

¹ 700. Canon. E határozat a Képviselő Tanácsban a püspök *egyedüli* elnöklését hangsúlyozza az 1796. évi határozat alapján.

A főcurator elnöklésére nézve pedig évszám és határozatra való utalás nélkül csak annyit mond, hogy ő is elnök a külső rend részéről — ha *jelen van*.

És ezt régi gyakorlatnak mondja. A fentebblekből láttuk, hogy a Képviselő Tanácsban is kettős elnöklése 1820—1837. években lett gyakorlattá — tehát nem is volt még nagyon régi. Lásd a 146. i. 2. jegyzetét is.

² Ez időközön belől a jegyzőkönyveket átvizsgáltam és 1832. évben a 203. lapon találtam az *első* adatot, amely azt bizonyítja, hogy ekkor a Repr. Consistoriumban is kettős elnökség volt. Szöveg szerint: „268. p. Huszonnyolcadik ülés tartatik szeptember 2-ik napján a belső rendből superintendens Körmöczy János, a külsőből főcurator és főispán Daniel Elek urak előülések alatt, jelen lévén: ...“

Ezt követőleg a Repr. Consistorium elnöksége föltétlenül kettős elnökség. Ezt megelőző adat, 1820-ig visszamenőleg, aligha akad s így a kezdőidőpont ma fixirozottnak tekinthető. Nem találtam meg azonban azt az intézkedést, amely a kettős elnökséget a Repr. Consistoriumra nézve is declarálja

Az 1796. évi előterjesztés és határozat 4-ik pontjában erre pontos és fontos adatokat találunk.

Az önkiegyesítést a zsinat és főtanács végezte a külső rendből az önként megjelenő nemesi embereken kívül a nem nemesi és nemesi rendből „avégre kiválasztandó értelmesebb férfiak” közül.

Ez az 1848. év előtti rendi politikai szervezet mellett az egyházi életben különös figyelmet érdemlő körülmény, jóllehet a nagyrészen székelyföldi s így kiváltságos területen levő egyházközségi életünk szempontjából nagy akadályba nem ütközött. Egyházunk demokratikus szelleme azonban tényekben nyilvánult.

A választás módjára nézve az 1793. évi jegyzőkönyvben közelebbi meghatározást találunk.

Eszerint Consistorságra *candidatio* tételik s a *candidatusok* közül történik szózatolás által a választás. (239. Canon.)

Az 1796. évi határozat 4. pontjában jelzett választás tehát ily értelemben fogandó föl.¹

A választásnak és az önkiegyesítésnek ez a módja a IV. korszakon át napjainkig fennmaradt.

A consistorok megjelenési köteleességét a *belső* emberekre nézve a különféle birságotások tették hatályossá.

A világi rendű consistorokkal szemben birságotási rendszer nem volt behozva.

A iordai zsinat 1797-ben idevonatkozólag azt rendelte, hogy:

A világi rendből való consistorok, kiket a Főcurator meghív, tartozzanak megjelenni a gyűléseken.

A karácsonyfalvi 1798. évi zsinat a meg nem jelenhetést előre bejelentendőnek rendelte. E helyen is megjegyzendőnek tartom, hogy e korszakban is még mindig érvényben volt *Disciplina Ecclesiastica*ra az egyházi törvények szerkesztésénél semmi gondot nem fordítottak s így az újabb törvények a változott viszonyokat egészen úgy szabályozták, mintha egyházi szervezeti tör-

¹ A protestans egyházak belső szervezetében kezdettől fogva alapvető az, hogy a rendi szervezet dacára az egyházban a nem nemeseknek is megfelelő szerep volt juttatandó. E kérdést már az egyházközségek presbyteriumainak megszervezése és az egyházközségi tisztségek betöltése előtérbe toltta volt. A pátronusok szerepe is ebből a nézőpontból nagyon figyelemre méltó jelenség.

Az 1775. évi t. szentgyörgyi zsinat elrendelte volt, hogy Derzsen két curator tétessék haladék nélkül: egyik a *parte libertinorum*, másik *jobbaglorum*.

Ez a kérdés más vonatkozásban is többször felmerült. — Az egyházakörök szervezetével részletesen kellett volna, hogy foglalkozzam, azonban ezeknek jogtörténeti kifejlődése további tanulmány tárgyává teendő.

vényünk egyáltalában nem lett volna. Ez az eljárás a következő korszakban még szembeötlőbb lesz.

III. A Kebli Tanácsok felállítása.

A 113. lapon jelzett későbbi fejlődés kezdeti időpontját sokat kutattam. Mikónál szószerint a 175. §-ban ezt olvassuk:

„A presbyteriumról csak annyit találunk egyházi törvényeinkben, hogy:

1. Ez a nevezet, *presbyterium* említettik (Szentgericei zsinat 1672.) és egyértelmű ezzel: Domesticum Consistorium. Cs: Szentmártoni zsinat 1803. sz. 18. Magyarul így szokták nevezni: Kebli Egyházi Tanács.

2. Hogy a pap legyen benn a presbyteriumban. Kolozsvári főtanács 1816. sz. 23.; és legyen ennek elnöke. Képviselő tanács: 1818. sz. 209.

Ennél több nincs, azonban, ha egyházi szerkezetünk alapelveit tekintetbe vesszük, amint hogy abba is kell vennünk, nem helytelenül állíthatjuk, hogy a presbyteriumnak:

Elnöke: az egyházi rendről a pap; a világról: a curator.

Jegyzője: az, aki az ecclesia gyűlésében jegyző.

Tagjai: a presbyterek, mester, egyházfiak. Így ír 1858—60-ban Mikó Lőrinc.

A főtanácsi jegyzőkönyvek valóban alig is tartalmaznak bővebb utmutatást.

Az 1748. évi főtanácsi jkv-ben is (67. l.) csak a curatorról s nem a presbyteriumról esik szó. (123. Canon)¹

Utalok azonban a papválasztásról írt tanulmányomra, amelyben idéztem az 1794. évi korondi zsinat elé terjesztett panaszt, hogy az a brudbányai eklézsiában: „Consistorialis határozás és Canon ellen semmiféle gyűléseikbe papjokat meg nem hívják”. Határozás: . . . köteleztessék . . . maga papját minden gyűléseibe elhívni és a belső rendbeli előlülőséget folytatni megengedni, különben tartandó gyűlései cassaltatások terhe alatt“.

Ez a határozat már viágosan és szabatosan különböztet a kettős elnökségre nézve is. — Ebben az időben ez lehetséges is volt, mert ekkor a „Kebli Tanács” szervezete egyházi törvény által már szabályozást nyert.

¹ Utalás történt az 1693. évi Constitutiók első pontjára.

Kozma Mihály, az Uzoni-Fosztó Egyháztörténetének folytatója, 1780-ban a régebbi jegyzőkönyvekből újból összeállította, rendbe szedte a marosi kör esperesi visitacionalis jegyzőkönyvét s ebbe az Egyházi Rendtartásra vonatkozó törvényeket is fölvette.¹ Ezek között találjuk a presbyteriumok megalakítására vonatkozóan 1785-ben kiadott jogtörténeti fontosságú egyházi törvényt.

*A Domesticum Consistoriumról, vagy Választott Személyek Felállításáról s azok Hivataláról, annak módjáról.*²

Mind a mostani 1785. esztendőben jött, mind ezután is leendő királyi rendelkezéseknek, mind az ecclesia akármilyen névvel nevezendő közönséges dolgainak jobb renddel és tiszteletesebben való igazgatására és az eddig ecclesia gyűléseiben többire mindenkor esett veszekedéseknek eltávolztatására választassanak ecclesiái különös, vagy Házi Consistoriumul bizonyos jó lelkű-ismeretű értelmes személyek e szerint:

1-mo. Egy familiából candidáltassanak két-két személyek, kik vénebbek és értelmesebbek és azok közzül, akit az ecclesia választ, az bé eskettessék, míg 7, vagy 9, vagy 11 etc. létszen, az ecclesiák mivolta szerint.

2-do. Ha valamelyik kihal, az helyett a Consistorium válasszon vagy azon, vagy (ha abban nem lenne) más familiából, ismét alkalmas személyt.

¹ Lásd a kézirat 85—87. lapjait.

A zsinati jegyzőkönyvben 1785-ben ez a szabályzat nem található. Ez téli főtanácsi határozatnak látszik, ami szintén törvény volt.

E szabályzat folytán 1785. után egyházunkban a presbyteriumok alkotmányosan megszervezhetők voltak, de a tényleges megszervezés az egyes eklézsiák történetében nyerhet megállapítást.

Jellegzetes a verespataki eklézsia igazgatási rendszeréről 1842. évben készült szabályzat. Lásd a 744. canont.

Ugyancsak érdekes jogtörténeti jelenség, hogy az 1872. évi zsinati főtanács 39. sz. alatt a székelyudvarhelyi unitária eklézsia megalakulását az ugyanekkor elfogadott alapszabályokban mondotta ki. Az 1—10. §-ban összefoglalt szabályzat 10. §-a így szól: „A székelyudvarhelyi unitárius hitközség ezen alapszabályoknak a zsinati főtanács által leendő helybenhagyása után tartandó első gyűlésen megalakulnak és létezőnek nyilvánítatik.

Mely alapszabályok a fennebbiekben megállítottak, helybenhagyattak és megerősítették.

Szerintem ily alapszabályok alkotása érthetetlen furcsaság. Az egyháznak meg volt a saját alkotmánya, amely szerint egyházközségek alakulhattak. Egyebekben ez időben már érvényben volt az 1868. évi t. c. is. — Lásd az I. kötet 3. lapját.

² Kozma Mihály esperes által a marosi kör esperesi vizsgálatáról 1780-ban összeállított és azután folytatott jegyzőkönyv 85—87. lapjáról. Egyházi levéltárunkban őriztetik.

3-tio. A dékány, és T. pap is a Consistoriumban, midőn közönséges dolgok agitáltak, mindenkoron jelen legyen; de kivált a Dékány, ha a Consistorok közül való nem lészen, tsak akkor voxollyon, mikor a több voxok megegyeznek, minthogy a dékány perli az engedetlenekeket, amikor ki kelletik menni az ítéletről az Dékánynak.

*Ezek hivatala folytatása így lészen.**

Valamikor vagy királyi parancsolat jó, vagy ecclesia dolga lészen, úgy mint: templom, parochiák építése, bér béhozása, megeseett személyeknek templomból való kitiltása, vagy bébotsátása, engedetlenekeknek, törvént megrontóknak, megye erdejét, vagy egyéb javát vesztegetőknek megperelése, számadásnak végben vitele és akármí, ecclesiát nező közönséges dolog adja elő magát, ekkor:

1-mo A dékány a Consistoriumot egybegyűjtse vagy a maga házához, vagy a parochialis házhoz.

2-do. A dolgot a dékány előadván, minden, a Consistorok közül, nem a maga hasznát, hanem a közönséges jót nézze, ha talán valamelyik személyének, vagy familiájának nem tetszenék is, vagy valamelyiknek káros lenne is.

3-tio. Ha valamely dolgon meg nem egyeznének, vagy nem egyezhetnének, voxra mennyenek és a nagyobb vox állyon meg. Mely végezésnek:

4-to. Minden engedelmeskedni tartozik ecclesia birsága alatt, melyet ha nem tselekednék, vagy a végzés felől gonoszul szóllana, a Dékány¹ a Consistorium előtt megperelvén, megbüntesse, melynek két része az ecclesia pénzéhez tétessék, harmada legyen a consistoriumé.

5-to. Ezen consistorium deliberatumát lehet ugyan curator, vagy visitatio eleibe(n) appellálni, de ha ott is helyben hagyatik, a büntetés kétszereztessek.

6 to. Aki ezen gyűlést a consistorok közül vakmerőképpen elmulatná, számba se venné, helyébe(n) más választassék.

7-ma. A kárhooztatásnak eltávoztatásáért ezen gyűlésekre a Dékány ecclesia javaiból költséget ne tégyen.²

¹ Dekán = egyházközségi curator (gondnok).

² Formula juramenti presbyterorum.

a) Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, a mennynek, földnek terem-tőjere, a Krisztus Szent Atyjára, hogy ezen N. N. unitaria ecclesiában consistori hivatalt magamra vévén, azt jó lelkiismerettel folytatom, az előmben adattatandó akármiféle, ecclesia javát, előmenetelét nező, vagy különös sze-

Ez értékes szervező szabályzattal szemben az I. törvény 23. és köv. §-ai nagy elvi ellentéteket tüntetnek föl. E szabályzat szerint a választás egész életre szólott és családok szerint történt. Ez jellegzetes a falu lélektana szempontjából. Az első pont szerint, a megalkakuláskor, a presbitereket az eklézsia, azaz a közgyűlés választotta, de már a továbbiakban a szabályzat 2. pontja a presbyteriumot az önkiegészítés jogával ruházta fel.

E szabályzat és az 1851. évi szervezeti összeállítás közötti időben falun a presbyteriumok már alakulgattak, de ezekre az általános egyházi szervezet szempontjából még mindig nem helyeztek kellő súlyt. Alig találunk ide vonatkozó részletes rendelkezéseket. Kivételként egy külön „Igazgatási Terv” készült, amely a verespataki eklézsia igazgatását általánosan szabályozta. (Képv. Tanács 1842. 9. p.)

Elvi jelentőségű rendelkezései: A domesticus curator *egyedül* elnöke a Domesticum Consistoriumnak, melyet ő köteles a maga helyére, az iskola classisába összehívatni. ... (A. 4. p.)

A pap, mint az eklézsianak lelkipásztora, tagja a Domesticum Consistoriumnak, de sőt első consistor, utasítója a dom. curátor-nak. ... (B. pont.)

A consistorokról (presbiterokról) így rendelkezik: D. Consistorokká választassanak teljes eklézsia gyűlésében visitatiókor szám szerént tizenketten a curátoron, papon és pénztárnokon kívül s ugyanott is eskettessenek fel, az eklézsiaiabeli arra alkalmas, jelesen írástudó, s amellet józan életű, mértékletes, jámbor, buzgó emberek közül. Kiknek is kötelességük, hacsak valamely tetemes akadály által nem hátráltatnak, mindig megjelenni a consistorialis üléseken, ha pedig történnék, hogy hét számnál kevesebben jelentek meg, akkor tárgyak elhatározásába nem ereszkedhetnek; ... ha pedig ezek ellen vétene, a fennebb irt módon büntetessék.“ (F. pont.)¹

Ezek az kánonokon és a helyi gyakorlaton épült föl az 1851. évi összeállítás vonatkozó része (IV. korszak.)

mélyekre czélozó dologban, minden atyafiságra, különös indulatra, barátságra, személyekre való tekintet nélkül igazán ítélék, az előljáróknak pedig tehetségem szerint rendeléseket s végzéseket véghez viszem, [a Domesticum Consistoriumnak, vagyis presbyteriumnak, úgy más atyafiaknak is voxát másnak meg nem jelentem] Isten engem úgy segítjen, amint ezekben hivatalomat tselekszem.

b) A [—] köztli rész későbbi beszurás.

Ez az esküforma az I. kötetben nem volt közölve, mert sem a gyűjteményben nem fordult elő, sem a szövegező bizottság nem szövegezte.

Az I. törvény kifejezetten nem is írja elő, de gyakorlatba kell venni ott is, ahol nincs gyakorlatban.

¹ A curátorról szóló részben így: „Ha pedig a consistorok közül valaki illetlenül viselné magát, a consistorialis ülésben, másokat szóval sértegetne, székét törne, vagy akármilyen botránkoztatót mivelné, előbb intse meg atyafiságosan, s ha ez nem használna, 6 (hat) forintig váltóban büntetessék, miután a dom. consistorium megítélte, mely is folyon bé az eklézsia pénztárába, s ha ez se használna, az olyan consistor jelentessék fel az illető környéki előljárósnak.“

Ez a különleges szabályozás a bányaváros különleges viszonylatban lelheti magyarázatát.

IV. KÖNYV.

NEGYEDIK KORSZAK.

1851—1900.

I. CIM.

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

II. CIM.

AZ ERDÉLYI UNITÁRIUSOK EGYHÁZI IGAZGATÁSI RENDSZERE.

— AZ 1851. ÉVI ZSINATI ÖSSZEÁLLÍTÁS SZERINT. —

III. CIM.

AZ EGYHÁZKÖZSÉGEK SZERVEZETI SZABÁLYZATA.

1873.

IV. CIM.

MEGJEGYZÉSEK.

IV. KÖNYV.

IV. KORSZAK.

— 1850—1900. —

ELŐZETES MEGJEGYZÉSEK.

A IV. korszak szervezeti rendszerével bővebben nem kell, hogy e helyen foglalkozzam, mert a következő (1851. évi) összefoglalás arról teljesen kimerítő tájékoztatót nyújt.

Az egyház testületeinek a képviseleti alapon való szervezésére készített s alább ismertetendő javaslatból szintén megláthatjuk, hogy az egyházközségek presbyterialis szervezete az egyházköri gyűlésen való képviselet útján miként fejlődött tovább.

Az egyházköröknek és egyes kiváltságos egyházközségeknek a főtanácson való képviseltetése is a közóhajnak megfelelően 1899-ben megvalósult.

Az 1851. évi összeállítással szemben az 1850—1902. évek közötti fejlődést a mai szervezeti törvényünk tünteti föl¹

Az 1778—1850. években fennállott három rendes központi hatalmat a IV. korszakban (1851—1900.) is megtaláljuk. Ebben a korszakban rendkívüli szervezettel már nem találkozunk, mivel a „Marosvásárhelyi Consistorium“ még a XIX. század elején megszűnt tevékenykedni. (Lásd Mikó: 24. §. 4. pontját.)

E korszak alatt működő központi szervek tehát:

a) a zsinat (Synodus Generalis).

b) az Egyházi Főtanács (Supremum Consistorium) és

c) az E. K. Tanács (Repraesentativum Consistorium).

A IV. korszakban (1850—1900.) is az Egyházi főtanács (Generale vagy Supremum Consistorium) két nevezet alatt jó elő t. i.

a) egyszerűen (Egyházi Főtanács (Supremum Consistorium) és

b) Zsinati főtanács (Synodale Supremum Consistorium) nevezet alatt.

Mindkettőnek tagjai és hatásköre ugyanegy, s egymástól csakis abban különböznek, hogy a Zsinati főtanács alkalmával megvizsgált és a Főtanács által papságra alkalmasnak talált papi jelöltek a püspök által a főtanács jelenlétében nyilvánosan felszenteltetnek, egyházi ünnepélyek, praedicatiók tartatnak és abban, hogy a Zsinati főtanácsok, amiket egyszerűen csak Zsinatoknak is nevezünk, rendre az esperességek által kijelölendő eklézsiákban tartatnak. Ellenben a Főtanácsok alkalmával papszentelések nem történnek különben, hanemha a szükség megkívánná és ezek rendesen Kolozsvárt tartatnak. Az Egyházi főtanács tárgya általában mindaz, ami az unitáriusok közönségét, annak kormányzását, iskoláit, vagyonát, alapítványait közönségesen, részletesen és egyénileg illeti, mindezeket saját végzéseit szerint igazgatja s felettük őrködik.

¹ Ez a szervezeti törvény a vonatkozó kiegészítésekkel az I. kötetben van közzé téve.

Az unitárius közönség egyedüli főigazgatója tehát mind egyházi, mind iskolai dolgokban az Egyházi Főtanács.

Tagjai: a) az Egyházi főszónok (generalis orator), ki az esperesek közül a főtanács által választatik. Ez a főtanács Ceremoniáriussa s egyszersmind fenytéki ügyekben közfelperese. Az erre megválasztott egyén ezen hivatalon kívül esperességet is visel. Jelen nem léte, vagy a hivatal ürességben léte eseteiben helyét a hivatalában idősebb esperes pótolja.

b) továbbá a szabadon választott esperesek (Seniores vel Archidiaconi).

c) az iskolák és környékek felügyelő gondnokai (Scholarum et tractuales inspectores Curatores) és

d) az ugynevezett egyházi tanácsosok (Consistores).

Jegyzője: az egyházi főjegyző (generalis notarius), de nem ki-rekesztőleg úgy, hogy rajta kívül más is ne lehessen, aminthogy a kezelés helyes vitele tekintetéből a főtanács rendesen segéd jegyzőkről és jegyzőkönyv-vivőkről is a szükség és körülmények szerint mindig gondoskodni szokott.

Az espereseket és környéki felügyelő gondnokokat a környéki gyűlés (Partialis synodus) választja. Megerősíti és felesketi a főtanács s ha azelőtt egyházi tanácsosok nem voltak, egyszersmind azokká is feleskettetnek. Az esperesek választatnak a környékbeli papok közül és itten sincs következés a jegyzőségből az esperességre, valamint szintén az egyik környékbeni esperest másik környékbe esperestnek át nem tétethetik. — A felügyelő gondnokok pedig bármely világi egyének közül választatnak és e sincs sem világi állás, sem hivataltól föltételezve. Az Egyházi Főjegyző és az iskolák felügyelő gondnokai egyenesen a Főtanács által választatnak és eskettetnek fel.¹

Az I—IV. korszak szervezetének ismertetése rendén nem akarom a „Sancta Synodus Representativa“-t még csak meg is említeni, mert ez nem egy különálló, rendkívüli szervezet volt, hanem a rendes zsinatnak szűkebb keretekben való megtartása.

A háborus, pestises körülmények között és üldöztetésünk korszakában a generalis synodust megtartani nem lehetett, azonban a közügyekről mégis kellett tanácskozni és határozni.

Ebből a célból a püspökök összehívták az espereseket, néhány consistort, az egyházköri jegyzőket és a világiakból is kettőt hármat s ezekkel zsinatot tartott s végeztek épugy, mintha rendes zsinat lett volna.

Ezeket a zsinatokat nevezték — szerintem tévesen — Repraesentativa Synodusnak.

Ez a zsinat ugyanazt a szerepet töltötte be, mint a rendes zsinat, tehát ennek nem volt representálója — képviselője.²

¹ Mikó × jegyű összeállításá szerint.

² Lásd Mikó: i. m. 24. §. 1. pontját, ahol a példákra is hivatkozik. Arról sem lehet szervezetileg beszélni, hogy a Representativa Synodus tagjai az egyházközségek és egyházkörök küldött képviselői lettek volna.

Ez a zsinat nem volt mindannyiszor egybehiva, valahányszor a rendes zsinat összehívható nem volt, hanem csak akkor, ha a szükség ezt parancsolta, megkívánta.

Ebben rejlik a magyarázata annak, hogy az évenként megtartandónak rendelt zsinatok éveken át nem voltak összehiva és e közbeeső évek alatt a „Representativa Synodus“ is csak szórványosan volt megtartva.

A zsinatok elmaradásának ügyintéző hátrányait enyhítette, hogy a szintén évenként megtartandó volt téli „Egyházi Főtanács“ általánosságban ugyanolyan hatáskörben tevékenykedett s így az Egyházi Főtanácson nyertek elintéztést azok az ügyek, amelyek a zsinatról elmaradtak.

Amde ezt a téli „Egyházi Főtanács“-ot sem lehetett évenként pontosan megtartani, úgyhogy éveken át sem Zsinat, sem Főtanács nem volt tartha'ó.

Emiatt a II. korszaktól kezdve okszerűleg a permanens Repraesentativum Consistorium-ra hárult az egyház ügyeinek a vitele s ez a körülmény fejlesztette ki az E. Képviselő Tanács széles ügyintéző körét. E fontos tevékenység növelte meg a Képviselő Tanács hatalmát és tekintélyét.¹

A fentebb ismertetett korszakokban a legfelfűnőbbnek azt tartom, hogy a multban, a világi elem tevékenységének előtérbe nyomulása előtt az egyház fejei: Radeczky Bálint (1626-ban) és Almási G. Mihály (1694-ben) az egyházi szervezetet az általuk felállított kereten belül tömör rövidséggel és kellő szabatosséggel foglalták össze: az Egyházi Rendtartásba.

Az 1718—1729. években, amikor már a világi elem is az egyház életében erőteljes tevékenységet fejt ki, egészen primitív jellegű szervezetben állítják össze azokat az újításokat, amelyek az 1694 évi *Disciplina Ecclesiastica* által szabályozva levő szervezet kiegészítéseként formulázhatók lettek volna.

De nem volt szerves szervezeti törvény formájába öntve a marosvásárhelyi consistoriumot létesítő 1778. évi zsinati határozat és a kettős elnökséget szabályozó 1796. évi határozat sem.

Ugy a határozatnak, mint a későbbi canonoknak megszövegezésénél semmi figyelemmel nem voltak a szerves „Egyházi Rendtartásra.“

Ebben rejlik az oka annak, hogy az 1694-ben kiadott *Disciplina Ecclesiastica* után a II. korszakban (1718—1778.) és a III. kor-

¹ A rendes főtestületekkel szemben rendkívüli, vagy csak átmeneti jellegű és kiegészítő hatáskörű testületeknek ismertük meg a Mikó megjelölése szerint:

I. az I. korszakban: a *Partiale*, vagy *Particulare Consistoriumot*,

II. a II. korszakban: a *Supremum Ecclesiastico-Politicum Consistoriumot*,

III. a III. korszakban: a marosvásárhelyi Consistoriumot és

IV. az I—III. korszakra vonatkoztatva: a *Sancta Synodus Repraesentativa-t*.

A IV. korszakban e rendkívüli testületek működésével egyáltalában nem találkozunk.

szakban (1778—1850.) az unitárius egyházjog terén rendszeres összefoglaló törvénnyel nem találkozunk.¹

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azonban, hogy a protestans egyházak között az unitárius egyház is a jelzett II. és III. korszakban élte át a nehéz megpróbáltatásokat s így nem az írott szabályokban, hanem az unitárius emberek nemes fellángolásában és az egyazon célra törekvő harmonikus munkájában találhatjuk meg a leg szebb rendet biztosító unitárius egyházi szellemet.

Az unitárius egyházjogot feltüntető összefoglalások sorozatából az 1851. évi összefoglalást nem mellőzhettük.

Az elhelyezésre is időrendben ez a hely mutatkozott a legmegfelelőbbnek, mert Mikó egyházjogának a megírása már az 1858—1862. évekre esik.

Az egyházi hatóságok újja szervezése tárgyában 1872. évben készített tervezet (K. M. 1872. IV. f.) értéklésénél is az 1851. évi összefoglalás jó szolgálatot tesz.

II. CIM.

Az erdélyi unitáriusok egyházi igazgatási Rendszere.^{2 3}

§. 1. Az erdélyi unitáriusok egyházi igazgatása történik *összes, köri és kebli* hatóság által.

Az összes hatóságokról.

§. 2. Az összes hatósági hivatalnokok az egyházi rendről: a' püspök, főjegyző, főszónok; a világi rendről: a' főgondnokok, összes hatósági testületek, az egyházi főtanács és egyházi képviselő tanács.

A püspökről.

§. 3. A' püspököt az egyházi fő-tanács választja, a' felszentelt papok közül szabad szózatolással és a' szózatok általános több-

¹ A III. korszakban különösen az iskolák ügye foglalta volt el az egyházat. A désfalvi zsinat 1780-ban iskolai törvényeket állított össze.

Az iskolai törvények codificálására előzetes intézkedések tettek 1809-ben; a codificatio megtörtént 1837-ben.

Ismételt módosítások után a codificálás újból megtörtént 1845-ben. — Lásd a 367., 712., 713., 721., 730., 731., 742., 769. és 797. Canont. Későbbben ezeknek folytatását képezik az országos törvények és iskolai rendtartások.

² Az 1851. évben kiküldött bizottság előadója: Mikó Lőrincz két összeállítást készített. A kettőnek a tartalma lényegileg azonos. A × jegyű jelentés alakjába foglalt összeállítás. Bevezetése és befejezése, a tartalomnál fogva, §-okba nem szedhetők. Ezt az eltérést azért kívánom észlelhetővé tenni, hogy a jellegzetesebb részeket jegyzetben közlöm. — A főtanács az × jegyű munkálatot terjesztette volt fel jelentés alakjában. Itt a §-ba szedett szöveget adom.

³ Sz. 137—1851. Ekt. 8--851. Zs. f. sz.

a) Magos Cs. Kir. Polgári és Katonai Kormányzóság! A magos Cs. kir. kormányzóságnak folyó évi januárius 22-én 29723—850. szám alatt alóllrt Püspökhöz költ tisztelt Intézkvénye nyomán e zsinati Egyházi Főtanács törvé-

ségét nyertest a püspöki hivatal folytatására felesketvék, megerősítés végett a' felség elébe terjeszti, a honnan a megerősítő levél leérkezvén, a' főkormány által kinevezendő 2 kormány biztos előtt az egyházi főtanács gyűlésében a hódolati esküt leteszi.¹

§. 4. A' püspök az Ecclesiákban koronként látogatást tart, és ennek alkalmával a' papok, iskola-tanítók, köri és kebli hivatali viselők hivataljaikbani eljárását, az iskolai tanítás és nevelés ügyét a' nép vallásos erkölcsösségét, és az eklesiák javait szoros vizsgálat alá vévén, a szükségesekről az egyházi főtanács végzése szerint intézkedik; a hol külső tisztii közbenjövételre lenne szüksége, a' világi tisztathaságtól segedelmezést nyer. Elvégezve pedig látogatását, a' vizsgálati munkálatot a' közelebb tartandó egyházi főtanács elébe terjeszti, hogy az annak folytán szükséges végzéseit megtehesse.

§. 5. Püspök betegsége, másképeni akadályoztatása, vagy nem léte eseteiben a' püspöki teendőket az egyházi képviselő tanács megbízásából teljesíti az egyházi főjegyző.

nyesen egybegyűlvén a szent vallásunkat követő közönség törvényesen fennálló belszerkezetét, annak a jelen viszonyokhoz képesti fennálhatóságát, vagy módosítása netaláni szükségét komoly tanácskozás alá vette, s minden oldalról érett megfontolás után abban állapodék meg, miként jelenleg is fennálló belszerkezeténél, mely a jelen körülményekkel és viszonyokkal is teljes összhangzásban van, s azokkal legkevésbbé is ellenkezésben nincs, vallásos közönségünk óhajtatásának is megfelelőleg továbbra is teljesen megmaradjon. Mihez képest bátorkodunk közönségünk törvényesen fennálló belszerkezetének alapvonásait mély tisztelettel a következőkben felfejteni:

b) Mikler Károly ezeknek az ismertetése mellett megjegyzi: ... amelyre azonban sem akkor, sem azóta válasz nem érkezett. Az unitárius egyháznak szervezete főbb elveiben ma is ugyanaz, mint amely az akkori tervzetben lett kidolgozva. (Egyházi Szervezet. Tankönyv 1902. év 88. lap.)

¹ Az unitárius vallásközönség élén két hivatalnok áll, t. i. a Püspök (Superintendent, Episcopus) és Főgondnok (Supremus Curator.) Mindkettő szabadon választatik az egyházi Főtanács által (általános szavazatok többségével) és pedig a főgondnok minden esetre a világi rendből s nem csak hivatalnokok, hanem bármely világi egyházi tanácsosok (Consistorok) közül. Tehát ez állomás nincs sem világi hivatalhoz, sem ranghoz kötve. A Püspök pedig választatik a felszentelt papok közül akár legyenek egyházi tanácsosok, akár nem. Itt tehát ismét a választhatóság nincs hivatalhoz kötve és hivatali előléptetés (successio) hogy például az egyházi főjegyző (generalis notarius) püspökségre következék, teljességgel nem létezik. A főgondnok választásához a kormány megerősítése nem járul. A püspököt azonban a felség erősíti meg és az Egyházi Főtanács választása nyomán Diplomával látja el, azonban a megválasztott püspök megválasztása után az Egyházi Főtanács által a püspöki teendők gyakorlása végett feleskettetik és ezen felesketés nyomán, a püspöki teendőket gyakorolja is. A legfelsőbb megerősítés békövetkezésével pedig a megerősített püspöktől, csak a felséges uralkodó iránti hódolati eskü (homagiale juramentum) vétetik bé, mi a kormány által rendesen az unitárius vallást követők közül kinevezett biztosok jelenlétében magában az Egyházi Főtanács kebelében történik. — A főgondnok és püspök a közönség dolgai intézésében mindketten egyet értenek és tetteikről az Egyházi Főtanácsnak felelősek.

Az egyházi főjegyzőről.

§. 6. Az egyházi főjegyzőt a főtanács szabadon választja, a' felszentelt papok közül általános szavazattöbbséggel s hivatala folytatására felelketi.

§. 7. Az egyházi főjegyzőségből nincs előlépés a' püspökségre, hanem a' főjegyző csak úgy lehet püspökké, ha a' főtanács a' fennebbi 3. §. szerint megválasztja.

§. 8. Főjegyző betegsége, másképeni akadályoztatása, vagy nem léte esetében a' főjegyzői teendőket a' közelebbiről tartandó főtanácsig az teljesíti, a' kit az egyházi képviselő tanács e végre megbiz.

A' főszónokról.

§. 9. A' főszónokot a' főtanács szabadon választja, a' felszentelt papok közül általános szavazattöbbséggel, és hivatala folytatására felelketi.

§. 10. A' főszónok az egyházi főtanács gyűlése megnyitása-kor, és berekesztésekor fohászkodó és hálaadó imát tart. Az egyházi fegyelmet személyesíti, s minden az elleni a' főtanács előtt folytatandó ügyekben közfelperes.

§. 11. A' főszónok betegsége, másképeni akadályoztatása, vagy nem léte esetébeni teendőit a' hivatalában öregebb esperes teljesíti.

A' főgondnokról.

§. 12. A' főgondnokság nincsen sem egyházi, sem világi hivatalhoz kötve, hanem a' főgondnokot az egyházi főtanács szabadon választja, a' világiak közül általános szavazattöbbséggel, és hivatala folytatására felelketi.

§. 13. A' főgondnoknak van egy segédje, a' ki épen úgy választatk, mint a' főgondnok, és hivatali czime is az, de a' főgondnok teendőit csak amannak betegsége, vagy másképeni akadályoztatása, vagy nem léte esetében teljesíti.

Az egyházi főtanácsról.

§. 14. Az egyházi, és avval elválhatlanul kapcsolatos nevelési ügy igazgatása az egyházi főtanácsban van központosulva. Ennek felelős a' püspökön és főgondnokon kezdve minden felsőbb és alsóbb hivatalt viselő, és hivatali testület.

§. 15. Egyházi főtanács évenként rendszerint kétszer tartatik,

u. m. január és júliusban, de nem oly megszorítással, hogy a' körülményekhez képest más hónapokban ne lehessen megtartani. Az első tartódik Kolozsvárt s azért kolozsvári vagy tartása idejéről téli főtanácsnak neveztetik. A' második tartatik az egyházi környékekben, a köri gyűlés által kijelölendő Eklesiákban, és ennek nevezete synati-főtanács. A' kolozsvári, vagy téli, és synati főtanácsok hatásköre ugyanazon egy, csak az a' különbség a' kettő között, hogy a' papi felszentelések a' synati főtanács alkalmával történnek ünnepélyes templomi szertartások közt.

§. 16. Rendkívül annyiszor és ott lehet főtanácsot tartani, a' hányszor és a' hol a' körülmények megkívánják.

§. 17. A' rendszerintik megnyitása napját, valamint a' rendkívüli tartása szükségességét, idejét és helyét az egyházi képviselő tanács határozza meg, és mind azokra, mind ezekre a' meghívó leveleket kibocsátja.¹

§. 18. Az egyházi főtanács elnöke a' papi rendből: a püspök, a' világi rendből a' főgondnok. Ezeknek akadályoztatása, vagy nem léte esetében a' papi rendből az egyházi főjegyző, vagy az öregebb egyházi tanácsos, a' világi rendből a' főgondnok segédje vagy az öregebb világi egyházi tanácsos, mindenkor és mindenik a' főtanács megbízása következtében.²

§. 19. Az egyházi főtanács gyűlésében a' jegyzőséget folytatja akár az egyházi fő, akár aljegyző, ezeknek akadályoztatása, vagy nem léte esetén pedig azon egyházi tanácsos, a' kit a' gyűlés e végre megbíz.

§. 20. A' főtanács tagjai az egyházi tanácsosok. Ezeket a' főtanács szabadon választja egyháziakból és világiakból, s ha jelen vannak, felesketi, ha nincsenek, a' felesketést a' képviselő tanácsra bizza.

§. 21. Sem egyházi, sem polgári hivatal nem jogosít senkit arra, hogy hivatalánál fogva egyházi tanácsos legyen, de azért az egyházi tanácsosokból választott hivatalnokok nem szűnnek meg egyházi tanácsosok lenni, és a' nem egyházi tanácsosokból válasz-

¹ A főtanács évenként rendszeren kétszer, de ha a szükség kívánja többször is tartatik. Mikori tartása idejét vagy maga a fő Tanács határozza meg, vagy azt a Képviselő Tanácsra bizza és ezeknek határozata nyomán a püspök és főgondnok, vagy pedig a Képviselő Tanács hívják össze, de a magok fejből és tetszésükből sem a püspök, sem a főgondnok nem hívhatják össze.

² Midőn a főgondnok nincs jelen, vagy a hivatal ürességben van, a főtanácsokban a világi részről az idősebb világi egyházi tanácsos elnököl, hasonlóan a püspök helyét az egyházi főjegyző, vagy idősebb papi egyházi tanácsos pótolja.

tott hivatalnokok egyszersmind egyházi tanácsosoknak választatnak és feleskettetnek.

§. 22. Az egyházi tanácsosok száma nincs meghatározva, hogy az érdemes egyének kitüntetése korlátolva ne legyen, és a' maguk érdemesítésére a' közönség tagjai ingert nyerjenek.¹

§. 23. A' kolozsvári és tordai eklésia két-két követet küldhet az egyházi főtanácsra, de ilyeneknek csak egyházi tanácsosokat választhat.

§. 24. Az egyházi főtanács tárgya általában mind az, a' mi az unitáriusok közönségét, annak kormányzását, iskoláit, vagyonát, alapítványát, közönségesen, részletesen és egyénileg illeti. Mindezeket saját végzései szerint igazgatja, s felettük öröködik; különösen pedig:

a) püspök, főgondnok, fő- és aljegyző, főszónok, főbb és alsóbb iskolái melletti tanárok, és iskolai igazgatók és felvigyázó gondnokok megválasztása s felesketése,

b) a' környéki gyűléseket megválasztott esperesek és köri felügyelő gondnokok megerősítése és felesketése,

c) minden hivatalnokok számára utasítás és esküforma készítés,

d) egyházi czim adás,

e) vallásos (symbolicus) könyvek megvizsgálása és kinyomatása.

§. 25. A' főtanács jegyzőkönyveit, hivatalos kiadványokat, és az expeditiokat (ezt ki kéne tenni magyarul) aláírja az egyházi és világi elnök s a' jegyző.

§. 26. A' főtanács felküldi jegyzőkönyveit a' kir. kormány útján a' felség eleibe annak igazolása végett, hogy a' felség és ország s a' közönséges törvények elleni dolgokba nem elegyedett.²

¹ Egyházi tanácsosságra (consistorságra) senki is világi rangja, hivatala, vagy patronussága által jogosítva nincs és így Consistor csak az lehet, kit az egyházi Főtanács szabadon megválaszt és felesket és ez annyira minden elfoglaltság és balítélet nélkül gyakoroltatott és gyakoroltatik, mikép ebben arra, hogy valaki nemes volt-e, vagy nem, tekintélyes világi állást foglalt-e el, vagy sem, semmi tekintet nincs, hanem egyedül az érdem és képesség az elhatározó. Ha egy iskolamester a tanításban, ha egy pap hivatala betöltésében kiünteti magát, megválaszthatik.

Az egyházi tanácsosok száma nincsen meghatározva, mert a meghatározott szám által nem akartak az unitáriusok egyenetlenséget idézni elő és nem akarták, hogy az érdemes egyének kiüntetése ezáltal korlátoztassék.

[NB. A rom. kath. status közgyűlésének ex offio tagjává lett, aki táblabíróvá nevezetett ki.]

² Mikó X alatti dolgozatában idevonatkozólag ez van: A főtanács jegyzőkönyveit a kormányzések útján néhai boldog emlékezetű I. Ferencz császár Ó-Felségének 1797-ik évi április 7-én 822. udvari sz. alatt költ rendelete folytán ezen idő óta folytonosan Ó Felsége eleibe terjesztettek [de azoknak vizsgálatiba a kormányzések nem elegyedhetett, mert az csak vehiculum volt.]

§. 27. A' főtanács végzései köteleznek az unitáriusok közönsége kebelében levő minden egyházi és iskolai hivatalnokot, hivatali testületet, és minden egyes unitárius embert. És mikben a' végrehajtás egyházi uton meg nem történhetik, azokban a' polgári kormány világi tisztí erőt rendel.

Az egyházi képviselő tanácsról.

§. 28. Az E. K. Tanács helye állandólag Kolozsvár, üléseit tartja rendszerint minden vasárnap délelőtti isteni tisztelet után, rendkívül mindannyiszor, a' hányszor a' szükség kívánja.

§. 29. Elnöke a' püspök, mikor a' főgondnok Kolozsvárt van, a' püspökkel együtt ez is elnököl, azonban ezeknek elnöksége külön-külön érvényes. Rendes elnök akadályoztatása, vagy nem léte esetében az elnökséget folytatja a' főjegyző, vagy idősebb egyházi tanácsos. Jegyzője az egyházi fő- és aljegyző, akadály esetében azon egyházi tanácsos, a' kire a' képviselő tanács bizza. Jegyzőkönyveit és expeditióit aláírja az elnök és jegyző.

§. 30. Tagjai a Kolozsvárt lakó papi és világi egyházi tanácsosok, de megjelenhetnek az ülésekben a' másutt lakók is, mikor Kolozsvárt vagynak. Az ülés teljességére hét tag kívántatik.¹

§. 31. A' képviselő tanács egyházi törvényeket nem alkothat, az igazgatási szervezetek, iskolák és tanítás ügyében nem változtathat, hanem hatásköre abban áll, hogy az egyházi igazgatást, nevelés és tanítás ügyét illető currens dolgokat a' főtanács végzései értelmében folytassa, a' főtanács végzéseit végrehajtsa és hajtassa, a' főtanács általi megbízásokat teljesítse, a' főtanács gyűléseiben elsőrendű tárgyakat illető előkészületeket megtegye, ezért jegyzőkönyveit a' főtanács eleibe terjeszti, s annak minden tetteiről felelős.²

§. 32. Az E. K. Tanács a' főtanács felhatalmazásánál fogva főpapi szék, a' mely az alpapi székről megvizsgálás végett mindenestre felküldendő vállópereket ellátja, és legfelsőbb megvizsgálás és helybenhagyás végett a' kormány útján a' felség eleibe terjeszti.

¹ A múlt században a képviselő tanács tagjai száma az Elnökön kívül 12-ös számban volt megállapítva; azután azonban annak tagjai lettek minden Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok (minthogy annak székhelye Kolozsvár), de részt vehetnek benne minden vidéki egyházi tanácsosok is, ha Kolozsvárt megjelennek.

² Csakis a Főtanács tagjai, vagyis egyházi tanácsosok vehetnek részt Főtanács tartásakor a Képviselő Tanács jegyzőkönyvei megvizsgálásában, s az azok iránti végzés hozatalában a képviselő tanács tagjai csak felvilágosítólag, de nem döntő szó attal vehetnek részt. L. I. ma a főtanácsbíbizottságot.

§. 33. Valamint a' Fő, ugy a' K. Tanács a' főkörmányszékkel egyenes érintkezésben van.

II. A' köri hatóságról.

§. 34. Az eklésiák igazgatás tekintetében egyházi körökre (tractus, dioecesis) vagynak felosztva, ilyen van nyolcz, u. m. 1. Kolozsdobokai, 2. Aranyos tordai, 3. Marosi, 4. Küküllői, 5. Székelykereszturi, 6. Székelyudvarhelyi, 7. Felső fejéri, 8. Sepsi-Miklósvári környék.

§. 35. Köri hatósági hivatalnokok az egyházi rendről: az esperest, jegyző, igazgató, s mindenik környékben van egy-egy; világi rendről: a' felügyelő gondnokok, s mindenik környékben van kettő, köri hatóságu testületek pedig minden környékben: a' köri közgyűlés és alpapi szék.

§. 36. Az esperest és felügyelő gondnokokat minden környékben a' környéki gyűlés szabadon választja, szavazattöbbséggel, és megerősítés s felesketés végett a' főtanács eleibe terjeszti. Ezen gyűlés választja a' köri jegyzőt és igazgatót is, s ezeket azonnal felesketi.

§. 37. Az esperesi teendőket esperes nem léte, vagy akadályoztatása esetében a' köri jegyző teljesíti, de azért esperessé nem előlépés, hanem csak megválasztás útján lehet.

§. 38. Az esperesek maguk környékeikben minden évben egyszer esperesi látogatást, ugy vizsgálatot tartanak, éppen ugy, a' mint a' 4. §-ban a' püspöki vizsgálatról írva van, s vizsgálati munkálatjokat a' főtanács eleibe terjesztés végett a' püspökhöz felküldik.

§. 39. A' köri gyűlések évenként rendszerint kétszer tartanak rendre az eklésiákban, rendkívül annyiszor lehet tartani, a' hányszor a' szükség kívánja.

§. 40. A' köri gyűlések elnöke az esperest és hivatalában idősebb felügyelő gondnok, jegyzője a' köri jegyző, tagjai a' környékbeli eklésiák papjai, iskola tanítói, kebli gondnokai, és a' környékben lakó egyházi tanácsosok.

§. 41. A' köri gyűlés jegyzőkönyveit és az expeditiókat aláírja az elnök és a' jegyző, s jegyzőkönyveit a' főtanács eleibe terjeszti.

§. 42. A' köri gyűlés tárgya általában minden a' környékben levő eklésiákat és iskolákat s azoknak jogait, vagyonát illető dolgok, különösen:

a) esperes és felügyelő gondnok választás, és megerősítés, és felesketés végett a' főtanács eleibe terjesztés,

b) köri jegyző, igazgató, alpapi széki ülnök, házasságvéd, ügyvéd választása, és felesketése,

c) magánosok kérelmei,

d) degradatió.

§. 43. Az alpapi székre tartoznak első kérelemkép a' vállóperek, s ezekkel együtt a' házasságból származó egyenetlenségek, gyermek törvényes, vagy törvénytelen születése kérdései.

§. 44. Az alpapi szék elnöke az esperes, jegyzője a' köri jegyző, tagjai a' közgyűlés által választandó ülnökök.¹

§. 45. Az alpapi szék személyzetéhez tartozik a' házasságvéd, a' kinek kötelessége a' vállóperek folyamán a' házasságkötést törvényellenes okokból felbontani nem engedni, s az ítéletet minden esetben fellebbezni. Ide tartoznak az ügyvédek, a' kik a' válló személyek ügyeit folytatják.

III. A' kebli hatóságról.

§. 46. Minden eklésia keblileg maga kormányozza magát, a' köri hatóság egyenes és az összes hatóság fő felügyelete alatt.

§. 47. Az egyes eklesiák előljárói az egyházi részről a pap, a világi részről a' kebli gondnok, és ezeknek segítségül vannak az egyházfiak, s ilyen van minden eklésiában kettő-kettő. Minden eklésia köteles iskolát tartani, melynek helybeli felügyelője a' pap, igazgatója az iskola-tanító.

§. 48. Az eklésiák minden dolgaikat az Eklésia gyűlésében igazítják, a' melynek elnöke a' kebli gondnok, a' kit az eklesia szabadon választ, és az esperes a' vizsgálat alkalmával megerősíti és felesketi; tagjai az eklesiához tartozó béradó gazdák, jegyzője az, a' kit az eklesia választ. Tartatik pedig az eklésia gyűlése mindannyiszor, a' hányszor a' szükség kívánja.

§. 49. Minden eklésiában van kebli egyházi tanács (Presbyterium), a' mely a' szükséghez képest a' papi lakban üléseket tart, az eklésia akaratja szerint igazgatja a' currens dolgokat, a'

¹ Az egyházi személyek fenytéket érdemlő kihágásait, degradatióját tárgyaló ügyeket, való pereket, s általán a' törvénykezést, mint első bíróság a' minden környékben lévő alpapi szék (Quindnalis szék) tárgyalja. A' fenytő ügyekbeni közfelperes az ugynevezett igazgató (director), ki hasonlóan a' környéki gyűlés által választatik a' papok közül és feleskettetik. Innen az ügyek a' Képviselő Tanács, mint fellebbezési törvényszék eleibe vitetnek, hol a' püspök elnöklete alatt vele együtt hét tag jelenlete kívántatik és innen a' fellebbezés a' főtanács, mint legfőbb törvényszék eleibe történik.

háborus feleket kibékíti, az eklésiabeliek erkölcsi magaviselete felett örökdi, a' hibásokat megfeddi, megdorgálja, és egyházi büntetés alá veti. Ennek elnöke a' kebli gondnok, jegyzője az, a' ki az Eklésia gyűlésein, tagjai az eklésia véneiből az Eklésia gyűlése által választott értelmesebb férfiak.¹

Ezekből állnak az unitáriusok vallásközönsége belszerkezetének alapvonásai és ezen szerkezet, minthogy az unitáriusok már régi időktől fogva a nép szükségeinek és helyes kívánatainak megfelelni kívántak, valamint egyszerű, úgy nem lévén a politikai megkülönböztetett állásokra való tekintettel alkotva, a forradalmi mozgalmak által sem alapjában, sem létezésében semmi legkisebb rázkódást vagy változást nem szenvedett. E szerkezet egyszersmind a legtvényesebb alapokon is nyugszik és jelenleg is törvényesen teljes erejében fenn áll, mert azt nem a közelebbi forradalmi mozgalmak idézték elő, sem pedig azon legkevésbé sem változtattak azok, hanem századokon keresztüli gyakorlaton, zsinatok és főtanácsok végzésein alapul, amely gyakorlatok és végzések érvényességét biztosította az App Constitucio I. R. 1. t. 3-ik articulusa, mely szerint az Erdélyben bevett négy vallások közönségei, s tehát az unitáriusok vallásközönségei is a maga dolgait egyházi és világi személyekből álló közönséges gyűlésein intézheti, ezen gyűlésekben constituciókat alkothat, azokat ususba veheti, s azon kívül semmi rendek magokat az egyház dolgaiba nem elegyíthetik. Biztosította stb. stb.

Végül felfejteni kívánjuk a Magos Cs. Kir. Kormányzóság fennebb tisztelt intézvénye indításából, hogy nálunk azon változtatás, miszerint a Főtanácsnak külön és a Képviselő Tanácsnak megint külön elnöke legyen, soha nem létesítettett, hanem e tekintetben is fenn tartatott a fennebbiekben felfejtett törvényes belszerkezet, a Magos Cs. Kir. kormányzóság felemlített 1837-ik évi főtanácsi végzésben helytelenül idézett 1796-ik évi statutum pedig, mely egyébiránt akkor hozatott, mikor a Főtanács jegyzőkönyve legfelsőbb helyre terjesztendő nem vala, s mely részint életbe nem is ment, vallásközönségünk által nem vétetett dirimensnek, annál kevésbbé pedig, mert a fennebb előterjesztett s legelső tudással létező belszerkezetünk kívánatainknak, szükségjeinknek tökéletesen megfelelt és a netalán észrevett hiányokon törvényes alkotmányozás útján segíteni az Egyházi Főtanácsnak mindig kétségtelenül köréhez tartozott.

Ezek után újból kijelentjük, hogy vallásközönségünk az 1797. óta mind mostanig legfelsőbb helyre felterjesztve volt főtanácsi jegyzőkönyve utmutatása szerint felfejtett fennebbi belszerkezete mellett megmaradni kíván, s amelletti megmaradásáért hódolattal könyörög, annyival inkább, mivel alapítványai is az alapítók által ezen szerkezet fenntartására vagynak szánva és hagyva.

¹ Eszerint a pap nem volna elnök — ellenben a korábbi adatok 1785. után arra mutatnak, hogy a pap társelnök kellett, hogy legyen. L. a 150. l.

Fogadja a Magos Cs. Kir. polgári és katonai kormányzáság mely tiszteletünk legőszintébb kifejezését.¹

Az unitárius egyház szervezetének előttük álló fokozatos ki-fejlődése és az egyes korszakok összehasonlítása a régiek bölcs kö-rültekintésének a követésére intenek. Nemzetek és egyházak jövőjét igen sokszor a vezetők bölcsessége, jelleme, vagy kicsinyes emberi hiúsága, jellembeli gyöngesége és lelkiismeretlensége döntőleg befo-lyásolják. A múltért hálát adhatunk s a jövőbe bizakodással nézhetünk.

A fennebb ismertetett összeállítással kapcsolatban reá kell, hogy mutas-ak az egyházköri közügyigazgató szükségszerű beállításának körülményeire. Az egyházi közügyigazgatóra vonatkozó rendelkezése-ket a 119. oldalon ismertettem. Az egyházkörökben is egy ily köz-ügyigazgatóra szükség volt. Ugyanis az esperesnek feladata volt a mulasztó papokkal szemben a följelentést megtenni s viszont a fe-gyelmi ügyek ellát'sára hivatott alpapi széknek az esperes volt az elnöke. Ez így összeférhetet'len lévén, a derzsi zsinat 1783-ban az egyházkörökben is közvádltót (közügyigazgatót) rendelt. — E hatá-rozat így szól:

Illetlen dolognak s egyszersmind a causáknak revisioja és de-cisioja aránt károsnak találván a syrodale consistorium, hogy midőn valamely deliquens minister atyafiak per sedriam quindenalem causaja agitaltatik, a tiszteletes esperest, qua fiscus actor, kiküldessék a judi-ciumból, azért concludáltatott: Minden egyes dioecesisben a felügyelő gondnokok jelenlétében az alpapiszek szavazatával akár az alpapi szék tagjaiból, akár a lelkészek közül arra alkalmas személy válasz-tassék közvádltól; abban az esetben pedig, ha az alpapi szék tagja leend közvádltó, az olyan színű ügyekben az alpapi szék póttagja helyettesitse a rendes tagot.²

Ezt követőleg az 1851. évi összeállításig további szabályozás-sal nem találkozunk.³

Jelenleg az I. törvény 194--195. § ai az irányadók.

¹ Jegyzés. E kifejtés élesen reá világít, hogy néha mekkora veszélyt rejt magában az alkotmánysszervezettől való legklsebb eltérés is. Az ugynevezett „Marosvásárhelyi Consistorium“ szervezetenleg eltérés volt egyházalkotmányunk irányvonalától s épen ezért nem is maradt életképes. De viszont a fennebb közölt 1837. évi határozattal kapcsolatban kilndulási pontul szolgált egy oly kísérletre, amely kicsiny egyházunknak ma meg sem fejthető hátrányára lehetett volna, ha Mikó e hibás szervezést nem kellően fogja fel s nem fejti ki, hogy „reszint életbe nem is ment s vallásközönségünk által — az alkotmányos szervezet eddigi kialakulása szempontjából — nem vétetett dirimensnek.“

² Mikó megjegyzi, hogy a köri közvádltó a köri felügyelő gondnok je-lenlétében a partialis (köri) gyűlésen választandó, mert itt az „alpapi szék“ köri gyűlés helyett összecserélés folytán iratott. L. a 72. §-ban. Lásd e kötet 119. lapján a IV. pontot és a 3. jegyzetet.

³ Az 1851. évi összeállításban lásd a 35. 36. és 42. §. b) pontját. Mikó az azonnali felesketést szokásnak mondja. Az eskü szövege az E. K. Tanács-nak 1853-ban 231. sz. a. bemutatott összeállításban már benne vo't, de hogy előzőleg mikor volt az eskü szövegezve, megállapítanom nem sikerült. Jelen-leg lásd az I. K. 199. lapján levő szöveget.

III. Cím,

Az Egyházközségek Szervezeti Szabályzata.

— 1873. —

I.

— Történeti adatok —

A IV. korszak anyagának feldolgozásával e kötetben nem foglalkozhatom, azonban az 1850—1900. évek szervezési irányvonalát vázolni kell, hogy a közzétett mai szervezet és a régi szervezet közötti kapcsolat szemlélhető legyen.

Az 1850-es évek elnyomatásai közepette az unitárius egyház a hitágazati kérdésekre nézve 1854. évben nagy jelentőségű zsinatot tartott — ellenben az egyházi szervezet kérdését — igen helyesen — akkor nem bolygatta.

A politikai és egyházi élet történeti kölcsönhatása azonban az 1848-iki események után sem maradhatott el is így igen érthető, hogy a politikai élet megelevenülésével az egyházi élet is a korszellemet képező képviselő kérdés szempontjából az egyházi szervezet átalakítására irányuló mozgalomban éreztetni kezdte tettekre kész erejét.

A magyarországi részekben a négy ref. egyházkerület a Debrecenben (1860.) tartott egyetemes értekezleten az önmagukat kiegészítő presbyteriumok helyett a képviselői rendszert hozta be. Az erdélyi ref. egyházkerületben már az 1830-as években sürgetett szervezeti átalakulás a közbejött politikai események folytán az 1860-as évekre tolódott ki. Az 1861. VII. 28—31. napjain tartott egyházi főtanács az *egyházközségek* presbiterialis ujjszervezését vitte keresztül. Ugyanekkor azt is kimondotta, hogy eljöttnek látja az idejét annak, hogy „az egész anyaszentegyház minden igazgató-testületei a *képviselői* elv alapján szerveztessenek.”

Az előkészületi intézkedések megkezdődtek. A ref. egyházi főtanács 1864-ben a szervezés irányát és módozatát megjelölő következő határozatot hozta:

„az egyszerre való szervezésnél sokkal tanácsosabb s mind a jelen idő körülményeivel, mind a reform elveivel egyezőbb volna anyaszentegyházunk kormányzó testületeit a kimondott elvvel összhangzólag ugyan, de külön-külön fokozatosan szervezni, mert akkor idő maradna a már szervezett testületekben a gyakorlat által kimutatott hiányokat kijavítani s anyaszentegyházunk szervezetét

akként megújítani, mint az élő szerves testet regenerálja a bölcs természet.”

Ez elvnek megfelelően 1868-ban a főtanács törvényerőre emelte a „Szabályok az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház megyéinek szervezetéről” készített javaslatot. Hátra volt még az egyházkerület legfőbb testületeinek: a közzsínatnak és az egyházi főtanácsnak a képviseleti alapon való ujjaszervezése.

Gondos előkészítés eredményében a főtanács 1871. IV. 16-án elfogadta „Az erdélyi ref. egyházkerület törvényhozó, kormányzó és ítélőhatóságainak szervezetéről” szóló javaslatot s 1872. VIII. 18—26. napjain már a régi közzsínat és egyházi főtanács egyesítésének eredményeként szervezett: egyházkerületi közgyűlés tartotta üléseit.¹

Az erdélyi református egyházkerületnek e mértékletes és bölcs törvényhozási intézkedéseivel időbelileg egybeesik az unitárius egyház szervezetének a képviselet elvei alapján leendő ujjaszervezésének kérdése. A képviselet elvének az egyházi szervezetbe való bevitele 1859. után közóhajként mutatkozott.²

Az egyház kormányzó testülete: az Egyházi Képviselő Tanács a közóhajnak megfelelő előkészítő intézkedéseket meg is tette. Ezzel a kérdés a megvalósítás útjára terelődött. A kiküldött bizottság munkásságáról a bizottság egyik tagja, a kiváló adminisztrátor: Pap Mózes a következőkben számolt be: „Egyházhatóságaink ujraszervezésére tett javaslat” ctmű cikkében:³

„A képviseleti rendszernek mindenütt való béhozatala iránt mutakozó törekvés már huzamosabb idő óta foglalkoztatja vallás-közönségünket is, melyből a *képviselet elemei eddig sem hiányoztak*. Miután pedig néhány évvel ezelőtti egyik egyházközi közgyűlés, nevezetesen az udvarhelyközi, javaslatba hozta, hogy egyes eklézsiáink az egyházközi közgyűlésekre képviselőket küldjenek, az egyh. képv. tanács e javaslatnál nem állapodott meg, hanem *Mikó Lőrincz, Ferencz József és Pap Mózes* személyében egy bizottságot nevezett ki, azzal az utasítással, hogy egyházi hatóságaink újra szervezésére általában készítsen javaslatot. A kinevezett bizottság megbízatásában eljár, az általa készített szervezeti javaslatot beadta s az tárgyalásra az egyh. főtanács eleibe terjesztetett, a honnan megvizsgálás és véleményadás végett az egyházközi köz-

¹ L. Kolozsvár: Erdélyi ev. ref. egyházjogának 155. s köv. lapjait.

² L. Ker. Magvető 1877. évi I. füzet.

³ L. K. M. 1872. IV. füzet 303. s köv. lapjain.

gyűlésekhez küldetett ki. Ezek észrevételeiket és véleményes jelentéseiket megtévé, a szervezeti javaslat újból átadatott a fennebb megnevezett bizottságnak, — melynek egyik tagjává az időközben elhunyt *Mikó* Lőrincz helyébe *Szentiványi* Gyula, törvényszéki bíró lőn kinevezve,¹ — a végre, hogy a felhozott észrevételeket az eredeti javaslattal vesse össze s javaslatát a helyeseknek mutatózó észrevételek tekintetbe vételével újra szövegezve adja bé. Így jött létre az alább következő szervezeti javaslat, melyet az 1872. évi zsinati főtanácsunk, mielőtt érdemleges tárgyalás alá vett volna, czélszerűnek látott másodszor is kiküldeni az egyházköri közgyűlésekhez megvizsgálás és lehető észrevételeik megtétele végett.

A mivelet tehát még nincs bevégezve, de már annyira haladott, hogy helyén valónak látom azt a Ker. Magvető olvasóival megismertetni, annyival inkább, mert a szervezeti javaslatban foglalt egy pár elvi kérdés már is megtámadásban részesült. Tájékoztatásul elmondom aztán, hogy mi különbség van a tényleg fennálló egyházi szerkezetünk és a tárgyalás alatt álló szervezeti javaslat között, valamint azt is, hogy minő indokok vezették a bizottságot e szervezeti javaslat készítésénél; amiből, reménylem, ki fog tűnni, hogy ha a munkálat hiányos is, legkevésbé hiányos azon pontjaiban, amelyek meg vannak támadva.

JAVASLAT

az unitárius vallásközönség közigazgatási és törvénykezési hatóságainak szervezetére.

ELSŐ RÉSZ.

A közigazgatásról.

ELSŐ FEJEZET.

Az ekklézsia közgyűlése és presbyteriuma.

1. Az ekklézsia közgyűlésének tagja mindenki, aki képét fizet. Ezeken kívül a belső emberek (pap, iskola-mester, iskolatanító).

2. A közgyűlés elnökei: a helybeli pap és a közgyűlés által általános szavazattöbbséggel 3 évre választott ekklézsiai keblí első gondnok. Jegyzője: szintén a közgyűlés által általános szavazattöbbséggel választott jegyző.

3. A közgyűlést az elnökök egyetértve hívják össze. Azonban akadályoztatás esetében az egyik elnök magára is hívhat össze közgyűlést szükség esetén, s a közgyűlés az egyik elnök előülése alatt is érvényes határozatokat hoz.

¹ Mikó 1872. III. 10-én halt meg.

4. A presbyteriális gyűlés tagjait az ekklézsia közgyűlése saját kebeléből az írás-tudók közül, az idősebb és buzgóbb tagokból választja, tekintettel az ekklézsia népességére 3—24 számmal.

5. A presbyteriális gyűlés elnökei: szintén a helybeli pap és az ekklézsia közgyűlése által, általános szavazattöbbséggel 3 évre választott ekklézsiai kebli első gondnok; jegyzője: a közgyűlés jegyzője.

6. A presbyteriális gyűlést is az elnökök egyetértve hívják össze, s az egyik elnök akadályoztatása esetében a fennebbi 3-ik pont által meghatározott eljárás szolgál itt is sinormértékül.

7. A presbyteriális gyűlés tagjainak harmadrésze minden évben kilépik. A két első évben sorshuzás határozza el, kik lépjenek ki. Azután mindig a három évet betöltött tagok lépnek ki. A presbyteriális gyűlés kisorsolt, illetőleg kilépett tagjai újból választhatók.

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyházköri közgyűlés.

1. Az egyházköri közgyűlésnek tagjai:

a) A környéki esperes, felügyelő gondnokok és jegyző.

b) A környékben lakó egyházi tanácsosok.

c) A belső emberek fele; felváltva egyszer a pap, máskor az iskolamester, még pedig úgy rendezve: hogy az ekklézsiák feléből mindig a papok, más feléből mindig az iskolamesterek legyenek jelen.

d) Minden ekklézsiának egy képviselője, kit választ az ekklézsia közgyűlése a presbyterek közül. A képviselők választatnak egy rendes egyházköri közgyűlésre, de megbízatásuk az azon évben tartandó rendkívüli egyházköri közgyűlésekre is kiterjed.

2. Az egyházköri közgyűlés elnökei: az egyházkörnyéki esperes és a hivatalában idősebb egyházkörnyéki felügyelő gondnok, vagy utóbbinak akadályoztatása esetében a hivatalában ifjabb felügyelő-gondnok.

3. Az egyházkörnyéki esperes, felügyelő gondnokok és jegyző az egyházköri közgyűlés által általános szavazattöbbséggel titkos szavazás útján, eddigi egyházi törvényeink értelmében választatnak és az egyházi főtanács által erősítettnek meg.

HARMADIK FEJEZET.

Zsinati- és egyházi főtanács; s egyházi képviselő tanács.

1. A zsinati és egyházi főtanács tagjai:

a) Az esperesek és egyházkörnyéki jegyzők; egyházkörnyéki és iskolai felügyelő-gondnokok és a rendes tanárok.

b) Ötvenöt egyházi tanácsos, kiket a főtanács a két elnök egyetértve tett előterjesztésére titkos szavazattal általános szavazattöbbséggel választ.

A jelenlegi egyházi tanácsosok eddigi jogaikban megmaradnak s amíg ezeknek száma 55-re le nem apad, addig egyházi tanácsosok

csak ritkán, a magokat buzgósággal, értelemmel és áldozatkészséggel nagyon kitüntetett hitrokonaink közül választhatók.

c) Az egyházkörnyékek egyházi és világi képviselői, kiket az egyházköri közgyűlések, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel hitrokonaink közül választanak.

2. Az egyházkörnyékek zsinati és egyházi főtanácsokra képviselőket küldenek e szerint:

- a) S.-Miklósvár-kör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- b) F.-Fejér-kör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- c) Udvarhelykör két egyházi és két világi képviselőt.
- d) Kereszturkör három egyházi és három világi képviselőt.
- e) Maroskör két egyházi és két világi képviselőt.
- f) Küküllőkör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- g) Aranyos-Tordakör két egyházi és két világi képviselőt.
- h) Kolozs-dobokör egy egyházi és egy világi képviselőt.
- i) A kolozsvári eklezsia két s a tordai eklezsia szintén két képviselőt.

3. A zsinati és egyházi főtanács elnökei: a püspök és főgondnok. Ezeknek akadályoztatásuk esetében egyházi részről elnököl a hivatalában idősebb esperes, világi részről a hivatalában idősebb egyházköri felügyelő-gondnok. Jegyzői: az egyh. főjegyző és pénztári jegyző.

4. Az egyházi és zsinati főtanácsokat az egyh. képviselő tanács hívja össze egyházi törvényeink értelmében.

5. Püspököt, főgondnokot, egyházi főjegyzőt, főközügyigazgatót, közszónokot, pénztárnokot, pénztári jegyzőt, iskolai felügyelő gondnokokat és tanárokat a zsinati — illetőleg egyházi főtanács választ, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel, azzal a megszorítással: hogy püspök, egyházi főjegyző, főközügyigazgató és közszónok csak az egyházi rendből; főgondnok pedig csupán világi rendből választhatók.

6. Hogy az egyházi főtanács érvényes határozatot hozhasson, legalább 12 tagnak jelenléte szükséges.

7. Az egyházi főtanácsnak állandó végrehajtó bizottsága az egyházi képviselő tanács. Ennek elnökei a püspök és főgondnok. Jegyzői: az egyházi főjegyző és pénztári jegyző.

8. Az egyházi képviselő tanácsnak tagjai: hivatalaiknál fogva az esperesek, pénztárnok, jogügyész, az igazgató tanárok és ezeken kívül a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok közül az egyházi főtanács által titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel választott 24 tag.

9. A választott 24 tagnak harmadrésze minden évben kilépik. A két első évben sorshuzás határozza el, kik lépjenek ki. Azután mindég a három évet betöltött tagok lépnek ki. A kisorsolt, illetőleg kilépett tagok újból választhatók.

10. Akadályoztatás esetében az egyik elnök magára is össze-hívhatja az egyházi képviselő tanácsot, s ez az egyik elnök előülése alatt is érvényes határozatokat hoz. Mindkét elnök akadályoztatása

esetében az egyházi képviselő tanácsot összehívja és elnököl az egyházi főjegyző. Ilyenkor jegyzője a pénztári jegyző, ennek akadályoztatása esetében a gyűlés helyettesíti.

11. Hogy az egyházi képviselő tanács érvényes határozatokat hozhasson, hét tagnak jelenléte szükséges.

12. Az egyházi képviselő tanács üléseiben tanácskozási joggal bír az egyházi főtanács minden tagja.¹

MÁSODIK RÉSZ.

A törvénykezésről.

ELSŐ FEJEZET.

Alpapi szék

1. Mindenik egyházkörnyékben van egy alpapi szék. Ennek tagjai: az esperes és jegyző, három rendes és két számfeletti ülnök.

2. Az alpapi szék elnöke a környéki esperes. Jegyzője a környéki jegyző.

3. Mindenik alpapi szék mellett van egy házasságvéd, és ügyvédek szükség szerinti számmal.

4. Az alpapi székeknek rendes és számfeletti ülnökeit, házasságvédét és ügyvédeit, — eddigi egyházi törvényeink szerint — az egyházköri közgyűlés saját kebeléből, a be'ső emberek közül, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel választja.

5. Az alpapi szék ülnökei — bírái — élethossziglan választatnak s csak fegyelmi uton való elmozdítás vagy üresedés esetében választatnak helyökbe mások.

MÁSODIK FEJEZET.

Főpapi szék.

1. A főpapi székeknek tagjai a püspök és egyházi főjegyző, öt rendes és három számfeletti ülnök.

2. Valamint a rendes, úgy a számfeletti ülnököket is az egyh. főtanács választja saját kebeléből a Kolozsvárt lakó egyházi és világi tagokból titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel.

3. Valamelyik rendes ülnök akadályoztatása esetében, helye a számfeletti ülnökökből pótolatik.

4. A főpapi szék elnöke a püspök. Jegyzője az egyh. főjegyző. Az elnök akadályoztatása esetében elnököl a hivatalában idősebb ülnök. A jegyzőt szükség esetében az elnök helyettesíti a bírák közül.

5. A főpapi szék mellett is van egy házasságvéd. Ezt is a főtanács választja saját kebeléből, a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosokból, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel.

6. A főpapi szék ülnökei — bírái — élethossziglan választatnak, s csak fegyelmi uton való elmozdítás vagy üresedés esetében választatnak helyökbe mások.

¹ Az 5. pontban köszönök és közügyigazgató tévesen vannak külön választva.

HARMADIK RÉSZ.

A fegyelmi eljárás.

1. Fegyelmi kérdésekben mindenik egyházkörnyékben külön széket képez az esperes elnöklete alatt, az egyházköri közgyűlés által, titkos szavazattal, általános szavazattöbbséggel választott két egyházi és három világi ülnök. Az ülnökök élethossziglan választatnak. Ezen székeknek jegyzője az egyházköri jegyző.

2 Fegyelmi kérdésekben érvényes határozat hozatalára öt tagnak jelenléte szükséges.

3. Az egyházköri székekről fegyelmi kérdésekben fellebbezés az egyházi képviselő tanácshoz történik.

NEGYEDIK RÉSZ.

Mind azon esetekre és eljárásokra, a melyekről jelen szabályok nem rendelkeznek, eddigi egyházi törvényeink és törvényes gyakorlataink mérvadók és érvényesek.

A fennebbiekben leírt szervezeti javaslat első része, első fejezete, tényleg fennálló egyházi szervezetünkkel és gyakorlatunkkal csaknem teljesen megegyezik, és kevés új van benne. Ezeknek egyike az: hogy jelenleg a presbyterség nincs az írástudáshoz kötve és a presbyterek száma nincs meghatározva; míg a javaslat a presbyterektől megkívánja, hogy írástudók legyenek és számukat az ekklésia népessége szerint 3=24-re határozza. A másika az: hogy jelenleg a presbyterek élethossziglan választatnak, míg a javaslat szerint, azoknak harmadrésze minden évben kilép.

E változtatásokra indokul szolgált az, hogy egyes ekklézsáinkban ez által is fokozzuk a mivelődési vágyat, egyfelől, másfelől pedig, hogy a presbyterek buzgóságra, a közügyek iránti érdeklődésre legyenek ösztönözve; miután kétséget nem szenved, hogy másodszeri megválasztatásra csak azok a presbyterek számithatnak, a kik a hivatalt nem csak tisztességnak, hanem kötelességnek is tartják s annak erejük szerint megfelelni igyekeznek.

A tényleg fennálló gyakorlat, és a javaslat második fejezete között már valamivel nagyobb különbség van. Jelenleg az egyházköri közgyűlésnek tagja minden belső ember; a javaslat szerint pedig csak felváltva lennének tagjai a belső emberek, fele az egyik, másik fele a másik egyházköri közgyűlésen. Továbbá: jelenleg az ekklézsiák az egyházköri közgyűlésekre képviselőket nem küldenek, míg a javaslat mindenik ekklézsiának egy képviselő küldésére jogot ad.

Indokok. Ámbár a belső embereket bizonyos tekintetben úgy

lehet nézni, mint ekkleziáiak képviselőit; mert minden ekkleziája maga szabadon választja belső embereit; mégis a képviseleti rendszer teljesebb keresztülviteleért a bizottság szükségesnek látta az ekkleziáknak jogot adni arra, hogy a közgyűlésre küldendő képviselőt is tetszésök szerint *megválaszthassák*; anynyival inkább, mert egyházi szervezetünk újjá alakításának éppen ez volt egyik indoka. Miután azonban a belső emberek és a képviselők száma nagyobb egyházkörnyékeinkben oly nagy lenne, hogy a miatt könnyen a tanácskozás gyors menete lenne megakadályozva, az elszállásolás, élelmezés sat. pedig különösen kisebb ekkleziákban éppen lehetetlenné válnék; a bizottság ezen úgy kívánt segíteni, hogy a belső embereket a javaslat szerint megosztotta.

A zsinati és egyházi főtanács jelenleg a javastat III. Fejezete 1. sz. a) és b) pontja alatt említett tagokból áll, és az egyházi tanácsosok száma a két százat meghaladja, — míg a javaslat az egyházi tanácsosok számát *ötvenötre* huzza le és a nyolcz egyházkörnyéknek (esperesség) s a kolozsvári és tordai két ekkleziának összesen 30 képviselő küldésére jogot ad, mely joga egyébiránt az említett két ekkleziának két-két képviselő küldésre nézve eddig is megvolt, s mindig gyakorolták is.

E pontban tehát a mostani és a tervezett szervezet közti különbség még nagyobb lenne; de ez szintén a képviseleti rendszer tökéletesebbé tételére van irányozva.

Az egyházi képviselő tanácsnak eddig tagja volt minden egyházi tanácsos, tényleg pedig csak nem kivétel nélkül a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosokból telt ki; mert vidékiek csak ritkán, alkaalom szerénti Kolozsvárra jövetelök esetében vettek részt annak ülésében, míg a javaslat az egyházi képviselő tanács tagjait szorosán meghatározza s e végre, azokon kívül, a kik hivatalaiknál fogva tagjai, az egyh. főtanács által, a Kolozsvárt lakó egyházi tanácsosok közül 24 tagot választat, kiknek harmadrésze minden évben kilépik, míg eddig minden egyházi tanácsos annak élet-hossziglan tagja volt.¹

A változás e pontban a legnagyobb lenne, mert eddig a főtanács tagjai a képviselő tanácsnak is kivétel nélkül tagjai voltak; jövőre nézve pedig részint a nélkülözhetetlen hivatalnokokból, részint tisztán képviselőköl állana. De e változtatás a legszükségesebb is, ha felelőssé akarjuk tenni a képviselő tanácsot, mely

¹ Dávid Ferenc halála után Blandrata 1579-ben a tanácsot szintén 24 taggal szervezte volt. (T.)

a főtanácsnak végrehajtó közege. Így nem történhetik meg az, hogy a képviselő tanács tagjai egyik gyűlésen egészen mások levén, mint a másikon, egymással homlokegyenest ellenkező határozatokat hozzanak.

Az alpapi székről szóló második rész első fejezete tényleg fennálló szerkezetünkkel teljesen megegyezik.¹

A főpapi székről szóló második fejezet csak annyiban tér el a jelenlegi szerkezettől, hogy most számfeletti ülnökök nincsenek; a javaslat szerint pedig lenne három; és jelenleg az ülnököket az egyh. képviselő tanács választja, míg a javaslat ezt a jogot az egyh. főtanácsnak adja, a melynek kiküldöttje a főpapi szék.

A harmadik rész egészen új, mert eddig fegyelmi kérdésekben is elsőfolyamodású bíróság volt az alpapi szék; a javaslat pedig erre egy egészen külön széket állít egyházi és világi tagokból; a mi azon újabb gyakorlatban leli magyarázatát, mely szerint a törvényhozási és közigazgatási hatóságok egymástól közönségesen elkülönítetnek.

A szervezeti javaslatban foglalt elvek közül különösen kettő szolgáltatott alkalmat „az unitáriusok idej zsinati főtanácsa üléseiről” című, az Erdélyi Protestáns Közlöny 1872. évi szeptember 12-ről kiadott 36—37 számában megjelent cikk írójának a megítélésére.

Egyik az: hogy a javaslat, a főtanács jelenben meglevő tagjait minden újra választás nélkül jövőre is meghagyja egyházi tanácsosoknak. Másik: a kettős elnökség, vagy a mint a cikk írója magát kifejezi: az elnökség vitelében való kétfajúság. Lássuk mindkettőre nézve a javaslatot készítő bizottság indokait a lehető leg-rövidebben.

Az egyházi tanácsosok meghagyása ellen czikkírónak argumentuma ez: a kételvűség nem az az alap, a melyen egészséges rendszerek épülhetnének fel. S vagy legyen bátorságunk kimondani, hogy jól és teljesen nyugodtan élhetünk mi valódi képviselet nélkül is; vagy ha érezzük és átlátjuk a szükségét és időszükségét a képviseleti rendszernek, akkor alkalmazzuk is azt egészben s fektessük teljesen arra egyházunk jövő szervezetét; mert szerinte a tertium non datur. Ez ugyan argumentumnak nem sok, de theoretikailag helyes. Azonban a bizottság a leghelyesebb és legszebb elméletért sem volt hajlandó a multnak tapasztalás-

¹ Az alpapi szék szervezetéről az 1920. évi fegyelmi törvény javaslatának indokolásában található közelebbi tájékoztatás. (T.)

ból meritett tanúságait feláldozni, mert tudta és tényképpen állott előtte, hogy az egyházi tanácsosok rendszere három hosszú száz esztendőn keresztül kibeszélhetetlen üldöztetések, sérelmek, vagyonainktól való törvénytelen és erőszakos megfosztatások ellenére is fenn tudta tartani Erdélyben az unitáristmust; arról pedig nem lehetett kétségtelen bizonyosságot szereznie, hogy az egészében alkalmazott, de vallásközönségünk kebelében még ki nem próbált, a gyakorlat által még eddig nem sanctionált képviseleti rendszer vajjon képes leend-e az unitarizmusnak ezt a szolgálatot megtenni? Azért jobbnak látta a rendszerek folyamán csendesen és biztosan keresztül menni, mint annak egyik partjáról egy ugrással a másikra szökni. De még más oldala is van a dolognak. Nem lehet tagadni, hogy nálunk jelenleg az intelligentia képezi az egyházi legfőbb hatóságot; vajjon ezt az intelligentiát — a melyik tényleg vallásfelekezeti, s ennek iskolái fenntartására is a legtöbb áldozatot hozza — helyes-e, czélszerű-e egy csapással kizárni az egyházi ügyeink intézésébe való befolyástól? Rugjuk ki lábaink alól egyszerre a tapasztalat által elég szilárdnak bizonyult földet abban a reményben, hogy majd az Isten különös kegyelméből az ígért-földének éppen a kellő közepébe fogunk lepottyanni? Valóban erre a bizottság nem tudott reá menni, s ha ez hiba és tévedés, akkor hibája és tévedése csupa óvatosságból származott, a mi ugy gondolom, nem leend megbocsáthatatlan bűn.

Ide járult az is, hogy az egyházi tanácsosok törvényesen meg vannak választva, és az egyházi tanácsosi esküt letették. Már most annak, a ki törvényesen meg van választva és felesketve, hogyan lehet azt mondani: áldoztál, kötelességedet megtetted, és benned semmi bűn nem találtatott, de azért többé nem vagy egyházi tanácsos, eddigi jogodat tovább nem élvezheted, mert ezt kívánja a képviseleti rendszernek egészben való alkalmazása. Hiszen talán nem az a cél, hogy a rendszerért kétszázon feljül levő hitrokonunkat, kiket értelmességöknél, buzgóságuknál és áldozatkészségöknél fogva vittünk bé egyházi legfőbb testületünk ülésébe, egyszerre megfoszszuk eddigi joguktól? S ha ezt tennők, nem fogná-e az egyházi ügyeink iránt való érdeklődést, buzgóságot és áldozatkészséget tetemesen csökkenteni? s nem fogna-e sok kellemtelenséget és keserőséget előidézni? mely aggodalomnak hangoz kifejezést adtak az egyházi közgyűlések is. Vagy talán azt mondjuk: tessék nekik megválasztatni magukat az egyházköri közgyűlések által képviselőkné, s akkor ha biznak bennök az egy-

házköri közgyűlések, ők is tagjai lehetnek megválasztás útján az egyházi főtanácsnak. Igen ám! csakhogymindamelletts, hogy a míg p. o. az erdélyi ev. ref. atyafiak minden 5000 lélekre egy képviselőt állapítottak meg, nálunk a bizottsági javaslat minden 2000 lélekre egy képviselőnél többet ad, s mégis csak harmincz képviselő kerül ki, s így csupán 30 ember választathatja meg magát, a többi eddigi jogától elesik. De vannak oly érdeemes, buzgó és áldozatkész hitrokonaink — Isten jóvoltából azt lehet mondani — számosan, kik az esperességeken kívül, oly várme-gyékben elszórva laknak, hol közelben eklézsiánk és esperessé-günk nincs, már most hol választassák meg az ilyenek magukat? s hogy lehet az ilyeneket egyházi ügyeink iránt megnyerni, tőlük buzgóságot, áldozatkészséget kívánni, ha egyházunkban nekik semmi jogot nem adunk, s ha a meglevő egyházi tanácsosokat meg nem tartjuk, s jövőben is egyházi tanácsosokat, habár kor-látolt számmal, nem teszünk. Meg vagyok győződve arról, hogy csak igazán szeresse valaki vallásunkat, szívből és lélekből töre-kedjék annak javát előmozdítani, soha nem fogjuk tőle azt kér-dezni: képviselő-e vagy egyházi tanácsos? hanem mindig szíve-sen látjuk gyűléseinkben, a helyett, hogy mint cikkíró jósolja: jelenléte kellemetlen felhányásokra, pártoskodásra és szakadozásra adna alkalmat. Ezek voltak nagyjában a főbb indokok, melyeknél fogva a bizottság a jelenlegi egyházi tanácsosokat eddigi jogaik-ban meghagyta, sőt jövőre is korlátolt számmal azoknak válasz-tását hozta javaslatba. Jól tudja azt a bizottság is, hogy munkálata nem a képviseleti rendszernek az ő teljességében való életbelép-tetése, de a ki sajátságos helyzetünket, körülményeinket, szegény-ségünket és csekély számunkat kellőleg számba veszi, az kényte-len a körülményekkel megalkunni.

Másik gáncsa cikkírónak, a mint fennebb is mondtam, a bizottság munkálatában továbbra is meghagyott kettős elnökség, melyről szóról-szóra ezeket mondja: „Ha az új szervezetnek alap-jául fektetett kételvűséget nem helyeselhetem, annál kevésbé helye-selhetem az elnökség vitelében nálunk még ma is divatozó két-fejűséget. Ugyanazon ülésben és egyszerre két embert ültetni az elnöki székbe: ez nemcsak a tanácskozás helyes és szabatos veze-tésének elvi feladása, hanem az elnöki méltóságnak is szégyenle-tes lealázása az által, hogy annak időnként egyik vagy másik vivőjét arra kárhoztatja, hogy úgy üljön ott az asztal fején az elnöki székben, mint egy szánandó pictus masculus.“

S valóban nem tudja czikkiró, azon csodálkozzék-e inkább hogy nem töröltük el ez intézményt legalább napjainkban, vagy pedig azon, hogy miként tarthatta fenn ez magát egész napjainkig.¹

Czikkiró a szervezetben foglalt kételvűségnél még kevésbé helyeselheti az elnökség vitelében nálunk még ma is divatozó kétfajúságot, mintha bizony ennek az institutionnak nálunk még ma is fennállása már valami „Unicum“ volna a világon. Hogy legyen czikkirónak még több is a min csodálkozhassék, huzok vaktában a protestáns egyh. és isk. lapnak 1872-ben megjelent számaiból egyet. Ime!... Van tehát példa a kettős elnökségnek napjainkig való fennmaradására más vallásfelekezetnél is quantum satis.²

Igaz, hogy tényleg csak egyik elnök vezetheti egyszerre a tanácskozást, de miért volna lealázóbb ilyenkor a másik elnöknek a tanácskozást vezető melletti elnöki székbe ülni, mintha ugyanazon gyűlésnek rendes elnöke elnököl, alelnöke pedig nem az elnöki székben, hanem a zöldasztal melletti más széken ül. Hiszen elnök azért az alelnök is, ha a rendes elnök vezeti is a tanácskozást, mert szükség esetében ő fogja vezetni, s éppen nem tudom megfogni, miért volna lealázóbb ha egyik széken ül, mintha a másik széken ül. Mert a különbség csak az: hogy mindig nem vezeti a tanácskozást, a pedig, hogy ilyenkor hol ül, mellékes dolog! Én tehát nem hogy szégyenletesen lealázónak tartanám a kettős elnökséget valamelyik elnökre nézve, hanem a protestáns-tizmus elveiből kifejlődött oly szép institutióknak nézem, a mely gyönyörűen mutatja, hogy egyháziak és világiak mind egyenlők vagyunk, célunk egy, érdekeink a két renden azonosak s mindnyájan lelki papság vagyunk. Nem szép-e az az egyetértés, mellyel elnökeink a tanácskozás vezetését megosztják, a melyből mi is példát és tanulságot vehetnénk tanácskozásainkban? Fordult-e elé valaha a kettős elnökség miatt a legkisebb baj és vizálgodás is egyházunk kebelében? S ha nem, mi csodálni való van azon, hogy minden igaz ok nélkül még eddig el nem töröltük? Azt pedig legjobb meggyőződésből mondom: hogy láttam én már sokszor kettős elnökség alatt a tanácskozást sokkal helyesebben

¹ A református egyház 1904. évi törvénye a kettős elnökséget fenntartotta az egyházközsegekben (38. §.), az egyházkerületben (62. §.), a conventben (71. §) és a zsinaton (100. §.) Az erdélyrészi egyházkerület külön jogként fenntartotta az egyes elnökséget. Az unitárius egyházjog e kérdésben a magyarországi részek református egyházjogával azonos elvet követett és igen jellemző eltérés az erdélyi részek református egyházjától. (T)

² A kettős elnökség kérdésének tárgyalását l. Prot. Egyházi és Iskolai Lapok 1860. 139. lap.

és szabatosabban vezetve, mint akárhány helyt egyes elnökség alatt.¹ Azért ha csak ezek volnának a szervezeti javaslatnak hiányai, bizonyára nagyon szerencsésnek érezné magát a készítő bizottság.²

II. A javaslat az 1873. évi november 16-ra összehívott főtanács elé lett terjesztve, amely az 1873. évi XI./17-én (II. nap) tartott főtanács ülés jkvének 21. pontja szerint a következő szövegben fogadta el:

„Az egyházi főtanács tapasztalván, hogy ecclesiaink szervezete nem mindenben felel meg a szükségnek, s kívánván a létező hiányokon koronként mindig segíteni, remélve azt is, hogy a néhol lankadni kezdett buzgóságot éleszteni fogja, ecclesiaink közgyűlésére és presbyteriumára nézve a következőket végezte:³

1. Az ecclesia közgyűlésének tagja mindenki, aki képét fizet. Ezeken kívül a belső emberek (pap, iskolamester, iskolai tanító). Ahol kepefizetés nincsen, ott minden telyes koru, önálló, külön gazdasággal, mesterséggel vagy üzlettel bíró férfi.

2. A közgyűlés elnökei: a helybeli pap és a közgyűlés általános szavazattöbbséggel 3 évre választott ecclesiain kebli első gondnok. Jegyzője szintén a közgyűlés által általános szavazattöbbséggel választott jegyző.

3. A közgyűlést az elnökök egyetértve hívják össze. Azonban akadályoztatás esetében az egyik elnök magára is hívhat össze közgyűlést szükség szerint s a közgyűlés az egyik elnök előlülése alatt is érvényes határozatokat hoz.

4. A presbyterialis gyűlés tagjait (presbterekeket) az ecclesia közgyűlése saját kebeléből az *írástudók* közül, a koruknál, képes-

¹ A kettős elnökségre nézve mi is hozhatunk fel egy példát, még pedig országost, az országgyűlés jelen szakából. Midőn a koronaőr megválasztására, Sept. 18-án 1872. az országgyűlés mindkét háza közös ülést tartott, s a főrendiház elnöke és a képviselőház elnöke együtt elnököltek. (Ferencz J. szerk.)

² a) Az egyes tények felsorolása helyett egyházjogi elvi alapon csak annyit kellett volna válaszolni az egyházjogi gáncsoskodónak, hogy a protestantizmus a papok és a laikusok közötti választalat lerombován és az egyetemes papság elvét fogadván el: a társelnökség logikai szükségszerűség. Ezt az elvi állásfoglalást a gyakorlati célszerűség is támogatja. L. Révész Imre: Vélemény a magyar protestáns egyházak alkotmánya felett. Debrecen 1861. —

b) Gyakorlatilag a kettős elnökségnél azt a kérdést szokták felvetni, hogy szavazategyenlőség esetén miként dönt a kettős elnökség. Az elnöki döntés (vox Minervae) csak egy szavazat lehet, tehát a kettős elnökség esetében az az elnök dönt, amelyik a vitás tárgy felett a tanácskozást vezette. Általában a megoldás egyszerű ha a szavazategyenlőség esetében az elnöki székben csak az egyik elnök marad s ekkor vita se lehet, hogy melyik elnök döntson.

³ Ez a szervezeti intézkedés ma már az 1904. évi összeállítás után v. lójában nincs érvényben. Épen ezért helytelen az I. törvényben az erre való utalás a 23. §-ban. A Sz. T. 120. §-ban való utalás a 2. pontra vonatkozik, ami a hiányos szerkesztés kiegészítéseként figyelembe veendő.

ségüknél és buzgalmuknál fogva alkalmasabb tagokból választja, tekintettel az ecclesia népességére 3—24 számmal.

5. A presbyterialis gyűlés elnökei: szintén a helybeli pap és az ecclesia közgyűlése által általános szavazattöbbséggel választott ecclesiái kebli első gondnok. Jegyzője a közgyűlés jegyzője.

6. A presbyterialis gyűlést is az elnökök egyetértve hívják össze s az egyik elnök akadályoztatása esetében a fennebbi 3-ik pont által meghatározott eljárás szolgál itt is zsinormértékül.

7. A presbyterialis gyűlés tagjainak harmad része minden évben kilépik. A két első évben sorshuzás határozza el, kik lépjenek ki. Azután mindég a három évet betöltött tagok lépnek ki. A presbyterialis gyűlés kisorsolt, illetőleg kilépett tagjai újból választhatók.

Miről értesíttessenek esperest afiai tudás és ecclesiaink közgyűléseinek és presbyteriumainak ezen határozatok szerint való szervezése végett.¹

Megjegyzések.

A kereszturi kör 1874. jan. 7 én tartott közgyűlésen „egyoldalú közigazgatásunk megváltoztatása és a behozandó képviselő” kérdésében állást foglalt és körir-iban fordult a többi körökhöz.

A „marosköri esperességi gyűlés” 1875. VII. 28—29. napjain foglalkozott a kereszturi kör megkeresésével, amelyre a következő választ adta:

„Egyházi társaságunk megvizsgálta s beható vita tárgyává tette az említett átiratot és mellékletét és ezidő szerint túlhaladott álláspontnak tartja az érdekelt tárgy felmelegítését, amennyiben egyházi főtanácsunk, a vélemények előleges bekérése után, még 1873.-ban 21. sz. alatt a presbyteriumokat, mint első foku képviselőt elég tapintatosan s nem egyszerre és rohamosan szervezte és kilátásba helyezte a 2-od és 3-ad foku képviselőnek is behozatalát.”²

Egyébiránt is közigazgatásunkat nem tartjuk oly rossz hirbe kevertnek...”

Az egyházi főhatóság a beindított irányban a szervezet kiépítését azonban csak lassan tudta megvalósítani.³

¹ Ferencz József püspök „Az Unitárius Vallásközönség egyházi szervezetéről az 1870-es években egy tervezetet készített volt, amely egységes szervezetnek indult, de ez tárgyalásra nem került. — A kéziratot a püspök tervezet-gyűjteményében láttam.

² A 2-od és 3-ad foku képviselőt alatt semmi más nem értendő, mint az, hogy a kör közgyűlésre az egyházközségek és az Egyházi Főtanácsra az egyházörök képviselőket fognak küldeni a készülő tervezet szerint Ez meg is valósult. Lásd a K. M. 1875 (XV.) 4. füzet 252. lapját.

³ L. K. M. 1884. 301. lap.

E munka rendszeres végrehajtásához Mikó után nem támadt alkalmas egyházjogászunk.

Idevonatkozólag évek mulva az a fél munka történt, hogy az E. K. Tanács várfalvi Nagy Jánost 1878-ban fölhevítte, hogy nem lenne e hajlandó a Mikó-féle egyházjogot sajtó alá rendezni, illetve kiadásra átdolgozni. Ennek a munkának az elvégzésére az egyházjog tanára: Derzsi József is ajánkozott.¹

Az események — amiként annyi más egyházi kérdésnél — ennél is találkoztak. A felsőfehéri kör 1878. évi több indítványa között szerepel az is, hogy: ... Mikó Lőrincz kéziratban levő jogtanában levő törvények valamely szakértőkhöz által — a szükséges utasításokkal el látva — dolgoztassanak fel és adassanak ki.

Ez indítványt a körök is pártolták.²

Az E. K. Tanács 1878. évben (178. sz. alatt ---VIII./21.) azzal a jelentéssel terjesztette a jelzett indítványt a Főtanács elé, hogy: a boldog emlékezetű Mikó Lőrinc fia egyházi jogtanának sajtó alá elkészítésével megbízott fiának egyike Derzsi József fia az E. K. Tanácshoz 1878. VII. 5 ról kelt beadványában előadta, hogy addig is, míg egyházjogunk tankönyve elkészülhetne, szándékszik főleg a házasságra vonatkozó néhány régi pozitív törvényünket, jelesen: a Manuductiot, az Ecclesiastica Disciplinát, az in Synodis agendat, a Summa Universae ...-ból a házasságot tárgyzó III. Rész XI. fejezetét, a II. József császár házassági rendeletét a lehetőleg latin és magyar szövegben ... sajtó alá bocsátani.

Az E. K. Tanács, az 133—1878. számú határozata szerint, Derzsi József fiának beadványban jelzett vállalatát az ő magánvállalatának tekintette stb.

A főtanács határozata: A felsőfehérköri közgyűlés stb ... által kifejezett azon óhajást, hogy a házassági viszonyokra és papi székli ügyekre vonatkozó egyházi törvények mielőbb összeszedessenek és nyomtatás utján kiadassanak, az E. Főtanács is osztja. Ezért felhívja az E. K. Tanácsot, hogy kedves emlékü Mikó Lőrinc néhai fia kéziratban levő jogtani kézikönyvének felhasználásával egy unitárius egyházjogtan szerkesztéséről intézkedjék.³

A már jelzett előzmények folytán az E. K. Tanács a Derzsi József jelentkezését fogadta el a Mikó-féle egyházjog sajtó alá rendezésére, aki a sajtó alá rendezés elvégzését 1879. évi május 1-re ígérte is. Derzsi József ezt a munkát nem végezte el és Nagy János is nemsokára meghalt.

Az E. K. Tanács az egyházjogtan szerkesztésének kérdését s illetve a Mikó-féle egyházjog sajtó alá rendezését ezzel véglegesen

¹ L. a K. M. 1878. évi 6. füzetét.

² L. az 1878. évi E. K. Tanácsi jegyzőkönyveket és az 1878. évi főtanács jkvének 14. pontját.

³ A főtanácsnak már ekkor meg kellett volna ragadnia az alkalmat és Derzsi Józsefet hozzá kellett volna, hogy segítse az egyházjogi anyag publikálásához és az egyházjog megréséhez. Az E. K. Tanácsnak azonban — úgy tetszik — Nagy Jánossal voltak be nem vált tervei.

elintézettnak is tekintette. Semmi nyomát nem találtam később annak, hogy azok megvalósítása iránt bárminemű intézkedést tett volna.

Az 1885. évi főtanács e hosszú hallgatás után végre utasította az E. K. Tanácsot, hogy a legközelebbi főtanácsra terjesszen be törvényjavaslatot a képviseleti rendszer továbbfejlesztésére, jelesen: a körí és központi hatóságainknak ezalapon való szervezésére.¹

Az 1886. évi főtanácsra az E. K. Tanács a következő jelentést tette: „A képviseleti rendszer további fejlesztése iránt most sem terjeszthetünk be végleges javaslatot. Minél részletesebben foglalkozott e kérdéssel a kiküldött bizottmány, annál élénkebben tüntek fel a nehézségek, melyek századokon fennállott gyakorlatunk megváltoztatásának kérdésével felmerültek s meggyőződünk egyszersmind arról is, miszerint e kérdés csak kánonaink codificatiojával, illetve egyházi törvényeink megírásával kapcsolatosan oldható meg. Ily két nagy kérdésnek megoldását és elintézését ezidő szerint teljes lehetetlennek tartjuk.“²

A következő évek a jelentésben foglalt elvi álláspont valóra váltását nem hozták meg.

Végre az 1894. évi főtanács tárgysorozatába fel volt véve az „egyházi közigazgatási hatóságaink ujja szervezése iránt készített javaslat. A napirendről azonban lekerült, mert az azzal való „behatóbb megismerkedésre rövid volt az idő.“³ Ujabb öt év telt el, amíg végre a 1899. évi főtanács megtehetette az első lépést az egyház főhatóságainak ujja szervezésére nézve.

Az *önmagát kiegészítő* főtanács eddigi szervezetével szemben a „képviseleti rendszer“ elve alapján azt az újítást hozta be, hogy a kolozsvári és tordai eklézsiákat történelmi hagyományaiknál fogva megillető 2—2 követküldési jogot kiterjesztette a budapesti egyházközségre és az *egyházköörökre*, úgy, amint az I. T. 201. §. 3. pontja megszabja.

Az új szervezetben egészen új irányt jelölt az eddigi szakelőadók helyett: az egyházi és püspöki titkári állás beállítása.⁴

Az unitárius egyház főhatóságainak szervezetére vonatkozó törvény meghozatala (6. és 7./1899. jkvi pontok) által az 1870 es években megindult szervezés formailag befejeződött. Ez új törvény alap-

¹ L. K. M. 1885. 296. lapját és a főtanács jegyzőkönyvét.

² K. M. 1886. (XXI.) 5. f. 287. lap s a főtanács jegyzőkönyve. Ez nagyon megszívlelendő tanulság a mai időben is. Egyházi szervezetünk tovább építése mindenesetre szükségessé tette, hogy a jogtörténeti előzmények tisztán álljanak. Ez a Mikó-féle canon-gyűjtemény kiegészítése folytán elérhető volt. A codificatio alatt az adott esetben sem volt más érthető, mint a törvények incorporatioja. A rendszeres egyházjog megírása egészen más természetű feladat.

³ K. M. XXIX. évf. 348. l.

⁴ L. az 1900. évi jkv. 13. lapját. Szerintem hibás volt a szak-előadói rendszer teljes kiküszöbölése. Más az előadó és más a titkár. A titkár a szak-tudást igénylő fontosabb ügyeket, a folyó ügyek mellett, nem tanulmányozhatja. Az állandó bizottságok előadói — az E. K. Tanácsban előadókként vol-nának alkalmazandók. A specialis kérdéseket tanulmányoznák és az E. K. Tanácsban elő is adnák.

ján 1900. január 1-én az E. K. Tanács működését megkezdette és az 1900. évi főtanács már az új szervezet alapján tevékenykedett.¹

Az 1870-es évektől 1900-ig az idő nagyot haladt s az egyház-községek és egyházkörök szervezetét nem lehetett a régiben hagyni. Okszerű jelenség tehát az E. K. Tanács 1900. évi jelentésének ez a része:

„Egyházi szervezeti törvényünk *kiegészítése* tárgyában az egyházkörök és egyházközségek tisztviselőire, valamint a gymnasiumi tanárok és tisztviselőkre vonatkozólag a törvényjavaslat kidolgozásával dr. Gál Kelemen és Boros Sándor afiai bizattak meg“.

Dr. Gál Kelemen az egyházkörök és községek tisztviselőire vonatkozó törvényjavaslatot be is adta.² E munkát alapján az 1902. évi főtanács 107. jkvi pont alatt megalkotta az *egyházközségek és egyházkörök* szervezetére vonatkozó törvényt is.³

Most már meg volt a lehetőség, hogy az egyház szervezetére vonatkozó legújabb törvények szerves egészbe foglaltassanak. (Lásd az 1904. évi jkv. 85. pontját.)

A főtanács ezt ugyancsak a 107./1902. jkvi pont alatt ekként rendelte el:

Végül felhívja az E. K. Tanácsot, hogy a *vonatkozó* egyházi és polgári törvényeket és eskümintákat szedesse össze és adja ki.⁴

Az E. K. Tanács az 1904. évi főtanács jegyzőkönyvének 85. pontja alatt olvasható jelentés szerint az egységes egészbe foglalt szervezeti törvényt 1904-ben I. füzetként kiadta. Ez azonban tiszta szövegkiadás volt, minden más irányú jegyzetelés, vagy állami törvényekre való utalás nélkül. Ezt igazolja, hogy a vidék ily irányú további munkára sarkalta a központot.

Az 1908. évi főtanács jkvének 107. pontjában ezt olvassuk:

A kereszteri egyházkörnek 14/f—1908. közgyűlési jk. sz. alatt fölterjesztett indítványát, az egyházi törvények 2. ik. füzetének kiadása tárgyában, E. K. Tanácsunk 839—1908. sz. alatt azzal a javaslattal terjeszti elfogadásra az E. Főtanács elé, miszerint mondja ki az E. Főtanács, hogy az egyházi törvények 2. ik. füzeté, a körülmények tekintetbe vételével lehetőleg már az 1909. év folyamán adassék ki.

¹ L. az I. kötet 1. lapját. Az I. törvény 200—306. §-ait alkotják.

² L. az 1900. évi főtanács jegyzőkönyv 27. lapját. Boros Sándort korai halála meggátolta, hogy az elvállalt munkát teljesítse. Ez a feladat azóta nem lett megoldva. Részleges intézkedés történt az 1909. évi főtanácson a 38. jkvi pont alatt. Az iskolai törvények most átvizsgálándók lesznek.

³ L. az I. törvény 1—199. §-ait.

A szervezeti törvények ily egymásutánban a rendszeres fejlesztés fordított képét adják. Az 1873. évi törvény a kívánalmaknak már nem felelve meg, sokkal helyesebb lett volna az ezt helyettesítő 1902. évi törvényt megalkotni s csak ezt követőleg a főhatóságokra vonatkozó 1899. évi tervezetet törvény-erőre emelni. Egyébként lásd az I. kötetben az I. törvényt.

⁴ Az 1904. évi főtanács jkv. 106. pontja szerint az udvarhelyi egyházkör indítványt nyújtott be azért, hogy az egyházunkat érdeklő országos és egyházi törvények, rendeletek összegyűjtve, kiadassanak; továbbá az újabb megjelenő törvények és rendeletek felvilágosító magyarázatok mellett való közzététele céljából hivatalos lap állíttassék.

A kiadás végrehajtásával megbízatik az E. K. Tanács. Főtanácsi bizottság elfogadásra ajánlja.

Határozat: Főtanács az indítványt egészben elfogadta.

A II. füzet kiadása még mindig késvén, az 1915. évben magam is beálltam az indítványozók sorába. Részletesen kifejtett álláspontomat az E. K. Tanács nem fogadta el.¹

Ezt követőleg Cs. S. 1916. VII. 10-én azt fejtette ki, hogy óhajtanó volna egyházi törvényeinknek törvénycikkek alakjában való authenticus kiadása. Az E. K. Tanács Csifó Salamon afia tervét sem találta megvalósíthatónak.

Az eddigi állásfoglalások összevisszaságából való kivezető útként az E. K. Tanács 1009—1916. sz. a. a következő előterjesztést tette:

Tekintettel arra, hogy az E. Főtanács több alkalommal meghagyta az E. K. Tanácsnak, hogy egyházi törvényeink kiadásáról gondoskodjék; tekintettel továbbá arra, hogy egyházi törvényeinkben *szervezeti és szerkezetbeli* egybehangzást kell beállítani és a hiányok pótlásáról is gondoskodni, illetőleg újabb törvényalkotásra előkészületeket tenni, E. K. Tanács ajánlja az Egyházi Főtanácsnak, hogy az említett módon törvényeink kodifikálását kimondani s e célból a maga részéről egy bizottságot kikülderi, avagy az összes további teendők elvégzésével az E. K. Tanácsot megbízni méltóztassék.

Határozat: Az Egyházi Főtanács megbízta az E. K. Tanácsot, hogy minden intézkedést tegyen meg s az Egyházi Főtanácshoz tegyen előterjesztést.

Ennek a határozatnak sem lett semmi gyakorlati eredménye.

A jelen gyűjteményes munka megvalósításának a bevezetője az általam 1918 ban kezdeményezett Idézési Törvény.

Ily sajátos helyzetben és viszonyok között érlelődött ki bennem a jelen gyűjtemény megindítása. Az új közjogi helyzet folytán új feladatok előtt állunk. Be kell, hogy lássuk, hogy most a *régi alapok pontos megállapítása a legelső feladat, hogy azokra tovább építhessünk.*

Kiemelendőnek tartom azonban, hogy eleddig az egyházi magán jogra vonatkozó anyag nem részesült kellő méltánylásban. Tuláságosan hangsúlyoztuk a szervezeti kérdéseket, holott az egyháztagok jogai és kötelességei szabályozásában kell, hogy az egyház belső életének megerősödését keressük. A belső viszonyok szilárd-sága kifelé is erőt jelent — míg az egyház legszabatosabb alkotmány-szervezete is, belső erő nélkül, a külső erőkkel szemben a kellő védelmet nem biztosíthatja.

Szerintem a régi, de kipróbált jog, kellő módon értékesítve, többet ér, mint a bizonytalan új. A helyes irányelv tehát csak az lehet, hogy az egyházi élet minden nyilvánulására keressük meg először a régi kánonokat s ha azok a jelenlegi élet-kíválmánynak megfelelnek: ne újítsunk.

De viszont ott, ahol az élet követeli, hangosan hirdetem a protestans jelszót: *semper reformari!*

¹ Lásd az előszóban.

FÜGGELEK.

I.

A zsinat.¹

I. A mindennapi, egészséges nyelvhasználat szerint egyházunkban általában Zsinatról és Főtanácsról beszélünk.

A *Disciplina Ecclesiastica* korától a mai napig az *Ecclesiasticum Consistorium* — a *Partiale Consistorium*mal szembe állítva = *Generale Consistorium*. Az 1729. évi szervezés azonban a *Supremum Consistorium* fogalmát is egyházjogunkba behozta s ily módon a magyar nyelvhasználat szivesebben élt a „generale = általános” megjelölés helyett a „supremum — fő” kifejezéssel.

Igy állott elő a magyar megjelölés: Egyházi Fő-Tanács = *Ecclesiasticum Supremum Consistorium*.

A zsinat egyházjogi meghatározásánál igen gyakran téves megjelölésekkel és hibás felfogásokkal állunk szemben.

Reá mutattam, hogy a zsinat egyházunkban a legfőbb testület maradt mind e mai napig.

A zsinattal szemben a *Consistorium*nak kellett a hatáskörét megszabni, hogy intézkedhessék oly kérdésekben is, amelyek különben a zsinat hatásköréhez tartoztak. És ez így is volt — mignem a *Consistorium Generale* hatasköre is majdnem egyenlővé vált a zsinat hatáskörével.

E szemlélet mellett elhibázottnak kell tartanom Mikó emez álláspontját: . . . a zsinatról csak azt jegyezzük meg általában, hogy az sajtószertű ünnepélyességekkel van összekötve és hogy avval kapcsolatban mindig Főconsistorium tartatik; zsinatot magára főtanács nélkül képzelni sem lehet.”²

A zsinat szempontjából utalok a zsinati rendtartásra. A papi vizsgák és egyéb zsinati ügyek elvégzése után a zsinat *törvényes* tagjai [a zsinatra összesereglett ünneplő, de tanácskozási szempontból csak hallgató közönséggel] a püspök vezetése alatt a templomba vonulnak a papszentelés szertartásainak az elvégzésére.

A zsinat fogalmilag magában foglalja a főtanács teendőit is, de mindazok a tárgyak, amelyek szigoruan a zsinat hatáskörébe nem

¹ A zsinat = σύνωδος = coitus, congressus, conventas = egyesülés, összejövetel, találkozás. Összetett szó: συν = össze + ὁδος = út. *Ünnepi gyűlés* jelentésben már Platon-nál: σύνωδοι καὶ δεῖπνα. Kivált a vallásos szertartásokkal kapcsolatos ünnepi gyűléseket, sőt az istentisztelettel kapcsolatos iakomákat is jelentette, mivel azok is oda tartoztak az istentisztelethez. — A kereszténység is az istentisztelettel kapcsolatos ünnepi gyűléseket, összejöveteleket (*zsinat*) jelölte vele.

A magyar *zsinat* szláv kölcsönszó, mint keresztény terminológiánknak nagy része. A nyelvtudomány egyideig olasz eredetűnek tartotta, Melich János mutatta ki (Nyelvtud. Közl. 1905.), hogy a róm. kath. szlovénektől vettük. (A szlovénben természetesen szintén kölcsönvétel, még pedig német eredetű. A német a latinból, a latin meg a görögből vette át.)

² L. a 27. 28. 29. és 44. §-okat. Az I. törvény szerkezetében hibásnak tartom, hogy a zsinat szabályozása a XXVI. fejezetben az egyházi Főtanács után következik — ráutalásokkal.

tartoznak, elhagyhatók. Keletkeztek is egyházi törvények, amelyek megrendelik, hogy a zsinatra minél kevesebb tárgy vitessék, mivel az ünnepélyességek a tanácskozások idejét nagyon szűkre szabják. Zsinatot tehát lehetne tartani kizárólag a püspök, a főgondnok választás, illetve papszentelés céljából is. (L. I. t. 216. §.)

Ilyen szempontból kell értelmezni Mikó fent hivatkozott tennitását, hogy: zsinatot magára főtanács nélkül gondolni sem lehet.¹

A különböző egyházalkotmányok a zsinatokat az egyházalkotmány szellemének megfelelően szabályozták. A katolikus egyházban a zsinatok a hierarchikus rendszernek megfelelően voltak szabályozva. Eszerint a zsinatok négyfélék: egyetemes (vagy köz-) zsinatok; nemzeti zsinatok, tartományi zsinatok és megyei zsinatok.

1. *Közsszinat* (= concilium oeconomicum; — generale; — universale) alatt a világ összes püspökeinek a pápa *tekintélye* alatt a hitágazatok kifejtése és az egyházfegyelem megállapítása céljából történt gyülekezését értik.

Kezdetben — amíg a pápa elnökségének kizárólagossága megállapítást nem nyert — a közsszinatot a keleti császárok hívták egybe. Így az első nyolc zsinatot.

A püspököknek a pápa akarata ellen való gyülekezése állzsinat: conciliabulum vagy conventiculum.

2. *Nemzeti zsinat* (concilium nationale) alatt valamely ország vagy nemzet összes püspökeinek a patriarcha, vagy primás, vagy első érsek elnöklete alatt való gyülekezését értik.

A katolikus egyházban a nemzeti zsinatoktól megkülönböztetendők az úgynevezett: *vegyes zsinatok* = concilia mixta.

Vegyes zsinatok alatt az egyházi és világi országos rendeknek a *fejedelmek* által való egybehívását értik egyházi és polgári ügyek felett leendő tanácskozás céljából.²

¹ a) Mikó a 27. §-ban így: „a „Sanctum Generale Consistorium nevezete régen ez volt, amint Kolozsvárt, vagy zsinat alkalmával tartott: Sanctum Generale Consistorium Clandiopolitanum. Vagy: Sanct. Gen. Consist. Synodale. Vagy röviden: Sancta Synodus Generalis. Későbbben magyar nevezetek vétettek fel u. m.: Téli főtanács s későbbben Egyházi Főtanács és Zsinati Főtanács. Az első nevezet alatt értjük a Kolozsvárt, zsinat nélkül tartatni szokott főtanácsot; a másodikra pedig a zsinatok alkalmával akárhol tartatni szokottakat.”

Az elől kifejtettek után a téves beállítás nyilvánvaló. A zsinat: zsinat volt s a főtanács: főtanács.

b) Ilyen megvilágítás után a jövőben egyházi törvényeinkből határozottan mellőzendőnek ítélem a Zsinati Főtanács kifejezést. Kizárólag a Zsinat szót tartom helyénvalónak. — Lásd az I. törvény 200. §-át

² Ilyenek voltak a Nagy Károly által egybehívott zsinatok. Továbbá a mainzi (852.) és pávli (876.)

Hazánkban Szent István, László és Kálmán királyok alatt tartottak ily vegyes zsinatokat. Erdélyben János Zsigmond (II. János választott magyar király) s a többi fejedelmek közül is mások hívtak össze ily zsinatokat.

A kereszténység első századaiban Észak-Afrikában és Kappadokiában tartott zsinatokon a presbyterek és a nép is résztvettek. Utóbb s főleg Nagy-Constantin utáni időben a zsinatok csak a püspökök közreműködésével tartottak. L. Szeredy: Egyházjog 30. lap. 1. j. Az I. laterani zsinaton 1123. évben jelen volt 900 püspök. Ez a legnagyobb szám. A megemlített legkisebb szám: 102. E vegyes zsinat gondolata jelentkezik az Appr. Const. I. R. I. fejezet III. articulusában. L. az 56. l. Az új codex j. canonici nem szabályozza.

3. *Tartományi zsinat* (concilium provinciale) alatt valamely érseki tartomány püspökeinek saját érsektük elnöklete alatt való gyűlekezete értendő.

4. *Megyei zsinat* (synodus dioecisana) alatt a püspökmegyei papságnak a püspök, vagy helyettesének elnöklete alatt való tanácskozása értendő.

Az 1918. május 19-én (pünkösöd napján) életbe léptetett Codex Juris Canonici is e meghatározásokat fenntartotta.¹

A II. fejezet — De concilio oeconomico — cím alatt szabályozza az *egyetemes zsinatot* (222—229. C.) A pápa felsőbbségét a 228. canon fenntartotta így: A sententia Romani Pontificis non datur ad Concilium Appellatio.²

A VII. fejezetben találjuk a *nemzeti zsinatok és tartományi zsinatok* szabályozását ily címen: De conciliis plenariis et provincialibus.

Concilium plenarium = több provincia püspökeinek zsinata. Ez felel meg a nemzeti zsinatnak. A pápa engedélyével a pápa követének összehívására és ennek elnökletével tartható

Concilium provinciale = tartományi zsinat az egyes provinciákban tartható legalább 20 évenként.³

Mind a plenarium, mind a provinciale concilium határozatai pápai megerősítés alá esnek. (281—292. C.)

Egyházmegyei zsinat a püspökmegyéekben tartandó — legalább minden tizedik évben. Az ülések előtt a megjelentek között ki kell osztani a hozandó decretumok semáját. Az előkészítő gyűléseken mindenki szabadon hozzá szólhat az előterjesztett kérdésekhez, mert a jelenlévők csak tanácskozási joggal bírnak „Törvényhozó joga egyedül a püspöknek van. A határozatokat egyedül a püspök írja alá.”

A reformatio korában azt is látjuk, hogy a zsinatokat — épügy mint a kereszténység első századaiban — igen gyakran a fejedelmek hívják egybe. De az új irány érvényesítésére magok a reformátorok is gyakorolják a zsinathirdetést. A katolikus egyházi zsinatokkal szemben a protestans zsinatok egészen demokratizált alakban fejlődtek. Ezeken a zsinatokon hol csak a papság, hol a papság és világiak együtt vesznek részt. Ez utóbbiak leginkább megfigyelnek: a egyes zsinatnak, ami az egyetemes papság eszméjéből foly.⁴

A zsinatok elnevezése a reformatio idejében határozott rend

¹ A keleti egyházban 8; a nyugati egyházban 13 zsinat tartatott összesen. Az első Niceában 325-ben tartatott. Az utolsó előtti Trientben folyt le 1545—1563-ig. Az utolsó 1869. XII. 8-ra volt összehíva a Vatikánba. A pápai bírtok elfoglalása folytán 1870. X. 20-án bizonytalan időre elnapoltatott.

² A zsinatra appellálók büntetését a 2332. Canonban és a pápa ellen más irányban cselekvők büntetését a 2331., 2333., 2334. Canonban találjuk.

³ Nagy gyakorlati jelentősége van annak, hogy a tartomány püspökei minden ötödik évben „püspöki konferenciára” tartoznak össze jönni, hogy a püspöki egyházmegyéek ügyeiről tárgyaljanak és a tartományi zsinat anyagát előkészítsék.

⁴ Az unitárius egyházban kezdetben zsinatot hívnak össze; a fejedelem, Dávid Ferenc, Blandrata György.

szer nélkül: közzsínat, egyetemes zsinat, nemzeti zsinat, egyházmegyei zsinat, részleges (részszerű) zsinat.

Épen ezért azt észleljük, hogy a különböző protestáns egyházak közös zsinatokon disputatiokat rendeznek és ugyanazon protestáns egyház kebelében tartanak közzsínatot, nemzeti zsinatot, egyházmegyei zsinatot és részszerű zsinatot — anélkül, hogy e zsinatok között az elvi elhatárolást pontosan meg lehetne tenni.¹

A zsinati határozatok épen ezért lényegileg egyértékűek, akár-miféle *elnevezése* volt a zsinatnak. A legjellegzetesebb különbség kezdetben a zsinati határozatok között: a *területi hatály*.

Az idők folyamán a különböző államokban és minuenik protestáns egyházban az egyházi szervezettel kapcsolatban a zsinatok is szabályozást nyertek.² Magyarországon és különösen minket érdeklőleg Erdélyben:

α) a lutheranusok évszázadokon át a zsinatrendszer szerint kormányozták az egyházat. A zsinat elnöke: a püspök, tagjai: a káptalanok követei és a püspök által választott néhány lelkész.

A consistorium 1807-ben alakult meg. A mostani alkotmány a consistorialis rendszert és a zsinatot fenntartotta.

β) Az erdélyi ref. egyház 1671-ig zsinati rendszer szerint volt kormányozva. Ez volt a nationalis synodus. Az egyházközségekben még nem volt presbiterium szervezve és a Gyulafehérvárra 1671. X./3-ra mindkét statusban levő ... megért elméket a *presbyterium megrázogatására* hivta össze Apafi. A világi urak a főconsistoriumban, a papok a generalis synodusban külön és párhuzamosan tanácskoztak. Ez volt az első főconsistorium.

A zsinat és főtanács egymás mellett fennálló szervek lévén, a zsinat hatásköre kisebb volt, mint a főtanács hatásköre.³

Igy került egymás mellé: a püspöki rendszerhez tartozó centralisticus kormányzás és a presbyteri szervezet fejlődöttebb alakja: a zsinat-presbyteri törvényhozás.

A consistorialis kormányzás és zsinati rendszer egybeolvadása az erdélyi ref. egyház alkotmányában a rés lekérdésekben is érdekesen jelentkezik.⁴

Dósa szerint a Gelei-féle 12. Canonban meghatározott: *nationalis synodus*, továbbá az Enyeden 1682 ben tartott ily gyűlés jegyzőkönyvében előfordul: *generalis congregatio politico-ecclesiastica*

¹ *Közzsínatok* alatt sem országos zsinatokat nem érthetünk, sem a mostani egyházkerületi, avagy megyei gyűléseknek megfelelőket, hanem igenis oly *főgyűléseket*, amelyek most szűkebb, majd szélesebb körben ugyan, de a legfelsőbb egyházi hatóságot gyakorolták. Révész Imre: Sárospataki Füzetek 31. l.

² A zsinatokkal kapcsolatos volt a papi vizsga és felszentelés, Erdemes volna összeállítani az unitárius papi vizsgák és a papszentelés történeti fejlődését Dávid Ferenc korától napjainkig. Vázlatos kifejlődését ismerjük.

³ Lásd a 129—130. l.

⁴ L. a) Dósa: Az erdélyhoni evangelico-reformatusok Egyházi Jogtana. Pest 1863.

b) Pokoli: Az erdélyi ref. egyház történeté-ben igen helyes nézőpontból tárgyalja ezt a kérdést. L. a IV.—V. kötetet.

és a Szebenben 1709 ben tartott gyűlés nevezete: *supremum consistorium* azonos egyházi gyűléseket jelentenek.

γ) A zsinatok tartása a protestáns egyházak szervezetében a törvényhozás, kormányzás és legfőbb bírászkodás szempontjából annyira szükségszerű és az ügymenet olyan adott tárgyak körül forgott, hogy bővebb szabályozásra eleinte nem is gondoltak.

Nem találók tehát semmi különös tünetet abban, hogy az unitárius egyházban a zsinatokat sem az 1626. évi sem az 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica* részletesen nem szabályozza.

A fejlődés szempontjából nagyon kiemelendő azonban az, hogy az 1579 ben megszervezett papi Consistorium az 1626. évi és az 1694. évi *Disciplinában* is, mint az egész egyházra illetékes kormányzati szerv van beállítva.

Ez azért jellegzetes, mert az erdélyi többi protestáns egyházaknál a zsinat mellett a consistorium csak jóval később nyer létet

De viszont ez a consistorium, mint plenum consistorium — ha akadály nem volt — évenként csak egyszer ülésezett, ellenben, mint partiale consistorium, különösen házassági ügyekben, gyakrabban tevékenykedett.¹

II. Az országos törvények kezdetben az unitárius zsinattartást Tordára és Kolozsvárra korlátozták.^{2 3}

Az 1606. évi kolozsvári zsinat elhatározta, hogy ezután a zsinatokat Kolozsvárt, Tordán és Keresztúron tartassanak felválva. Ez így volt Thoroczkai Máthé püspöksége alatt (1616.)

Radeczki püspöksége alatt azt látjuk (1616—32.), hogy az 1626-ban kiadott *Disciplina Ecclesiastica* érészben korlátot nem állít fel s 1629-ben már Ádámoson tartatott a zsinat.

¹ Kérdés, hogy e *partiale consistorium* mellett a kolozsvári unitárius egyházközség mikor szervezte meg a maga egyházközségi testületét: a domesticum consistorium-ot. Erre fix pontnak volna vehető, hogy a kolozsvári egyházközségnek 1629-től rendszeresen vezetett jegyzőkönyve van.

² Az 1576. V./20-án Kolozsvárt tartott országgyűlés az unitárlusok azaz: Dávid Ferencz vallásán levők convocatioja (zsinatja) tárgyában ekként határozott:

8. t. cz. A tanítók dolgáról így végeztünk: miért hogy azelőtti való artículusok szerént megengedtetett, hogy az Dávid Ferencz vallásán valóknak superintendensek legyen, itt Kolozsvárott, vagy Thordán az ő hitén való papoknak convocatiót tehessen, de az, kik Dienes pappal egy valláson vadnak, azokat ne cogálhassa, hanem Dienes[nek] az övéi között régi authoritása megmaradjon. — (Alesius Dénes a magyarok és székelyek által 1564-ben választott ref. püspök.)

³ Az 1577. október havában Tordán tartott országgyűlés ugyancsak idevonatkozólag így határozott:

6. t. cz. Thorday Andrásnak mindenütt autoritása legyen ez országban járni, minden helyeket visitálni és mindenütt az ő vallásán való egyházi személyeket, papokat igazgatni, oktatni, tanítani, rephendálni és sinatot tenni: sőt a másféle valláson való papokat is hortando, monendo, docendo, akit lehetséges az ő sententiájára vonni, de ne erőszakkal; a más félnek pedig Dávid Ferencznek, mint ennek előtte is, most is csak Kolozsvárott és Thordán legyen szabad sinatot tenni és a más confession való egyházi személyeken semmi jurisdictioja ne legyen, csak az övéin. (Szilágyi: Erdélyi országgyűlési Em'lek.) Ez a korlátozás — amint tudjuk — később megszűnt.

A 4. Canonban foglalt meghatározás így szól:

„Anno 1629. die 3-a Julii ex communi consensu sacro-sanctae synodi in Comitatu Küküllő, in possessione Adámos congregatae, tanquam uno omnium ore deliberatum est, ut...

Ezt követőleg a zsinatok a jól ismert gyakorlat szerint az egyházkörökben váltakozva tartattak, de egyes egyházközségekben a többihez viszonyítva gyakrabban.

A désfalvi zsinat 1661. április 7-én a könyörgésre nézve így határozott:

In eadem congregatione pie etiam receptum est imo in futurum etiam conclusum est, ut notarius synodi singulos actus synodi publicis praecibus cludat, initio in ingressu quoque praecibus habitis a quoquam.¹

Az 1626. évi *Disciplina Ecclesiastica* a Consistoriumnak tette kötelességévé, hogy a püspökkel a zsinat összehívásáról, ennek helyéről és alkalmas idejéről gondoskodjék.²

Az 1682. évi I. 18. án tartott Főtanács egy esetben így határozott:

A Generale Consistorium authorálja a Partiale Consistoriumot de loco futurae Synodi akár a kolozsvári hostátban levő szent-péteri ecclesiában, akár Tordára determinálják őkegyelmek: cselekedjenek pro re nata, et ratíone futurarum circumstantiarum és aszerént küldje ki püspök uram convocatoriáját. (54. C.)³

Az 1694. évi *Disciplina Ecclesiastica*-hoz Almásy Mihály püspök által csatolt I. Toldás:

Az egyetemes zsinatokon a hitcikkekről való nyilvános vitatkozásokat mindig tompítani kell az elnök részéről előterjesztett tétel szerint.

A Szent Zsinatot mindig ünnepélyes urvacsoraosztás előzi meg. A szent zsinat egyes üléseit pedig a jegyző nyilvános imával zárja be.⁴

¹ A főjegyző e kötelessége a közigazgatóra ment át, akinek ez ma kötelessége. Az ámenetet látni fogjuk.

² A *Disciplina Ecclesiastica* rendelkezéseinek gyakorlati megvilágítására 1629-ben kiadott utasítás is csak egy pár megjegyzésre szorítkozik. Az első, hogy a zsinatok alkalmával urvacsora legyen kiszolgáltatva.

A má odik lényeges rendelkezés: a Jézus segítségül hívása.

A harmadik a dogmaticus viták irányítását szabja meg.

E rendelkezések az Almási-féle 1694. évi kiadásban a Toldásban vették föl.

³ 1. Ez a határozat csak egy esetre vonatkozott, de később a gyakorlat ide fejlődött s ma is így van az I. t. 219. §-a szerint.

2. A zsinati meghívót a multban az összehívó püspök bocsátotta ki. Ilyen meghívót Uzonl egyháztörténetében sokat találunk. Nagyon érdekesek tartalmuknál fogva. Ma a meghívót a püspök és egyik főgondnok írják alá.

⁴ Az Adámoson 1663. X. 21-én tartott zsinat határozta el. (L. 23. C.)

a) Magyar fordításban: Mostantól kezdve valahányszor zsinat tartatik, mindennek előtt az ural szent vacsora mindig kiszolgáltatandó.

b) Ez a határozat is csak megismétlése az előző szabályoknak. Az 1629. évi utasítás XV. része [A zsinatokról] szerint: Főlkérendő a tisztelendő püspök úr és főkép figyelemzetendők a paptársak és a többi egyházi előljárók, hogy eme szent gyűlékezetek tartamán urvacsorát oszszanak és a Jézus Krisztus nevét segítségül hívják.

A szűkölködő atyafiak és a tordai iskola érdekében a gyűjtésekre is mindig gondot kell fordítani.

I. FEJEZET.

I. cím.

A Sinatról való instructio.

Anno 1751 die 1-á Junii Pro Memoria.¹

1. A mi Atyáink idejében, míg ebben a seculumban sokféle háboruságok meg nem rontották, minden Pap s Mester, Cantor, Vacans atyafiak tartoztak compareálni a Sinatban, magok költségeken inteteneálván magokat, ex communi csak a Consistorok tartattatván.² Minden Dioecesi-ben pedig hagyának otthon bizonyos papokat, Mestereket az Esperestek.³

2. A Sinatról s annak helyéről Karácsoni Consistoriumban kell beszélgetni.

3. Szokott idejében, vagy másszor a Sinat idejét meghatározni áll a Superintendensen, úgy helyét is pro circumstantiis occurrentibus determinálhatja a Superintendens.⁴

¹ Kolozsvári Főtanács. 1751. Jan. 16. Prot. 2-dl pag. 97.

Árkosi Zsinat. 1751. Jun. 12.

Hogy e zsinatra vonatkozó Instructio e kettő közül melyiken hozattott, nem lehet tudni, a kettő közé van bérva a Protocollumba Junius 1-jéről.

² A zsinattartás költségeiről.

I. a) Az 1773. I./16-án tartott Főtanács így határozott:

Az a régi rend és szokás, hogy a synodusi költségekben a tiszteletes pap és Mester atyafiak divisim ac seorsim juxta antiquas constitutiones a proportione sallarii ministerialis concurrenntianak, némelyeknek kívánságára újra confirmaltatik. (172. C.)

b) Az 1796. I./18-án tartott Főtanács határozata:

A zsinat helyéül a káli ecclesiája jelöltetik ki, de minthogy nem a marosi, hanem az aranyosi környék következett volna; meghatározatott, hogy a költségeket ezen két környék együtt hordozza. (265. C.)

II. Az 1668. évi VI./3-án Cs. Szent-Mártonban tartott zsinat határozata:

Deliberatum ad instantiam rev[erendi] D. Senioris sedis et dioeceseos Udvarhely Thomae Szentmárton: ne in posterum ad Generalem Synodum omnes ecclesiarum pastores venire cogantur, sed pro ratione temporum et occasionum domi relinquere quosdam possit, quod in prudentia senioris sit situm. (28. C.)

³ Az 1687. VI./1-én tartott zsinat határozata:

Deliberatum itaque est, ut hinc reduces facti domini seniores mox eos acciant, qui sese absentarunt, et si justam et legitimam causam adferre poterint bene quidem, sin minus mulctentur graviter et multa reportetur ad reverendum Superintendentem. Franciscus vero Városhal vi convincitur in poena quatuor florenum, quoniam sese contumaciter ex hac synodo subduxit, hanc etiam mulctam reverendus senior dioeceseos Udvarhely transmittere teneatur. (61. C.)

⁴ A zsinattartás ideje.

a) Az 1666. évi ha-anglái zsinat (VII./11.) így határozott:

Placuit moderne nostrae generali congregationi, ut in posterum sancta synodus ad dominicam primam trinitatis — ut vocant — convocetur, eo quo Generale Consistorium determinabit. (26. C.) NB. 1. A katolikusok szerint

4. Sinati Vasárnapokon való reggeli prédikáció rendre jár a Consistorokon; urvacsoráját pedig ki ossza, a Superintendens arbitriumán áll.

5. Sinatnak helyére Szombaton estve könyörgés előtt kell érkezni.

6. Akkori templombeli functiókat a loci Ministerek viszik végben és akkor a Cathédrából ki is kell hirdetni, hogy más napra minden az Ur vacsorájához készítse magát, melynek is materiájára az ott való Egyháziaknak kell gondot viselni.

7. Könyörgés után az parochiához bémenvén, tudakozódni kell, ha a Vasárnapra rendeltetett fungensekben nem lesz-e fogyatkozás.

8. Vasárnap reggel prédikáció és urvacsorája osztás után, mindjárt Collectat kell szedni a Scholák és szegény atyafiak számokra, mikoris a Generalis Notarius a templomban lévő asztal mellé ül és ottan percipálja, számlálja és az ottan gyűlt Collectát signálja és protocollálja, a más helységekről gyűlt Collecta pedig más órára szokott maradni.

9. Ezek végben menvén, a Superintendens köszönti az egész Sinatot, azután a Status Deputatusit. Ismét köszönti mind azon Dioecesisben lévő papi társaságot, mind az ott való Ecclesiát, követvén az oda való gyűlésnek Molestiájáról. Akkor a Sinat képében replical az Os Ecclesiae, a Dioecesis képében pedig az Esperest, úgy az Ecclesia részéről az ott való pap, ha mást nem substitual. Az akkori actust a Cantor énekléssel elvégzi, a Cantort pedig a Dioecesis constitualja, ha a Superintendens mást nem állit elő.

10. Délután a prédikáció és utána az éneklés végben menvén, az Os Ecclesiae felmenyen a prédikáló székbe és a Sinatnak jó s hasznos successusáért könyörgést téstzen.

11. Elvégezvén, a Generalis Notarius ül a templomban lévő asztal mellé és ha a Superintendens akar, vagy megengedik bucsuzni, s a templomból ad Censuram kimenni, az Atyafiak judiciumokat, vissza jöven, pronuncálja.¹

a pünkösöd utáni első vasárnap: Szentháromság vasárnapja: az advent, husvét és pünkösöd összefoglalása. 2. Egybevág a Disciplina Ecclesiastica rendelkezésével: de off. cons. II. p.

b) Az 1799. I./28-án tartott Főtanács határozata:

A dioecesisbeli különböző vélekedéseket megegyeztetve, a zsinati gyűlésnek ideje ezutáni időkre nézve *állandóul* határoztaték juniusnak utolsó vasárnapja. (297. C.)

c) Az 1799. VI./29-én tartott sárosi zsinat határozata:

Juniusnak utolsó vasárnapja helyett ugyanazon hónapnak utolsó vasárnapját megelőző szombatja leszzen a zsinati gyűlésnek ideje. (301. C.)

d) Az 1807. VI./29-én Ádámoson tartott zsinat határozata:

A zsinati gyűlésnek junius utolsó szombatjára meghatározva levő ideje mindazért, hogy a tanuló ifjúság az oskolai esztendőből s drága idejéből semmit el ne vessessen, mind pedig azért, hogy a professor atyafiak is hivatal, vagy kinevezetésbeli, de nevezetesen, hogy a külső törvényes székek mellett levő atyánkfiai, curatorai és consistorai kötelességeiknél fogva a zsinati gyűléseken megjelenhessenek, a jövő esztendőre nézve a julius hónap első szombatját követő szombat napra által tétetni határoztatott. (301. C.)

¹ E pontra vonatkozóan Ferencz József a Kis-Tükör 79. lapján ezt mondja (Szentábrahámiról szólva): Alatia hozatott ama democraticus szellemű

12. Ennek előtte, mikor minden pap és mester atyafiak compareáltak, a Dioecesisek szerént catalogusokat olvastanak a Notariusok és annak utána elbucszván az Esperestek, kiküldtettenek és Dioecesisek szerént censeáltattanak, most már mivel csak repraesentativa Synodus celebraltatik, (adván az idő magát, jó volna az atyafiakat mind egybe gyűjteni) minden T. Esperest a Sinat előtt való Partialisban censura alá bocsátja magát, és a iudiciumot Notarius és Assessorok subscriptioja és pecsétjek alatt a Sinatnak reportálják a Notariusok. Mostan is azért bucsuzván az Esperestek, és templomból kimenvén az alatt, ha mi vádak vadnak, censealtatnak, és behivatván, az Generalis Notarius az assignalt vádakát elolvassa. Ugyanakkor a T. Esperestektől is tudakozódní kellene az alattok lévő atyafiakról, mint viselik magokat, ő kegyelmeknek is genuine által kellene adni a Sinatnak vagy Superintendensnek. Ezek így menván végbe, egy vers vagy rövid ének mondással vége lesz a templomban való az napi dolognak.

13. A templomból menván az parochiában, ottan a Generalis Notarius Seriest ír és a Candidatusokat is annotálja.

14. A Generalis Notarius pedig és az Os Ecclesiae nem bucsuznak hivataljoktól, csak másokat censeálnak; de a Generalis Notarius minden Sinati Actákat leírni a Protocollumba tartozik.

15. A következő napokon mind reggeli, mind déleesti templomban való menetelre úgy harangoznak, mint szokás azon helyen Vasárnapokon harangozni.

16. Hétfőn reggel prédikátzio és éneklés után a Superintendens compellálja a disputatoria rendeltetett Praesest, ki is Cathedraba felmenván egy rövid Oratiotskával magát insinualja és a következő disputatiokra a jelen való auditorokat invitalja, azután a Superintendens elő állítja a Candidatusokat ad respondendum és így valaki akarja kezdheti és continuálhatja a disputatiot, hogy haszontalan dolgokkal ne töltsék az időt az atyafiak.¹

17. Melyet egy-kevéssé hallgatván az Consistorium, azután kiemenyen a Parochiába, maga dolgainak folytatására, a Superintendens pedig maga képében hagyja a Praesest, hogy ajtón állókat állíson,

végzés, hogy a püspök és esperesek minden zsinaton tartozzanak hivatalaikról, magokat közbírálat alá vetni s csak miután arra közakarattal méltónak ítéltetnek, azután vehessék ismét fel. Ez a szokás a papokra is kiterjesztve 1787-ig állott fenn. A papokra való megjegyzés hibás. A papmarasztalás formája Dávid Ferencz óta meg volt 1778-ig. Ez lett az 1751: évi zsinati rendtartásban az esperesekre és püspökre kiterjesztve. A püspök elethossziglan választatván, ez a canon nincs összhangban az alapelvvel. Nem ismerem, hogy eset fordult volna elő a gyakorlatban a püspöki bucsuzásra 1751—1778. években. Lényegileg ezt egyházjogunk amaz alapelvével találom kapcsolatba hozható, hogy a zsinat a püspök felett áll s így a zsinat által feleletre vonható. Ez a felelősségrevonás ma az I. törvény 246. §. 15. pontjában van szabályozva. A feyelemi törvény indokolásában is reámutattam erre a kérdésre.

¹ E főtétel a vizsgázás rendszerének alapjául a vitázást és nem a kiérdezést állította. A reformatio hitvitái valóban nagyszerű képét tárják elénk a tudásnak, a biblíában való jártasságnak és a meggyőző rábeszélésnek

és senki hire s engedelmé nélkül a disputatio alatt ki ne menjen az templomból.¹

18. A disputationak folyni kell mindaddig, minden napon reggeltől fogva délig és délután estig, míg a Consistoriumnak dolga leszen. Az Os Ecclesiae pedig arra visel gondot, hogy dél tájban és estve vagy maga bémenyen, vagy mást bé küld könyörögtetni, mely utánis egy vers ének mondatván, kibocsáttatnak a templomból. Ugyan az Os Ecclesiae visel gondot, mikor kik praedicaljanak, vagy könyörögtessenek.

19. Mikor a Consistorium dolgai végeződnek, reggeli prédikazio és éneklés után, Candidatusok consecratioja következik, melynek ilyen processussa vagyon:

1. A Generalis Notarius a templomban lévő asztal mellé ülven, azon Sinaton végben ment Actáit a Consistoriumnak elolvassa.

2. A Superintendens a Candidatusokat elő állítja, elejekben adja, hogy míg még az uton vadnak, gondolják meg hivataljoknak terhes voltát és mostan még le mondhatnak arról.

3. Ha pedig csak resolválják magokat ad functionem ecclesiasticam, subscribáltatja a Protocollumba.²

¹ A zsinat ünnepélyes jellege s az összes papokat és illetékes világi tagokat magában foglaló kerete részekre bontandó, ha a zsinati hivatalos eseményeket helyesen akarjuk értékelni.

A vizsgáztatásra csak a consistorok voltak jogosultak. Ezekből a vizsga a zsinat szűkebb körű tagjából álló Consistorium előtt kezdődött. De a consistorium a zsinat ideje alatt még más hivatalos dolgokat is el kellett, hogy végezzen. Ez okból a püspök a vizsgán való további elnökségre ott hagy egy megbízottat.

A vizsga (a disputatio) foly mindaddig, amíg a Consistorium tagjai a saját hivatalos dolgukat elvégzik.

A Consistorialis ügyek befejezésével megint a zsinat teljes gyűlése kezdődik. E teljes zsinati gyűlésen megy végbe a vizsgát tett jelöltek felszentelése. (19. pont.)

² a) Az I. törvény 64. § a értelmében: Az urvacsora kiszolgáltatását, a keresztelést, a házások megáldását és a temetést a rendes lelkészeken kívül csak a püspök által felhatalmazott egyének végezhetik.

Ma a felszentelés előtt csak ily felhatalmazás (facultatoria) szolgálhat a jelzett cselekmények végzésére alapul.

b) Ide vonatkozik és ez eljárásnak alapja az 1711. évi I. 11-én tartott Főtanács határozata:

Tiszteletes Sz.-Abrahámi Mihály atyánkfőának sub bona se consecrationis, megengedtetik, hogy copuláljon, baptizáljon és communiót is peragalhasson. (80. C.)

c) Az 1809. I./3-án tartott Főtanácscon végeztetett:

Készíttessék egy különös jegyzőkönyv, melybe a papi hivatalra ezután felvétetettők magok neveiket az esztendőknél és helyeknek kitételek mellett magok beírják úgy mindazonáltal, hogy a papi hivatalra eddig felvétetett minden individuumoknak neveik a jegyzőkönyvekből kiszedettetvén, legelsőbbben is azok irattassanak által a subscriptiók helyeiknek és idejeknek feljegyzéseikkel authenice, az így készített jegyzőkönyvbe; ezek után ugyanezen jegyzőkönyvbe irattassék bé a papi hivatalra való kötelezés s ennek subscribalásával kezdetessék és folytattassék az ezutáni időkben a papi hivatalra felvetettők neveiknek magok által lejendő beíratások, beíratatván azonban azoknak neveik az acták sorába az actuarius által. (363. C.)

4. Votumot praestálnak, köztök lévén az Generalis Notarius, hogy valamelyik ne hibázzon.¹

5. Ezek meglévén, egyenként térdre állanak, a Consistorok minnyájan fejökre teszik kezöket, és a Superintendens praecalván, könyörögnek érettek.

6. Superintendens Consistorium nevök s pecsétjek alatt, pro legitima eorum admisione et Confirmatione testimonialis levél adatik nékiek.²

20. Az Os Ecclesiae egy hálaadó könyörgéssel a prédikáló székből bérekeszti a Sinatot.

21. Végezetre a Superintendens, azoktól, kiket köszöntött volt, in ingressu elbucszuk, szállás-adásokat, gazdálkodásokat megköszöni és a Sinatnak finalis dimissiot ad.

II. cim.

A zsinatok ügyrendje.

— Agenda in Synodis. —

A zsinatok tartása módjáról szóló 1751. évi Canonnal kapcsolatban a 11. §-ban Mikó ezt mondja:

„A zsinatok tartása módjáról van még egy más szabályozó kanon latin nyelven ily cim alatt: Agenda in Synodis.

Ez az imént említettből van összeszerkesztve, de mikor s ki által, nem lehet tudni.

Azonban, hogy kanon gyanánt tartatik, bizonyos.“

E nyomon indulva nagyon sokat kutattam a kolozsvári könyvtár kéziratgyűjteményében míg reá akadtam.³

¹ Az új papok esküformája a Krisztus segítségül hívásának vagy nem hívásának vitakérdésére világít reá. Az I. kötet 204. lapján olvasható esküforma a régi szövegnek felel meg.

Az 1845. VIII./28-án Almáson tartott zsinat jkvének 44. p. szerint:

Indítványoztatik, hogy az új papok meghűtöltetésekre szolgáló hitformában nem lévén meg e cikk: az Ur Jézus szent atyjára, oda kellene tenni. E hiányban levő cikk tétessék a hitformának elejére eszerént: En N. N. esküszöm az egy élő, igaz istenre, mennynek, földnek teremtetőjére, a mi urunk Jézus Krisztus Szent Atyjára. (800. C.)

Az I. kötet 98. lapján e canon szerint kiegészített szöveg olvasható. L. az 1694. évi Disciplina todalékát is.

² Már előzőleg az 1740. VI./18-án Szent-Benedeken tartott zsinat határozata: 1. Minthogy antiquitus in usu volt, hogy az Consecratusoknak Confirmatoria adassék, de quo casu Interrumpálódott volt, végeztetett azért, hogy a modo imposteru in tempore consecrations adassék minden consecratusoknak, melyet is felváltsanak fl. h. 1 et denar 2. (112. C.)

³ a) Simén Domokos könyvtárával került a kolozsvári unitárius collegium nagy könyvtárába e cim alatt:

Agh István: „Az Isteni szolgálatnak az Erdélyi Unitárius Eklézsiákban való véghezvitelének módja.“ E kézirathoz van hozzákötve. L. a 118. számú kézirat. Már Derzsi J. is klakarta adni 1878-ban. L. a 181. lapon.

b) Agenda in S. Synodis. Elaborata per clar ss. virum ac Superintendentem ecclesiarum in Transilvania unitariorum Stephanum Agh Anno 1760. die 10. junii cum celebraretur S. Synodus in apido Toroczko.

Ugyanez a szöveg megtalálható a Marosi Kör Matriculájában, amely az egyház levéltárában van.¹

E két kézirat szövegének egybevetése után az agenda szövegét a következőkben közlöm:

A Szent Zsinatok ügyrendje. — Agenda in S. Synodis.

Kidolgozta főtisztelendő Agh István, az erdélyi unitárius eklézsiák püspöke, 1760. június 10-én, mikor a szt. zsinat Torockó városában tartott.

[Az általános zsinat ügyrendje a következő:

Miután a tiszt. egyháztanácsos urak megérkeznek a főt. püspöktől kijelölt egyházközségbe a meghatározott napon d. u. 3 órára...]²

Szombat.

1. Délután 4 órakor harangozás után az egyházközség iskola-mestere éneklí a Zsoltárok 1. lapján levő hymnust: Örvendezzünk örömmünkben.

2. A pap előmondja a jelenlevő gyülekezetnek a könyörgést.

3. Könyörgés végeztével kihirdeti, hogy másnap, azaz vasárnap reggeli istentisztelet után ugy a zsinati gyülekezetnek, mint az egyházközség lakóinak, férfiaiának és asszonyainak egyaránt úrvacsorát kell venniök.

4. Az istentiszteletet bezárja a fönt említett mester a 4. lapon levő dicsérettel: Oh mi szent atyánk...

5. Miután a templomból kijöttek, a pap kötelessége figyelmeztetni az eklézsia egyházfiat, hogy az úrvacsorához szükséges dolgokat másnapra előkészítsék, hogy semmi hiányosság ne legyen.

6. Ezután a püspök tanácsosaival a parochiára menvén, megtudakolja, vajjon azok, kik más napra az istentiszteleten szereplőknek vannak kijelölve, jelen vannak-e s el vannak-e készülve tisztjükre, hogy ha valami hiányosság állapittatik meg, az idejében pótolható legyen. Ennek megtörténte után:

7. a tanácsosok a gyűlésből elbocsáttatnak, hogy szerényen megvacsoráljanak.

Vasárnap.

Reggel nyolc órakor harangozás után egybegyűlnek a templomban és:

c) A kéziratot Sándor János könyvtárosunk előzékenységgel bocsátotta rendelkezésemre. Én az egyházi zenére vonatkozó régi törvényeket jegyezgetem össze viszonzásul. Megérdemli, hogy mindig szíves készségeért könyvtárosi kedves emléke fennmaradjon.

¹ Ezt Kelemen Lajos levéltárosunk bocsátotta rendelkezésemre. Többször tanusított szíves készségeért itt is köszönet.

² A marosközi esperesi vizsgálószéklí kvben található szöveg ezzel kezdődik.

Protocolon dioeceseos unitariae Marusiense vetere renovatur Per neo-seniorum Michaelum Kozma de T. Sz. G. Manu et expensa propriis 1780. — E gyűjtemény készítése összeesik Kozmának ily című munkájának készítésével: Constitutiones Synodales et Consistoriales. Kézirat.

1. Az egyházköortől kijelölt kántor előlénekli a 134. oldalon levő dicséretet: Téged Isten dicsérünk. . .

2. Ez ének végeztével a püspöktől kijelölt szónok teljesíti tisztét s annak elvégzése után inti hallgatóit, hogy érkezett immár az alkalom az úrvacsorával való élésre s fölhívja a gyülekezetet, hogy gyakorolják ezt az Istennek és Krisztusnak járó kötelességet.

3. Ennek bevégezése után a kijelölt kántor a 127. oldalon levő dicséretet énekli: Ditsérünk téged Űr Isten.

4. Majd az úrvacsora osztásra kijelölt pap az Űr asztalához lépve könyörgéssel vezeti be az úrvacsorai szertartást.

5. Úrvacsoraoztás alatt a kijelölt kántor énekli a 127. oldalon levő dicséretet: Űrnek végvatsorájára s a következő dicséreteket, mialatt a pap a gyülekezetnek szokás szerint előmondja a könyörgéseket. Azután

6. Az úrvacsoraoztás véget érvén, az említett pap a szertartást adakozásra hívó könyörgéssel zárja be. Majd

7. a kántor énekli a 133. lapon levő dicséretet: Békességnek fejedelme . . .

8. Ezek végezte után a püspök inti az egész gyülekezetet, hogy az iskolák és szükségét szenvedő hittestvérek számára adakozzanak, hogy lélekben a jók a szűkölködőkkel együtt áldozzanak.

9. Akkor alamizsnagyűjtésre a templom négy részébe kiküldenek négy mestert, akiket előbb figyelmeztetnek, hogy az adományok befogadására edénykéiket készen tartják.

10. A főjegyző a templomban asztalnál ülve átveszi a begyűlt adományokat, az összeget megszámlálja és jegyzőkönyvre veszi.

11. Azután a püspök rövid magyar nyelvű beszédben üdvözl*először* a zsinatot s rá felel a köszönök;¹

másodszor üdvözl*i* a nemes kiküldötteket, mire válaszol ezen kiküldöttek valamelyike;

harmadszor üdvözl*i* azon egyházkör belső embereit, hol a zsinat tartatik és ha nincs jelen, vagy egyáltalán nincs a körnek seniora, válaszol az egyházköri jegyző;

negyedszer végre üdvözl*i* az egész egyházközséget, amire válaszol az eklézsia papja.

Az üdvözlések befejezte után az énekvezér énekli a 441. oldalon levő dicséretet. Adgy békességet Űr Isten . . .

Ugyanaz nap délután 2 órakor.

1. Az említett kántor énekli a 137. oldalon levő dicséretet: Adgyunk hálát mindnyájan stb. és a gyülekezetben egyházi beszédet tart valamelyik, a tisztelendő köszönök által kijelölt papjelölt.

2. A szónoklat végeztével a kántor a 441. lapon levő dicsérettel zárja be a szertartást: Ditsérjed és álgyad . . .

3. A köszönök a szószékre lépven Isten segítségét kéri a konzistorialis ülésben tárgyalandó ügyekre.

4. A püspök leteszi hivatalát.²

¹ Ma ez: közügyigazgató. ² L. a 193. oldalon tett megjegyzéseket.

5. Lemondanak az esperesek is, akik, ha úgy tetszik, kiküldetvén, lemondó leveleiket az egyházköri jegyzők által átnyújtják a főjegyzőnek; azonban, ha csak nyomatékos okok fõnn nem forognak, a püspök újra tisztük folytatására ajánlja õket.

6. A kántor az e napi munkásságot a 441. oldalon levõ dicsérettel zárja be: A királyi székbén ülõnek...

7. Miután a tanácsosok a templomból eltávoztak, az espere-sek visszamaradnak, hogy a főjegyzõ javaslatára a tárgyalandó ügyek sorrendjét megállapítsák [Ugyanakkor szolgáltatnak be az egyház-körökbõl gyûjtött adományok is.]¹

Hétfõ.

Reggel 8 órakor harangoznak, hogy mint rendes vasárnapi istentisztelet alkalmával, a hivek a templomba gyûljenek.

1. A kántor éneklí a 330 oldalon levõ dicséretet: Tekints reánk Úr Isten.

2. Beszédet tart a közszónoktól kiválasztott másik papjelölt.

3. A beszéd végeztével a kántor éneklí a 440. oldalon levõ dicséretet: Mi atyánk, ki stb.

4. Majd a barátságos vitatkozás elnökét a püspök latin beszédben felszólítja, ki rövid latin beszéddel elfoglalván a szószéket, magát a hallgatók jóindulatába ajánlja s kiválasztja a hallgatóságból, akik a vitatkozásban részt fognak venni.

5. A papjelöl eket a püspök fölhívja, hogy a bibliával s hit-tani könyvekkel fölfejezve a közönség elé lépjenek vizsgálatra és feleletre.

6. A papi vizsgálatot valaki elkezdí és a püspök azt egy kevés ideig hallgatván, rábizza a kihallgatást az elnökre, maga pedig az egyházi tanácsosokkal az ügyek tárgyalására a templomból a paro-chiára vonul.

7. Tizenkét óra körül az egyháztanácsosok a püspökkel a paro-chián az ügyek tárgyalását, a többiek pedig a templomban, élükön az elnökkel, a vizsgálatot vagy vitatkozást félbeszakítják; mielőtt azonban a templomból eltávoznak, az elnök, jegyzők és mások a közszónok, vagy valamelyik más helyettesének előimádkozásával hálát adnak. A kántor a 179. oldalon levõ dicséretnek: „Ditsõült helyeken“ egy versszakát éneklí.

Mikó a 11. §-ban idevonatkozóan ezt mondja: „Ezt a bucsuzást püs-pökelnk 1727-ig meg is tették, de ekkor az Almáson tartott zsinaton azt végezték, hogy a püspök ezután ne bucsuzzék ugyan, de mégis vesse magát bírálat alá (l. prot. 1-mi pag 334.). Később pedig 1787-ben a dicsõszentmár-toni zsinaton, amikor a püspök Lázár István a hódolati esküt letette, a fõta-nács 170. sz. alatt az Agenda 4. §-át megváltoztatván, meghatározta, hogy a püspök ezután ne tegye le hivatalát az eddigi szokás szerint. (L. Prot. 4. pag. 106. 107.)

Ettõl fogva tehát a püspöki bucsuzás és bírálat alá vetés egészen meg van szûnve — mondja Mikó. Ez a megjegyzés a bírálat alá vetés rendszere szempontjából helyén való, de nem a felelõsséggel tartozás elvi szempontjából. E kérdés is még részletesebb megvilágítást igényel.

¹ A [—] közötti rész Kozmánál olvasható.

Ebéd után d. u. 2 órákor harangozásra a templomba megint mind összegyűlnek.

1. A kántor énekli a 327. oldalon levő dicséretet: Te benned Sz. Atyám, . .

2. A közszónoktól kiválasztott valamelyik papjelölt ismét beszédet tart.

3. A beszéd végeztével a kántor énekli a 438. lapon levő dicséret: „Úrnak szolg. . .“ első és utolsó versszakaszát.

4. A püspök elrendeli, hogy ismét folytassák a papjelöltek vizsgálatát, mialatt a parochián a consistorium egyházügyeket tárgyal.

5. Mikor ezek az ügyek tárgyalását felbeszakítják, abban marad a vizsgálat is, miután a közszónok vagy helyettese ismét hálákat adott.

6. Éneklik a 412. oldalon levő dicséretnek: Megbántunk Isten. . . utolsó versét.

Kedd.

1. Mint előző nap, most is reggel nyolc órákor harangozás után mindnyájan templomba gyűlnek s éneklik a 252. oldalon levő dicséretet: Melly hatalmas . . .

2. Egyházi beszédet tart a közszónoktól kirendelt valamelyik papjelölt.

3. Éneklik mindnyájan a 365. oldalon levő invokációs dicséretnek: Adgy Úr Isten Sz. Lelket nekünk . . . első versét.

4. A püspök elrendeli, hogy a templomban folytassák a vizsgálatot, míg a parochián egyházügyek tárgyalatnak.

5. Miután Istennek hálákat adtak s elénekelték a 371. oldalon levő dicséretnek: Áldott az Úr Isten, egy versét, mindnyájan ebédre mennek.

Ugyanaz nap d. u. 2 órákor harangozásra ismét mind templomba mennek.

1. Éneklik a 256. old. dicséretet: Vigyázz. . .

2. Valamelyik kirendelt jelölt prédikál, vagy csak könyörög.

3. Éneklik a 356. oldalon levő dicséretnek: Vidám szívvél vig. . . utolsó versét.

4. A vizsgálat folytatódik s befejeződik a 401. oldalon levő dicséret: Hálát adok Istenünk, utolsó versének éneklésével.

Szerda.

Reggel 8 órákor harangszóra mind templomba gyűlnek.

1. Éneklik a 352. oldalon levő dicséretet: Vidám szívvél.¹

2. Prédikál valaki a papjelöltek közül.²

3. A beszéd bevégzése után éneklik ezt az invocatiót: Hallgass meg minket nagy Úr. . .

4. A püspök elrendeli a jelölteknek, hogy lépjenek elő s komoly beszédben az Úr igéje hirdetésének nehézségeit eléjük tárja,

^{1 2} A 118. sz. kéziratban az 1. és 2. pont összevonva fordulnak elő s így e kéziratban összesen 10 pont van. Kozmánál felbontva a közlés szerint s ez okból további 3—11. pontot találunk.

hogy mielőtt fogadalommal elköteleznék magukat, ha úgy tetszik, szándékukról mondjanak le.

5. Előhozzák a jegyzőkönyvet s elrendeli, hogy azok, a kik elhatározásukban megmaradnak, neveiket bejegyezzék.

6. Ezután a főjegyző vezetésével a fogadalmat leteszik, egyik előlmondja, a többiek fenszóval utána mondják.

7. Egyenként rendre térdre ereszkednek s a konzistorok kezeinek fejükre tételével ájtatos könyörgés közben Istennek szenteltetnek; a könyörgést a püspök mondja elől s az egyházi tanácsosok alázatosan mind utána mondják.¹

8. Majd a püspök bizonyítványait mindeniknek egyenként átadja, intvén őket ismételten egyenként, hogy hivatásuk szerint fogadalmukról soha meg ne feledkezzenek, hanem Istennek és Christusnak mindig hűséggel szolgáljanak.

9. A közszónok a szószekről Istennek hálákat ad.

10. A püspök elbucszuk a zsinattól, a körök kiküldötteitől, az egyházközségtől s mindnyájukat, a Krisztus által Istennek ajánlván, őket elbocsátja. Végezetül:

11. Éneklik a 104. oldalon levő dicséretet: Mennyetek el békességgel² ...

II. FEJEZET.

Az 1843. évi VIII. 31-én tartott Főtanács jkvének 28. sz. alatt található:

A zsinati szertartások helyesebb elrendezése iránt a múlt évi zsinati főtanács 6. száma alatt kinevezett bizottmány munkálata tárgyalás alá vétetvén,

Határoztatik: Hogy ezentul a zsinati szertartásokra nézt a következő szabályok tartassanak meg:

1. Az eddigi gyakorlat s fennálló egyházi törvény szerint is a zsinat összegyülekezésének ideje a határidőül kitűzött vasárnap előtti szombat délutáni 3 órája lévén, ekkorra a kirendelt helyen mulhatatlanul megjelenni s magokat a főtisztelendő püspöknél jelenteni s a szombat esti templomozási ünnepélyen jelen lenni köteleztetnek:

a) Az esperestek minden köri actáikkal és beadandóikkal, úgy a körí jegyzők és consistor papok.

b) A zsinati szolgálatokra az előljároság által kinevezett egyének.

c) A felszentelendő új papok. A többi consistorokra nézt csakis a vasárnap reggeli templomozás órájairai megjelenés tétetvén szükségessé.

¹ Ez hosszadalmas volt, ha sok volt a felszentelendő pap. Az újabb időben (1907.) ezoból történt az a változtatás, hogy egyszerre térdelnek le s minden egyes mellé áll egy esperes, vagy ha a jelöltek többen volnának, egy pap. Lásd az I. kötet 96. lapját.

Régen az imák is előre meg voltak határozva és össze voltak gyűjtve. Minden egyes felszenteltnél a püspök külön imát mondott. Most csak egy imát mond. A consistorok alatt abban az időben a téli főtanács paptagjai voltak értendők.

² Márkos Albert fordítása.

2. Vasárnap reggel szokott templomozási ünnepély tartassék az Elöljáróság által egy évégre kinevezett pap által, melynek végeztével mindjárt történjék az ugynevezett püspöki köszöntés csakis köznevezettel az egész anya-szentegyházhoz (se személyt, se környéket, se eklézsiát nem említve) s e püspöki köszöntés legyen az összegyűlt hitrokonainknak felszólítása, buzdítása s elkészítése a veendő úri szent vacsorához melyet egy verséneknek közbe eléneklése után az eddigi gyakorlat azerént az előljáróság által egy évégre kinevezett egyházi egyén egy rövid agenda előre bocsátása után a szokott módon szolgáltatasson ki.

Délután szokás szerinti templomozás legyen prédikációval.

3. Hétfőn reggel 9 órakor tartassék a templomban könyörgés, mely után az előre a felszentelendő papok vizsgálatára kinevezett rendtartó (censurae moderator) előszólítja a vizsgálatandó egyéneket s a püspök által kinevezett vizsgálati elnököt (censurae praeses), ki is ezen felszólítás következtében elfoglalván a széket, az eddigi gyakorlat szerint szónoklatot tart és azután elkezdí kötelességét, a vizsgálatandókhoz rendre a hittanból kérdést téven s azt eddigi gyakorlat szerént folytatván; az így megkezdődött vizsgálat folyon a rendtartó jelenlétében délután 2 óráig.

Délután mivesnap szokott isteni tisztelet tartassék csak könyörgéssel a szokott időben.

4. Kedden reggel 9 órakor kezdődő templomozáskor tartassék prédikáció s azután a vizsgálat folyjon a megirt óráig.

Délután szokott mivesnap templomozás legyen a rendes időben könyörgéssel.

5. Szerdán reggel püspök által kirendelt pap tart 9 órakori templomozás alkalmával prédikációt, minek végeztével a papi felszentelés történjék az eddigi mód szerént; a mult 1842-ik évben tartott zsinati főtanács 14. számú határozata által megállapított magyar szertartással, minden változtatás nélkül, a zsinati főtanács jelenlétében.¹

Mely alkalommal, midőn a püspök főpásztori áldását kimondja az új papokra, egyszersmind terjessze az egész zsinati gyülekezetre is, s ezzel a zsinati templomi foglalatosságokat zárja is be.

Mindezeket befejezőleg még csak egy célszerű, rövid könyörgést az Egyházi közszónok (generalis orator) mond.

6. Egyebekben az eddig is gyakorlatban volt szabályok ezen-
tulra is fenntartassanak.

És ezek szükséges tudás és tudatás végett esperest atyánkfiai-
nak irattassanak meg.

¹ Az 1842. VII./6-án Kolozsvárt tartott zsinat jkvének 14. p. szerint: A papi esküforma és szentelési imák magyarra fordítva.

Határozat: Mind a magyarosított esküforma és 4 könyörgés, mind a három újabb ígtattassanak jegyzőkönyvbe, az esküforma és négy könyörgések mellé ígtattatván a latin eredeti is. Így következnek. (753. C.) Ez imák egy kis füzetbe is össze vannak írva. Sőt az ének is.

Mikó jegyzése: Ezen imák közül a négy első az eredeti latinból van fordítva, elég rosszul; a három utolsó új dolgozat; nem igen derekás. A latin szerkezet meg van az agenda végén.

V. FEJEZET.

I. 1847. III. 4-én tartott Főtanács jkvének 26. pontja:¹

A *zsinati főtanácsai s környéki gyűlések és vizsgálószékek* célszerűbb elrendezése tárgyábani bizottmány jelentése tárgyalás alá vételvé.

Határozat: Ezen egyházi Főtanács a jelen tárgyat még annyira fejlődve nem találván, hogy derekas határozatot hozhasson, a jelentést tevő bizottmány további munkálkodására utasítatik oly móddal, hogy észítendő munkáját annak idejében az E. K. Tanácshoz adja be, melynek kötelessége leendő aziránt, mielőtt az E. Főtanács eleibe terjesztené, az Egyházi környékeknek is vélekedését bevenni.

Addig is pedig a zsinati gyűlésekre nézt meghatároztatik, hogy azokban idő és költségkimelés tekintetéből csakis a legsürgetőbb és halasztást nem szenvedő tárgyak vétessenek elő.

Az adatni szokott ebédkezésekben pedig a legnagyobb egyszerűség tartassék s a költséget szaporító minden fényűzés elkerültessék.

A zsinattartás rendjének átalakítása ezzel a bizottsági munkálattal beindítva lévén, a kialakulás rövid időn belől várható volt.

A történelmi események azonban közbeszóllottak.

Az 1848/49. évi változások az egyházakat is új helyzet elé állították.

Az egyház alkotmányára nézve 1851-ben felsőbb helyről 1850. II. 22-én kelt 29723—850. sz. a. utasítás érkezett — azonban az 1851-ben tartott zsinati főtanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy egyházunk akkori beszerkezeténél továbbra is megmarad.²

Zsinataink az eddigi renddel ezután is megtartattak.

Az 1859. év a zsinati rendtartás tekintetében korszakos változást hozott.

Az 1847-ben a papnevelés kérdésében hozott határozat az időközi események folytán alig érvényesült a gyakorlatban. Épen ezért az 1850-es évek vége felé az 1847. évi határozat megvalósítását tűzik ki célul.

¹ A papnövéndékek képzésére nézve is ez a főtanács új rendszert létesített. A helyes reformok csak egységes szervezettel vihetők keresztül.

Az 1845. évi homoródalmási zsinat elvi álláspontjához képest a tanterv elkészült s a 12—1847. jkvi pont alatt elfogadtatott. Eszerint az akkori iskolai rendszer tovább fejlesztetett s akik magokat papságra szánták: a bölcsészeti tanfolyam elvégzése után még további 2 évi teológiai tanfolyamot kötelesek végezni s a rendes közvizsgálatokon kívül — mielőtt alkalmaztatnának, a püspök és a vallástani professor által az Egyh. Képv. Tanács által kirendelendő biztosok jelenlétében a tanulmányokból és papi képzettségük felől történendő szoros vizsgálatot kiállani.

Ezzel a szabályozással az eddig gyakorlatban volt egyházköri és zsinati papi vizsgálatok felett a lélekarangot meghúzták.

² Ez állásfoglalásnak következményeként püspökválasztási jogunk tagadásba vétetett. Az 1852-ben elhalt Székely Sándor püspök helyett püspököt nem választhattunk. Egyházbizogunk védelmére ezt is megtettük. A fel nem adott jog: örökök jog. A választás lehetősége 1861. VII./2-án következett be (Krlza János választatott volt meg).

A 38—1859. sz. főtanácsi határozat novelláris intézkedésekkel pótolva az 1847. évben létesített papnevelési rendszert fenntartja s ugyanekkor a 2 évi teológiai cursust 3 évre emeli,

Az 1847-ben beindított rendszer eddig az időig, a közbeeső zavarok dacára is — annyira megerősödött, hogy a főtanács egyidejűleg 39—1859. fjkvi szám alatt az eddig gyakorlatban volt *egyházköri és zsinati papi vizsgákat megszüntette*.

E nagyjelentőségű újítás folytán a *zsinati* rendtartás (agenda in synodis) keretéből a papi vizsgára vonatkozó intézkedések kiestek.

Ennek következtében a zsinat ügymenete rövidebb időre korlátozódott, amit a változott viszonyok is parancsolólag követeltek.

Az 1751. és az 1843. évi zsinati rendtartásban a papszentelés még a szerdai nap volt előírva. Az 1861. évi rendtartás már hétfőre tolja elő.

A zsinati rendtartás megváltoztatása iránt 1847-ben tett intézkedés a papi vizsgának új rendezése és a zsinat keretéből való kiágása folytán most már újból actualissá vált.

II. Az 1861. VII. 1-én Tordán tartott zsinat jkvének 19. p. szerint :

Végzés : Egyházi Főtanács minden évben legalább egyszer tartván, ezen egyházi Főtanácsok határozzák el ezután a zsinat tartását oly móddal, hogy legalább négy év alatt tartassék egy zsinat, az Egyházi Főtanács szükség esetében négy év előtti tartásáról is rendelkezhetvén.¹

Meghatározza továbbá :

1. Hogy minél rövidebb idő alatt bevégezdhessék a zsinat, a papszentelés mindig *hétfőn* tartassék.²

¹ A kolozsvári főtanács 1863. évi VIII./30-iki jkvében 10. sorszám alatt a következők találhatók: Előterjesztetik, hogy az 1861-ben Tordán tartott zsinati főtanács 19. sz. alatt hozott határozatával ugy intézkedett: hogy ezután az évenként tartandó Egyházi Főtanácsok határozzák el a zsinattartást o y móddal, hogy legalább 4 év alatt tartassék egy zsinat, az Egyházi Főtanácsnak joga lévén szükség esetében annak 4 év előtti tartásáról is rendelkezni s ugyanazért az idézett 1861-iki zsinat határozata alapján a jelen főtanácsnak határoznia kellene afölött, hogy a jövő 1864-ik évben tartassék-e, vagy ne tartassék zsinat? S ha tartatnék, abban az esetben a megállapított rend szerint annak megtartása helyét is ki kellene jelölni. Mire nézve: *Végzés*.

Az E. Főtanács az idézett tordai zsinati határozatot úgy értelmezi, hogy a megtartott zsinat tartása napjától számítva három évben egymás után ne tartassék zsinat, a negyedikben pedig az mulhatatlanul tartassék meg, joga lévén a főtanácsnak szükség esetén annak negyedik év előtti tartásáról is intézkedni.

Azonban a tordai zsinat tartása napjától számítva jelen időig még 3 év se telt el, rendkívüli szükségek pedig a zsinattartást nem igénylik, azért annak az 1864-ik évben leendő megtartását az E. Főtanács szükségességnek nem látja.

² Eleddig — még az 1843. évi szabályozás szerint is a papszentelés szerdán ment végbe.

Az 1859. évi változás folytán, a papi vizsgák kikapcsolása következtében a zsinat ideje megrövidült. A mostani zsinaton már *keddre* hozatott elő.

Az 1861. VI./30-án Tordán tartott zsinat jkvének 5. p. szerint *Végzés* : A zsinati Főtanács meghatározza, hogy ezuttal Hétfőn csak egy könyörgéssel járó Isteni tisztelet tartatván, a papok felszentelése kedden történjek és zsinatunk eddig szokásban volt szertartással ezen változtatással a mostani zsinaton érvényben maradjanak (1057. C. analogiául) A 19. pont alatt következő határozat már hétfőre tette.

2. Vidéki zsinatokon csak a legsürgősebb és elhalaszthatatlan tárgyak láttassanak el.

3. Minthogy kisebb egyházi környékeink magokra nem bírják meg a zsinattartás költségeit, ennek következtében ilyen egyházkörnyékeink közül a költségek hordozására nézve kettő összezsátoltatik, amelyekben a zsinattartás következő renddel történik:

a) Maros-kör Küküllő körrel.

b) Aranyos-kör Tordával és Kolozsdoboka körrel, kivéven a mindig Kolozsvárt tartani szokott Egyházi Főtanácsok miatt kolozsvári eklézsiánkat és az első alkalommal Aranyos-körben tartandó zsinat alkalmával a mostani zsinati szent gyűlés elfogadásáért tordai eklézsiánkat.

c) A Miklósvári-kör Felső-Fejérrel.

d) Keresztur kör.

e) Udvarhely-kör.

4 Köteleztetvén a zsinati Szent gyűléseknek megírt renddel való elfogadására egyházi környékeink, ezen zsinatok költségeit mindig azon környéki eklézsiák és belső emberek tartoznak hordozni, amelybe a Főtanács által a Zsinatkövetkezés rendje szerint kitzetelik; azonban önkéntes adakozás útján befolyanak ezen költségekbe világi atyánkfiai is, a környéki előjárásának evégre teendő felszólítására, önként értetvén, hogy Maroskör Küküllővel, S.-Miklósvár Felső-Fejérrel össze lévén csatolva, a Főtanács által a zsinatok egyik rendben egyik, másik rendben a másik környékbe lesznek kitzendők.

5. Hogy az eklézsiák és belső emberek a költségek által terhelve ne legyenek, az asztaltartás lehető egyszerű és gazdaságos legyen s csak a zsinathoz szorosan tartozó afiakra terjesztessék ki.¹

³ I. Az 1840. VIII./25 én Bölönben tartott zsinat jkvének 13. p. alatt: o) alpont:

Ami a clerusnak azon határozatait illeti, mely szerint esperesti utiköltségek címe alatt a clerus által fizetettnek szokott mennyiségbe az eklézsiák pénztárai is fizessenek,

Határoztatott: Amennyit fizetni szokott ezen célra a pap és mester, ugyanannyit fizessenek az eklézsiák pénztárai is.

A professorok synodalis költségekre nézt pedig határoztatik, hogy a mennyit adnak jelenleg a miniszterek évenként a superintendens számára, ugyanannyit adjanak az eklézsiák pénztárai a professorok számára, melynek is sikerülhetése tekintetéből hallgattassanak ki a környéki eklézsiák espereségeik útján. (729. C.)

II. Az 1847. V./5-én tartott Főtanács jkvének ⁵⁹/₉ pontja alatt a pénztárnokot illető határozat fordul elő. Ennek 4. alpontja:

A tanároknak zsinati utiköltség címe alatt fizetni szokott mennyiséget az Ecclesiák fizessék ne csak akkor, mikor zsinat tartatik, hanem minden évben s e célra a status pénztárából kiadás ne tetessék. (C. 1026/4.)

III. Az 1853. évi II./20-án tartott ülésben az E. K. Tanács 20. sz. alatt *Határozott*: 5-ör. Minthogy az 184-ben Bölönben tartott zsinati főtanács közjegyzőkönyv 13-ik száma 3-ik pontja alatt meghatároztatott volt az, hogy a professorok zsinati utiköltsége címe alatt az Eklézsiák pénztárai annyit adjanak a professorok zsinati utiköltségébe, amennyit adnak jelenleg a miniszterek évenként a superintendens számára s azt esperes atyánkfiai felszedvén, közönségiink pénztárába administraiák s ugyan az E. Főtanács által 1844-ben ⁵⁵/₉ főtanácsai szám alatt az is megh.ároztatott, hogy professor afiainak zsinati

6. A zsinattartás helye és ideje nevezetesen azon környékkel, melyben az tartandó lesz, jókor és előre tudatandó.

Mely végzés esperes afiai útján a környéki közgyűlésekkel közöltessék. (C. 1060.)

IV. FEJEZET.

A kolozsvári 1872. IX./2-iki zsinati főtanács jegyzőkönyvének 36. pontja alatt a következő érdekes megvilágításokat kapjuk:

A múlt 1871-ik évi főtanács 4. szám alatt javaslatot kért az egyházköri közgyűlésektől arra nézve, hogy ezután a zsinatok hol? hányadik évben? és mimódon tartassanak. Ezekre nézve az egyházköri közgyűlések véleményei azt fel is terjesztették s az Egyházi Képviselő Tanács azokat megvizsgálás és azoknak nyomán véleményes javaslat-készítés végett idei 268. szám alatt átadta egy bizottságnak. A bizottság azt a jelentését terjesztette az E. K. Tanács eleibe, hogy az egyházkörnyékek többsége, ugymint: S.-Miklósvár, Felső-Fejér, Maros, Küküllő és Aranyos-Torda környékek amellet nyilatkoztak, hogy zsinataink ezután tartassanak Kolozsvárt, ezek közül kettő azzal a kifejezéssel, hogyha valamelyik egyházkörnyék határozottan kívánna, akkor a zsinatot ottan kell megtartani. De a bizottság Keresztur és Udvarhely környékekkel úgy vélekedett, hogy a zsinattartás ügyében 1861-ben a tordai zsinati főtanács által 19. sz. alatt hozott végzést továbbra is fenn kell tartani a következő okokból:

1. Mert ha a Főtanácsok is, zsinatok is mindig csak Kolozsvárt tartatnak, itteni hitrokonaink — kik kü önben is megapadtak, a terheltebb előbb-utóbb megúnják, a költségek hordozásába a végén is a vidéknek is be kell folynia. Tehát a költségek ecclesiáinkon és belső embereinken, ha tán kisebb mértékben is, de mégis csak meglesznek.

2. A vaspályák megnyíltával a közlekedés könnyebbédvén, tartandó zsinatokra is kevesebb költséggel, hamarább és kevesebb fáradtsággal el lehet menni, mint eddig; sőt magának a zsinatnak költségei is kevesbednek, amennyiben a vasuton járás mellett az egyházi tanácsosok lovainak és kocsisainak tartásáról nem kell gondoskodni, vagy legalább nem annyiról, mint amikor mindenki lóval, szekérrel és kocsissal ment zsinatra.

3. A hitélet és vallásos buzgóság ébresztésére hitrokonaink közt az atyafiságos összeköttetés fenntartására, csekély számunk mellett az annyira szükséges összetartás eszközzésére kétségtelenül a vidéki zsinatok legalkalmasabbak.

utiköltségeinek pótlására a környékbeli eklézsiáink e cim alatti illetvényeket ne csak azon évben, midőn zsinat tartatik, hanem minden évben megfizetni tartozzanak, annál fogva a fennebb idézett főtanácsi határozatoknak elégtételbe vétele és a kérdésben forgó illetvényeknek minden évbeni felszedése és beszedésük az esperes atyánkfiaiainak tétessék köteleességükké. (C. 1036.)

Jegyzés. A bölöni zsinat 13. sz. határozata az egyházközségek lelkesztés-választási jogával foglalkozik. Ezzel kapcsolatban nagyon érdekes határozatok hoztak.

4. A zsinatoknak vidéken tartása mellett szól még az is, hogy ott nagyobb ünnepélyességgel, tele templommal és számos h. trokonaink jelenlétében tarthatjuk meg, míg ha mindég Kolozsvárt tartatnék, csekély számunk és a megszokás miatt üres templom valamint ránk magunkra, úgy az idegenre is kellemetlen és kedvezőtlen benyomást tennének.

Az E. K. Tanács méltányolva a bizottság által felhozott okokat, azokból folyólag idei 278. szám alatt maga is azt a véleményét fejezte ki, hogy a zsinattartás tárgyában a tordai zsinati főtanács által 1861-ben 19. sz. alatt hozott végzést mindenkben meg kell tartani; amikor csak lehet úgy is természetesen fennmarad az E. Főtanácsnak az a joga, hogyha az idők és körülmények azt követelik, Kolozsvárra határozzon zsinati gyűlést: Mi is előterjesztelvén,

Végzés: A felhozott okokat a zsinati főtanács méltányolva, a zsinattartás tárgyában az 1861-ik évi tordai zsinati főtanács által 19. sz. alatt hozott végzést jövőre nézve is megtartandónak határozta. Amiről értesíttessenek esperes afiai tudás és köröztetés végett.

V. FEJEZET.

A zsinati rendtartás 1861. évi rendezése után mind e mai napig lényeges intézkedések, fontos változtatások nem történtek.

A zsinatról az I. törvény 114—222. §-ai rendelkeznek.¹

E szabályozásban a Zsinat ünnepélyes jellege teljesen elenyészett. Jó szerencse, hogy a gyakorlat, a régi törvényeket és a szokás a néplélek régi, megbecsülendő hagyományait megőrizte. A régi törvények — mutatis mutandis — az I. t. 307. §-a értelmében ma is érvényben vannak.

Az I. törvény XXVI. fejezeténél találhatjuk meg azt a csekély változtatást, amely a zsinati rendtartásra vonatkozik.

Az 1907. évi Zinat jkvének 32. pontja a papok felszentelésével kapcsolatban a törvények módosítására vonatkozó minden formalitások mellőzésével, mondhatni incidentaliter — hozott határozatként rögzíti meg a papok felszentelésére vonatkozó törvény módosítást így:

Megkondult harangszó jelezvén a papszentelés idejének közeledését, püspök Főtisztelendő Ferencz József úr a felszentelendő lelkészeket egybehívja és bemutatja a Zsinati Főtanácsnak, megkérdezi az ifju lelkészeket: akarják felszenteltetésüket, készek-e most, a döntő pillanatban is a papi pályán maradni, fáradhatatlanul hiven és örömmel foglalkozni a népnek lelki ügyeivel, bajaival és boldogításával? Ha igen, nyilatkoztassák ki. Felszentelendő lelkészek mind a tizenötön igennel nyilatkozván, Főt. püspök úr őket a Zsinati Főtanácsnak a felszentelésre beajánlotta, kérvén a Zsinati főtanácsnak beleegyezését abba, hogy a felszentelés ne az 1751. évi Főtanács

¹ Az I. törvénynek jelenlegi 200—213. §-ai 6/1898. jkvi pont alatt és a 214—306. §-ai a 7—1899. jkvi pont alatt alkottattak meg.

által megállapított módon, egyénenként, egymásután, hanem együttesen, egyszerre történjék, miáltal a felszentelés jelentőségéből semmit sem veszít, s a tanácskozássra több időt nyerünk.

Határozat: Zsinati Főtanács egyértelemmel beleegyezett az új papok felszentelésébe, valamint abba is, hogy a felszentelés ezuttal ne az 1751. évi Főtanács által megállapított módon, egyénenként egymás után, hanem együttesen, egyszerre történjék.

Megnyervén a Zsinati Főtanács beleegyezését, püspök a felszentelendő lelkészeket az Isten házába vezérelte.

E módosítás szigoruan véve az 1751. évi zsinati rendtartási törvény 19. pontjának az 5. alpontjára vonatkozik. Lásd az Agendában a 6. pontot.

A módosítás lényege az, hogy a felszentelendők a multban egyenként szenteltettek föl. Akin a sor volt -- letérdepelt s az esperesek és a püspök együtt kezöket a felszentelendő fejére tették és a püspök az előírt imát etmondotta.

Ez annyiszor ismétlődött, ahány felszentelendő volt. Az imák is formulázva voltak 1842-ig latin nyelven.¹

E módosítás folytán az összes felszentelendők körben egyszerre térdepelnek le s a legelső mellé áll a püspök, minden további mellé egy-egy esperes, sőt ha több a felszentelendő, mint ahány esperes van, a püspök által kijelölt lelkész (teológiai tanár, vallástanár vagy más lelkész.) Adott pillanatban a püspök, az esperesek és papok a felszentelendők fejére teszik kezöket és a püspök így elmondja a felszentelő-imát. Egyebekben az 1751. évbéli zsinati rendtartás -- az idők folyamán eszközölt módosításokkal -- ma is érvényben van.

Én a vallásunkhoz illő egyszerűséget helyesnek tartom. A demokratikus szellem egyházunknak egyik erőssége volt és maradt, azonban az évszázados ünnepélyes actusokat megőrzendőkné tartom, mert a vallásos élet: lelki élet. A lelkemnek pedig minden táplálékot megadok, amely vallásunk elvével, hitcikkelyeivel és az ezekből folyó szellemmel nem ellenkezik.

A protestans egyházak zsinata nem a hierarchicus szervezet pompázása, hanem a hívők ünnepe. Engedjük, hogy a lelkek ünnepeljenek!

¹ Lásd a 201. lapon.

FÜGGELÉK.

II.

A főgondnokokról.

Az egyházi főgondnokokról jelenleg az I. törvény 248—250. §-ai rendelkeznek.

Az I. kötet XXX. fejezetében (126. lap) reá mutattam a főgondnokok tételének kezdő idejére, ami 1718-ban történt.¹

Mikó az ismertetést így kezdi: „Vallásos közönségünk igazgatói rendszerében a világi rendből legfőbb tisztviselő a főgondnok. Ennek eredete van az Apr. Const. I. Rész 1. titulus 3. articulusában, mely szerint a közönséges gyülekezetekben hozandó végzések alkotásába be kell folyni nemcsak az egyházi, hanem a világi rendnek is.”²

A főgondnokságról 1729 ben tartott főtanács jegyzőkönyvében lehet az első adatot találni, ahol ez van: A főcurator vagy inspector tartson correspondentiat és harmoniat püspök urammal, úgy püspök uram a főinspectorral (L. Prot. I-mi, pag. 341.)³

Ezelőtti jegyzőkönyvekben sehol sincs róla emlékezet, de hogy ezelőtt is létezett, bizonyos abból, hogy itten nem úgy fordul elő, mint mostan felállított, hanem a szöveg szerint, mint már létezett hivatal.” — Ennyi Mikó adata.⁴

Ma már tisztán áll előttünk, hogy a világi főgondnokok tétele nem az Aprobatae Constitutiones idézett helyének keletkezésekor, hanem később 1718 ban kezdődött.

A főgondnoki hivatal betöltése.

Mikó a 20. §-ban így ismerteti: A főgondnokot zsinati főtanácsban szabadon kell választani a világiak közül. A megválasztott egyén pedig esküje letétele által hivatalába azonnal belépik. Lásd: Prot. II. pag. 56, 122, 123, 330. Prot: III. pag. 2, 10. Prot. IV. pag. 92, 149. Prot: V. pag. 385. Prot: VI. pag. 50, 87, 192. Prot: VII. pag. 81, 347.

Mikó a 21. §-ban így folytatja: Régebben két főgondnok volt s ezek közül a hivatalában ifjabbikat adjunctus, vagy vice főcuratornak nevezték. Lásd: Prot. II. pag. 330, 365. Prot. III. pag. 10.

Az újabb időben tüzetesen vitatás alá hozatott volt az a kérdés, hogy kettőt kelljen-e választani, vagy csak egyet. A zsinati fő-

¹ Ugyanekkor vette kezdetét a körli felügyelő gondnokok tétele is. Ezeknek egyházszerkezeti jogi helyzete az egyházkörök autonomicus jogával kapcsolatos. Az esperesek és felügyelő gondnokok jogai és kötelességei az egyházkörök fejlődésével kapcsolatban tárgyalandók.

² Lásd e kötet 56. lapján.

³ Ez a Supremum Consistorium megalkotására vonatkozó törvény, a melyben a főgondnokokról már intézkedés kellett, hogy foglaltassék. — Lásd e kötet 128. lapján az egész Canont.

⁴ E megjegyzés helyes, mert 1718-ban, a jól ismert eset miatt, világi emberelnk nem várhattak a normális szervezkedésre. A kialakulás tehát nem ment a főtanácsli jegyzőkönyvezésen keresztül.

tanácson, anélkül, hogy magát az elvet elhatározta volna, csak egyet választott, de később kimondotta azt az elvet, hogy választassék meg a második is. De állandó törvényül tette azt is, hogy mikor az egyházi tanácsi ülésekben mindkét főcurator jelen van, az elnökséget a hivatalában idősebbik vigye.“¹

Az 1747. évig a főgondnokokat, az 1718-ban eszközölt eljárásnak megfelelően, világi főembereink tették.²

A Dicsőszentmártonban 1747-ben tartott zsinat választotta meg alkotmányosan Henter Jánost főgondnoknak, aki sorban a 11-ik volt.

Ezt követőleg a főgondnokok választása egyházi alkotmányunknak megfelelően történt.

A következő 1753. évi választásnál a főtanács jegyzőkönyvében a következő adatokat találjuk:

Az Főcurátor választásáról.

Anno 1753. ad diem 13. Junii indicattatott Szent Synati alkalmatossággal az Szent Consistorium eleiben eljövén Dioecesisekből az Tekintetes Inspectoroknak opiniojok az Főcuratorság iránt, többire arra az elvi opiniojok, hogy ha az Méltóságos Úr Petrityevits Horváth Boldizsár urunk magára vészi az főcuratorságnak terhére kész indulattal, néhai boldog emlékezetű méltóságos Úr Henter János néhai jó curatorunk helyében az Fő-curatorságban secundályon az említett méltóságos Úr ugymint Petrityevits Horváth Boldizsár urunk, az holott az Szent Consistoriumban és az mostani Szent Synodusban megjelent Tekintetes Deputatus urainknak elméjük megnyugott.

Ez mellett tetszett az is, hogy annál könnyebben mehetnének minden difficultások Méltóságos főcurator Urunk eleibe, tekintetes Benkő Rafael urunk is adjungaltassék in officio tekintetes Simon János urunk mellé.³

E zsinati határozattal egyidejűleg fogadtatott el a „Főgondnoki Utasítás“, amely az ujonnan választott P. Horváth Boldizsár főgondnoknak kiadatott. Az utasítás a következőleg szólt:

A) *Instructio Curatoris ad neo-curatorem Balthasarem Horváth transmissa.*⁴

1. A Fő Curatornak legyen mindenben olyan correspondentiája az Superintendenssel, hogy valamely difficultások adják elő magokat egyik a másikat quanteoys tudósítsa, és secundálja.

2. Nevezetesen mikor Sinatnak vagy csak Consistoriumnak kell celebratni, annak helyéről, idejéről, módjáról praevia consultatione et communicatione egyet értsenek.

¹ a) A ma érvényes I. törvény 249. §-a értelmében főgondnok kettő van. Az elnökségre lásd a 250. §. 4. pontját.

b) Az 1857. évi főtanácson töltetett be.

² Lásd az I. kötet 126. lapját. Az I. kötet 126. lapján 1847. nyomdahiba.
³ Simon János főcurator 1732—1765-ig. Benkő Rafael csupán kisegítő szerepre volt hivatva, de valószínű főgondnoki minőségben.

⁴ Kénosi zsinat. 1753. Jun. 13. Prot. 2-dl pag. 123. Mikó gyűjteményében a 136. Canon.

3. Minden dolgokban, melyek az Sz. religiot nézik, corresponder és cooperanter légyenek.

4. Az Fő-Curator minden Consistoriumokon, Sinatokon vagy maga, az kikkel illik, megjelenjék, vagy disponáljon legalább két érdemes subjectumokat, kik az papi és ekklezsiai dolgoknak igazgatására alkalmasok legyének.

5. A Dioecesisekben az T. Esperestek mellett megkivántató Inspectorokra, azoknak hivataljokban megkivántató eljárásokra legyen kiváltképen való inspectioja s gondja és így:

6. Minu az Ecclesiákra, azoknak állapotjokra, mind az Scholákra vigyázzon, defectusokat kívánjon orvosolni. — Kivált:

7. Az kolozsvári és tordai Scholáknak megkivántató Subsistentiájokra úgy vigyázzon, hogy az ordinatium mind az tanítóknak, mind az tanulóknak, s mind az épületeknek conservatiojára etc. etc. kiszolgáltatassék. És e végre:

8. Minden esztendőben gondja legyen arra, mi és honnan adminisztráltatott, s hová errogáltatott, mi restantia vagyon, és azt igyekezze kiszolgáltatni.

9. A mi Communitásunk mind közönséges, mind különös Ecclesiáknak javára, minden occurráható kárára, bajaira úgy vigyázzon, hogy fáradtságát, költségét nem sajnálván, telyes ügyekezettel azon legyen, praehabito aliorum quoque consilio, hogy semmit el ne mulassan, valamiben vagy consilio, vagy auxilio secundalhatja, vagy az communítást, vagy csak különös Ecclesiákat s atyafiakat is.¹

B) A főgondnoki kötelességek meghatározása szempontjából igen fontos volt a Szentábrahámon 1778. VI./20-án tartott zsinat határozata, amely a „Marosvásárhelyi Consistorium“ működését megengedte. Részletesen olvasható a 138—139. lapokon.²

A főgondnoki kötelességek meghatározásának egymásutánja szempontjából e helyen is megemlítendő a következő pontok:

I. A méltóságos Fő-Curator urnak kötelessége leszen mind a Generale Consistoriumban Kolozsvárra, mind a Sinatokban személyesen megjeleni; vagy in casu legalis absentiae, personalisat denominálni, sőt más Méltóságos és Tekintetes jó urainkat is ad Comparandum generose disponálni. A hová minden dioecesisből az inspectorok közül egyik, ad requisitionem supremi curatoris, tamque tempestivam, tartozzék comparealni.³

II. A kolozsvári Consistoriumkor applicaljon a főcurator ur a kolozsvári secularis, értelmesebb atyafiak közül négyet, kik a kolozsvári Repraesentativum Consistoriumhoz tartozzanak mindenkor.⁴

¹ Az egyházköri felügyelő gondnoki utasítás 1729-ből a 99. canonban található. Ez az instructio (utasítás) később 1812. évben átvizsgáltatott és 1813-ban, egy toldalék hozzáragasztása mellett, a körökbe kiküldetett, hogy a környéki inspector curator urak kötelességeiket tudhassák, az esperesek pedig azt minden dioecesisnek protocollumába mulhatatlanul irassák be szóról-szóra.

² Mikónál: 189. Canon.

³ Ez a régi nemesi rendi alkotmány jelensége, amikor egyesek magok helyett személyest küldhettek.

⁴ A főcurator kiváltságos szerepét mutatja, de ez a protestans egyházalkotmányokkal össze nem egyeztethető. Ki is vezett egyházalkotmányunkból. A paritásos elv a választásoknál érvényesül.

III. A méltóságos Fő-Curator ur Vásárhelyt Méltóságos Horváth Miklós urral tarthasson mindenkor Consistoriumot azokkal, akiket tetszik convocálni, a publicumok igazítása végett.

IV.—VI. pontok további intézkedéseket tartalmaznak a marosvásárhelyi Consistoriumról s a Főcurator urról.

C) A főgondnokoknak az iskolák körül való gondosságát írja körül a következő 1796. évi főtanácsi végzés: ¹ Proponálá T. Collegii Inspector Sz. Iváni Sámuel ur, kedves atyánkfia, hogy némely külső rendből való atyánkfiainak, nevezetesen pedig Méltóságos első Főcurator Horváth Ferencz urnak panaszából értette volna, hogy Közönségünk s Collegiumunk dolgainak folyásáról, főképpen pedig Collegiumunk s közönségünk fundatioinak adminisztratások módjáról, úgy szólva semmit se tudhatnának, s nevezetesen a tisztelt Főcurator ur, a kit az ilyeneknek tudása hivatalánál fogva közelebből illetne, a maga útján nem tudhatna respectívé semmit is; melyhez képest helyesnek itélné, hogy kivált a Cassae administratio foglalatosságairól, s végezéseiről, ha csak fertály esztendőnként is tudósíttatnék. Ezen feladására a Collegii Inspector urnak a társaságnak természetéből, s annak igazgatása módjának vizsgálásából vett okoknál fogva indított s hosszason folytatott tanácskosások s pro et contra tett disceptatiók után *végezteték*.

Hogy mivel a Fő Consistorium tudása és eddigelé gyakoroltatott szokása szerint a Közönségünk s Collegiumunk dolgai folyása kitanulásának maga rendes utja az esztendőnként két ízben, s rendszerént két különböző helyeken is, u. m. Kolozsvárt az esztendőnek kezdetén, és valamelyik Dioecesisbeli városi vagy falusi Ecclesiánkban többnyire az esztendő közepén Synati alkalmatossággal tartatni szokott Fő-Consistorialis gyűléseinkben való megjelenés: u. m. a melyekben tökéletes feladások szoktak tétetni nem csak minden Dioecesisbeli egyházi történetek, változások, ügyek és bajok iránt, hanem még a Repraesentativum Consistorium Cassae administratio és Collegium minden foglalatosságairól, végezéseiről, dolgairól, bajairól, ezeknek megesett vagy esendő igazgatásairól is; kérettessenek a jelentett panaszló atyánkfiak és nevezetesen pedig a Méltóságos Fő-Curator úr, u. m. a kinek hivatalának természete is kívánja, egész atyafisággal s tisztelettel, hogy az irt Fő-Consistorialis Gyűlésekben, a midőn a hazához, királyhoz vagy nehánykor magokhoz is szorosabb kötelességek el nem tartja, személyesen, a mindjárt irt történetekben pedig bár csak képviselők által rendszerént megjelenni ne terheltesenek. A mi pedig illeti a Cassa állapotját, minthogy ennek rövidebb idő szerint való tudása is, hogy sem mint a két ízben esni szokott Fő-Consistorialis Gyűlések ideje szokott lenni, nevezetesen a Mtgs Fő-Curator urra nézve sok tekintetben hasznos és szükséges lehet, hogy arról három-három holnaponként a Cassae administratio által tudósíttassék a Mtgs Fő-Curator ur, sőt hogy valamint eddigis, úgy ezután is a Repraesentativum Consistorium előtt megfordulandó annyi idő mulást szenvedő nevezetesebb tárgyakról is egyetértés végett a

¹ Kolozsvári Főtanács. 1796. Jan. 18. Prot. 5-ti pag. 9. Mikó: 262. C.

sokszor tisztelt Fő-Curator urhoz tudakozódás tétessék, helyesnek találja a Consistorium. Mely szerint tehát a Mtgs Fő-Curator úr a T. Biztos ur atyánkfíához tett utasításába kívánt tudósítását közönségünk s Collegiumunk dolgával tartandó Fő-Consistorialis Gyűlésben meg fogja találni, közöltetvén azonban a Mtgs Fő Curator ural további kívánsága szerint a fundationak Conspectusa.¹

D) Az 1812. évi Főconsistorium I./3 án tartott ülése jkvének 7. pontja szerint:

Belső rendből való előlülő atyánkfia [P. Horváth M.] által előadatván, hogy ámbár ezen Consistorium által még az 1805-ik esztendőben az akkori jkv. 15-ik sz. alatt található határozás szerint commissio rendeltetett volt is: a superintendensi, főcuratori, collegiumi és gymnasiumokbeli Inspectori, rectori, Inspector-Curatori és Perceptor instructioknak megjobbitások és megújittatások végett; mindazonáltal azon határozás mai napig is egészben teljesedésbe nem vétett, azért szükségesnek tartaná azon határozásnak teljesítését.²

Végzés: az említett végzés ezennel megújittatik, végrehajtása pedig substitutus előlülő atyánkfíára bízatik, hogy avégre ottan kinevezettek közül, kik jelen lehetnének, azok mellé a Repraesentativum Consistorium tagjai közül végyen fel némelyeket.³

¹ Az udvarhelyi kör 1863. VI. 17-ről azt terjesztette az E. K. Tanács elé, hogy még 1861-ben folyamodott volt, hogy vallásközönségünk pénztára kezeléséről a pénztárnoki számadások egyszerű kimutatásban évenként a környekkel is közöltetnének. Az E. K. Tanács 232. sz. alatti határozata következőben Végzés: Az E. Főtanács ezen felterjesztett folyamodás tartalmát elvileg elfogadván, ajánlja az E. K. Tanácsnak, hogy egyházkörményeinket vallásközönségünk pénztári állásáról koronként értesitse. (271—1863. jkvi pont.)

A jelenlegi helyzetben az E. K. Tanács jelentése a főtanácsi tagokkal közlendő. E jelentés mellett kellene a pénztárnoki számadásokat a főtanács előtt az esperesekkel közölni a körben lakó tanácsosok által leendő megtekintés céljából.

Lásd az I. kötet 89. lapját.

² a) Az 1805. évi kissolymosi zsinat 15. jkvi pont alatt így határozott: Minden eklézsiái előljárók, úgy minden fővebb s alsóbb iskolák előljárói és Főcurator számára is készíttessenek instructiok, melyekben azoknak minden kötelességeik befoglaltatva legyenek.

b) Előzőleg 1784-ben a Szent-Lászlón tartott zsinat rendelkezett általánossággban az instructiok készítéséről. Az adatokból látjuk, hogy valójában már korábban is voltak instructiok kiadva.

³ a) A fenti jkv. 89. lapján az 1812. évi zsinat jkvében 134. pont alatt található a Dioecesanus Inspector Curatorokat illető instructio megújításának elfogadása.

b) A 135. pont alatt elfogadtatott a Damesticus Curatorok instructioja.

c) A főcuratori instructio megjobbitásáról később 1835. évben találunk adatot egy előterjesztett tervezet kapcsán, de a tervezet sorsát kideríteni nem sikerült.

d) A püspöki instructióról később már nincs adat.

e) A kolozsvári, tordai és keresztiuri iskolák rectorai részére készült utasítások az iskolák szervezetével kapcsolatban nyertek megoldást. Az első rendszeres instructio 1815-ben lett kiadva, Mikónál 424. C.

f) „A kolozsvári Unitarium Collegium és tordai s székelykereszturi gymnasiumok secularis inspector-curatorainak instructiojuk” kiadatott a Repr. Consistorium által 1809. VII./9-ről (Mikó 369. C)

E) A szabédi zsinat 1823. VII./7-én 79. jkvi pont alatt így határozott:

Főgondnok Daniel Elek ur írásban jelenti, hogy a Zsinatra nem jelenhetvén meg, ha másik főcurator se jelenik meg, maga helyett Szentiványi Dániel urra kívánja bízni a praesidiumot.

Másfelől másik főcurator Horváth Károly ur is még azelőtt írásban jelentvén a Repraesentativum Consistoriumnak, hogy nem jelenhetik meg.

Végzés. A külső praesidium folytatására ezen főconsistorium Felső-Fejérvármegyei inspector-curator Maurer Károly atyánkfiát ki nevezvén, annak elfogadását irt atyánkfiának ajánlá, ki is azt elfogadván, a külső rendbeli előlülői széket elfoglalá és a praesidiumot folytatni kezdé.

Ami pedig mind a két Főcurator atyánkfiának ezen *Synodalis* és *Főconsistorialis* gyűlésről lett elmaradásukat illeti, ha szinte kimaradásuk némi-nemű okait kinyilatkoztatásukból látja is ezen Főconsistorium, mindazonáltal azokat elégségeseknek nem találhatja, amit annál sajnosabb érzéssel veszen, hogy az ezestendőben Januarius hónapjában tartott Főconsistoriumban is Főcurator afiai közül egyik is nem jelent meg Statusunk dolgai folytatásának káros hátramaradásával. Ugyanazért ajánltatik hathatósan Főcurator atyánkfiának, hogy szent hittet fogadott s vállalt Főcuratori hivatalaikat e részben is ne terheltesseken úgy folytatni, hogy a Főconsistoriumokban, Synodalis gyűlésekben megjelenni a lehetőségig igyekezzenek mind a ketten, vagy ha az nem lehetne is törvényes akadályok miatt, hogy mind a ketten megjelenjenek, előre egyetértőleg lévén úgy egyezzenek, hogy egyik mindenkor mulhatatlanul jelen legyen. (511. C.)¹

F) A Repraesentativum Consistorium 1835. VIII./9-én fölvelt jkvének 112. sz. alatt ezt találjuk:

Olvasztatik ítélőmester Sala Sámuel atyánkfia jelentése, mely mellett a Repraesentativum Consistorium eleibe terjeszti a Főcuratori instructióról készíteft vélekedését három darab záradékkal együtt.

Végzés. Ezen tárgy fontossága különös figyelmet érdemlő lévén, a közelebbi Főconsistoriumra terjesztessék. *Jegyzés.*²

Az 1851-ben összeállított szervezet a tényleges helyzetet tárván fel, a főgondnokokról a 12—13. §-okban különleges rendelkezést nem tartalmaz.

g) Ujabban az E. Főtanács 1878. VIII./26-án bocsátotta ki „A felsőbb iskolák felügyelő gondnokai, iskolai igazgatóságai s ezek jegyzői, az iskolai igazgatók, tanárok és könyvtárnokok számára megállapított Utasítást.” Ez is részben már elavult.

¹ Igen jellemző határozat a főcuratorok tiszteletbeli állása szempontjából.

² Mikó canon-gyűjteményében e szó után néhány sornyi üres hely hagyatott — nyilván azzal a céllal, hogy a kérdés későbbi sorsát megvilágítsa. Ez a felvilágosító jegyzés elmaradt. A jkvben utána néztem és a jelzett legközelebbi Főconsistoriumon nem lett előterjesztve s később se. Utóbb, 1857-ben, a 968. canonban találunk a főgondnokl állás betöltésére nézve alkalmi intézkedést, de a Sala tervezetének sorsát nem sikerült kiderítenem.

G) Az 1857. évi VI/9-én tartott főtanács részleges szervezeti intézkedése folytán kimondatott:¹

B) Egyháztanács.

1. Vallásközönségünk egyik főgondnoki hivatala még bétöltendő lévén, ennek bétöltése meghatározatik, maga a választás azonban azon okból is, mert ezen hivatal betöltése ezen Egyházi Főtanácsi gyűlésre kitűzve nem volt, mostanról elhalasztatván,²

Egyébiránt kimondatik, hogy a két főgondnok közül az ezen hivatalban idősebbik leend az első s mindkettőnek az egyháztanácsi ülésben jelenlétekor az elnökséget a világi rend részéről az *első* gondnok viendi. (968. C.)^{3 4}

Ezekbe az intézkedésekbe és határozatokba kapcsolódnak bele az I. törvény XXX. fejezetében (248—250. §-okban) foglalt rendelkezések.

¹ A részleges szervezés kerete:

I. A Kolozsvárt Székelyó Egyházigazgatási hatóságokra, személyzetre és viszonyokra nézve:

A) A püspökség.

B) Egyháztanács.

C) Központi, vagyis kolozsdobokai esperesség.

II. A papnöveldével összekötött kolozsvári főtanodára s annak viszonyaira nézve.

III. A tordal altanodára s annak viszonyaira nézve.

IV. A székelykeresztúri oskolára s annak viszonyaira nézve. (Mikó 968. C.)

² Dicséretes alkotmány-tisztelet jutott kifejezésre.

³ Ekkori főgondnok Kaali Nagy Elek: 1854—1878-ig. A megválasztandó lett Harczói Gálfalvi Imre 1862—1875. Utána következett V. Dániel Gábor 1876—1905.

⁴ A 211. lapon a C) pontban közölt szabályzat szerint elvileg az *első*-ség már elintézt kérdés volt.

FÜGGELÉK.

III.

A Köri Felügyelő-gondnokokról.

I. E hivatal eredetét egyházunkban a világi elem 1718. évi megmozdulásában találhatjuk meg. (L. az I. kötet 126. lapját.)

Az egyházköri felügyelő gondnokok felállítása kánonszerűleg 1729-ben a kissárosi főtanácson mondatott ki. (L. a jelen kötet 127—129..lapjait.) E 99. Canon 6. és 7. pontjai kifejezetten az egyházköri felügyelő gondnokokra vonatkoznak.¹

A 7. pont folytatásaként találjuk a köri felügyelő gondnokok részére készült utasítást a következő szövegben:

Köri felügyelőgondnoki utasítás.

Instructio pro dominis inspectoribus rev. senioribus adjunctis.

1. A supremum Consistorium állittatván fel az ecclesiastica directioban occurralható difficultásoknak eligazítására, ezen Consistoriumnak Praesesse az Fő-Curator, esperest uraimék ő kegyelmek mellé rendeltetett Inspector uraimék pedig, ex pio zelo et bona conscientia, quae debent duci erga suam religionem, attendalni ezekre tartsák magok kötelességeknék.

2. Az Fő Inspectortól ne tartsák bestelenségnek dependealni, és mindenekben jó harmóniát tartani; ha valamely Ecclesiában in concreto, vagy az Ecclesiának csak egy commembruma iránt is valamely oly notabilis difficultas adja elő magát, melyet ő kegyelmek az esperesttel együtt nem igazithatnának, in hoc casu tegyék hírré Fő-Curator uramnak, és az ő kegyelme Consistoriumával s assistentiájával igyekezzenek az dolgot igazításba venni.

3. Az Ecclesiák Curatori és egyházfiai kezeken forgó jövedelemre legyen jó gondjok az Inspectoroknak, hogy az Ecclesiák jövedelmi ne vesztegetődjének, hanem inkább szaporodjanak.

4. Az esperesttel együtt Inspector uraimék annuatim minden Ecclesiákban az Ecclesiák jövedelmeiről tum in natura, tum in pecunia, azoknak perceptumiról s erogatioiról vegyenek számot az egyháziaktól, mely számvételt az esperest az Inspectorokkal együtt fide mediante irjanak le, s ő kegyelmek mind hárman subscribálják s pecsételjék meg; irják pedig in duplo azért, hogy egyiket az Fő-Curatornak annuatim küldjék el, s a Fő-Curator a Consistoriumnak repraesentálja; a másik instrumentum hadd maradjon az Ecclesia kezében.

5. Az kolozsvári s tordai Scholákban tanuló ifjuságnak intertentiojára annuatim felszedendő pénz, buza és bor iránt illendő assistentiával legyenek Inspector uraimék ő kegyelmek esperest urammal együtt.²

¹ L. a III. kötet 128. lapját.

² L. a 136. canont 1753-ból. Ez is főgondnoki utasítás. L. a 209 lapon,

II. Az 1732. évi I./19-én tartott főtanács a belső emberekről határozván, a 101. C. 4. pontja így szól: Az statustól committaltatott t. esperest atyáinkiai mellett levő tekintetes nagyságos curatoroknak, hogy az papok s mesterek fizetése beszolgáltatásában, ha ezt a szükség kívánja, illendő assistentiával légyenek.¹

III. Az 1763. évi káli zsinat a pap és mester marasztalása kérdésében határozván, ezzel kapcsolatban így rendelkezett:

2. p. T. esperest atyáinkiai mindenkor, de nevezetesen pap s mester marasztalása iránt annak idejében cointelligenter légyenek mind a dioecesis curatoraival vagy inspectoraival, mind a difficultasban levő ecclesia curatorával és az ecclesiában levő controversiat pap s mester atyáinkiai ellen való difficultasokat cum authentia repraesentálják a Generale Consistoriumnak, melynek végzése mind a clerustól, mind az eklézsiától observaltassék, manente cl. Superintendentis ratione causarum et casuum dubii eventus plena autoritate.²

IV. Az 1777. évben kelt főtanácsí határozat:

A t. esperestek az inspectorokkal annuatim visitálván, a nemeseket különösen requirálják és alamizsnálkodásra adhortálják.³

V. Az 1778. évi szentábrahádi zsinat határozatának I. pontja a főkurátoroknak a Generale Consistoriumban és a Zsinaton való megjelenését tárgyazván, ezzel kapcsolatban így: . . . A hová minden dioecesisből az inspectorok közül egyik, ad requisitionem supremi curatoris, camque tempestivam, tartozzék comparealni.⁴

VI. Az 1779. évi árkosi zsinat határozata:

Panaszolván a Méltóságos Fő-curator ur némely dioecesisbeli inspectorok ellen, hogyha szintén parantsol is valamit, quod publicum, némelyek vagy perfunctorie*, vagy teljességgel nem is tselekszik. Kéri azért a Generale Consistorium minden Inspector Curator jó urainkat, hogy a publicumra néző szolgáltatásokat ne denegálják, midőn a parancsolatot vészik, vagy ha épen szolgálni nem akarnak, az olyanok declarálják magokat, hogy mások, önként szolgálók sufficialtathassanak.^{2* 5}

VII. Az 1795. évi III./22-én tartott főtanács határozata:

A kereszturi környékbeli partialis jegyzőkönyvében előfordulván, hogy meghalálozván az említett környékbeli egyik T. Inspector Curator Pakod Zsigmond afia, helyébe votorum pralalitate választott volna T. Szék notáriussa Mátéfi István atyáinkia.⁶

Végezteték. Tapasztalván a Consistorium a T. Partialisnak jegyzőkönyvéből, hogy annak praesese T. esperest atyáinkia az eddig az ilyen színű dolgokban constanter observaltatott mód és szokás ellen a Consistoriumnak és a Superintendentiának előre való tudása nélkül lépett volna az Inspector curatorí hivatalnak restauratiojára,

¹ I. Prot. 360. oldal. ² Canon 154. 2. pont. ³ Canon 185. 5. pont.

⁴ Canon 189. ⁵ Kozma gyűjteményéből: *) felületesen. ^{2*)} nyilatkoztatassák ki . . . választathassanak.

⁶ Ez eset elhalálozás folytán merült föl. Az I. kötet 77. lapján olvasható megoldás lemondásból származott. Szerintem a törvény szerkesztésekor kellett volna erre gondolni.

mely miatt máris panaszok hatottanak fel a Főconsistorium eleibe, ez mostani relatioja a partialisnak előre való tudósítás gyanánt vétetvén, committaltatik említett T. esperest atyánkfiának, hogy egyetértve fungens inspector curator T. Pálfi Sámuel úr kedves atyánkfiáév I, a pünkösöd előtt tartandó partialis alkalmatosságával, tudósítván jó előre az egész környékbeli T. nemes atyafiakat de loco, tempore et objecto confluxius penes candidaturem új választást tétessen, és a több votummal választandókat fine confirmationis adja fel a közelebb tartandó Synodale Főconsistoriumnak, megtartván szorosan ezután is mindenkor ezen Constitutionkon fundaltatott módot minden ilyen színű dolgokban.¹

VIII. Az 1807. évi VI./29-én Ádámoson tartott zsinat végzése:

Találtassanak meg minden környékbeli Inspector Curator és esperest atyánkfiái az iránt, hogy a reájok bizott consistorialis végzéseknek s teljesítés, vagy teljesíttetés végett kiküldött rendelkezéseknek effectumba való vételek aránt ursoriumokat ne várjanak, hanem azokat kötelességek szerént a kiirt terminusra minden haladékon kívül teljesítsék és teljesíttessék.²

IX. A) Az 1812. évi I./3-án tartott Főtanács jkvének 7. pontjában ezt olvassuk:

Belső rendből való előlülő atyánkfia által előadattatván, hogy ámbár ezen Consistorium által még az 1805-ik esztendőben az akkori jkv 15-ik száma alatt található határozás szerint commissio rendeltetett volt is a superintendensi, főcuratori, collegiumi és gymnasio-mokbeli inspectori, rectori, inspector-curatori és perceptori instructioknak megjobbitások és megújittatások végett; mindazonáltal azon határozás mai napig is egészben telyesedésbe nem vétetett, azért szükségesnek tartaná ezen határozásnak teljesítését.

Végzés: Az említett végzés ezennel megújittatik, végrehajtása pedig Substitutus előlülő atyánkfiára bízatik, hogy avégre ottan kinevezettek közül, kik jelen lehetnének, azok mellé a Repraesentativum Consistorium tagjai közül végyen fel némelyeket.^{3 4}

B) Zsinati jkvi pont 134. Ezen Jegyzőkönyv 7-ik száma alatt található határozás következtésül revideáltatván és megjobbitatván a Dioecesanus Inspector Curatorokat illető Instructio, felolvastatik.

Végzés: Helyben hagyattatván határoztatik annak minden Dioecesanus Inspector Curator afiához léendő kiküldése. (393. C.)^{5.6}

¹ IV. jkv. 392. old. Lásd e gyűjtemény I. kötetének 77. lapját. Mikónál: 258. C. ² Jkv. 22. p. Mikó: 354. C.

³ a) Subst. előlülő: Körmöczy János. L. VII. jkv. 4. lap. b) A kolozvári collegium rectora részére külön és a kereszteri és tordai iskolánk rectorai részére 1815. I. 7-én tartott főtanácsi ülésből adatott ki az instructio.

⁴ Az egyes tisztviselők részére szükséges utasítások készítéséről az 1784. évi szent-lászlói zsinat is intézkedett.

Az 1805. évi kis-solymosi zsinat határozata: Minden eklézsiái előljárók, úgy minden fővebb s alsóbb iskolák előljárói és főcurator számára is készíttessenek instructiók, melyekben azoknak minden kötelességeik befoglaltatva legyenek. Lásd a 212—213. lapokon tett megjegyzéseket is.

⁵ A régebbi utasítást I. a 99. canonban a 129. lapon, ahol 99 helyett 9 sajtóhiba. ⁶ Ravában 1812. VII. 7-én tartott zsinat. VII. jkv. 89. I.

C) Az 1813. évi (I. 5.) kolozsvári főtanács jkvének 9. pontja alatt található határozás. Az Inspector Curatori Instructio mellé egy toldalék ragasztatván, a toldalék nincs beírva.

Végeztetett: Ezen újabb hozzászólás helybenhagyatván, azon Instructio küldessék ki minden környéki inspector curator és esperest atyáinkfiához, hogy amazok kötelességeiket tudhassák; ezek pedig azt minden dioecesisnek protocollumába multhatatlanul irassák be szóról-szóra. (401. C.)¹

E főtanácsi határozat folytán küldetett szét 1813. első felében a körí felügyelő gondnokok Utasítása a következő szövegben:²

Instructio

normalis et quidem pro D. Dominis Inspectoribus Curatoribus dioecesanis.^{3, 6}

1. Nemes hazánk sarkalatos törvényei szerint az eklézsiák vagy régi boldog emlékezteti császárok, királyok és fejedelmek collatioiból, vagy különös patronusok és más rendű jóltevő kegyes emberek fundatioiból, vagy az eklézsiák szabados uton s módon való szorgalmatos és törvényes keresményeikből az ecclesiastico-civilis societatisnek fenntartására szükségesen kívántató jószágokat u. m.: templom,

¹ a) Lásd az 1812. évi zsinati határozatot a 393. canonban; VII. jkv. 89. oldal. L. a 217. lapon.

b) Egyidejűleg: A 135-ik sz. alatti Domesticus Curatorok Instructioja is ezutal kiküldetettvén, ezt minden eklézsiánk protocollumába irassák be s minden curatori változásokor egészben olvassák fcl. (401. C.)

c) A hivatkozott 135. p. alatt az 1812. évi raval zsinat határozata található, amely szerint:

Revideáltatván és megigazittatván a Domesticus curatorokat illető Instructio is, felolvastattik.

Végzés: Helyben hagyattatván, határoztaték minden eklézsiánkbéli curatorokhoz sub authentia léendő kiküldése; egyszersmind pedig a dioecesanos curatorokhoz is küldetessék el, hogy tudhassák, mik kötelességek a Domesticus Curatoroknak, kikkel azokat teljesítettnei köteleztetnek. (M. 394. C. L. a VII. jkv 84. oldal.)

² Ez utasítás az összes egyházkörökben meg kell, hogy legyen.

Az 1814. I. első vasárnapjára kitűzött téli főtanács püspöki meghívójára Körmöczy János sajátkezűleg vezette rá: Arról is, ha a normalis inspector és Domesticus Curatori instructioi beirattattak-e, relatiót várok.

Egy tisztázott példányon így: Arról is relatiót várok: Beirattak-e az Inspector és Domesticus curator normalis instructioi.

³ Az eredeti kéziraton a cím kijavítva így: „Az Ó tordai nemes unitária eklézsia primarius curatora normalis instructioja, amennyiben inspector curator hivatálához ottan alkalmaztatható.”

Kelt Kolozsvár 1813. VII. 17-én. Az átjavításból nyilvánvaló, hogy Körmöczy János püspök egyszerűsíteni akarta a dolgot és az 1812. évi jkv. 134. p. alatt elfogadott körí felügyelőgondnok utasítást a tordai első gondnokra alkalmazta s a kör helyett a tordai eklézsiát írta be a szövegbe.

⁴ Eszerint a tordai első gondnok utasítása is ily értelmű volt.

⁵ Ez az utasítás, a körí felügyelő gondnokok változásakor, a főtanács által az új főgondnokoknak megküldetett. Ezt látjuk külön az 1813. évi 150 jkvi p. a. és 1814-ben 9. jkvi pont alatt.

⁶ E szabályzatban Domesticus Curator = egyházközségi gondnok. Inspector Curator = körí felügyelő gondnok.

czinterem és temetőhelyeket, papoknak és iskolamestereknek lak-helyeit birván és mind közönségesen az eklézsiák számára, mind különösen a ministerek subsistentiájára, néhol benn is a városokon és falukon házhelyeket, örökségeket, azokon lakó zselléreket és egyéb akármiféle hasznóhajtó, fekvő és mozdulható jókat, künn is a határokon és mezőkben pedig szőlőket, kaszáló és szántóhelyeket, erdőket, berkeket és malmokat birván, néhol pedig capitalis pénzek vagy in paratis, vagy in elocatis activis debitis találtatván, szükséges az efféle jókról a possessorok jussának oltalmára és fenntartására törvényben megállható jó oklevelekre, vagy levélbéli bizonyításokra szert tenni, avagy azhol jelen vagynak jó rendbe, elégséges bátorság és gondviselés alatt azokat tartani és azon jók közül a felséges Isten dicsőségére üdvességes végre és a közhaszon előmentire szükséges a szerény és gyors gazdaság s hiv sáfárság.

De az illetén külső dolgokra, ámbár az egyházi szolgák manufactiojának VII. Rész 18. § nál fogva ügyelni, vigyázni köteleztettek, de az ezekkel való gazdálkodásra és ezeknek administratiojára nem érkeznek [kiknek hivatalok áll főképpen az evangeliumnak hirdetésében és jó erköltstű életmódjának tanításában és csak az idvességre néző egyéb szolgálattételben]. Ez okon minden dioecesisben rend szerént két-két inspector curatoroknak kelletik állíttatni, akik azon dioecesisekbéli minden eklézsiák mindennemű javaira szorgalmasan vigyázzanak és a Generale Szent Consistoriumtól nekik adatott hatalom szerént minden eklézsiák magok közül való domesticus curatorait és szent egyházfiait, ha ezeket köteleések teljesítésében csüggedezni tapasztalnék, intsék, serkentsék, sőt még, ugy kívánván a dolog, keményebb eszközökkel is ennek végbevitelére ösztönözzék, ezeknek administratioiról, perceptioiról, erogatioiról a Szent Generalis és Parllalis Visitationok alkalmatosságával egyik azok közül megjelenvén, azon szent vizitatiokkal egyetemben esztendőnkint számot venni tartozzanak és a partialis visitationról való relatiot az esperessel együtt tenni, mikor magok nem mehetnek, ahoz értő tekintetes és a dolgokkal esméretes személyessöket küldjék, e secularibus brachiumot is eszközöljenek, ahol a szükség ugy kívánja. Evégre

2. Szükséges, hogy az inspector curatorok inspectiojokra bízott eklézsiák mindennemű javairól s azoknak respective jövedelmeiről circumstantialis és adaequata informatiot vegyenek s evégre a t. esperest atyánkfiaitól a közelebb gyakor izben végbe(n)ment conscriptioik által kitanult eklézsiák javai számát és lajstromát — kedvezvén az újabb költségnek — megszerezzék és megtudják.

1-mo: Hol, melyik eklézsiában s ki szomszédságában: hárszára, szélire, hány ölnyi, templom, czinterem és temetőhely[e]t. Ugy parochialis hány fundus? és ezekből minemű épületek? Kőből vagy fából valók és mi extensionak, most minemű állapotban épségben, vagy romladozott voltokban találhatnak? Hány káregyek? minemű inscriptioik s jegyek alatt? mi időtől fogva bizalmasak s építettek?

2-do: Azokat quo jure, valyon aentől fogva való keresményből birják? Ezen módon mind a belső, mind a külső fundusok

minden körülményeire nézve ezeket kell megtartani s követni. Mely végre:

3. Minthogy minden ekléziák jószágait s ezeknek mennyiségét a 2. pont utasítása szerint az Inspector curatoroknak tudni kelletik és szükséges is tudni: hol, mi fundus? minemü oeconomica administratio alatt vagyon? mi a rendes annus census? kik által vétettetik bé? mi szükségekre, kik által és mennyi részben költetik? Mely szerint

4. Ha hol készen oklevelek és levélbeli bizonyítások az ekléziákban találhatók, ottan azok szolgálhatnak, de ha vagy egy, vagy más uton levél nélkül maradtak, ottan a iurisdictionis tisztségei által testimoniumot, vagy még hitelesebb bizonyító levelek[et] készíttessenek. Minthogy pedig

5. Kedvetlen történetekből naponként tanítatunk s úgy tapasztaltatik, hogy mind a vigyázatlanság és gondviseletlenség miatt, mind pedig némely idegen szívű emberek kezei által ugyszintén, vagy háboru, vagy tűz által is sok jámborok jó bizonyáglevellei eltévesztetnek, idegenednek és megemésztetnek, azért mind a közelebb való 3. pontban tett rendelés szerint jó móddal készítendő levelek mind a régi ok- és bizonyáglevelék minden ekléziákból tulajdon magok az originálok, nagyobb bátorságnak okáért az Inspector Curatorok által penes regestrum adattassanak által a status archivumába, maradván azoknak legale transumptumai az ekléziáknál, melyekre jövődöbéli utasítás és világosítás végett a beadásnak idejét, hogy az original beadatott anno T. D. F. sub symbolo F felkelletik jegyezni, melyben főképen az inspector curatorok hathatós eszközök lenni kötelesek. Valamikor pedig a törvényszékben magát az oklevelet előadni szükséges leszen, a consistorium archivariussa, vagy registratora erga recepisse, vel obligationes de relocando dandas, kiadni tartozik.

6. Minden ekléziákban magok utasításokra köteleztetnek az inspector curatorok kikeresni vagy kerestetni, irni, vagy iratni, mi módon, mi fundusból subsistálnak, a ministerek birják-e eklézia valami javait? mifélet, mennyit? kik mivelik? mi a jövedelmök? vagy ha bérek, vagy kepek jár, egy cselédes gazda mit szokott esztendőnként fizetni, azt pedig azért, mert a t. ministerek a magok béreket azon ekléziabeli domesticus curatortól, vagy sz. egyházfiaitól buzául Szent-Mihály, borul és pénzül Szent-Márton napokon várják bé, kiknek béreket ha az irt terminusokra bé nem szolgáltatnák, akkor osztán in accurata specificatione a restantiákat kiadni tartoznak és ha ezek 8 napok alatt ebbeli kötelességeket teljesíteni elmulasztják, a T. ministerek vagy az inspectorokat találják meg specificálván a renitenseket, hogy azok impetrata etiam magistratuali assistentia még karácson előtt a domesticus curatorokat és renitenseket a restantiák beszolgáltatásokra kényszeríthessék, vagy a decemberi partialis visitatiokor panaszojják bé, hogy akkor is a seculare brachium assistálván, desummaltassanak, ha pedig ezen idő alatt a T. ministerek restantiákat specificálni s beadni elmulasztják, azután az inspector curatorok assistálni nem kötelesek, sőt arra ne is kereshessék.

7. A szokott *visitatio* végbe vitelére *requiraltatván* *fiszteletes* *esperest* *atyánkfia* által mindenkor valamelyik *dioecesanus* *curator*, ez kötelességének esmérje a *localis* tekintetes *officiolatustól* annak rend szerént egy érdemes személyt *pro brachio e gremio jurisdictionis* az magát előadható szükségre nézve kirendeltetni, e szerént esztendőnként a *Disciplina* szerént folytatván az *esperest* a *notariussal* a *visitatiót*, az első *punctum* szerént nem csak megjelenjék egyik *curator* a *domesticus* *curator* és egyháziak számadásának megvizsgálására, sőt effélett kötelessége lészen annak minden eklézsiában a sz. *visitatio*val egyetemben szorgalmasan megvizsgálni s kitanulni, hogy melyik eklézsiában közönségesen-e, vagy különös eklézsia tagjainak vagyon a T. ministerek és *localis* *curatorok*, vagy sz. egyháziak ellen panaszok? a miből áll? és ha lehetséges minden módon a *differentiakat* *complanalni* és megcsendesíteni. De ha az atyafiságos *complanatiót* végbe nem vihetné, oly esetben meghallgatván az ellenkező feleket egyenes és telyes *relatiót* az új esztendő kezdetén, esztendőnként tartattatni szokott *Főconsistoriumot* megelőző *partialis* *synodusra* s annak alkalmatosságával tartattatni szokott *Quindenalis* *sedriara* *pro ulteriori differentiarum complantione* aut si *objectum fori ecclesiastici foret etiam pro judiciali revisione* beadni, hogy *cum circumstantiali et sufficienti differentiarum et actorum declaratione ac opinione a venerabile Főconsistoriumnak* aziránt való rendelés és igazítástételre *ad indictum diem sessionum consistorialium* *repraesentáltassék*. Az ilyen történetekben mindazonáltal főképpen arra [kell] vigyázni, hogy valamint a *fiszteletes* *tanítók* akármely alaton okokból *statiojokból* ki nem mozdíttathatnak, annál inkább *vocantiara* nem szoríttathatnak; úgy ahol fontos okok magokat előadnák, az eklézsiák sem közönségesen, sem különösen akármik is kedvek ellen oly *tanítótól* *taníttatni* s *hallgatni* ne kényszeríttessenek, kiket vagy *botrántoztató* *életek*, vagy *hivatalok* szerént való kötelességek felett *gyakorlott* *patvarkodások* s *rágalmazások* *unalomba* hozván, szíves *hajlandósággal* befogadni s tartani nem akarnának.

8. Valamint a *visitationak* egyik *objectuma* az eklézsiák *javai* állapotjának megvizsgálása, úgy az *inspector* *curatoroknak* is fővebb gondjuk légyen, hogy azok, ha mit végeznek, teljesíttessenek és kívánt tökéletességre vitessenek. *Templomokra*, *czintermekre*, *temetőhelyekre*, *parochialis fundusokon* levő akármimű épületek állapotjára vigyázzanak s azokat a *domesticus* *curatorokkal* vagy sz. egyháziakkal *épségben* tartassák, az hol *romlások* találtnak, azokat megújíttassák, sőt ha azok ezeknek engedetlenségeket, vagy gondatlanságokat tapasztálnak, az oly esetekben külső tiszt erejével is *hivataljok* s abból származott kötelességek teljesítésére kedvek ellen is kényszerítsék.

9. Az *inspector* *curatorok* arra *hiven* ügyeljenek és vigyázzanak, hogy a *domesticus* *curatorok* az eklézsiák ingatlan *javai* határait miképen őrzik és a harapozó *szomszédok* erőszakos *foglalási* ellen miként oltalmazzák, nehogy ezek *hivataluk* tétele *elmulatásával* közönséges kár, vagy *romlás* és *osztán* vagy *költséges* *reparatiok*, vagy

fáradtságos és káros perlekedések származzanak. Amidőn pedig a helybeli curatorok hivataluk e részben leendő telyesítésére s könnyebb előmozdítására az inspector curatorokat megtalálják, ezeknek kötelességek lészen azokat utasítani s nekik telyes segítséggel lenni.

10. Az inspector curatornak hivatalja a visitatioval egyetemben a domesticus curatorok és sz. Egyházfiai relatiojokat bevonni és ezeket szoros censurára vonni és amint a perceptiókban, úgy az erogatiókban is a jó gazdaság reguláihoz censurájokat szabni s alkalmaztatni s nem hagyni csak arra, hogy aki mint akar, úgy gazdászkodjon és úgy is sáfároljon az eklézsia javaiban és azoknak jövedelmeiből. És azért a difficultásban szorosan tartoznak kitenni mind a neglectust, a hol ügyében s maga idejében az industriát nem tették s tétették, mind a szerfelett való, vagy néha nem is szükséges erogatiókat és ezeket aszerént kiadván a számadó domesticus curatornak s sz. Egyházfiaiinak, ezek is a difficultásokat hatogatás nélkül vagy resolvalni, vagy pro liquido debito agnoscalni tartoznak, úgy hogy a fennebb a 7. pont alatt említett quindenalis, vagy partialis sedrian a difficultások sopialtathassanak és így a ratiók a Consistoriumba(n) béküldettethessenek hián[y]osság és difficultas nélkül, holott approbaltatván, ha a rationans adósulni talál, az inspector curator a liquidumot a maga törvényes útján a subalternum forum törvényes ítélte által executioba vétetni és így az eklézsiák cassáját sub onere responsabilitatis redintegrálni kötelességinek esmérje.

11. Mind a visitatiók, mind más alkalmatosságokkal az inspector curatoroknak gondjoknak kell lenni; hogy a domesticus curatorok az eklézsiák pénzbeli fundusaival miként gazdászkodnak, az ilyen fundusok elocatioiban ne engedjék ezeknek, hogy atyafiságból, barátságából egynek s másnak bizonyos és illendő taxa vagy census nélkül adják, vagy magok számára tartsák.

12. Amint fennebb a 4. pont alatt kötelességül tétetett az Inspector curatoroknak, úgy itt is különösen elejekbe(n) adatik, hogy a domesticus curatorokat arra serkentsék, hogy a régi levél nélkül levő és veszedelemben forgó adósságokról bizonyító leveleket készítsenek, sőt fel is vegyék, ha mód lesz benne, interesével együtt.

13. Ha midőn az eklézsiáknak külső forumokon active, vagy passive pereit adnák elő magokat, ezekre való superattentio az inspector curatoroknak hivatala s ezeknek igazgatásától függjön, mely szerént kötelességek, hogy a domesticus curatorokat utasítsák, tanácsokkal vezéreljék és ezeknek tehetségek szerént illendő segítséggel légyenek.

14. Hogy mindenenek magok rendeken folyván, az illendő subordinatio, mint az igazgatás módjának lelke, megtartassék, a jó rend azt kívánja, hogy az inspector curatorok a generale és repraesentativum Consistoriumoknak engedelmesek lévén, ezeknek parancsolatjokat teljesíteni és végzésinek bételyesedését éppen a lehetőségig hathatósan munkál(od)ni, sőt különösen a méltóságos főcurator uraktól függeni, ezeknek az illendő dolgokban engedni és ha a szükség úgy hozza magával, ezek hivatalos megszólításokra a generalis syno-

dalis és consistorialis gyűlésekben, vagy a főbb iskolaiakban tartandó examenekbe[n] megjelenni és egyéb közönséges szolgálatokra, investigatiókra, vagy valamely nevezetes tárgyak eligazítására kimenni nem tágható köteleességeknek ismerjék lenni, nem különben a Consistorium rendelkezéseire az informatiókat ad terminum és ursoriumok várása nélkül megtenni kötelezetnek.

15. Ha valamely eklézsiái társaság magát in concreto, vagy a Generale vagy a Repraesentativum Consistorium, vagy superintendentens, vagy dioecesanus esperest és inspectorok rendelkezéseinek, végzéseinek, parancsolatainak, vagy tilalmazásainak ellene kitenné és megintetvén, engedelmességre nem hajlana, az oly communitason comperta rei veritate az inspector curator az Ecclesiastica Disciplina szerént való poenalitást különös embereken szófogadatlanságokért, totiesqusties egy-egy forintokat, a domesticus curatorokon és sz. egyháziain három-három forintokat seculare brachium által is desummallassa.

16. Ha hol a domesticus vagy helységbeli curatorok, vagy sz. egyháziak magok ratiojokat a visitationak bé nem adnák, magokat menteni nem is akarnák, vagy erre okok nem volna, az inspector által legottan számadásra szorittassanak s ha úgy is számolni nem akarnának, törvényesen az inspectorok admoneáltassák és a subalternum forumon prosequálják. Nemkülönben ha hol az ő felséges, szentséges és védelmező rendelkezései ellen valakitől vagy szentséges vallásunk, vagy tanító lelki tanítóink sértődnének, terheltetnének, kissebbséget, megbántódást szenvednének, orvosolni s megkeresni az inspector curatorok kötelesek légyenek.

17. Továbbá jó istenünk dicsőségére kevés számú statusunk fenntartására és sz. vallásunk fennmaradására szükséges lévén ama tiszta kutfejeknek: u. m. felsőbb s alsóbb iskoláinknak jó móddal való fenntartására méltó tisztekben járó dolog az inspector curatoroknak, hogy egybe(n)-vetett vállakkal munkálódjanak, hogy mind a tisztelendő professor atyáinkfiai illendő s meghatározott fizetésekre, mind pedig tanuló ifjaink élelmekre s egyéb azon végre megkívántató szükségességekre a dioecesisekből, ezekben levő eklézsiákból nemcsak nevezetes és állandó fundus hova-hamarébb bemenjen, sőt ezután is szabados utakon és módokon esztendőnként látható jövedelem és alamizna bekerüljön. Mivel pedig

18. Statusunk és vallásunk fennmaradására és virágzására legfőbb út és így nevezetes eszköz lehet az ifjuságnak a tisztességes tudományokban való palléroztatása és a keresztény vallásban s azzal járó erkölcsösségben való gyarapittatások innen nem kerülheti el a status fővigyázatját ezen nevezetes és főtárgy is, minthogy pedig az inspector curatorok egyszers mind az iskoláknak s gymnasiumoknak is inspectorai,¹ tehát szoros köteleességekké tétetik és voltaképen

¹ Ez a hatáskör tisztázandó. A kereszturi gymnasiumnak 1796-tól világi felügyelő gondnokai voltak. L. Sándor János: A Kereszturi gymn. története 1876. 146. lap.

A tordai gymnasiumnak 1778-ban választottak világi felügyelő gondnokot. L. Varga: A tordai gymnasium története c. munka 218. lapját is. Szerintem környéki iskolákra (particula) kell e hatáskörnél gondolni.

szívekre köttetik a környékbeli főbb és alsóbb iskolákra való vigyázat; ezen kötelességek pedig magokba foglalja, hogy mindkét nembeli ifjuság tanítóit a szorgalmatos tanításra felserkentsék és ösztönözzék, az olyan tanítókat, akik látható előmenetellel ügyekeznek, megjutalmaztatás végett a főconsistoriumnak ajánlják, a' hivatalokat restesebben teljesítőket intésekkel és keményebb eszközökkel is kötelességek pontos teljesítésére kén[y]szerítsék és ha így is a czélt elérni nem látnák minden tekintet nélkül, lelknisméret szerént a főconsistoriumnak személy szerint feladják. Hasonló tekintetet és figyelemmel fordítván arra is, hogy a szülék magok gyermekeiket maga idejében az iskolába(n) feladják és aki határozott ideig, míg az examen meg nem tartatik, azután is legalább Szentgyörgy napig ki ne vegyék; az ilyen exameneken pedig mindenkoron egyik vagy másik inspector curator is az esperest mellett jelen légyen és a tudomány és vallásbéli előmenetelekről teendő genuina relatíot subscribálják, mely főcél, hogy annál jobban elérettessék, minden környékbeli eklézsiákban az halgatóknak tanulásra alkalmas férfi és leánygyermekkeit, kik a' hét esztendő eléri, a helységbeli papok által magoknak írásban beadatni megkítvánják s ha azon iskolában nem adatnak, szorgalmatos utánna való járással is az akadékot kitanulják és elhárítsák s ezen specificatiot is az examenek tartása alkalmatosságával felküldjék. De továbbá:

19. Nem kevés kára forogván abban a statutusnak, hogy sok jó talentumok helyes kimivelés alá nem jöhetnek és a sz. evangélium szerént mintegy elásattatnak, mely onnat következik, hogy a gyermekek, ha szintén valamit a helybeli iskolákban tanulnak is, de a szüléknek gondatlansága vagy fősvénysége miatt félbe szakasztatnak, az inspector curatorok tehát nagy vigyázattal légyenek, hogy kivált a jóra menendő és jó talentumu gyermekek a felsőbb iskolákba áttalküldtessenek és erre a helybeli papok munkálkodásán kívül magok tekintetek közbevetésével is, az olyatén gyermekek boldogságát és vallásunk javát nem tekintő szülék reá vétessenek és a tisztességes mesterségek tanítására ösztönöztessenek.¹ E felett

20 Minthogy az otthon maradandó ifjuság a gyakorlásból kijövén, azon gyöngye tanuláskor könnyen elenyészik, elannyira, hogy némelyek emberkort érven, még vallásunk principiumait sem tudják s annál fogva ingadozók, vagy vallástalanok, némelyek pedig a vallásról épen balvélekedésűek lesznek, innen minthogy egy jó polgárnak formáltatására a keresztényi sz. vallás legalkalmasabb eszköz, hogy vigyázattal légyenek az inspector curatorok arra, hogy a régi azon jó rendtartás minden eklézsiákban megújíttassék és szorosan meg-

Az iskolai felügyelő gondnokok részére az Utasítás (Instructio) az 1809. VII. 2-án tartott főtanács üléséből adatott kl. M. 369. C. Ennek szellemében adatott volt ki az 1878. évi Utasítás — az 1873. évi 19. sz. határozat folytán. A szükségszerűleg beállott változások által módosított alakjában ma is ez van érvényben.

¹ A falusi iskolamesterek lelkiismeretessége folytán sok közéleti és egyházi emberünk ily módon indult az életnek, Ez a democraticus igazság volt sok irányban ereje egyházunk belső életének. A mult legyen irányítónk!

tartassék, mely szerént minden esztendőben mindkét nembeli ifiúság a' helybeli parochusok által, a népesebb eklézsiákban a mester is segítségül felvételvén, a kiadandó utasítás szerént a vallás principiumaiban, isten tisztelet módjában és éneklésben szorgalmasan taníttassanak a lelki tanítók responsabilitása alatt minden vasárnapokon Szentgyörgy napjától fogva Szentmihály napjáig reggeli templom után a férfi-, estvéli templom után pedig a leánynembeli ifiúság és ezekkel is Szentmihály nap körül közönséges examenek a templomban tartatván, az inspector curatorok és esperest vagy ezeknek személyesek alternative magok közt úgy rendezzék, hogy valamelyik mindenik eklézsiabeli examenen jelen légyen és erről is a készítendő lajstrom mellett genuine és körülállásos tudósítás tétessék a consistoriumnak; a kötelességöket elmulató belső rendbeliek, ha a megintetés után is ebbéli kötelességöket nem teljesítenék, vagy restesen vinnék, névszerént bejelentetvén, mely jó végre mégis továbbá:

21. Minthogy Sz. Pál apostol minden híveknek, valakik sz. uri vacsorával élni kívánnak, közönséges regulául szabta, ami vagyon I. Cor. XI. vers: 28, 29, 30.: Próbálja meg azért magát az ember és úgy egyék abból a kenyérből és igyék a pohárból, mert aki eszik és iszik méltatlanul, ítéletet eszik és iszik magának, meg nem választván az úr testét; az okáért ti köztetek sok betegek és erőtlének vagynak és alusznak sokan. Azért valamint minden jó kereszténynek kötelessége az uri szent vacsorával való élés előtt magát megpróbálni és azon szent czeremoniákra elkészíteni, úgy megkívántatik, sőt elmulhatalanul szükséges, hogy mind a két nembeli azon ifiak, kik a szent keresztsg által ugyan a keresztény anyaszentegyházba(n) békítatva vagynak, de idejök s értelmök gyengesége miatt az uri szent vacsorával még nem éltenek, minek előtte ezen szent jelekkel való élésre előállanának, a tiszt. papok által az uri szent vacsorának természetéről, végéről és céljáról értelmes, rövid tanítást vegyenek s elkészíttessenek, mely szent és jóvégre meghatározottatott, hogy minden innepek előtt, melyeken uri szent vacsora szokott osztattatni, tíz vagy tizenkét nappal az olyan férfi, vagy leány renden levő ifiak, akik elsőbben uri szent vacsorával kívánnak élni, a papság házánál, vagy mikor az idő engedi, a templomokban készíttessenek az uri szent vacsorának mivoltára, hasznára és céljára megtaníttassanak és minekutánna alkalmasoknak esmértenek és azon szent jelekkel való élésnek hasznát, célját megértik, az azokkal való élésre álljanak is elő s az ilyenek a papok által protocollaltassanak, melyről a visítatiok alkalmatosságával a Consistoriumnak is relatio tétessék; azonban a lelki tanítók arra is törekedjenek, hogy akik már egyszer az uri szent vacsorával éltenek is, az ilyen tanítások alkalmatosságával legalabb halgatóknak megjelenjenek és ezt a lelki tanítók minden azon szent czeremoniához illő buzgósággal folytassák. Végre

22. Minthogy az emberi elme akármely szorgalmas igyekezettel is a következő dolgok mivoltát nem tudhatja s nem is determinálhatja, azért az inspectoroknak is determinate ad casus non praevisos instructiot adni tökéletesen nem lehet, tehát közönségesen

nemcsak világ szerint való becsületek integritására, hanem kíváltképen lelkek ismértek csendességére, üdvösségére nagyon szolgáló dolgoknak tartsák teljes hívességgel, minden engedelemmel és örömmel az Isten eklézsiája nemcsak megmaradására, hanem öregbítésére, belső s külső csendességére is nagyon vigyázni és munkálódni, tudván, hogy nem embereknek szolgálnak, hanem az Isten oeconomijában fáradoznak, minden történetben azért, amik instructiojokban itten ki nem tétettek is, az előforduló körülállások és közjó mivoltához képest azt cselekedjék, amit vagy magok törvényesnek, canon szerint hasznosnak ítélnék, vagy a praelaturától parancsolatban vésznek. Melyre ha szintén világi jutalom által nem serkenetheti is kicsiny közönségünk, gerjesztheti mindazonáltal annak meggondolása, hogy ama menyeei nagy gazdának, az istennek szolgálnak, akitől, ha igazak és hívek lesznek, megadatik ama jutalom: Jól vagyon jó és hív szolgám, kevesen voltál hív, többre bizlak ezután — menj bé a te uradnak örömébe.

Az unitárium főconsistoriumból. Kolozsvár, 1813. VII./17-ik napján. Kőrmöczy János s. k. superintendens. [Alkalmi keltezés.]

X. A Repraesentativum Consistorium 1836. október 16-án tartott ülésében 183 sz. alatt: Indítványoztatott, hogy az Inspector Curatori választáson az eklézsiák Domesticus curatorai is, mint az eklézsiák közelebbi személyesei, fejenként szózatoljanak.

Végzés: az érdeklött előterjesztést elfogadván, ezen Consistorium, elhatározás végett terjesztessék közelebbiről tartandó Főconsistoriumunk eleibe.

Jegyzés. Nem terjesztetett soha oda, tehát csak indítványnak maradt. (680. C.)¹

XI. A korondi zsinat 1841. VIII./27-én 26. sz. alatti határoz ta:

Valamint az Inspector Curator, úgy az esperesi hivatalra leendő választások ezután minden környékben szabad szózatolás után tétessenek s az egész választási lajstrom terjesztessék a Főconsistorium eleibe.

Mi is körlevél útján tétessék közhirrre. (M. 739. C.)

XII. A Tordán tartott zsinat 1861. évi VI./30-án felvett jegyzőkönyvének 7. sz. alatt:

Maros körben Maurer Károly és Gál László atyánkfiai lévén felügyelő gondnokok, de lakásukat a környékből máshová változtatván, végzés:

A zsinati főtanács harmadik felügyelő gondnoknak kinevezi Filep Albert atyánkfíát. (C. 1058.)

Ezek a kánonok világítják meg azt a fontos hatáskört, amelyet egyházköreinkben a kör felügyelő gondnokok betöltenek.

¹ E rendelkezés szolgált alapul a 711. Canonra. (1839. II. 15.), amely szerint az udvarhelykörüli esperes választása visszautasított, mert azon választásba a környéki eklézsiák a canon szerint nem folytak be.

Mikó jegyzése szerint: az itten említett Canon sehol sincs megírva! Ez téves, mert a 680. Canonban foglalt jogelv az esperesválasztásra is helyesen alkalmaztatott.

A Repraes. Consistorium jkvei a főtanács által megvizsgáltattak s ily módon — ellenkező döntés folytán — jóváhagyattak.

FÜGGELÉK.

IV.

Az unitárius egyház püspökeinek névsora.

- I. David Ferenc 1566-tól 1579-ig.
- II. Hunyadi Demeter 1579-től 1592-ig.
- III. Enyedí György 1592-től 1597-ig.
- IV. Kósa János 1597-től 1601-ig.
- V. Thoroczkai Maté 1601-től 1616-ig.
- VI. Rádeczky Bálint 1616-től 1632- g.
- VII. Csanádi Pál 1632-től 1636-ig.
- VIII. Beke Dániel 1636-től 1661-ig.
- IX. Járai János 1661. ápril 7-től június 3-ig.
(Ekkor két évig üresen állott a püspöki szék. A háborúk miatt egyházi gyűléseket nem lehetett tartani.)
- X. Koncz Boldizsár 1663-tól 1684 ig.
- XI. Szentiványi Márkos Dániel 1684-től 1689-ig.
- XII. Bedő Pál 1689-től 1690-ig.
- XIII. Nagy Mihály 1691-től 1692-ig.
- XIV. Almási G. Mihály 1692-től 1724-ig.
- XV. Pálfi Zsigmond 1724-től 1737-ig.
- XVI. Szentábrahám L. Mihály 1737-től 1758-ig.
- XVII. Agh István 1758-tól 1786-ig.
- XVIII. Lázár István 1786-tól 1811-ig.
- XIX. Kőrmöczy János 1812-től 1836-ig.
- XX. Székely Miklós 1838-tól 1843-ig.
- XXI. Székely Sándor 1845-től 1852-ig.
(Kilenc évig a püspöki szék betöltetlen volt, mert a bécsi kormány megtagadta az egyház püspökválasztási jogát. Ez alatt püspökhelyettes Székely Mózes.)
- XXII. Kriza János 1861-től 1875-ig.
- XXIII. Ferencz József 1876-tól.

Az unitárius egyház történetében az egyház alkotmányához való törhetetlen ragaszkodás többször és nagy próbára volt téve. Volt püspökiünk, aki a hódolati esküt letenni vonakodott, mert egyházunk alkotmánya és autonómiaja elismerve nem lett.

Az egyház 1852-ben a püspökválasztás jogától önkényesen elzárattott mert 1851-ben — a hatalommal szemben — eddigi alkotmányához és autonómiájához való törhetetlen ragaszkodását juttatta kifejezésre.

A püspökök 1848. év előtt háromféle esküt tettek.

Az I-ső eskü: az egyházi püspöki eskü.

A II-ik a fejedelemmel tartozó hűségi (homagialis) eskü. Ez a püspökválasztáskor a megerősítéssel kapcsolatban szokott letétni. Imperium változás esetén a püspökök újabb homagialis esküt tesznek, ami rendkívüli történelmi jelenség.

A III-ik eskü volt 1848. év előtt a három nemzet által megállapított s az Appr. Constitutiók III. R. I. címében foglalt Egyesülési Eskü. Lásd az 1744. VI. cikkelyt is. Ez ma nem alkotmányoszerű.

FÜGGELÉK.

V.

Főgondnokok.

- I. Homoród-Szent-Mártoni Blró Sámuel 1718-tól 1721-ig.
- II. Deésfalvi Simon Mihály 1718-tól 1723-ig.
- III. Vargyasi Daniel Ferenc 1718-tól 1747-ig.
- IV. Kénosi Sándor Gergely 1718-tól 1728-ig.
- V. Gidófalvi Gábor 1718-tól?
- VI. Bongardus János 1718-tól?
- VII. Teleki Ferenc 1718-tól?
- VIII. Vargyasi Daniel Péter 1723-tól 1741-ig.
- IX. Kaali Kun István 1723-tól 1736-ig.
- X. Deésfalvi Simon János 1732-től 1765-ig.
- XI. S.-Szentiványi Henter János 1747-től 1752-ig.
- XII. P. Horváth Boldizsár 1753-tól 1778-ig.
- XIII. Árkosi Benkő Rafaj 1753-tól 1761-ig.
- XIV. Árkosi Benkő Ferenc 1761-től 1771-ig.
- XV. Űrmösi Maurer Sámuel 1771-től 1786-ig.
- XVI. P. Horváth Ferenc 1778-tól 1804-ig.
- XVII. Űrmösi Maurer László 1786-tól 1789-ig.
- XVIII. Thoroczkay Mihály 1789-től 1802-ig.
- XIX. Vargyasi Daniel Elek 1802-től 1812-ig.
- XX. P. Horváth Miklós 1805-től 1814-ig.
- XXI. S.-Szentiványi Szentiványi Sámuel 1811-től 1817-ig.
- XXII. P. Horváth Károly 1815-től 1830-ig.
- XXIII. Vargyasi Daniel Elek 1820-tól 1848-ig.
- XXIV. Augusztinovics Pál 1832-től 1837-ig.
- XXV. Kaali Nagy Elek 1854-től 1878-ig.
- XXVI. Harczói Gálfalvi Imre 1862-től 1875-ig.
- XXVII. Vargyasi Daniel Gábor 1876-tól 1905-ig.
- XXVIII. Laborfalvi Dr. Berde Áron 1876-tól 1892-ig.
- XXIX. Bárá Petrichevich Horváth Kálmán 1892. IX./30.—
- XXX. Nagyalusi Fekete Gábor 1907-től 1917-ig.
- XXXI. Árkosi Ferenczi Géza. 1921. —

A főgondnokok névsorát Benczédi Gergely állította volt össze 1—28-ig a K. M. 1882. évi 6. füzetében. Később Ferencz József az Unitárius Kis Tükörben. A főgondnokok kellő méltatása egyházunk történetének egyik fontos nézőpontja volt és az kell, hogy legyen a jövőben is. A főgondnokok tételétől fogva két főgondnoka volt egyházunknak. (L. az I. kötet 126. lapját.)

A XI. főgondnok elhalálózása után egyszerre további két főgondnok választatott 1753-ban (L. XII. XIII.), jóllehet ekkor D. Simon János még főgondnok (X. 1765-ig).

Többször megtörtént, hogy egyik-másik főgondnok elhalálózása után nem azonnal, hanem évek múlva választottak főgondnokot. Ily esetben éveken át választási akadályok miatt csak egy főgondnok volt.

Ezt látjuk a XXI—XXV. alatti főgondnokoknál Augusztinovits P. után (1832—37.) Vargyasi Daniel Elek egyedül főgondnok 1848-ig. Itt 6 évi üresség mutatkozik K. Nagy Elekig: 1854-ig, aki szintén egyedüli főgondnok 1852-ig.

Vargyasi Daniel Gábor helye lemondás folytán jött üresedésbe. Tiszteletbeli főgondnökká választatott. Berde Mózsá, a viszonyok különös alakulata folytán, nem volt főgondnok — de fejedelmi alapítványával statusunk főpatronussává lett.

TARTALOM-MUTATÓ.

	Oldal
<i>Előszó.</i> — — — — —	III—VI.
<i>Bevezetés.</i> — — — — —	VII—XVI.

I. KÖNYV.

1. CIM.
1626—1694.

<i>Előzetes megjegyzések.</i> — — — — —	2
---	---

2. CIM.

Disciplina Ecclesiastica.

<i>P</i>	1626.	
<i>artícula prima</i> — — — — —		7
De officio superintendentis — — — — —		8
De officio consistorii — — — — —		10
De officio seniorum — — — — —		12
De officio diaconorum — — — — —		14
De officio ordinandorum — — — — —		15
De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur — — — — —		16
<i>Partícula secunda et tertia</i> — — — — —		22
Fegyelmi természetű szabályok. Jegyzés. — — — — —		26

3. CIM.

FÜGGELÉK.

I. Az egyházközségek vizsgálata alkalmával követendő rend. — 1614. —	28
II. Szükséges utasítások az Egyházi Rendtartáshoz. — 1629. —	31
Krisztus segítségül hívásáról — — — — —	31
Az egyházi rendtartásról — — — — —	32
A keresztelésről — — — — —	34
Az urvacsora kiszolgáltatásáról — — — — —	34
A hittudományi gyakorlatokról — — — — —	35
A gonosztevők főbenjáró büntetéséről — — — — —	36
Az elválásról — — — — —	37
A hangszeres zenéről és táncokról — — — — —	37
A korcsmáról a papi házban — — — — —	37
A házasságkötés formájáról és helyéről — — — — —	37
A szentírásból vett ige olvasásáról a gyülekezet számára — — — — —	38
A könyörgések szerkesztése módjáról és a családi imádságokról — — — — —	38
Az egyházi szolgák fiainak életpálya választásáról — — — — —	39

A mi hitfeleinknek a kálvinistákkal vagy lutheránusokkal való házasságáról	— — — — —	40
A zsinatokról	— — — — —	41
III. A dézsi egyezkedés (1638.)	— — — — —	42
Megjegyzések. 1626—1694.	— — — — —	52

II. KÖNYV.

1694—1718.

1. CIM.

<i>Előzetes megjegyzések</i>	— — — — —	63
------------------------------	-----------	----

2. CIM.

Disciplina Ecclesiastica.

1694.

Lectori benevolo — A szives olvasóhoz	— — — — —	68
De Disciplina Ecclesiastica. Az egyházi Rendtartásról	— — — — —	69
Particula prima — Első részcseke. [Általános szabályok]	— — — — —	70
De officio superintendentiss. A püspök kötelességei	— — — — —	71
De officio consistorii. A tanács kötelességei	— — — — —	72
De officio seniorum. Az esperesek kötelességei	— — — — —	74
De officio ordinandorum. A kibocsátandók kötelességei	— — — — —	75
De officio omnium in genere, qui ministerio funguntur. Az egyházi szolgálatot teljesítők kötelességei	— — — — —	76
Particula Secunda et Tertia. Második és Harmadik Részcseke. [Fegyelmi természetű szabályok.]	— — — — —	81
Addimenta — Toldások. [A zsinatra vonatkozó rendelkezések]	— — — — —	84
Votum ministorum. A papok esküje.	— — — — —	84

FÜGGELÉK.

Az 1693. évi constitutio	— — — — —	85
Az 1614. évi deliberatio	— — — — —	87

3. CIM.

Egyházi Rendtartás.

Gálfi Lőrincz fordítása.

A fordító előszava	— — — — —	91
A szives olvasóhoz	— — — — —	92
Az Egyházi Rendtartás	— — — — —	93
<i>Első Rész.</i>		
[Általános szabályok]	— — — — —	94
A püspök kötelességei	— — — — —	95
A tanács kötelességei	— — — — —	97
Az esperesek kötelességei	— — — — —	99

Általában mindazok kötelességei, akik egyházi szolgálatot teljesítenek	101
<i>Második és harmadik rész.</i>	
[Fegyelmi természetű szabályok]	106
<i>Toldások.</i>	
[A zsinatra vonatkozó rendelkezések]	109
A papok fogadalma	109
<i>Megjegyzések.</i> [1694—1718.]	111

III. KÖNYV.

I. RÉSZ.

1718—1778.

A zsinat és főtanács átalakulása	122
----------------------------------	-----

II. RÉSZ.

1779—1850.

A kettős elnökség kialakulása	136
A marosvásárhelyi consistorium	138
A keblői tanácsok felállítása	149

IV. KÖNYV.

1851—1800.

I. CIM.

<i>Előzetes megjegyzések</i>	154
------------------------------	-----

II. CIM.

Az Erd. Unitárius Egyház igazgatási rendszere az 1851. évi összeállítás szerint	157
---	-----

III. CIM.

Az egyházközségek szervezeti szabályzata 1873. évből.	167
a) Javaslat az egyházi szervezetre	169
b) Az egyházközségi szervezeti rész	179

<i>Megjegyzések.</i>	180
----------------------	-----

FÜGGELÉK.

I. A zsinatról	185
II. A felügyelő gondnokokról	208
III. A körli felügyelő gondnokokról	215
IV. Az unitárius egyház püspökeinek névsora	227
V. A főgondnokok névsora	227

Tartalommuatató.

A) Helyesbítésre szoruló sajtóhibák.

6. old.	felülről	16. sor	locutione	h.:	locutione.
7. "	"	6. jegyzet	et voluntate	"	voluntate.
12. "	felülről	* alatt	2. sor appressiojára	"	oppressiojára.
12. "	"	"	5. " ad primum Juliu	"	ad pr. Julii.
18. "	alulról	2. sor	placente	"	placenter.
21. "	felülről	13. "	valeanus	"	valeamus.
22. "	"	23. "	columniis	"	calumniis.
25. "	"	12. "	nonfragrium	"	naufragium.
54. "	"	21. "	pro re nota	"	pro re nata.
68. "	"	18. "	inutila	"	inutilia.
75. "	"	8. "	ad	"	ab.
96. "	"	2. "	utolsó mondata a 97. l.	"	jegyzetében.
122. old.	alulról	5. sor	particulare	h.:	particulare.
128. old.	6. p.	2. sor:	vagy inspectores a nemesek közül, kik stb.		
189. old.	3. jegyzet	alulról	2. sor . . . csak h.:		hanem csak az övéin.

Az értelmet nem zavaró egyes betűhibák helyesbítését mellőztük.

B) Rövidítések magyarázata:

D. E. = E. D.	=	Disciplina Ecclesiastica.
E. K. T.	=	Egyházi Képviselő Tanács.
K. M.	=	Keresztény Magvető.

C) Források:

- I. A Magyar Unitárius Egyház levéltárából és könyvtárából a mai nehéz viszonyok között megszerezhető kézirati anyag.
- E munka összeállításánál figyelemmel voltam a közismert magyar és német egyházi jogi kézikönyvekben található adatokra és a különböző helyeken szabatosan megjelölt munkákra.
- II. Angol források:
 1. Wallace: Antitrinitarian Biography by Robert Wallace, London. 1850.
 2. Bishop Ferencz: A Short Account of the Unitarian Church of Hungary. Budapest, 1907. 37. lap.

D) Köszönetnyilvánítás.

- Az 1626. évi Disciplina sajtó alá rendezett kéziratának első összeolvasásakor dr. Bíró Vencel r. k. főgymn. tanár úr, a második összeolvasásakor Márkos Albert unitárius főgymn. tanár úr voltak szívesek segítségemre lenni.
- Márkos Albert tanár úr továbbá szíves volt kisebb részeket magyarra fordítani és e munka nyomdai revíziójának fáradságos munkáját is vállalni, amit a legnagyobb gondossággal és lelkiismeretességgel végzett.
- Fogadják mindketten szíves támogatásukhoz mért szerzői hálámat és őszinte köszönetemet.

T. Gy.

3 2400 00388 3679

DATE DUE

1. Dávid és			Leu.
2. Szent Fo			"
3. Chan Ko			"
4. Jakab			"
5. Papp			"
6. Dr. K			"
7. Dr. B a			"
8. Kövar és			"
9. Bencz 8.			"
10. Bencz tén			"
11. Sándor tört			"
12. Varga 8. Eg			"
13. Unitár nek			"
14. Dávid Kv			"
15. Értesít (Ma			"
16. Péterfi			"
17. "			"
18. Kanya dox			"
19. Simén fejl			"
20. A nag			"
21. Az un			"
22. Ferenc			"
23. " Hittan 1902. II. kiadás			6.—
24. Csifó Sámson: Nőnevelés			3.—
25. Bibliál történetek. I. és II. rész.			5.—
26. Imák mindkét nembeli hívek részére (Szentábrahámi M. Imái átdolgozva és bővítve)			15.—
27. Szolgálat az Úr előtt. Egyházi beszédek.			4.—
28. Gálfi Lőrinc: Legközelebb Jézushoz, bibliai tanulmány 1915.			5.—
29. Gálfi Lőrinc: Pályadíjjal jutalmazott egyházi beszédek gyűjteménye (kötve) 1916.			10.—

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

II. EGYHÁZI LAPOK:

1. „Keresztény Magvető” Az U. I. Társaság lapja. Kolozsvár.
2. Unitárius Szószék. Kiadja a lelkész kör. H.-Szentpál.
3. Unitárius Egyház. (Egyházi és iskolai lap.) Sz.-keresztur.
4. Unitárius Közönség. A D. F. Egylet lapja. Kolozsvár.

GTU Library
 2400 Ridge Road
 Berkeley, CA 94709
 For renewals call (510) 649-2300

E GYÜJTEMÉNY TERVBE VETT SZOROZATA:

I. KÖTET.

Az Unitárius Egyház Szervezete.

45.— Lel.

Tartalma:

- I. Törvény: Az egyházi hatóságok szervezetéről és tisztviselői állásokról.
- II. Törvény: Az Isténtiszteletek tartásáról.
- III. Törvény: A kanonikus kérdésekről.
- IV. Törvény: A belső emberek választásáról és kinevezéséről.
- V. Törvény: A belső emberek változása alkalmával való javadalom megosztásáról.

II. KÖTET.

Az Unitárius Egyház Szervezete.

További törvények: VI—X-ig.

Sajtó alá rendezve.

—.— „

III. KÖTET.

Az Unitárius Egyház Rendszabályai.

Disciplina Ecclesiastica. 1626—1850.

50.— „

IV. KÖTET.

Csifó Salamon teológiai tanár úrral most dolgozunk az újabb canonok összeállításán (1862—1900-ig), amelyek a Mikó-féle canon-gyűjteményhez fognak kapcsolódni.

E tételes egyházi jogi és jogtörténeti anyag közzéléte után a jövőben hozandó egyházi törvényeket és rendeleteket is felvesszük sorozatunkba — kiegészítve a törvényekre vonatkozó összes indítványokkal és indokolásokkal, — hogy az egyházjog helyes értelmezését és alkalmazását előmozdítsuk. Ez anyag-gyűjtemény megjelenése után gondoskodni lehet majd a tételes Unitarius Egyházjog revideálásáról és rendszeres átdolgozásáról.